

Михайло Ломацький

ВЕРХОВИНО, СВІТКУ ТИ НАШ

(Нариси з Гуцульщини)

"Лисаний Камінь"

**Косів
2021**

ББК 84 (4 Укр) 6
Л74

Михайло Ломацький. Верховино, світку ти наш. (Нариси з Гуцульщини). — Косів. Писаний Камінь. 2021. — 288 с.

(Видруковано за виданням: М. Ломацький. Верховино, світку ти наш (Нариси з Гуцульщини). Українське видавництво «Говерля». Нью-Йорк. США. 1960).

Упорядник
Адріан Алиськевич

ISBN 978-617-7436-22-4

ББК 84 (4 Укр) 6

ISBN 978-617-7436-22-4

© М. Ломацький. 2021
© Писаний Камінь. 2021

ВІД ВИДАВНИЦТВА

«Верховино, світку ти наш», — чудова пісня і чудовий спогад про прекрасну частину землі української... Ніхто її не забуде, хто раз бачив, жив, пізнав, той і навіки полюбив її, цю нашу чарівну Гуцульщину.

Під такою назвою появляються вже вдруге нариси, автором яких є відомий ентузіаст і натхненник цієї української землі, довголітній учитель на Гуцульщині Михайло Л о м а ц ь к и й. Це ім'я воістину буде навіки зв'язане з цим шматком українських гір, сіл, містечок і бистрих рік української Гуцульщини, якій Автор присвятив так багато чудових нарисів-оповідань.

Крім цієї книжки, що її видаємо, Михайло Ломацький є автором теж й інших праць, а саме «Нариси з Гуцульщини», що появились окремим виданням 1956 року у Лондоні, та «В країні чарів і краси», Париж, 1959 року, «На чисті води», Мюнхен, 1955 року, «Українське Вчителство на Гуцульщині» і ін.

Появу цього видання завдячуємо в першу чергу шановному Авторіві, що дав не лише свій мистецький твір, але й поважний вклад матеріальний, і лише завдяки йому ця книжка дійде до рук читачів української громади в світі. Другим ентузіастом цього видання є Степан Салик, що теж довгі літа вчителював на Гуцульщині, якої, як признався нам, «ніколи не забуде»; він радо віддавав свій труд і спричинився до вчасної появи цього другого, ілюстрованого видання.

Перше видання цієї книжки появилось в Мюнхені 1956 року накладом прихильників Гуцульщини.

Віriamo, що при Божій допоміж, Автор ще матиме можливість випустити в світ й інші свої праці, що ждуть на свого видавця.

**За В-во «Говерля»
Д-р М. Сидор-Чарторийський**

МИХАЙЛО ЛОМАЦЬКИЙ. АВТОР КНИГИ

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

I.

Карпатські гори, Гуцульщина, гуцули, верховинці... Верхи гір, сягаючи зір, темні ліси, повні духів і таємниць, рвучкі потоки й бистрі ріки, зелені полонини й голубе небо над ними, а все, все це овіяне й надихане неземною красою, що до себе манить і притягає — давнину нагадує, казку давних віків розповідає...

Краса гуцульських гір... Ані її не списати, ні не змалювати, ані не переповісти словами, не виспівати співаночками. Куди не глянеш, навколо краса, що полонить душу й серце радістю сповняє...

Вона, та краса, в барвистій ноші гуцулів, чоловіків, а ще більше в строгах жіноцтва — челяді, в гуцульській буйності і веселості та в її поетичній вдачі. В гуцульських побуті і звичаях, у їх обрядах, переказах і співанках, у їх традиціях і згадках давних, деінде в нас уже забутих віків.

Краса гір у лісах, куди ще людська нога не ступала й рука не досягла, у їх таємничих шумах і в бурях, що над ними шаліють, і вікові дерева на землю валять, у зимових бурях-сніговіях, у царинках літом квіточками закосичених, у весняних шумах-співах, у осінніх туманах-мряках, у співаночках-гуляночках гуцульських, у шумах-ревах потоків і рік. У їх балакучості і співі, що ніколи не тихнуть, не мовкнуть, а все, раз тихіше, а раз голосніше говорять, казку давних віків повістують...

Якщо б так найшовся хтось, хто їх мову-розмову зрозумів би, тоді багато-багато дечого з давнини довідався б... З історії давно забутих літ — століть... Століть буйності і незайманості гір людською рукою — століть свободи й волі, віків реву звірів у пралісах і співу птаства в них, віків безперервної боротьби сил природи.

Краса гір і в тужному голосі сопілки-фльоєри, що верхами й ґрунями несеться, і в сумовитій трембіті, і в музиці дзвіночків, завішаних на шиях красунь-корівок, і в блеянні овечок...

У ночах місячно-зоряних, у днях сонцем залитих, у дощах осінніх і в зимових бурях шалених...

А вже найбільша вона хіба в зелених, квітчастих полонинах і в полонинському житті...

Рано-ранесенько вже овечки блеють, а коровки порикують, вівчарі покрикують-погейкують... Он сонце ясно-червоне із-за гір виходить і полонину золотить, вітерець холодну росу з трав стрясає.

Як зірки по небі, розбіглись овечки по полонині, то чорні, то білі,.. а за ними вівчарики з сопілками та співаночками.

Полонинка-«гордовинка» овечками, як царинка літом квіточками, вкрилась і загорділа.

Весело проходить літо в полонині,.. але й скоро минає. Повіють буйні вітри й наженуть тяжкі та темні хмари, а тоді опустіють полонини і сумно на них стане. Осіння тиша заляже їх,.. а там прийде довга, сніжна, морозна, люта зима — полонини заснуть мертвецьким сном... Але на весну знову пробудяться і оживуть...

Та найбільша, мабуть, краса й приваба Гуцульщини в її давності, яка тут ще й досі живе та промовляє до тих, хто її розуміє і любить. Сива давнина з-перед забутих століть тут у горах, у скелях і проваллях, у темних лісових дебрях ховається, ніяким силам не дається вирвати із сховищ. Свою силу протиставить тим усім силам, які бажають і намагаються її знищити, чи хоч би затерти.

Ту давнину гуцул любить і береже, як святість, його ж життя і він сам сильно з тією давниною пов'язані. Гірська прекрасна природа дуже поволі змінюється, вона, хоч і позбавлена вже своєї найбільш приманливої краси — темних лісів-пралісів, усе ж таки манить і тягне до себе всіх, хто її любить, хто її красою і давниною захоплюється... Та все найбільше любить її гуцул, син гір, дитина природи.

Природа ж для нього — це гра й боротьба двох сил: добра й зла, краси й погані, давнини, обвіяної чарами минулого, вільного й свободного життя та сучасності з усякими противностями й неволею.

В боротьбі отих, ворожих до себе сил, мусить і він брати участь і бути завжди сторожким, щоб не стати жертвою зла, погані й неволі.

А давнина і згадка про неї — це джерело життя і сили гуцула. Тому й береже ту давнину в побуті, в своїх весільних і святочних обрядах і в співанках, а вже найбільше в колядках...

О, в тих гуцульських колядках чути подих вітру з-перед тисячі років. У них те, що прапрадіди з собою в Карпати занесли й праправнукам передали... А їх правнуки і нині співають, хоч оспівуване в тих колядах життя до їх життя гірського зовсім не подібне.

От хоч би така старовинна коляда, в якій співається про плугатора в полі:

*«Ой, забаривсі місяць у крузі,
Місяць у крузі — гість у дорозі.*

*Ой, ішло ж туди та девіть купців,
Що девіть купців, та все молодців.
Вони питали, та й допитали
Та й допитали та пана газду.
«Ци дома, дома наш пан господар»*

Кажет газдиня:

*«Нима го дома,
Є си в поли, в поли, —
ходить за воли».*

Чи не визирає з цієї колядки сива давнина й забута старовина, занесені в гори предками гуцулів десь з далеких піль і нив, де вони колись сивими круторогими волами їх орали і зерном засівали?

Бо ж ті предки, заки зайшли в Карпати, були рільниками-хліборобами. А тут, у горах, змушені були змінити зовсім своє життя-буття і стати ловцями звірини і скотопасами та вести не осіле, а напівкочове життя, бо ж «Чорногору нічим орати», та й «хліба вона не вродить» ...

Так, хліба Чорногора не родить... Зате вирощує легінів-молодців, завітчує їх кресаньки полонинським квіттям, співаночками-гуляночками й буйністю та «шибайголовством», а в руки їм сталеві бартки вкладає і співати каже:

«Єсть у мене топір, топір ще й кована бляшка...»

Не зміряти гір звичайним мірилом... Не зглибити їх душі... Карпатські гори, гуцульська Верховина, гуцульський світ гір-верхів, лісів і полонин — це світ чарів, світ минулих віків, світ завороженої давнини, світ відмежований, окремішний, нічим не подібний до інших світів...

Це світ сам для себе — світ, у якому переховуються дорогоцінні скарби минулих віків — віків сили й слави, свободи й волі та геройських чинів, віків буйності й піднебесних зривів і легів.

У цьому гірському, гуцульському світі захована неписана історія народу — тут нерукотворна книга його «битія» і життя... Захована й бережена

духами давнини в скелях і проваллях, у темних пущах лісових, у довбушевих коморах чорногірських, у палацах короля-гуцула під Сокільським. Вона в серцях і душах гуцулів, у їх переказах, у розповідях і віруваннях, у співанках і звичаях...

Вона в осінніх бурях і у весняних шумах лісів, у літніх ревіннях рік і потоків, у зимових сніговіях... Вона, куди тут не ступити, куди не повернутись. Під могутніми скелями Сокільського і під шпилями Говерли. У водах Черемоша і Прута й у безмежностях полонин, у старих, мохом порослих граждах гуцульських... Вона — безсмертна, вона все жива й принадна...

Бо ж овіяна духом славної давнини й прибрана в пишні шати предківської

Worochta. Widok na Howerlę 2058 m. Ворохта. Вид на Говерлю 2058 м.

М. Сеньковський. Говерла у Чорногорі. Вид з Ворохти. Поштова листівка

слави. Не переміряти гір людським мірилом, не збагнути їх мешканців людським розумом. Усе тут напоєне давниною, овіяне старовиною, надихнене гоном слави минулих віків.

Тут живе ще пам'ять про давніх богів — про грізного Перуна й доброславного Дажбога, яких там далеко «на долах» у Дніпрі і Збручі перед віками втопили... В горах їх і досі не забули.

І пам'ять про славних князів, могутніх володарів руської землі задержалась тут у колядах і щедрівках, у весільних і похоронних звичаях.

У темних глибоких зворах лунає ще й досі приглушено відгомін ловецьких рогів бояр і дружинників Романа й Данила, та й чути рев смертельно раненого рогатиною, чи топором, грубого звіра. Темними ночами, як почне шаліти буря, падуть на землю вікові дерева, так, як падали колись під ударами топорів завзятих і безстрашних завойовників гір. А в тихі, зоряні ночі, несеться лісами й полонинами шепіт-розмова гірських духів — і тих добрих, і тих злих, поганих. У весняних шумах лісів чути спів мавок і лісних, в зимових бурях нелюдський крик мольфарів і злорадний сміх арідника, а в осінні й слотаві ночі.

Тут, у Карпатських горах, живе ще й досі предківська слава. Перед ворожими очима закрита, перед їх захланными очима на сто замків зачинена. Береже її Чорногора з Говерлею і Піп Іваном, береже Олекса Довбуш, сокотять її його легіні... Горами-верхами, темними лісами й зеленими полонина-

ми несеться гомоном голос предків — берегти й шанувати старовину закликає...

II.

Давно, так, дуже давно це було... А коли, цього ніхто в Карпатах не пам'ятає і не знає. Але, воно було. Було життя зовсім відмінне від цього, яким живуть тепер «горени», чи там по-нинішньому, гуцули, мешканці Карпат, отієї їхньої частини, що носить назву БескидуЛісистого або Зеленого. А було те життя колись вільне, свободне та й наповнене боротьбою, яка давала радість і втіху з перемоги над злими й поганими силами, розпирала груди і казала крові в жилах кипіти й переливатись, казала серцям голосно битись, а м'язам пружніти. Очам давала орлиний зір, ногам оленячий біг, тілові ведмежу силу, а духові лет бурі... А все це разом творило буйність і піднебесні зриви, гнало все вперед і героїських пригод шукати казало. Неспокійним духом наснажувало, орлами по горах літати закликало... Все тут було безмірно велике й величне, до небес сягаюче, в таємні глибини заглядаюче, границь, ні меж не знаюче!

Великі ліси-праліси, повні великого, чи пак, прубого звіра. Гори великі, високі верхи, шпилі гір «сягаючі зір», великі, безкінечні своїми просторами, зелені полонини, великі своїми бистротекучими водами ріки й потоки, великі своїми темними глибинами провалля-звори, великі тут і грізні бурі взимку, а тучі і повені-плови влітку, велика і незнана деінде тут краса природи, величні чари ночей і сонцем залиті дні, великі сніговії і сильні люті морози і п'яніючі пахощі влітку. Усе, все тут, у горах, у гуцульській Верховині, в зеленому, в три ряди садженому Бескиді, велике, могутнє і величне було. Чогось малого, низького й приземного даремно було тут шукати. Тож і не дивно, що й мешканців Карпат не можна було звичайною мірою міряти. Вони переростали другі племена, що жили на землях України. Силою, буйністю, відвагою і відчайдушністю та прив'язаністю до місця життя, а передовсім закоханістю в минулому й пошанівком старовини, збереженням прадідівського побуту й звичаїв предків! Бо лише тут, у гуцульських горах, жив дух старовини, жив сторож давнини, віковичний старець, що звався Старовид із своєю дружиною, Старовічиною. Чи були це духи, що лише прибрали на себе людське тіло й гуцульську подобу, цього нині ніхто вже не знає. Але вони були і сокотили гуцульську старовину, не пускали в гори нічого нового, берегли давнину... Вони, отой Старовид і Старовічина, живуть десь у Карпатах ще й нині. Але в давнину бували і такі гуцули, що їх бачили, а навіть говорили з ними. Коли це було, цього ніхто не пам'ятає. Нині вони лише в сні людям з'являються, та й то не всім. Заходять лише до вибранців. Як нічні

привиди, з'являються і зникають.

Столітні гуцули-дідугани казали, що той Старовид мав велику силу. Нею наділив його сам Господь Бог, хоч він зовсім якимось інакше в Бога вірив, ніж вірять в Нього теперішні люди. Він молився до сонця і розумівся на зірках, казав, що його батьком був якийсь Світовид, а Перун був його брат. Його ж дружина Старовіччина мала походити від богині Лади. Мали вони дочку, що звалася Світланою. Вона, підрісши, народила двоє діточок і залишила батьків, як рівно ж і залишила під їх опікою своїх дітей. Їх звали Міт (Міф) і Легенда. Часто згадували вони про якогось Дива, що мав мати велику силу над людьми і був дуже грізний. Всі його боялися — не боялись лише Старовид і Старовіччина. Багато дечого вміли розповідати старики в горах про Старовида і Старовіччину. Та вони повмирали і все те, що знали, забрали із собою на той світ. Тільки невиразні і каламутні згадки залишилися про Старовида і Старовіччину. Ото ж ще до недавня, але лише в далеких гірських закутках, можна було почути таке:

Як і коли зайшли Старовид і Старовіччина в гори Карпати, того ніхто нині не скаже, бо цього не знає... Одне тільки певне, що вони прибули сюди здалеку. Не раз можна було від них почути про великі ріки Дунай і Дніпро. Мабуть вони колись там, над тими ріками, жили. Знайомі були з великими і славними князями в Києві. Старовид не раз згадував, як ходив він із тими князями на ворогів рідної землі — землі руської... Старовіччина мала приятелювати зі славною княгинею Ольгою, а пізніше виховувала на княжому дворі в Києві дочок-красунь Ярослава Мудрого... Не раз згадували Старовид і Старовіччина часи слави, сили й героїства київських князів...

А потім... Над землями руськими завив грізний бог Див... Чорні хмари налетіли зі сходу сонця — насувалися дикі орди... Зруйнували Київ, вогнем спалили руську землю, в крові втопили руську державу. Князі, одні вигинули в боях із ордами, другі розбрелися чужими світами...

А Старовид і Старовіччина?

Старовид забрав частину мощів Теодозія Печерського, камінчик із Золотих Воріт і грудку землі з того місця, на якому стояв колись, як благословив Київські гори св. Андрій. Старовіччина взяла золотий діядем, що їй подарувала була княгиня Ольга — все це добре при собі заховали й подалися на захід. Степами, полями й лісами йшли, все на захід сонця мандрували...

Аж опинилися в Тереховлі, а потім у Звенигородці, і в Перемишлі теж бували... Та в найбільшій приязні жили з матір'ю княженків Данила й Василька. Разом із нею блукали по світу тоді, як її із синами злі бояри прогнали з Галича...

Пізніше були у великій пошані в короля Данила. Разом із його сином Левом перенеслися до Львова.

Коли ж вимер рід наших князів, а ляхи загарбали їх землі, тоді Старовид і Старовіччина подались у Карпати... Не з порожніми руками пішли туди, ні, вони забрали із собою княжі клейноди й берегли їх, як зіниці ока, щоб, не дай Боже, не потрапили в руки ляхам.

Ті клейноди — так казали старі гуцули, напевно, заховані в Чорногорі, мабуть, там під Говерлею, там, де «комори» Довбуша... дожидають «слушного» часу...

Як і куди йшли обоє, Старовид і Старовіччина, в Карпати, цього ніхто не може сказати. Відомо лише що вони, прийшовши в Карпати, осіли в Чорногорі. Зайти туди допомогли їм, напевно, духи, з якими вони добре знали, бо ж і вони самі, мабуть, не далеко від духів відбігли й були з ними близько споріднені.

Мабуть, ті духи допомогли їм і палац в Чорногорі збудувати. Певно, що так. Та вони, Старовид і Старовіччина, не самі в цьому палаці замешкали. Ні, вони привели з собою і обоє внучат, онука Міта і внучку Легенду... Дуже дивно звучали для людей ці імена Міт і Легенда... Не всі, лише дехто розумів, що означають ті два імені... Що Міт — це щось таке, чого зором не добачити, а розумом не збагнути й не зглибити. В нього треба вірити. Міт — це світ сам для себе — світ казки й уяви. Міт вічно живе й завжди молодий, повний чару й принади. Та й має велику силу... Потрапить і вмерлих оживити, хворих оздоровити, сумних потішити.

У Міті зберігаються по вічні часи згадки лицарсько-героїчних епох, у Міті колишня слава прадідів — у Міті сила й заохота до великих поривів і великих чинів — у Міті неугасаюче полум'я любові до Батьківщини, — Міт — це коріння, яким народ тримається своєї рідної землі.

Міт — дає народові міць, твердість і неподатність, дає віру і надію, не дає йому впасти і загинути... Так розуміли старики внука Старовида, Міта...

А Легенда?

Про неї казали ці старики, що вона — це уривки ніким і ніде незаписаної історії народу. Найсвітліші й найясніші сторінки історії, переданої з роду в рід. В Легенді заворожена сива старовина. Вона ж недаром внучка Старовіччини. В легенді заховані предківські чесноти й прадідівські звичаї, лицарство і шляхетність, братня любов, геройство й посвята для Вітчизни.

Легенда переповідає те, що було, що діялось давно і, хоч проминуло, то не сміє піти в забуття, а мусить жити і вести в майбутнє... В майбутнє Добра, Правди й Краси життя. Живе Легенда — живе й народ! Зі смертю Легенди вмер би й народ. Але наша Легенда, дочка Світлани й внучка Старовида й Старовіччини, живе... Все молода й бадьора, весела й життєрадісна, задивлена в величне майбутнє свого народу...

Так про Легенду повістували старики. А вони все знали...

Та й ще повістували вони про той палац, у якому поселились були Старовид і Старовіччина з внуками, таке:

Довго вони в тому палаці жили, може були б у ньому й до сьогодні залишились, якби... Якби на наші гори не насунулись були погані, зловіщі хмари, якби не почались були в них пхатись вороги-зайди, які несли верховинцям лихо й загубу... Тоді то Старовид і Старовіччина опустили свій палац і пішли рятувати верховинців від загибелі...

В палаці залишились Міт і Легенда. Однак щоб і до нього не дістались зайди-вороги, то Старовид зробив так, що той палац запався під землю. Разом із Мітом і Легендою пішов під землю.

А Старовид із Старовіччиного по горах ходять, ні однієї оселі не минають, до гуцульських гражд заходять, гуцулів навчають, до оборони перед зайдами закликають. Старовид говорить: «Не пускайте в гори зайдів, бо вони їх споганять, ваше життя сплюгавлять, красу гір знищать! Будьте гірськими орлами, не дайте себе замінити в курей, що мали б для зайдів нести яєць! Не беріть від них нічого! Черпайте мудрість і силу з тих джерел, з яких пили воду життя ваші предки. Не шукайте нових джерел, бо в них знайдете отрую для себе! Будуйте високі брами і міцні замки до них доробляйте, не пускайте в гори чужинців, бо вони вб'ють і знищать гордий дух ваших предків, що досі вас кріпив і силу вам давав! Бороніть ваших гір і всього що ваше, що вам у спадщині прадіди залишили! Не спіть, а чуйте, бо горе вам буде!» Ходить Старовид по всіх горах, спочинку не має, а йому дружина, Старовіччина, допомагає...

Міт і Легенда в підземному палаці живуть. Тільки приложити вухо до скелі під Говерлю, так і можна почути, що каже Міт, і що повістує Легенда... Та не кожному вдасться їх почути. Старі люди запевнювали, що й Міт і Легенда вийдуть колись на світ із зачарованого палацу. Тоді оживуть наші гори й верне давня слава і воля... Чорногора здригнеться від гомону бойових сурм. Народ переможе ворогів...

Старовид і Старовіччина, залишаючи палац у Чорногорі, передали внукам усі князівські скарби і клейходи та наказали берегти їх аж до слушного часу, а тоді передати їх тим, які здобудуть втрачену державу. Відвідували і не на мандри по горах пішли. Старовид ходив по всіх гуцульських градах, вів з гуцулами безконечні розмови й пригадував їм давнину, вчив їх шанувати старовину і навчав предківських звичаїв, бував на храмах і весіллях та дбав, щоб все було так, як було колись, як було ще за княжих часів. Любив гуцулів, і гуцули любили його, — любили, слухали і шанували. Старовіччина відвідувала газдинь і не минала жодної з них. Була для них вчителькою, приятелькою і порадицею. Челядь слухала її, як слухають добрі діти неню «Держіться всього, що своє, бережіть те, що батьки вам передали, любіть лише

М. Сеньковський. Чорногора з Жаб'є (Верховини). Поштова листівка

те, що своє, що рідне, від чужих нічого не приймайте, бо з того прийде зло, прийде нещастя» — говорила, говорила й говорити не переставала.

Старовид, коли бачив, як чуже пхається силою в гори, робив, що міг, щоб нічого; що чуже і гуцулам шкідливе, до них не дісталось і серед них не закорінилося. Нераз поривала його страшна лютя! Тоді відривав від Соکیلського величезні каменюки й метав їх у Черемош, бажаючи затопити його долину й загатити доступ в гори. То знову помагав водам Черемошу рвати дорогу й розбивати хвилями скелі Соکیلського, то спускав на гори тучеві хмари, щоб повінь рвала й нищила гірські дороги. Слухали його Прут і Черемош, слухала й Рибниця, що то нераз рвала всі дороги з гір до Косова. Не могла тоді нога чужинця-зайди поступити в гори. Зимою ж Старовид виходив на Говерлю і сипав звідтіля снігом на всю Верховину, тиснув морозом. Нехай би хтось тоді спробував дістатися в гори! Тут чигала яа такого сміливця-зайду очевидна смерть.

Віками отак сокотив гори Старовид і оберігав гуцулів від ворогів. Коли ж почало йому бракувати сили, післав на них Олексу Довбуша з легіями-оприпшами. О, Довбуша дуже любив Старовид, любив і допомагав йому карати чужу «нехар», що лізла в Карпати. Коли ж Довбуша постигла смерть, тоді Старовид дозволив дегіням занести його в Чорногору й сховати в палаці, де жили внуки Міт і Легенда. Вони прийняли до себе Довбуша, як рідного брата й відпустили йому почесне місце в палаці під Говерлею. А Довбуш, заходячи до палацу, наказав своїм легіям бути вірними сторожами і берегти

Міта, я чий від тепер став йому побратимом, як неоцінений скарб та не дати людям забути Легенду, його подругу в палаці. Довго банував Старовид за Довбушем. Банувала й Старовіччина. Вона ходила від села до села, від хати до хати й учила жінок про Довбуша пісень співати....

Минали роки, плили у безвість води гірських рік, змінювалися часи, а з ними і люди. Почорніли, колись зелені гори, почало марніти буйне гуцульське плем'я. Сараною налітали на Гуцульщину чужинці-зайди, несли гуцулам неволю, біду й нужду, поганили їх душі, топтали брудними ногами їх старосвітські звичаї. Обороняли перед ними гуцулів Старовид і Старовіччина, не жаліли свого труду, з усіх сил боронили рідну старовину, предківський побут і прадідні звичаї, не давали загинути згадкам про минуле, пригадували давню свободу і славу, будили сплячих, привертали незрячим зір, вливали в жили кров, гартували і сталили волю, надихували душі твердістю і завзяттям, закликали до безперервної боротьби, наповнювали серця вірою в перемогу, засівали в них любов до всього, що своє і рідне, та ненависть до всього, що вороже. Старовид і Старовіччина мусіли зводити тяжку боротьбу з ворожими силами, що насувалися на гуцульські гори. Нераз руки опадали їм з безсилля. Вкривалося зморщками чоло Старовида, щораз більше хилилася до землі Старовіччина. Темною хмарою сунула ворожа сила на Карпати, нищила їхню красу і багатство, закривала й притемнювала чари і примани старовини, гнала поперед себе духів, які віками сторожили давнину і не давали їй загинути. Разом із тими духами посувалися даліше й глибше в неприступні гірські нетрі-гіровалля, Старовид і його дружина, Старовіччина. Жура, жаль і тривога важким каменем налягали на них, їх серця стікали кров'ю. На їх же очах гинула давня слава колись вільного лицарсько-геройського народу, ярмо неволі в'їдалося щораз більше в його тіло і гнуло його спину. Під ворожими ударами народ почав затрачувати пам'ять про давнє вільне життя, у забуття почали йти добрі предківські звичаї і прадідня віра. Дехто починав уже до неволі звикати. Ворожі удари не переставали падати на край і на людей, ранили серця Старовида і Старовіччини. Немає ради... Мусять щораз далі подаватися в глибину Карпатських гір, щораз більше стають самотніми. Їх внуки, Міт і Легенда в палаці під Говерлею. А дочка Світлана? О, вона вже давно від них відбилася, вона далеко від Карпатських гір пробуває. Світлана блукає степами і полями України, синіми волошками й червоними маками їх квітчає, співає людям рідних пісень, вливає в їх серця надію, кріпить віру в соняшне майбутнє, не дає їм засипляти, волі і кращої долі всім віщує. Старовид, як підстрелений орел, Старовіччина, як ранена сарна, гірськими зворами і темними поточинами бродять, лісовими і непроходимими нетрами блукають, в серцях біль і жаль за минулими віками свободи й часами буйної волі, носять. Одна їм тільки надія залишилась. Надія

на Міта і Легенду. Вірять твердо, що їх внуки захистять народ від загибелі і в слушний час порвуть його на переможний бій з ворогами, на смертельну боротьбу за відібрання предківських скарбів волі, щастя і долі. Цю надію сіяли по горах долах казали їй пишнобарвними квітами цвісти, не в'янути і не всихати ніколи, тій надії не давали погаснути в серцях свого народу. У важкі і прикрі хвилини життя була та надія сонцем, що з-поза темних хмар продиралась і світила, була ватрою, що в стужу гріла, була рососою, що в спеку холодила, ліком на рани і цілющою водою для спрагненого волі народу. Була надія та Міт і Легенду в палаці під Говерлею...

Темними ночами з'являлися Старовид і Старовіччина людям, нашіптували у снах віру і впевненість в поверненні того, що загарбали вороги, закликали їх не впадати в зневіру й бути готовими на голос Міта і Легенди одностайно на ворога стати і геть його від себе прогнати. Казали вірити, що прийде — мусить прийти час, коли палац з Мітом і Легендою та захищеними в ньому скарбами-клейнодами піднесеться вище Говерлі, Міт і Легенда вдихнуть у народ силу і відвагу, міць і завзяття, а Довбуш блисне своїм топором понад усі Карпати, стане на чолі бравих легінів і бурею спаде на ворогів. Міт і Легенда опустять палац в Чорногорі, подадуться у Київ, щоб там замешкати у палаці їх матері Світлани. Той палац буде збудований із квітів, зібраних зі всіх земель України — з нив, піль, степів, городів, садів і лісів. Старовид і Старовіччина замешкають назад у палаці в Чорногорі. Там будуть вічно жити... І будуть дбати, щоб їх Гуцульщина та вся Україна ніколи в неволю рже не потрапили. Зірким оком спостерігатимуть з висот Говерли і даватимуть накази, щоб народ зберігав прадідівські заповіді і шанував передані прадідами звичаї, щоб муром грудей заслонив кордони своєї держави і не пускав ворогів на свою землю, щоб у його серці повсякчасно горів вогонь любови до Батьківщини й до всього, що своє, що рідне, щоб жив тим, чим жили прадіди: відвагою, мужністю, героїзмом і лицарством. Духом лицарських мужів предків, які гинули, а не давали посоромити землі рідної...

Оце та наша Гуцульщина зі Старовидом і Старовічиною — Мітом і Легендою.

Повна чару і краси, надихана згадками минулих віків.

З буйним минулим, із великими завдатками на майбутнє. Задивлена в минуле, черпаючи в нього віру в прийдешнє.

БУЛО КОЛИСЬ

Монахія — з московської по-українськи Мюнхен... Прекрасна столиця Баварії, осідок королів із роду Вітельсбахів... Колись кипіло тут й хвилювалося, як хвилі бистroteкучої ріки Ізар, політичне життя української еміг-

рації після Другої світової війни. Колись... А тепер? Мов тіні блукають по вулицях Мюнхену так звані «залишені», рештки з великої української еміграції... Дехто з них живе надією на повернення у свої рідні краї, а дехто наважився вже бути вічним «залишенцем» у столиці над Ізаром... Дехто почуваче себе уже тут, як в себе дома... Що ж? Роки втікають наче вода Ізару, а люди врастають поволі в чужу землю... А тіні колишньої великої української еміграції снуються по вулицях столиці Баварії... А ті вулиці дуже залюднені. Тисячі людей снуються сюди й туди. Не важко й тут заблудитись чи загубитись... А скільки тут красунь?

Мабуть, жодне інше німецьке місто не має стільки красунь, скільки їх має Мюнхен! Це явище буде зрозумілим для тих, хто знає дещо з історії баварських королів, що впродовж шести віків резидували (жили) в Мюнхені. Це ж були великі меценати всяких мистецтв! Були покровителями краси в усіх її видах і виявах. Любили мистецтво, красу і ту любов прищепили в серця мюнхенців. То ж і не дивно, що сьогодні на вулицях Мюнхену, куди не глянеш, повно тієї живої краси, отих молодих дівчат — красунь білявих і чорнявих із замріяними синіми та з палкими чорними очима. Мов город із різнобарвними квітами... Он там, іде чорнявка, в товаристві старшої дами. Мабуть, це її мати. Висока, струнка, смаглява... Хід і рухи інтелігентної жінки. Але ж це не тип німкені. Ні, ні, це не німка... Живий темперамент, але її рухи, зтримані, поважні. Горда, впевнена у собі, добре усвідомлюючи свою вартість й гідність... Чорні, великі очі, з-під чорних трохи насуплених брів, сміливо дивиться перед собою... Ні, це не німкеня. Від неї випромінює сонце полудня... Сеньйорита, грандесса...? Може? Може справді ця чорнява орхідея, це дитина полудня, а, може, сходу?... Не легко відгадати. Говорить із старшою дамою, мабуть з матір'ю, німецькою мовою... Так. Але ось заговорила іншою мовою... українською... І якою ж чудово-гармонійною музикою звучить та наша мова в устах отієї сеньйорити, чи грандесси!... Пройшли дві дами, молода й старша, замішались, і згубились в людській гущі вулиць Мюнхену... Але, хто ж вони?... Хто?

«А та сокільська княгиня не сходить ми, браття, із дум!», — писав колись поет Буковини Юрій Федькович...

Отак, зустріч на вулицях Мюнхену «сеньйорити», яка говорила українською мовою, ніяк не може зійти з уваги двом старшим приятелям, українцям... Ідуть все даліше і про неї думають, гадають, питають себе: «Хто вона? Хто»...

Минуло з того часу кілька днів... Ідуть приятелі знову довгою вулицею Мюнхену й говорять про дивну зустріч, яка відбулася кілька днів тому...

Аж ось перед однією виставковою шибою стоять... «сеньйорита із сеньйорою»... Нехай буде, що буде, а вони таки використають нагоду й дізнаються, хто це — ті дві незнайомки? І довідались.. Мати, це вдова по священнику,

а та друга, це її дочка, Надія С. Мати по батькові Донігевич... Більше їм вже знати не треба... О, ні!...

І оба полинули думками на рідну землю ... Ген туди на зелене Підгір'я, у високі гори Карпати. Гей, гей! Далекі рідні сторони...

Давні часи... Спомини. про минуле починають роєм літати над їхніми головами... Згадки давніх, щасливих і незабутніх років... Років, що їх і бистрими кіньми на кедровім мості не догнати, не впросити, і не вблагати, щоб завернулись, щоб хоч на годину, а хоч на хвилину, повернули в гості... Ні дігнати їх, ні впросити, щоб повернули... Не вернуться. Лише згадки по них залишилися... Згадки, і жаль і туга за минулим, що ніколи не поверне... Не верне... Але згадок минулого не заглушити й не вбити. Вони живуть. От учитель, у великому й славному гуцульському селі Яворові, Донігевич.

І скільки споминів з минулого виринає. Донігевич — учитель у Яворові — батько громадки дітей... Багато дочок, а син лише один — Іван. Пізніше парох великого гуцульського села над бистрим

Черемошем Ясенова Горішнього... Того села, що то ніхто не знав, де його початок, а де кінець... Від Яворова починаючи, почерез Буковець,

та попри славну Криворівню вздовж Черемоша аж до Устерік, а далі почерез верхи до Писаного Каменя... А одна з дочок учителя Донігевича Ольга виходить заміж за священика С., щоб пізніше з ним аж до його смерті провести молоді літа свої в Чернівцях, столиці зеленої Буковини... А та струнка, чорнява, молода «сеньйорита» — це ніхто другий, а дочка Ольги з Донігевичів, замужньої С. Он воно як! Дочка Надія С... І це вже все? Та, куди там усе! У зв'язку з цією родиною вирине ще й інше прізвище: Стрільбицький... Як же оце шляхецьке прізвище пов'язати з прізвищем

Донігевич, — С... ? Гей, гей! Тільки трохи пам'яттю, в минуле сягнути. В давно-минуле... Чи знаєте Коломию? Та, якже би не знати Коломию, оте славне місто, про яке колись гуцульські опришки співали:

«Ой, підемо, пане брате, зі стричком на шиї,

Вже нам більше не задзвонять дзвони в Коломиї?»

А сьогодні багато з нас, як і колись опришки, себе питаєм: «А нам, чи нам теж уже ніколи? Не задзвонять коломийські дзвони?!» ...Коломия, це гуцульська Мекка... А як вийти з тієї Коломиї та перейти міст на ставній ріці Прут, а потім села: Вербіж, Мишин, Стопчатів, а далі почерез Яблунів і Лючу можна зайти до села Текучої, що наче вінком окружене зеленими верхами-горами, серед лісів дрімає... про минуле снить ... Колись казали «Те, що маю на думці, світ, забитий дошками... Живи тут багаті гуцупи... Були багаті і щасливі, біди не знали... Поки не зайшли до них люди «чужої віри» та не принесли «дурили ці»-горілки. Тоді почали убожіти наші люди не лише в Текучій, але й в усіх сепях Підгір'я і Карпат...

Село Текуча... Поміж горами, покритими лісами... Дерев'яні хати стоять там сьогодні, як і колись стояпи. Лише більше їх тепер, ніж колись було. А серед села дерев'яна, висока церква. Немало всяких бурей пронеслось над Текучею. Старі повмирапи, молоді попідростали, а церква посередині села стоїть, як і давно стояла... лиш залізний хрест на ній трохи на бік похилився. За церквою будинок, мешкання священика. Старий дерев'яний будинок із просторими кімнатами. Не одне могли б розказати ті кімнати, коли б говорити вміли... Розказали б, як колись давно, жив тут священик, парох Текучої, о. Іван Стрільбицький. Високий, чорнявий, рослий як смерека там за хатою. Любили його селяни за його живу, веселу вдачу... Та й голос у нього прекрасний був. Як заспівав, та голос його продирався крізь вікна й двері церкви і линув ген дапеко, нісся по селу і горах. Ніхто в селі не знав, звідкіля походив їх парох, хто, чийх батьків сином був. Тільки матір його, якась дивна жінка, не подібна до наших жінок. І хоч говорить нашою мовою, то слова якось не по-нашому вимовляє... А добра й щира пані. І любить з людьми поговорити. Хто ж отой парох Текучої, отець Стрільбицький?

І хто його мати? Отець Іван Стрільбицький — це син теж Івана, ротмістра військ Наполеона. А мати? Це іспанка, що їй на ім'я Доротея, а по батькові Мастай де Феретті. Родом вона зі славного іспанського міста, Барсельони... Та які ж це вітри, бурі занесли її, оту іспанку гарячої Барсельони в наші холодні сторони і наказали їй жити й віку свого доживати в тихому, забутому гірському селі Текучій Коломийського повіту? Як це сталося, що вона була матір'ю українського священика, пароха Текучої?

Давні часи — «добрі» часи, як то в нас говориться. Часи неподібні до наших часів... Все змінилось і перемінилось... Одне лише сторіччя проминуло, а скільки змін і перемін! Змінились часи, змінилося життя, люди не ті стали. А тільки сто років пройшло... Сто років лише... Та, якщо б парох Текучі встав із гробу, не пізнав би свого села, ані людей... Навіть і природа там змінилась. Нема вже лісів зелених, отієї чарівної прикраси Карпат, що то колись верхи гір покривала та пристановище і сховок різних звірині давала. І хоч звірина та часто жах на людей наводила і шкоду їм робила, але ж вона і джерелом прибутку була. З неї було м'ясо, дорогоцінні шкури й шуби. Та, разом, із лісами зникла й звірина, опустіли, заніміли наші гори... Немає там ані тієї буйності, ні романтики, ані поезії життя, що були колись... Сірі гори, сірі люди, сіре життя... Гей, гей! А колись? «В кожному селі на Підгір'ю наша слава ходить в пір'ю», — співали легіні, в Коломию йдучи... Ходила й гриміла та слава за княжих-боярських часів, коли тут влаштовано лови на грубого звіра, а голос ловецьких труб будив зі сну ведмедів... Гриміла слава Підгір'я, коли Височан зібрав шість тисяч бравих молодців-борців із Березова Нижнього і Вижнього, з Текучої, з Лючі, Утороп і Яблунова та пішов з ними на

допомогу козакам великого гетьмана Богдана Хмельницького визволяти український народ із неволі, ляцьке ярмо з нього скинути і власну українську державу побудувати...

Та й гриміла там наша слава, коли славний Довбуш із своїми легінями з гір сходив і карав усіх тих, хто намагався вільне гуцульське плем'я в ярмо неволі запрягти, проганяв він із Підгір'я всяку чужу наволоч... Гриміла слава, о-о-о, ще й як гриміла! Та й прогриміла... Але гуцули тієї слави не забули... Як же часто вони співали: «Ти, Довбуше, з Чорних Гір, дай нам ясний свій топір. Дай топір, щоб було чим біду з гір проганяти й волю добувати»...

Все це стали собі пригадувати обидва старі українці, дійшовши так до ріки Ізар і примістившись на лавочці при її березі.

Шуміли хвилі бистрого Ізару, а їх глушив гамір великого міста, — намагався приглушити, та не зміг.

Сиділи або задумались... Слухали шуму Ізару, а він пригадував їм шум іншої ріки... Там, у рідному краю...

Оба сини розлогих ланів Поділля, там родились і підросли, гір ніколи не бачили й не чули шуму гірських рік. Будучи молодими студентами, задумали поїхати в Коломию, а звідтам вибратись у гори, щоб побачити зелені Карпати й гуцулів...

Приїхали в Коломию... Коломия зовсім інше місто, ніж їх Тернопіль. Місто широко розкинулось долиною над рікою Прут. І як багато тут зелені. В Коломії зайшли до знайомого колеги-студента. Там у нього відпочили трохи, та й разом із ним подались у гори. Кажуть, що вони крізь вікна потягу бачили ті гори, то вони й не дуже далеко від Коломії. Коломійський студент, почувши це, засміявся... «Не далеко, — кажете. — Воно лише так здається. А насправді треба добре й довго ногами махати, щоб у Карпати зайти».

Ідуть вони всі три в ті гори, в Карпати. Довгою вулицею йдуть попри ратушу і церкву. Радіють оба «подоляки», що побачать гори перший раз у житті, побачать їх ще сьогодні! Доходять до моста на Пруті. Затримуються на ньому. Дивуються, що вода Прута така чиста й прозора аж дно видно. Вода якась зелена. А як скоро той Прут біжить! Якби його хтось підганяв і казав: скоро, скоро плисти... Так Прут пливе скоро, спішиться, бо там десь за Снятином розкидає його побратим — Черемош... Зійдуться там разом, з'єднають свої води, принесені з далеких Чорних гір, а тоді попливуть уже повільніше в далекий світ...

О як же не подібні води Прута до води їх Серету там біля Тернополя! Вода їх Серету каламутна й жовта...

А які розкішні, зелені надпрутянські луги! На схід і на захід простяглися ті барвисті луги... Очей годі від них відорвати. О, яка краса, оті зелені з вербами й верболозами луги над зеленим Прутом!

Перейшли Прут... Перше село за Прutom Вербіж. Якже відмінне це село від сіл Поділля! Хати з дерева, широкі подвір'я і багато тут зелені. А подільські села? Сірі, вбогі, як і сіра аж чорна хоч плодюча й багата земля Поділля. Сірі села — сірі люди...

А тут? Які ж рослі, здорові, завжди усміхнені й веселі люди тут! Яка ж барвиста їх ноша! Своєрідна ноша свого власного виробу. Міська «культура», хоч Коломия так близько, не має доступу в надпрутянські села.

А онтам, по другій стороні Прута село Воскресінці з зеленою горою, місцем недільних прогулянок коломийчан.

Ідуть у гори... Любуються широкою рівниною з полями, рідко житом і пшеницею вкритими. Манять очі буйні трави розлогих сіножатей. А як багато тут кукурудзи! Направо й наліво великі села. Прекрасно тут навесні і влітку, а й осінь тут не оповита таким смутком завмираючої природи, як там, на їх Поділля... Лише взимку тут трохи погано — як каже їх колега з Коломій. З далекого сходу... ген із Буковини понад Прут дують сильні, нічим не поздержувані вітри, несуть густий сніг, крутять ним, завивають дороги й стежки, сліплять очі, звалюють з ніг.

Ідуть і йдуть, а гори все ще далеко... Правду казав коломийський студент... гори не так близько Коломій, як здається... Увійшовши в село Мишин, заходять в одну хату, води напиться. Почув це газда й сміється: «Оце файно було би, якби я подорожніх водою гостив! Заходьте паничі в хату».

Заходять у хату, газда їх за стіл саджає, а газдиня вносить глек холодного молока й просить пити. За хвилину була вже й кулеша на столі. До кулеші масло й бриндзя... «Подoliaки» ніколи ще кулеші (мамалиги) не їли. В їх Тернопільщині кукурудза не родиться, там за холодно для неї. Замість кукурудзи сіють там гречку. Пробують їсти... смакує їм. Газдиня розповідає, що кулеша, це в них тут щоденна їжа. Їдять її гарячу та холодну з солодким і кислим молоком, з маслом і бриндзею. В неділі і свята варять з кукурудзяної муки «мачинку». Це кулеша на товщі. В горах варять кулешу на самій сметані і це зветься бануш. З кукурудзяних круп варять кашу і готують смачні голубці. Все це з кукурудзи... Без кулеші не можна жити. Не даром тут кажуть:

«Без олію не зомлію, а кулешу й саму тешу» (їм). Газда питає «паничів», звідки вони й куди йдуть? По їх мові пізнає, що вони не тутешні, що, певно, вони з далеких «долів» будуть. «Паничі» пильно прислухаються до мови газди й газдині й знаходять в ній певні відмінності. Не розуміють деяких слів, як, напр.: челядь, легінь, тертіла, бербениця, те, варе й сми... Газда сміється й питає коломийського студента, «що старше варе, чи сми?» Студент відповідає, що варе старше, бо «якби варе не зварили, то бисми не їв».

Відпочили й покріпились у газди в Мишині, похарчували, як казав газда,

«файненько роздекувалися» й пішли далі. Перейшли ще одне велике село Стопчатів, і перед вечером були в Яблунові. Яблунів — це брама, крізь яку треба перейти, щоб у Карпати дістатись.

У Яблунові, хоч було ще трохи часу до заходу сонця, задержались студенти й тут заночували в одного газди на сні під оборогом. Хоч «тернополяни» були змучені дорогою, яку пройшли, то все таки не могли скоро заснути. Десь там удолі шуміла річка, а з далеких гір нісся нічний шепіт лісів... Над ними плив місяць і миготіли зірки. Зачарований світ... Студенти приголомшені були тією красою, яка навкруг і над ними простягалась... Такої краси вони ще не бачили, такої надиханої чарами ночі не переживали. В кінці таки гірські шуми й шепоти вколисали їх на пахучім сні під оборогом до сну... під зоряним небом...

Рано-ранесенько позривались і, бігом до потоку. Там помились і добре відсвіжились холодною гірською водою. Потім поснідали. Тернополяни хочуть іти в Космач, у це славне гуцульське село, де колись загинув отаман опришків Олекса Довбуш. Про Довбуша та його трагічну смерть у Космачі співають пісні і на Поділлі. Але коломийчанин радить іти далі до гори потоком у село Лючу, звідкіля видно славні чотирискладові села: Березів — Нижній, Середній, Вищий і Бана — осідок давньої, буйної, гордовитої, неспокійної і непокірної української шляхти. Звідтам повернуть у село Текучу. В Текучій є в нього шкільний товариш, син місцевого священика... Наперед зайдуть туди, а щойно відтам подадуться горами-верхами, гірськими стежками, через село Акришори в Космач.

Пішли отже гору рвучким потоком. Ішли поволі, розглядалися на всі сторони, подивлялися красу околиць і захоплювалися нею. Довго так ішли, хоч з Яблунів до Текучі не так то й дуже далеко. Але ж «подоляки» все хочуть бачити, все їх тут цікавить. Із стрічними селянами заводили довгі балачки, розпитуючи їх про все.

Десь так перед самим обідом зайшли в Текучу. «Подоляни» кажуть, що «воно якось не годиться в саму обідню пору заходити до священика. — Несподіваний гість, гірше татарина. Краще вже зайти до хати якогось селянина, а щойно пізніше до священика».

А коломийчанин сміється з них: «Це вам не Поділля. Тут завжди гостям раді, а оте наше «гість у дім — Бог з ним» — то не порожні слова, викинуті на вітер. Ходіть зі мною просто до священика! Там, напевно, радітимуть нам». Сказав це й скорим кроком пішов туди, де на горбку було видно дерев'яну церкву, а біля неї хату священика. Мусіли подоляни поспішати за ним. Але коломийчанин не сказав їм усієї правди... Не сказав, що дочка тутешнього священика, чорнявенька Ірка, це його симпатія. Тому то й таким скорим кроком поспішав туди... Один із подолянів пригадав собі, як то часами

подільські «їмості», побачивши крізь вікно несподіваних гостей в обідню пору, гукали на служниць: «Марино, неси скоро відро води й доливай до росолу, бо гості ідуть!» Чи й тут таке буде?..

Щойно гості показалися на подвір'я, а вже біжать напроти них привітливий син і дочка священика. На порозі хати вітає їх сам священик і просить заходити у хату. Всі тут гостям раді. Їмось, хоч гостей зовсім не надіялась, подає на стіл всілякі смачно приготовлені страви й просить гостей почуватись як вдома і не церемонитись, та їсти досхочу.

Молодих гостей не дуже й то треба припрошувати, апетит в них є! По обіді з'явилася на столі ще й пляшка доброго вина. Священик подає студентам тютюн і просить закурити. Але студенти дякують і відпрошуються. Де ж би вони відважились при старших курити! Закурять щойно, як після обіду вийдуть у садок, де не буде старших. Довго ще після обіду сиділи й говорили. Потім, подякувавши за обід, подоляни пішли в садок, а з садку в село, щоб до всього приглянутись і поговорити з селянами. Тут же все інакше, як у них вдома на Поділля. А їх коломийський друг залишився в хаті священика. Вони скоро зорієнтувалися, що це та «сила», що його замість у Космач в Текучу тягнула. Чорнявенька Ірка... — А вже ж!.. Довго блукали по селі та знайомились із селянами, про все в них розвідували й випитували. Їмось гнівалася, що спізнилися на каву. Потім з'їли вечерю, і, погудоривши трохи, пішли спати. На другий день, коли тернопільчани хотіли попроїдати гостинний дім священика, то довідалися, що про це не може бути й мови! Мусять тут принаймні затриматись кілька днів. Не було ради і вони мусіли залишитись...

Пішли студенти зі священиком на цвинтар. Священик показав їм могилу свого попередника на парафії в Текучі, о. Івана Стрільбицького, який в селі весь свій вік прожив і тут закінчив своє життя. Побіч його могили побачили меншу могилу з похиленим залізним хрестом, а на ньому напис: «Тут спочиває вічним сном Доротея Мастай де Феретті, замужня Стрільбицька, народжена в Барсельоні».

Задумались студенти, перечитавши такий напис на залізному хресті на цвинтарі в Текучій. Священик приобіцяв розповісти їм ввечері історію роду Стрільбицьких і тієї чужинки-іспанки, що у могилі під залізним хрестом.

Нетерпеливо ждали вечора обидва, сьогодні старі й віком похилені, студенти... «Гей-гей! — сказав один із них, дивлячись на Ізар... Сорок сім років тому назад було це, як ми були на цвинтарі в Текучій! Це ж було 1907 року! Сорок сім років з того часу минуло... На це обізвався другий: «А мені здається, що воно так недавно було... Сиділи ми того дня ввечері на веранді... Сиділи й ловили кожне слівце священика, пароха Текучої, як він оповідав:

— Ви, студенти, історію знаєте. Знаєте, як то наприкінці вісімнадцято-

го століття звіялась була страшна буря над Францією. Ту бурю назвала історія великою французькою революцією. Оця то буря винесла на своїх кровавих крилах дивну і з надзвичайними здібностями обдаровану людину — Наполеона. Дійсно, велика була це людина. Великий державний муж, геніальний полководець, і стратег великий, був цей Наполеон. Був вождем непереможних армій. Валив старі трони, будував нові, садовив на них нових володарів і визначав мечем нові кордони держав.

Дрожав перед ним світ, а слава про його воєнні чини й подвиги гриміла від заходу по далекий схід, його слава лунала й гомоніла по всіх країнах тодішнього світу та по всіх країнах Європи. Над його головою майоріли прапори славою вкритих полків і їхніх полководців. Хто бажав зажити воєнної слави, спішив під прапори Наполеона. Багато було тоді людей, які вірили в Наполеона й найбільшим щастям для себе вважали бути під його наказами, за новий лад у світі й за краще життя боротись, а навіть і гинути в його рядах. В армії Наполеона було теж немало українців, які воєнне ремесло дуже любили. Здавен-давна лицарством славились і спішили завжди туди, де йшла боротьба під гаслами волі й свободи для людського роду.

Під бойові прапори Наполеона став між іншими й Іван Стрільбицький, батько пізнішого пароха Текучі отця Івана. Стрільбицький своєю мужністю й відвагою дослужився скоро ранги ротмістра кавалерії. Рід цього наполеонівського ротмістра виводився, напевно, із старої української шляхти з Стрільбич у Галичині. Але його батьки не жили в Стрільбичах, вони мали невеличку земельну посілість у Ходорівщині. Там, отже, народився і зріс Іван Стрільбицький, пізніший ротмістр військ Наполеона.

По всіх країнах Європи бряжчала зброя вояків Наполеона, бряжчала вона й у Іспанії, яка ставила завзятий опір Наполеонові. У військових частинах Наполеона в Іспанії знаходився й Іван Стрільбицький. Його частина стояла довший час у великому місті Іспанії Барсельоні.

Ротмістер Стрільбицький, вихований в релігійному дусі й глибоко побожний, не забував і тут, в Іспанії, своїх обов'язків супроти Бога й християнської віри. Він часто заходив молитися до костела з численних іспанських монастирів. Хоч іспанці дуже ненавиділи вояків Наполеона й тримались від них оподалік, то все ж таки мен монастиря, зазнайомившись з французьким старшиною Іваном Стрільбицьким, провадив з ним часто розмови, а пізніше став його приятелем. Чим більше пізнавали один одного, тим більше взаємно цінували й шанували та все більшими приятелями ставали.

До того самого костела в монастирі, куди заходив ротмістр Стрільбицький, заходили на Богослужіння старі й молоді іспанки. Завжди в чорному одязі, із спущеними додолу очима, клякали в костелі й зносили гарячі молитви до чудотворної ікони Божої Матері. Заходила також часто до цього

костелу молода, надзвичайної краси іспанка, яка скоро «впала в око» ротмістрові Стрільбицькому. Разом з нею заходила в костел стара з поморщеним обличчям жінка і весь час клячала при молодій та молилась. З костела виходили все разом. Вона ні на хвилинку не спускала очей з молоденької красуні.

Почав ротмістр щораз то більше думати про іспанку-красуню. З биттям серця спішив до костела й радів, коли бачив там іспанку. Може, це і гріх, але ж ніяка сила не могла втримати його, щоби не дивитись на красуню. Вона не давала йому спокою ні вдень, ні вночі, все бачив її смагляве личко й великі чорні очі. Недовзі довідався, що та барсельонська красуня — це дочка ювеліра, власника великих земельних посіlostей в околиці Барсельони і одного з найбільших місцевих багатіїв. Називався він Мастай де Феретті, а його дочка, ота красуня, на ім'я Доротея... Її «опікунка», яка ні на хвилинку не відступала від неї, це стара няня. Саме ця няня, скоріше ніж її «вихованка», завважила, що той французький офіцер щось дуже занадто вдивляється в її Доротею, та не зводить з неї очей. Почала бути дуже сторожкою.

Зайшов раз ротмістр до ігумена монастиря і довго з ним говорив. З того часу, почавши, виходив скоріше з костела, ставав на вулиці, й наколи побачив виходячу з костела іспанку, здоровив її по-військовому. Вона ж зразу, мабуть, удавала, що не бачить його поздоровлень, що не завважає їх, але пізніше почала відповідати на його поздоровлення. Раз підняла навіть до нього свої великі очі і злегенька всміхнулася. За це дуже лютими очима поглянула на неї няня.

Одного дня відважився Стрільбицький підійти до молодої іспанки й заговорив до неї. Няня зараз же потягла її за руку із собою. Від тепер він став використовувати інший підхід. Не говорив до молодої, а до старої. Стара не хотіла зразу ні словом до нього відзиватися. Але з часом, почала відповідати на його запитання, а потім заводила з ним довші балачки, а навіть почала жартувати з ним. Часом і Доротея брала участь у балачках ротмістра з її нянею. Довго воно так тяглося. Згодом почала няня бути «виrozumілою»... Лишала на хвилинку їх обох самих і ставала осторонь, вдаючи, що не цікавиться тим, що вони собі там говорять. Але все ж таки не відходила далеко і все не спускала їх з очей. Раз завважила, що ротмістр тримає у своїй руці руку її Доротеї, але вдала, що цього не бачить. Раз вона почула, як обоє поміж собою щось про аморе-любов говорили, але вдала, що цього не чує...

Няня знає добре свій обов'язок супроти «вихованки» і свою відповідальність за неї перед її батьками. Її повинність пильно за вихованкою «ацехар» — стежити. Але ж вона її так дуже-дуже любить і бажає їй багато щастя! А в чому ж найбільше щастя, як не в «аморі»? О, вона це добре знає. Чи ж вона не була колись молодою? Була, була й любила й кохала свого «Міге-

ля»... Хоч давно це було, але вона не забула свого молодого кохання. А вона бачить вже добре, що ці двоє дуже залюблені в собі, бачить, що їх обох зв'язала із собою ота вселильна амор-любов. А що той, кого покохала Доротея, *adrenidizo*-чужинець, так це нічого. Вона ж раз почула як Доротея сказала до нього „*tí querido*» (мій дорогий). А раз бачила навіть, як той *adrenidizo* поцілував її Доротею... А той поцілунок його — *veso* — був, напевно, *caliente* (гарячий).

У Мастаїв де Феретті було лише двоє дітей, старший син і молодша дочка Доротея. Дочка славилася своєю красою в цілій Барсельоні, багато було в неї високої ранги й великої кількості женихів, але ані вона сама, ані її батьки не думали про її скоре одруження. — На це є ще час, — казали. А, може, були певні, що їх дочка варта вийти за якогось *príncipe* (князя). Здається, що й сама дочка подібно думала, вона ж знала собі ціну. А тим часом вийшло зовсім інакше. Вона закохалася у чужинця, старшину ворожої армії. На смерть влюбила в нього! — Що ж буде далі? Що станеться з її коханням до того чужинця? А було це кохання справді дуже велике! Доротея покохала чужинця так, як лише кохати потрафить іспанка! Він для неї вже не *adrenidizo*, не чужинець, а близький їй *proximo*! Вона віддала йому на все своє серце-*corazon*, він є її *povio*-наречений.

Але, що скаже батько, що скаже мати? О, вона добре знає, що вони ніколи не дозволять їй звінчатись з чужинцем, із старшиною армії, яка прийшла завоювати Іспанію.

Її батько — це великий іспанський патріот. Він усією душею ненавидить французів, Наполеона і його вояків!

Що робити, що діяти? Де шукати поради й допомоги?

Одного дня заходить ротмістр до ювеліра де Мастай. Цей, знаючи ще, чого зайшов до нього старшина зненавидженої ворожої армії, прийняв його дуже стримано й холодно. Коли ж почув, що той відважився просити руку його дочки, то мов ошпарений підскочив із фотеля і тільки два слова вимовив: — Ні! Ніколи! — Сказавши це, попрощав ротмістра штивним укланом і вийшов з кімнати.

Мов п'яний блукав Стрільбицький вулицями Барсельони. Нікого не бачив, нічого не чув. А потім важкі, дуже важкі часи прийшли для обидвох — Доротеї і її Івана...

Мастаї не спускали дочки з очей, за кожним її кроком сліdkували. Цілими днями тримали стару няню на допитах. Наполягали на неї і змушували її, щоб їм усе про Доротею і ротмістра розповіла і щоби їм усю правду сказала: де, як, і коли вони сходились, що поміж собою говорили?

Але няня мовчала, як гріб. У неї завжди була одна відповідь: «Нічого не знаю, нічого не бачила й не чула». Нічого від неї і не довідалися.

З того часу було дуже важко ротмістрові побачити свою кохану Доротею. А щоб поговорити хоч хвилинку з нею, про це й думати годі було. Однак частенько передавали одне одному за посередництва няні любовні записочки. В одній із записок повідомила Доротея ротмістра, що батьки погрожують віддати її в монастир... Рівночасно довідується Стрільбицький, що його частина має незадовго залишити Барсельону й перейти до Франції.

Як же тепер бути? Що має з ним статися?... Жодна сила не сміє їх розлучити! Ніхто не може вбити їхнього кохання! Ніхто, хіба один Бог і смерть!

Іде ротмістр до ігумена монастиря... До кого ж другого піде, в кого знайде пораду й допомогу? Розповідає ігуменові все, щиро й по правді, порятунку в нього просить, благає. Терпеливо й з розумінням вислухав ігумен ротмістра Стрільбицького. Вислухав і глибоко задумався. Довго думав. А, може, пригадав собі свою молодість... Може, згадав, хто саме й що казало йому колись стати монахом і на все життя покинути світ... Може?... Сьогодні він старий, але юних днів і того, що колись було, не забув... Він, хоч сьогодні старий монах, але знає, що це любов, що кохання... Знає їх силу... Казав ротмістрові зайти до нього через кілька днів і казав переказати Доротеї, щоб у найближчому часі зайшла до нього. Доротея зайшла з нянею в костел, приклякла біля сповідальниці ігумена... Довго тривала її сповідь... а після неї довго клячала Доротея й гаряче молилася...

Одного вечора, напередодні відходу французів із Барсельони зайшли ротмістр і Доротея в бічну капличку монастиря. З ними була й няня. В каплиці дожидав їх ігумен... Він повінчав обох таємно, на смерть у собі закоханих людей, і дав їм благословення на важку дорогу життя. Зробив над ними знак святого хреста, а сам клякнув перед престолом і там довго-довго молився. Новозвінчані вийшли з каплички. За монастирем дожидали їх два верхові коні. Попрощалися із старою, доброю нянею, яка від плачу й слова вимовити не могла... Сіли на коней й поїхали, а няня пішла із запискою ігумена до жіночого монастиря. Там ніхто, навіть і Мастай її не знайде. Двоє повінчаних поїхали в далекий світ. Переїхали Піренеї і опинились у Франції. Уже не верхом на конях, а диліжансом їхали. Доротея пригорталась до свого мужа і все повторяла: *miesposo mi Juan*... Заїхали в Париж...

Незадовго погасла, ясна колись зірка Наполеона. Стрільбицький вважав тепер себе звільненим від обов'язків ротмістра Наполеона. В Парижі не було чого їм сидіти. Проминули не лише Париж, але й Францію і осіли в Гамбургу.

Дружина Стрільбицького з великої любові до нього виреклася батьків, залишила великі достатки й вигоди, в яких жила і пішла за ним на чужину, в чужий незнаний їй світ, пішла, щаслива, що ніхто вже не заборонить їй кохати свого Juan-а, кохати й до смерті з ним жити. Пустились обоє у світ із

одиноким майном, що його у серця заховали; з великим коханням до себе... Якийсь час жили в Гамбургу. Але гріш, який мали, скоро минувся. А тут прийшов їм на світ синок. Іваном його охрестили, бо цього бажала собі мати. Це була їх одинока дитина — більше дітей їм Бог не дав. Ставало щораз тяжче в чужому місті серед чужих людей. Попродали все, що їм ще залишилося, щоб грошей на життя роздобути. Але гроші, як вода пили. Дальше в Гамбургу жити було неможливо. Почали радитись, що їм робити, куди їхати? Каже Іван, що найкраще буде, коли поїдуть до його батьків у Галичину. Боїться лише, що Доротеї важко буде там жити і до всього чужого привикнути. На це, пригортаючись до нього, каже йому Доротея: *твій el pais natal* — моя батьківщина, *твоя casa*, *твоє finco* моя хата, *мій дім*, а *твоя famina* — моя *familial* Я ж *твоя mujer*, *твоя дружина*!

Щоби грошей на таку далеку дорогу придбати продала дружина Стрільбицького всі дорогоцінності — перстені з дорогими каміннями, а навіть і золоті ковтки. Залишила собі лише золотий медальйончик із Божою Матір'ю, пам'ятку від своєї матері. Прилагодила все до подорожі й пустились у далеку дорогу. О, нелегко було в тих часах, та ще й з малою дитиною, відбувати далеку подорож! Довго їхали, поки дісталися у Галичину й до батьків Івана, Стрільбицьких у Ходорівщину добились.

Зраділи батьки сином, дуже зраділи! Вони ж не знали, чи живий він, чи впав де на війні. Вже й великої надії побачити сина в них не було. А він приїхав! Як же не радіти й не тішитися? Та й невісточку із собою привіз! Чорненька, невеличка, але ж яка гарненька! Дуже їм до серця припала. Полюбили її, як рідну дитину. А що мови не знає, стане говорити. А що вже внуком, так ним не могли старі натішитися!

Певно, що не легко було іспанці нашу, для неї зовсім чужу мову вивчати. Та й не було легко до тутешнього життя, та ще на селі привикати. Однак вона не давала цього по собі пізнавати. Зрештою, чого не робиться для коханої людини?! А вона свого Іяп-а так дуже-дуже любила! За ним пішла би на край світу, в огонь скочила б! Вона ним і тим другим, малим, Іяп-ом, жила. Це був її світ — іншого й знати не хотіла. Задоволена була, що разом з ними живе! Звикла поволі до сільського життя і бралась за роботу, бездільно не хотіла сидіти. Батьки були до неї завжди приязні і щирі. Доротея багато вже й наших слів від батьків перейняла, вже й пробує зі селянами говорити.

Не раз говорила до батьків: «Ваш край дуже багатий — плодovitий і такий квітучий. Я його люблю, хоча він взимку дуже холодний, а й літом не такий асігієнсе — гарячий, як Іспанія. Народ ваш такий дуже *probo* — чесний і щирий». Підріс їх синок Іванко, відвезли його до Львова і віддали в школу. А потім вивмирали старі батьки і залишились вони самі на господарстві. Треба було не раз і важко попрацювати — для себе й для сина. Син

студіював у Львові теологію.

Якраз тоді, коли мав вже кінчати теологію, захворів нагло батько і, довго не хворіючи, помер... Хоч був сильної будови тіла, але воєнні походи залишили на ньому свої сліди й загнали передчасно в могилу. Як побивалася й тужила за ним його дружина, цього розказати не можна. Мало не збожеволіла. Щастя, що син був при ній. Поховали колишнього ротмістра Стрільбицького Івана на цвинтарі біля його батьків. Залишилась вдова по ньому сама на господарстві в селі біля Ходорова. Проливала гіркі сльози за своїм любим, незабутнім мужем.

Її син закінчив теологію, оженився з дочкою декана в Ходорові й став священником.

Оцією самою дорогою, куди ви з Коломиї в Текучу йшли, приїхав сюди молодий священник о. Іван Стрільбицький, а з ним приїхала його молода дружина, деканівна з Ходорова. Приїхала з ним і його мати. Господарство там біля Ходорова передала молодшій сестрі свого покійного мужа. Від тепер жити буде з сином і невісткою тут у Текучій. Тут вона й померла. Тут і парох Стрільбицький закінчив своє життя в 1880 році.

Отця Івана я знав колись, як я ще зовсім молодим був, а він уже сивий був. Від нього самого чув я оце, що вам нині коротко переповів».

Парох утих... Задумались молоді студенти. Вони так радо послушали б ще оповідання про життя о. Івана Стрільбицького тут у Текучій, — та й про дальше життя іспанки... Та парох каже, що пора вже йти спати. Попрощався з молодими хлопцями і пішов у свою кімнату, обіцяючи завтра докінчити свою розповідь.

Студенти ще якийсь час сиділи і вслухувались в тиху, чарівну музику гірської ночі. Внизу грав потік, угорі вторували йому ліси. А десь там, на краю села грала флюяра, а за селом тужила трембіта.

Другої днини, зараз по заході сонця зійшлись знову на веранді. Парох почав їм про давні часи тут у Текучій, і на Підгір'ю, і в горах, розповідати:

«Віяли вітри понад горами, вечорами до сну вколисували ліси. Віяли та поривали й несли з собою в безвісті роки за роками. Плив бистрими потоками час...

Шумів ліс у Текучій. Старенька мати пароха Текучі о. Івана Стрільбицького колисала внуків, пісеньок їм співала. Заколисала. Склонила на стіл сиву голову. Задумалась. Думками полинула в родинне місто в Барсельону. Молодою дівчиною покинула Барсельону. Батьків своїх на все залишила. Пішла за тим, хто її серце у полон узяв. За своїм Іваном, що з далекої чужої землі, в Іспанію заблукав. У далекий, чужий світ за ним пішла. «Твій дім — мій дім, твоя рідня — моя рідня, твій народ — мій народ», — сказала йому й покинула батьківщину, залишила розкоші й батьківські достатки в Барсельоні...

Довго, довго побивалися за нею мати й батько. Тужили за дочкою... А дочка пропала. Наче камінь у бистрій воді річки Ебра, впала... Син їх, присвятивши себе духовному санові, став папою. Папа Пій IX, це власне син Мастая де Феретті в Барсельоні, рідний брат Доротеї, дружини Івана Стрільбицького. Померли багаті батьки Доротеї Стрільбицької, помер і папа Пій IX, а великі маєтки їх розклювали, мабуть, чужі круки й ворони...

Дочка ж їх живе на прекрасному, зеленому Підгір'ю, та як мати пароха Текучої, виховує внуків.

Зимовими вечорами, коли мороз розмалює квіти на вікнах, а вітер колише верхів'я дерев, що кругом хати ростуть, в лісах протяжно виють вовки, гуцульська зима сповиває чарами гори, бабка оповідає внукам про іспанську гарячу країну, про іспанське сонце, про сонце, що жар у кров іспанську вливає і каже любити. Любити до смерти... О, вона, вирісши під сонцем Ісланії, вміла любити. Вона свого Івана кохала, любила й була вірною йому завжди. Вірною йому й досі залишилась. В своєму синові і в своїх внуках вона Івана бачить і через це любить їх.

Оповідає внукам казку барсельонських ночей... А сухе смерекове дерево в печі горить та «запах живиці по кімнаті розносить. Дві казки: казка барсельонської ночі і казка морозної, підгірської ночі, зливаються разом. Зникає реальний світ, перемінюється в чарівну казку... Гаряче еспанське літо й скрипуча морозом зима Підгір'я здибаються в одну симфонію, симфонію чару й краси... Таку симфонію зрозуміти й відчутти потрапить тільки той, чиє серце вміє любити... Закосичена квітами долина Барсельони і засипане та завіяне снігом село на Підгір'ю творять в уяві колишньої еспан-куї нерозривну, буйною фантазією пов'язану казку. Казку любови, життя і смерти. Зрештою, а що ж інше, як не контрасти творять вартість життя? Як колись Доротея любила свою Іспанію, так сьогодні любить вона країну свого мужа, сина і внуків. І селян тутешніх вона сердечно любить. Знає всі їхні радощі й турботи. Полюбила й усі їхні звичаї, і пісень їхніх багато знає. Для неї всі ті люди близькі і рідні. Бо це ж люди нації, до якої належав її коханий і незабутній ротмістр армії Наполеона Іван... То, чи ж може вона не любити людей його нації?..

Не мало років прожила вдова по ротмістру Стрільбицькому в домі свого сина, серед прекрасної природи села Текучі на Прикарпатті. Минали роки, внуки підросли, а їх бабуса щораз більше старілася...

Однієї весняної ночі, коли все мовчало і тільки на дзвінниці кричала сова, немов би щось недобре сповіщала, коли місяць сховався за верхи гір, а в лісі завив звір — бабуса закрила свої очі навіки. Перестало нараз битися серце, що так йалко вміло кохати. Заплакав син і невістка, заголосили внуки. Засмутились гори й ліси, засумували всі, хто знав оту чужинку-еспанку, яка

з великої любови до чужинця, Стрільбицького Івана, виреклась своїх батьків і багатства й покинула навіки свою батьківщину. А тут на нашій землі найшла собі другу батьківщину, яку не менше тамтої, полюбила.

На сільському цвинтарі біля церкви в Текучі, спочиває Доротея Мастай де Феретті, замужня Срільбицька. З любові до Івана з далекої Галичини, залишила свою сонячну батьківщину, щоб свій вік прожити в країні осінніх дощів і зимових снігів та морозів. Вчинила це з великої любові, і лягла на вічний спочинок у землю того, кого всім серцем любила й кому була вірною до смерти... Притягали зелені Карпати до себе і своїх і чужих. А притягнувши, всмоктували в себе і приковували, брали в свої обійми і ніколи вже з тих обіймів не випускали. Тож і не диво, що син ротмістра, священник, осідає зі своєю матір'ю з походження еспанкою, в тихому селі на Підкарпатті і почувають себе тут добре, почувають себе щасливими. Щасливі, бо найшлися тут між добрим і сердешним народом. У цьому селі родились сини й дочки

Франсуа Паскаль Жерар. Наполеон I у битві під Аустерліцем. Написано 1810 р.

пароха, внуки його матері. А було їх п'ятеро. З них лише ті при вірі батьків позістали і вірними синами своєї нації залишились, що тримались даліше рідних гір і черпали життєдайну силу з рідної землі та пили чар її краси. Один із внуків пані Доротеї залишився таки в Текучі, як лісничий».

На цьому закінчив парох своє оповідання. «А ми», — каже один із тих двох над Ізаром — «другого дня, попрощавши його гостинний дім, подалися у гори, в Космач, а звідтам почерез Завоєлу і Грегит зайшли у Жаб'є, а з Жаб'я вийшли аж на полонини. Все нас цікавило, все до себе манило й притягало... Потім «іншим шляхом повернули»... Почерез Яворів у Косів, а з Косо-

ва в Коломию. Яворів... пригадуєш собі?» — «Чому не мав би пригадувати? Ми ж там ночували в учителя Донігевича».

Внучка Доротеї Стрільбицької Вікторія вийшла заміж за учителя в гуцульському селі Яворові, за Донігевича. Яворів, — прекрасне гуцульське село над річкою Рибницею. Чудове село й чудовий Богом обдарований народ, осідок славних Шкрібляків. Колись то й Довбуш любив зі своїми легінями в Яворів заходити. Бо де ж у горах кращі молодиці, як не в Яворові? А легіні Довбуша любили чорнобриві молодиці! І музики тут дрібніше, ніж деінде грали. І люди в Яворові щирі й сердечні. Ой, що добрі, й щирі, про це найкраще знав учитель Донігевич і його дружина Вікторія з Стрільбицьких, дочка пароха Текучої. Семеро діточок післав їм Бог, але ж як їх виростити, вигодувати, в люди випроводити?

Та в пісні співається, що Карпати з Чорногорою хліба не родять, та й нічим їх орати, однак все ж таки годують своїх легінів, як рідная мати. Отак і Яворів допоміг своєму учителеві вигодувати діточок і вивести їх в люди. Самозрозуміло: «Він же наш учитель і його діти теж наші діти».

І ці діти насправду залишились на все вірними дітьми гір. Син яворівського учителя Донігевича Іван кінчить теологію і осідає, як парох, у далекому гірському селі, Ясенові Горішнім. Село це, як було згадано, тягнеться від Яворова поперез Буковець ген долі Чорним Черемошем до Устерік, а поперез верхи до Писаного Каменя та до Ріжна й Білоберезки. Важка, дуже важка була праця священика в селі, розкиненому по горах. Та о. Донігевич радо сповняв свої обов'язки, бо він душею гуцул...

«Та не тото, брате гуцул, що погуцуливи, Але тото, брате, гуцул, що в горах родивси».

А він же в горах родився і виріс, із горами зжився. Він усією душею любить і гори і гуцулів. Замолоду ставши вдівцем, віддає себе всеціло праці для гуцулів і вихованню своїх трьох дітей, двох синів і однієї дочки.

Одна з дочок учителя Донігевича живе довший час в Яворові, а пізніше переноситься до Лючі, що є в сусідстві з Текучою. Друга дочка Ольга виходить заміж за священика С. Це є та старша пані, що ми її зустріли були на вулиці Мюнхену. А та друга, молода чорнява «сеньйорита» — це її дочка, дочка Ольги Стр., і праправнучка Доротеї Мастай де Феретті Стрільбицької Надія. Розбрелись сьогодні пра- і праправнуки іспанки з Барсельони по світі.

За далекими морями, за широкими океанами опинились. А там у Текучій на Підгір'ю, на сільському цвинтарі, самотня могила з похиленим набік хрестом, залишилась... А на хресті напис: «Тут спочиває Доротея Мастай де Феретті, дружина ротмістра військ Наполеона — Івана Стрільбицького». Спочиває тут велике й гаряче серце, що вміло кохати... Спочиває і дожидає, коли повернуться до неї пра- правнуки... Повернуться... похилений хрест

Кам'яний хрест перед входом до церкви у селі Текучій на могили Доротеї Мастай де Феретті

піднімуть, а на логилці, як український звичай велить, пахучу м'яту, зелену руту та хрещатий барвінок посадять»...

До пізньої ночі думками снували два приятелі, над Ізаром сидючи, довгу нитку споминів із минулих, молодих літ. «Доганяли літа молодії».

— Не бистрими кіньми, а думками доганяли... Згадували щорічні свої мандрівки по горах і Підгір'ю... Любили ті сторони за їх красу, за зелень, за шум лісів і потоків... А гуцулів любили за їх щирість і сердешність, за доброту й гостинність, а ще більше за їх велике прив'язання до старовини й до предківських звичаїв — до традицій, переданих дідами й батьками.

Сидючи над Ізаром, перенеслися думками далеко, далеко від чужого міста, полинули ген... туди, де гори Карпати своїми верхами зірок досягають, де вечерами трембіти тужать і флоєри грають... На крилах згадок полетіли на зелене Підгір'я, туди, де колись «слава наша ходила в пір'ю», де кожний хлопець — «як перла», — співав, — «Ще не вмерла»...

Бо ж і горде, лицарське, буйне й непокірне плем'я заселило колись Підгір'я і Карпати, понад усе в світі любило їх, шанувало предківські звичаї і побут, а старовинні традиції передавало собі з роду в рід і берегло їх, як

святість та готове було завжди в їх обороні до боротьби стати. Гриміла тут наша слава здавен-давня, бо народ любив славу, як любили її колись предки. Гриміла та слава й не переставала гриміти. Вона стоголосно загриміла й тоді, коли на Підгір'я і Карпати наїхала московська навала, щоб підкорити неокірних і перемінити вільних людей у безвільних рабів. Ходили предки в опришки, — пішли ж правнуки і внуки в повстанці! Бо така вже тут традиція... Гуцульська слава, була завжди кровава... Але ж пролита за вільне життя кров ніколи не йшла намарно. В рідну землю всякала, а земля родила все нових і нових борців за волю. Така тут вікова й безперервна традиція... Традиція боротьби і слави.

Пізно цієї ночі пішли приятелі спати.

Напевно, снились їм Карпати й Підгір'я, і Коломия, і Текуча, і цвинтар у Текучій з могилами пароха Стрільбицького і його матері-іспанки... Чули в сні шум Прута й Черемоша, блукали зеленими полонинами, поки не зайшли на нічліг до Яворова...

Снились їм, напевно, й Голови — оте багате село під полониною Скуповою, про яке багато дечого в своїй мандрівці по горах чули. Мусять колись і туди заглянути.

Гуцульські ж гори мають дивно-несамовиту силу притягання. Хто раз у них побував, той уже ніколи їх не забуде. Кого раз причарувала й взяла у свої обійми краса гуцульської Верховини, той уже ніколи з цих обіймів не вирветься. Хто раз пив хрустальну воду Черемоша, той уже ніколи не згасить своєї спраги з інших рік.

З тугою будуть очікувати студенти другого літа... А тоді, забувши все і залишивши без прощання місто, подадуться ген-туди, де піняться бистрі води Черемоша. Звідси у соняшну Красноїлю — Дідушкову Річку, а там далі у село гуцулів-дуків, Голови. Із Голов горі Кременицею і далі вийдуть на зелену полонину Скупову. Звідси, де не глянеш довкруги себе, побачиш всю красу гуцульського світу...

ДМИТРО ПОНЕПАЛЄК, ГОЛОВСЬКИЙ ҐАЗДА

В зимові довгі, безсонні ночі, коли чорна туга чорніша ночі, на серце налягає і безнадійність скалить свої зуби, а думки линуть туди ген далеко в наші зелені Карпати, він, оцей голівський гуцул навідує мене й кличе в минуле... В далеке, ясне й соняшне, радісне, повне мрій і надій минуле. Каже: «Запрягати в нові шори коні воронії і їхати здоганяти літа молодії».

«Ні, ні, годний газдику Дмитре, не здоженем того, що минуло, що десь на бистрих хвилях Черемошу в далекий світ поплило. Поплило й не верне вже ніколи». А він упертий, не дає мені спокою, кличе в минуле... Не знає,

яка це довга та дорога, що веде в минуле. А може й знає і мимо того таки каже, якщо не старими ногами, то принаймі думками в ту далеку дорогу вибиратись...

Що ж, Дмитрику любий, ходім. Йдімо назад тією дорогою, якою рівно п'ятдесят років вперед ішли. Йшли й не зчулися, як опинилися на «верху», що носить назву «старість».

«А тепер куди йти, Дмитрику? В могилу?»

Дмитро сміється: «А хто би про таке думав? Вмирати, в могилу йти? Ні, ні, на це ще не час»...

«Та ж ,Дмитрику, ти вже старий, то ж треба й про смерть думати. Тямиш, було це рівно п'ятдесят років тому назад, як ми оба стрінулися і познайомилися? Познайомилися на човні, як перевозилися ним на Черемоші з Ясенова в Краснолію? Ти вже й тоді не молодий був. А я міг бути тоді твоїм сином.

Ти перший до мене там на човні заговорив, питав, хто я і звідки й до кого та пощо в гори зайшов? Тямиш, як це було?»

«А ти, паничу, звідки й чого тут у горах шукаєш? — питав і казав говорити до тебе «ти», а коли я спитав чому так, то ти «повчив» мене:

«Бог старший від нас усіх, навіть і від цісаря, а ми звертаємось до Нього почерез «Ти», то чому ж люди мали б собі «викати»?

З того часу ми оба стали собі говорити «ти». І так до сьогодні, я для тебе, а ти для мене — «ти».

Спитав ти мене тоді там, на Черемоші, звідкіля я буду? А я сказав, що з Тернополя, з таких сторін, де зовсім нема гір, а лише поля й поля, безлісна рівнина. А ти був цим здивований і не міг зрозуміти, як можуть жити люди без гір. Перевезлись ми на другий берег Черемоша й тоді потоком ішли в Краснолію. Я мусів тобі розказувати про Поділля, чи як ти казав, про «доли». Як там живуть люди, з чого хати будують, коли нема лісів, що овець там не випасають, бо нема пасовиськ і бриндзі зовсім не знають. Всюди лиш лани зі збіжжям, золотою пшеницею і білими гречками. Ба, та то я тоді тобі про мої рідні сторони від Збруча по Тернопіль оповідав. А ти не міг цьому всьому надивуватись і все питав мене, то про це, то про те.

«А небо там високо від землі? — питав мене. А хмари? А які там ріки, а звідкіля люди воду беруть? В чому ходять, що їдять?» Усе я тобі оповідав, а ти дивом дивувався і жаль тобі було тих «доліських бойків», що родяться, живуть і вмирають, не бачивши гір і не скоштувавши бриндзі. «Бідні люди», — казав ти. А потім знову питав, чого я в гори зайшов і як сюди з якогось там Тернополя дістався? Відповів я, що до Коломиї приїхав потягом, а з Коломиї почерез Косів пішком ішов. Ніяк не міг я тобі роз'яснити, що це таке залізниця-потяг. Та ти, мабуть, і по сьогодні цього не знаєш: залізниці

ніколи не бачив, потягом не їхав. А як сміявся ти з мене, коли я тобі сказав, що мені в горах якось дуже тісно й здається, що я тут душуся і задихаюся! Так, так... Не міг гуцул зрозуміти подоляка, а подоляк гуцула. Не могли два світи до купи зійтися. А пізніше? Пізніше твій «панич» навчився гори любити, а разом із ними й тебе полюбив. Розумів тебе, а ти розумів мене. Майже кожного року влітку, а часом то й взимку навідувався «панич» у гори й завжди був твоїм гостем. Воно й не могло інакше бути. Бути в горах і не відвідати старого друга, Дмитра Понепалєка! Ні, ні! Останній раз був я в тебе перед самою другою війною. Пам'ятаєш? А ти гостив мене кулешою з маслом і бриндзєю, дав гусянки й меду. Ще й на дорогу чим міг обдарував. Пам'ятаю, о добре тямлю. Ти був у мене зі своїм синком. Лепський «панич» був, дуже мені вподобався. «А де він, що ти тут так самотньо живеш?» — питає Понепалєк.

«Синок мій, Zenko, його нема. Німці застрілили».

«А за що застрілили?» — питає.

«За те, що любив Рідну Землю, любив Україну».

Такі то розмови ведуть безсонними ночами зі старим, найстаршим гуцулом в Головах Дмитром Понепалєком.

Від 1939 року не бачив я його. Та в 1943 році писали мені з Голов, що він ще «дужий і здоров» і зовсім не думає на той світ вибиратись. Лише трохи приглух і недочуває, але ще просто держиться і ще має всі зуби. Перебуває більше в своїй «зимарці» на Стовпнях. У село дуже рідко заходить. Тут газдує його дочка, вдовиця Анниця зі сином Михайлом і невісткою.

А тепер оцей старий-старезний гуцул Понепалєк дуже часто навідує мене ночами й веде зі мною безкінечні розмови про часи, що разом ми переживали та про те, що минуло й ніколи вже не поверне.

Хто ж це той Дмитро Понепалєк, газда в Головах над Білою річкою?

Хто цей гуцул-патріярх, що весь вік свій беріг у собі всі давні, предківські звичаї і газдівські чесноти? Жив, як жив його дідя і дідю був віковий, довгоживучий гуцул, як і вони були?

Не любив «новостей», тримався «старого». Сміявся з тих, що якимись там гребенями «кучері чесали» й питав їх, нащо Бог дав гуцулам пальці? За жадні скарби світу не натяг би був на свої ноги чобіт. Носив широкий ремінний черес, що йому залишив у спадщину дідя. Кресаня виварена в старім маслі була стара як і він сам. Із молодими не приставав, він їх не розумів. Мав лише одного приятеля. Був це старий Василюк, мабуть трохи старший від нього. Оба рідко в селі показувалися, а весь час годували й випасали маржину в Стовпнях. Але на Петра й Павла, на храм у Красноїлі, приходили в село. Рано-ранесенько вдягали святочну одєжу й нові постולי, брали в руки мосяжні бартки й ішли долі річкою в Красноїлю. Не їли нічого, харчі

брали з собою в тобівки з ременю, або в цятковані й вишивані «дзюбеньки». Заходили в церкву й сповідалися, причащались, били поклони й молилися. Але їх молитви були «старосвітські», яких ані священик не знав, ані їх у жадному молитвеннику не знайти. Молилися, як молились колись їхні діди, коли ще в горах ні церков, ані священиків не було. Та й не могли ніяк привикнути поздоровляти людей по «новітньому». Казали: «Славайсу». Але це рідко траплялося. По-старому вітали стрічних: «Єк спали? Дужі, здорові? Єк днували?» На привіти відповідали: «Гаразд, єк ви? Богу декувати, ще дужі й здорові». Або, «Миром, Богу декувати». А при праці: «Боже, помагай». «Декувать, най Бог і вам помагає». По Службі Божій заходили до тієї Сурки, що над потоком коршмину мала. Тут уже було повно гостей. Але для них обох завжди місце за столом знаходилося. Сідали, виймали харчі з дзюбеньок чи з тобівок і «харчували». Слова «їсти» ніколи не вживали. Казали, що це лише котюги (собаки) між собою їдяться, а люди харчують. Пили по чарці, по другій і по третій міцної горілки, закушували й знову пили. Це ж храм, раз у рік таке велике свято, то ж і треба трохи випити й повеселитись. І пили й веселились, Понепалек і Василюк. Вже сонце ховалось поза Синиці, як вони в Голови вертались. Треба було добре на ногах держатись, щоб у річку не впасти з якоїсь там кладки. А тих кладок на річці з Красноїлі в Голови, було щось аж тринадцять. Брались поза шиї і, вимахуючи бартками, вертали до дому й стародавніх співанок співали. Прощав Василюк Понепалека, а сам ішов далше, бо його гражда була далеко, аж там недалеко Круглої.

На другий день були знову на своїх Стовпнях, при своїй маржині.

Дмитро Понепалек виводив свій рід від діда Олекси Понепайла. Отой Понепайло зайшов у Голови, коли ще тут дуже мало людей було. Йшов горі Білою Річкою, аж станув у тому місці, де сьогодні хата Дмитра стоїть, поміж Білою Річкою і потоком, що тут до неї впадає. Куди б не глянути, були тут самі ліси й ліси. На невеличкій лісній прогалині збудував собі Олекса Понепайло «хату», отаку з круглого дерева «курницю», покрив її «драницями» — коленими дошками, а зверху привалив камінням, щоб їх буря не зірвала. Оженився і жив тут тим, що ліси давали: вбивав і ловив звірину, вудив м'ясо, а шкіри продавав. Випалив кусень ліса й викорчував пні і вже міг тут кілька кіз і овець держати, а пізніше й коровку придбав собі.

Посів він був цілий «Оборотний». Треба було пів дня ходити, щоб цілу «посілість» Понепайла кругом обійти. Тепер живе тут, крім Дмитра, одинадцять газдів, правнуків Олекси Понепайла, від якого носять прізвища Понепалеки, а крім цього кожний з них має ще й додаткове прізвище: Дмитра Понепалека прозивають Тримайлом, бо його дедя замість «держети» казав «тримати», а вже дочку Дмитрову Анницю і внука Михайла, називають Три-

У Стопнях

майлюками. Сусід Дмитра, теж Понепалек має додаткове прізвище «Чучик», а ще інший Понепалек, Теньків і так усі нащадки Понепайла якось поназвано, щоб можна одного від другого відрізнати.

Понепайлові було ще Оборотного замало, він зайняв ще й у «верхах» кусень ліса й пасовиська на Стопнях і побудував там зимарку. Отам перебуває тепер Дмитро ціле літо й більшу частину зими. Там йому наймиліше й найвеселіше, там він у себе «дома». Маржинку влітку випасає, а взимку її годує сіном, з нею живе, з нею, щоб не самотньо було, розмовляє. Вони себе взаємно розуміють і люблять. Села не любить Дмитро, відвик від нього, його світ — це Стопні, верхи й полонини. Але у великі свята, як от на

Різдво, Великдень і на храм він завжди буває в селі. Мусить же й тут на своє газдівство поглянути та з жінкою побути. Не дав йому Бог багато діточок. Одна лише донечка, Анничка, в нього була. Видав її заміж, прийняв у хату зятя. Добрий був зять, газдівський син був. Діждався Дмитро внуків: пустун внук Михайло і щебетюшка внучка Васютка, розвеселявали хату. Часом саджав їх на коня і брав з собою в Стівпні. Дуже любив Дмитро своїх внуків, а найбільше ту чорнооку внучку, розумна дитина була. Аж якось однієї осені захворіла й померла. Дуже банував за нею дідо Дмитро.

Ах, так, а звідкіля взялася школа в Головах?

Тут школи не було. Була школа в Красноїлі, та десть там у Ясенові й на Довгополі, а в Головах школи не було.

Отже, раз головський війт Дмитро Шекерик-Доників скликав раду й каже, що треба би і в Головах школу завести. Ніхто з радних не є проти школи. Але, де її збудувати, так щоб посередині села була й при долині, не на верху, щоб до неї як овечата з ґрунів і верхів збігалися діти. Довго над цим сушили собі голови радні села Голов. Не можуть нічого вразити. Аж тут виймає Дмитро Понепалек-Тримайло з рота люльку та й каже: «Панове радні, та що тут довго радити? Я відступлю фунт під школу отам, де потік з-під Оборотного в Білу Річку впадає. Я через це не збіднію, а Голови будуть мати школу й не будуть гірші від других сіл. Ще й дерева дам на будову».

Війт Шекерик аж підскочив із утіхи, зраділи радні: буде школа в їх Головах!

Питає Шекерик Понепалека, скільки «банок» за ґрунт він собі жадає?

Почервонів Понепалек і каже: «Нічого, я ніяких банок від громади не хочу! Або я що жид, щоб святою землею торгувати й гроші за неї брати? Ґрунт під школу, подвір'я й город для вчителя та й матеріял, я дарую. Це я вам газди, панове радні, і вам пане війте сказав і, так воно й буде. Шукайте майстрів і будуйте школу».

Післав війт Шекерик свого слугу в Красноїлю по барилку горілки, бо ж інакше не годиться, інакше й бути не може. Треба випити «могорич»... Випили й закусили, списав писар протокол, а Шекерик виняв із череса війтівську печатку, прибав її на протоколі й зробив знак хреста. Поклав і Понепалек також свій хрестик там, а писар обох їх підписав і все було готове.

За рік уже стояла школа на ґрунті, що його Дмитро Понепалек-Тримайло подарував громаді.

Не раз бував я в Дмитра в його зимарці на Стівпнях. Що ж таке ті Стівпні? Росли тут у давнину буйні ліси, а в них скривалися камінні стівпи величини монументів, усякого, не раз дивовижного виду. Різьбили їх літом дощі, взимку — морози. Наче якісь пам'ятники й дивні статуї стояли від не

пам'ятних часів посеред темних лісів. Пізніше зайшли сюди «головці», ліси випалили, а камінні стовпи серед чистого поля залишилися. Немов гуцульський «Акрополь» тут тепер. Від цих то камінних стовпів пішла назва Стівпні.

Якось раз, коли я у відвідинах у Понепалека-Тримайла був, зайшов до нього старий Василюк. Закурили й розбалакалися. Василюк питає, чи я знаю, як Понепалек оженився і хто його жінка?

На це відповів я, що відколи Понепалека знаю, він усе був уже старий та й знаю, що його жінка зі старого багатського роду Шкіндів. Більше нічого не знаю. Знаю лише те, що він мені часом сам розповів.

Почав Василюк на Понепалека налягати й просити, щоб він оповів про це, що то було, як він ще легінем був, і як то він у Шкіндюка його дочку собі за жінку взяв?

Не дуже радо хотів Дмитро про це розказувати. Довго думав і густий дим із люльки пускав, а потім почав говорити:

«Добрі в мене були дедя й нєня. Роботою не замучували мене замолоду, то ж ріс я, як росте бук у лісі й виріс на потіху деді, на радість нєні, такий, що ростом і силою не було мені пари на цілі Голови. Лиш у Красноїлі в Декици був син Іван, що міг зі мною рівнятись. А може й сильніший був від мене.

Я, як зловив трирічного бика за роги, то зразу валив його на землю. Було мені вже десь так двадцять кілька років. Дедя питає, чи не час би мені про женячку думати, а я відповідаю, що ще маю «чес». Не признаюся, що в мене вже є на приміті дівчина Марічка, донька Шкінді. Не кажу йому, що лише з тою Марічкою ожениюся, а більше з нікотною. Так дуже я ту Марічку собі полюбив! А була вона струнка й чорнява, як увесь Шкіндівський рід, і очі чорні мала. Не раз я до неї забігав. Її дедя, напевно, знав, що ми з Марічкою любимося. Але нічого не казав, бо й що міг казати? Він богач, але й мій дедя не бідний, а я в нього одинак.

Але почав до моєї Марічки забігати отой Іван, син Декици з Красноїлі. Ов, готова бути біда, подумав я в своїй голові. Може бути зле. Перестрінув я раз і другий Декицу Івана й кажу йому:

«Хло, май гадку, не йди там, де тебе не треба! Перестань заходити до Марічки Шкіндюкової! Ти ж знаєш добре, що вона моя і твоєю ніколи не буде! Чуєш?! А він лише сміється і далі до Марічки забігає. То ти такий Іване, подумав я собі. Зажди, братчику, я з тобою почну інакше говорити!

Йду в Красноїлю і заходжу до старого Декици. Викликаю Івана надвір і починаю з ним відразу говорити. Він і слухати не хоче. Каже, що не має часу на дурну балачку зі мною, він вибирається зараз із маржиною в Стівпні. Добре, кажу до нього, я до тебе там загощу. Але кажу тобі, щоб знав і пам'ятав: «Марічка буде моєю! Твоєю ніколи не буде, хіба, щоб мене на світі не

стало!» Сказав я це Іванові і пішов у Голови.

Одного дня встав я раненько, позбирався, взяв свою сталеву бартку в руку та й іду на Стовпні. Вперед зайшов я до тебе, Василюку, й попросив прийти зараз до Декицинової зимарки, щоб бути там за свідка мені. Потім попросив ще Марунчиного Петра. Йдемо в трійку до Декици. А Іван стоїть перед зимаркою.

— Маєш Іване свою бартку? — питаю. В хаті, кажеш? То йди, візьми її і виходи до мене. Не договорився я з тобою ротом, то будемо балакати бартками!

Виходить Іван із барткою. «Ходімо, кажу до нього, он під ту високу каменюку». Йдемо всі чотири.

— А тепер покладімо бартки на бік. Вперед зміряємо свої сили без них. Але, знай Іване: Ти, або я! Обом нам не жити й обом до Марічки не ходити!

Тут перебив його Василюк:

«Зчепились оба, Дмитро з Іваном. Ногами вперлися в землю. Пробують свої сили. Змагаються й борються, чистісенько так, як два олені в часі риківська. Обняв один одного, здається, ребра собі поторощують. Намагається то один, то другий суперника піднести й кинути ним до землі. Не йде! Може з пів години борикались. Кучері до голів прилипли, піт очі заливає. Видно, в обох рівні сили. Випускає один одного із своїх рук. Стоять напроти себе й важко дишуть. А тоді каже Дмитро:

— В нас обох однакова сила. Ніхто ніколи не скаже, що сильніший замордував слабшого. А щоб не було пізніше якогось лиха, протоколів і судів, то скажете, що я чи він, — хто там знає, котрому з нас прийдеться попроситись тут зо світом, — виліз на оцей камінний стовп, упав із нього і забився. — А тепер берімо бартки в руки! Але вперед приклякнім і помолімся Богу. Одному ж із нас треба буде тут померти.

Клякають, хрестяться й моляться. Встали й за бартки беруть. Зударились бартками, аж іскри з них посипались. Тверда сталь. То прискакують, то відскакують від себе й бартками махають, щораз скоріше, щораз скоріше. От удалося Іванові засягнути Дмитра барткою по плечах. Зачервонилась сорочка кров'ю. Щастя, що не почув Дмитро болю плеча. І як напре на Івана! Бартка в його руці лиш мах і мах! Страшно було дивитись! Нараз вибив Іванові бартку з руки.

«Підіймай, — каже, — бартку!» Підняв Іван бартку й почався «танець» наново.

Нараз підняв Дмитро бартку в гору і з цілим розмахом нею Івана в голову. Повалився Іван на землю. Кров залляла йому голову й лице. Неживий.

Взяв Дмитро обі бартки й кинув їх далеко в ліс на дно потоку. Приклякли ми всі три над трупом Івана й помолились за його душу. Дали знати в

Красноїлю до Декици, що ми оба з Петром найшли його, Івана, під камінним стовпом. Виліз чогось на нього, впав і розчерепив собі голову. Нехай прийдуть й знесуть тіло Івана в Красноїлю. Про Дмитра й словом не згадували. Тоді, й потім, і по сьогодні ніхто не знав і не буде знати, якою смертю і із чийх рук згинув Іван, син Декици з Красноїлі.

А Дмитро не женився. Цілий рік ще ходив до Марійки й аж по році взяв її за жінку.

Думав, думав Понепалек, а потім спитав: — А як ви думаєте, буде мене Бог за Івана карати?

Що ж мали ми оба з Василюком відповісти? Сказали, що напевно Бог йому простить...

Така то трагедія розігралась давно-давно на Стівпнях, за полониною Скуловою. І ніхто про неї ніколи не дізнався. Василюк, Марунчин Петро й сам Понепалек, мовчали, як мовчав отой камінний стовп, під яким згинув Іван Декицин.

І хто б подумав, знаючи Дмитра Понепалека, що він у молодому віці таку трагедію міг пережити й поповнити душегубство. Але цьому ніхто не здивується, хто гуцулів добре знає: любов у гуцулів вибухає, як стихія, як буря, як огонь, або повінь. Нічим не здушити й не здавити того вибуху, нічим полум'я згасити, ніякого стриму любовній стихії не найти!

Любов, загорівшись у серці гуцула, не скоро гасне! Вона шалом огортає його душу й розум, в серці хвилями гірських потоків грає, перешкоди торощить, на очевидну смерть веде. Немає тоді, ні приятеля, ні друга. Є суперник, а його треба знищити, щоб не заступав дороги кохання. Найкращий приклад є в цій пісні: «Ой пара з нас товаришу, ой пара, ой пара. Або тобі, або мені, до дівчини вара».

«Товаришка з товаришков та й товаришувала. Товаришка товаришці любка відобрала»...

Або ти, або я, або вона твоя, або моя, каже залюблений гуцул. І хтось мусить гинути, з дороги вступитися другому... Так і Іван Декицин мусів згинати за чорні очі Шкіндюкової Марічки. За очі, що їх оба, Дмитро і Іван, рівно і сильно любили...

Гуцульська любов, це для верховинців ватра, що в зимі гріє, це музика, що грає і грати не перестає, у серця радість і щастя вливає. Щастить, або і не щастить... Радість, або смуток. Любов для гуцула-верховинця, це та найважливіша частина змісту його буйного життя, на лоні буйної, гірської природи! Без любові немає гуцулові життя...

Дмитро Понепалек-Тримайло був завжди тихий, поважний і спокійний, розважний і замкнений у собі. І мовчазливий був, не любив багато говорити і слів на вітер пускати. Дуже рідко вибухав гнівом, ніхто не чув, щоб він на

кого сварив, кричав, або кляв кого.

Лише раз попав був в велику лютъ. Було це тоді, коли полячня прийшла в Голови «всмиряти» бунт гуцулів у 1920 році.

Заходять ляхи в хату Понепалеска й питають, де його зять, той бунтівник, що проти Польщі повстав і України хоче. «Ми хочемо Йому таку Україну дати, щоб її вже ніколи не забув», — кажуть польські кати.

Старий Дмитро до них каже:

«Хочете мого зятя за те карати, що він України хоче? А хто ж із нас гуцулів тієї України не хоче? Всі, всі ми її хочемо, а Польщі не хочемо й ніколи її хотіти не будемо! Карайте нас усіх за те! А зятя мого нема! Замість нього беріть мене й катуйте! Кати, матері вашій вздовж і впоперек!»

Страшно розлютився був тоді Дмитро Понепалек. Аж трясся із лютості.

Поляки нічого йому не казали, пішли на його царинку й узяли пару чотирилітніх волів.

— Беріть і подавіться ними, — сказав Дмитро і сплюнув три рази за ними. Та й ще раз розлютився був старий Дмитро на свого внука Михайла, як той учепився був Худекової молодиці.

Довідався про це Дмитро і кличе до себе внука:

— То ти таке зіллячко, що встид робиш усьому родові чесних газдів, Понепалеків? Ти, нехаре, ти огидо й виродку!!! В поруганстві хочеш жити? Вибий собі геть із голови ту Худечку, щоб я більше за неї не чув! Підшукай собі яку газдівську дівчину й женися, а чужих молодиць не зачіпай! Чув? — Ти знаєш, що зі мною жартів нема!

Хотів внук Михайло щось сказати, а Дмитро до нього: «Мовчи! Ані слова, не хочу від тебе чути! Говоритимемо на твоїм весіллю, а до того часу не відзивайся до мене!»

Восени справляв Дмитро весілля своєму внукові Михайлові. Весілля, що його довго в Головах пам'ятали!

А потім пішов Дмитро в свої Стівпні й рідко показувався в селі. Не було великої потреби в село сходити. Його Марічка померла, сиротою його залишила. Жив самітно в Стівпнях із своєю маржинкою. Прийшли москалі, оті прокляті «болшівники». Принесли в гори нещастя, плач і сльози. О, ненавидів їх Дмитро з цілої душі! По них прийшли німці. Зразу відітхнув був Понепалек, але ж пізніше прийшов на людей голод і всяка хвороба. Почали люди в горах із голоду вмирати, почалась ловля людей на роботу в Німеччині, а далі всякі драчки-контингенти.

Зажурився Понепалек і задумався: «А, може, Бог відступив від своїх людей тут у горах Карпатах? Може це сам Бог спустив на гори нещастя і лихо? Прокляв гори й гуцулів?»

Ходить, сновигає Дмитро по Стівпнях, місця для себе найти не може.

Почорнів і зісох, як та обкорована смерека при плаю. А тут дають йому знати, що його внука, Михайла, зловили й забрали в Ясенів, а звідтам повезуть у Німеччину. Раненим звірем подався старий Тримайло в Ясенів. Далека, не близька дорога на його старі ноги. Зайшов у Ясенів, розвідав, де держать половлених. Закрався туди вночі і своїми руками вигріб землю з-під «буцегарні» й так визволив не лише свого внука, але й других нещасників. Забрав внука з собою в Стовпні. Тут його не найдуть, а хоч би й найшли, то дідо не дасть його собі з рук вирвати.

Забралися німці, прийшла друга «зараза» — москалі. Почалося в горах справжнє пекло творитись.

А що сталося там нині з Дмитром Понепалекком не знати. Може, вже не живе. Він же старий був. Найстарший в Головах, а може й на цілу Гуцульщину... Але він мені часто в сні з'являється і зі мною розмовляє. Давні молоді літа й веселі часи, згадуємо обидва...

Він дуже дивується, що його колишній «панич» уже геть постарівся і посивів... «Пішли літа марне з світа...»

ХРАМ У ФЕРЕСКУЛІ НАД ЧЕРЕМОШЕМ

Та частина Голов, що від Ферескулі і Яблониці, цілий Оборотний аж по Білу Річку належала до парафії в Ферескулі. В цій частині села жили багаті газди-дуки із старовинних родів, із тих перших гуцулів, що Бог їх знає, звідки сюди зайшли й тут осіли.

Зайшов сюди колись давним-давно Лукин Дрон і заняв для себе стільки лісів, скільки сам хотів, скільки своїми очима обняти міг. Від нього, отого Дрона, пішов рід Дронеків. Були тут, Микула і Іван, Дроньки, що жили під одним дахом, і ніколи між ними, ані між їх дітьми ні суперечок, ні сварок не бувало. Їх для відрізнення від других Дронеків називали Олейчиними. Був ще дуже багатий Дронек-Іваніник під горою, покритою лісом, що Круглою називалася. Уся ця Кругла належала до Іваніника. За неї мусів він вести довголітній і кошовний процес із «камерою» — з головним керівництвом — дирекцією лісів у Карпатах. Вкінці таки процес виграв.

За плаєм серед густих буків жив ще один Дронек, Лесьо, що в селі рідко коли можна було його побачити, він увесь час за Круглою зі своєю маржинкою перебував. Не брився, носив довгу, сиву бороду. А вдолі над Білою Річкою було велике газдівство Дронька-Василюка. Колись цілий Оборотний заняв був для себе Понепайло. Пізніше його рід розмножився і збіднів. Лише один із роду Понепайла, Понепалек-Тримайло залишився багатим газдою. Але його багатство не тут, у Головах на Оборотнім, але у верху, в Стовпнях. До ферескульської парафії належали крім самої Ферескулі, що Яблониця і Гри-

нева з різними присілками, Грамітним, Козуберкою і Шикманами, але правду сказати дійсними «ктриторами» церкви в Ферескулі були голівські газди-багатії. Їхніми заходами й коштами побудовано за Польщі величаву церкву в Ферескулі на місці старої церковці з похиленим хрестом.

На самому кінці Оборотного, недалеко Круглої, жив Іван Янушевський, якого Грехом називали. Це був у цій частині села мабуть найбагатший газда.

Прадід Янушевського-Греха поселився тут у ті часи, коли ще по горах гуляли опришки. Він нажив багатства, торгуючи з опришками горілкою і міняючи її за всячину, що йому опришки з грабунків «за горою» (з Мадярщини), приносили.

Пізніше, так собі головці розповідають, Янушевський Іван, купивши від учителя у Красноїлі полонину Скупову, яку тому учителеві Моровикові подарував був старий Каб'юк із Голов на цій полонині в ліску над коритом «Голодної» води (напившись її зразу голодніється) знайшов там великий опришківський скарб... Та, як воно там було, але дехто таки власними очима бачив у Івана Греха велику, залізом окуту скриню, повну «червоних»-дукатів.

Ото ж з цією скринею з дукатами трапилась була в час війни наступна історія: «Було це влітку 1916 року. Москалі були вже по цій стороні Черемошу. Журиться старий Іван Янушевський, роздумує, що робити зі скринею, де її заховати, щоб москалі не нашли й не забрали «червоні». Іван був тоді вже немолодий, старий вже був. Газдівство провадив його найстарший син Микула й невістка Марійка. А Іван лише проходжувався і накази та поради давав. Спав на печі й там тримав закриту ліжником скриню зі скарбами, щоб завжди мати її коло себе. Журяться Іван і син Микула, що буде, як москалі прийдуть. Де подіти скриню? Занести її десь у ліс і там заховати — варівко. Ану ж хтось найде і забере! Найкраще було би заховати скриню десь так, щоб її завжди на очах мати. Ночами думали й радились батько з сином аж в кінці надумались. Вночі викопали перед вікнами хати на подвір'ю глибоку яму, винесли з хати скриню, спустили в яму й присипали землею, зверху прикрили дерням із травою, а потім перенесли на те місце псячу буду з лютою, чорною «котюгою». Тоді щойно пішли спати.

Прийшли москалі, але не задержувались у Головах, а погналися за втікачами австрійцями. Пішли аж на мадярську границю.

Минув якийсь час, на допомогу австрійцям прийшли німецькі війська й «напудили» москалів аж у Голови. Німці задержались на Круглій, а москалі окопались ген понище хати Янушевського. Але їх передові стежі були довкола його гражди. Їм не давав спокою чорний пес і тому вони його застрелили, а буду розвалили. Але на цьому не кінець. Глядить Іван крізь вікно, а солдати щось копають на тому місці, де була буда й де закопана скриня зі скарбами. Застигло серце в старого Івана. Микула так то й просто завмер на

лавиці. Пропали червоні... Але, як кажуть, богач все має щастя... Солдати викопали лише невеличку й неглибоку ямку, поклали там камінну плиту й забили навскіс кілок, на який завішували кітлики, розкладали під ним вогонь і варили собі чай.

О, немало страху наїлися тоді оба Янушевські. Але за якийсь час цофнулися німці аж на Чудову, а москалі подалися за ними. Тоді Микула переніс скриню з дукатами в інше, безпечніше місце й там її добре заховав...

Великі багачі-дуки були колись у Головах, були в часах перед Першою світовою війною. були ще й по війні, за Польщі, хоча гуцулів нищили всі, нищили й грабували то силою, то підступом забирали їхнє майно.

В чому ж було гуцульське багатство? Передовсім було воно в худобі-маржині і у вівцях-дробетах. Багато корів, багато молока й масла. Багато волів і багато за них грошей. Багато овець, багато сира, бриндзі та вовни на одержу-лудіння. З вовни сукно на штани-гачі, на сердаки, гуглі, та на ліжники, на яких гуцули спали й ними вкривалися, та й сідла на конях застеляли й на петики, бите сукно на підклади під дерев'яні сідла-тарниці.

З овець — шкіри на киптарі, кожухи без рукавів і на кожухи-рукавники, ну і м'ясо, яке вуджено й з року-на-рік держано «будженицю».

Багато свиней, які літом перебували на полонинах і там паслись та пили сироватку-жентицю, різали гуцули, як тим свиням було по 4-5 років, бо чим свиня старша, тим грубше на ній сало-солонина. Робили багато ковбас і завуджували їх, решту м'яса часом теж вудили, але частіше клали, як і солонину, в бербениці і добре насолювали і від року до року держали в бочках. Хотівши побачити хатнє багатство гуцула, треба було зайти до його коморикліти. Очі свої забути можна було, з дива не можна було вийти, яке й скільки його, отого багатства було в гуцульській кліті!

Одна кліть була таки при хаті. До неї заходилося бічними дверима з кімнати, а друга кліть побудована була з грубого дерева в подвір'ю побіч хати. І чого там у тих клітях не було! Було лудіння: кожухи, киптарі, сердаки, гуглі, ремені-череси, ремінні тобівки, шкіряні торби й дзьобеньки, святочні, вишивані сорочки, запаски, крайки, позолочувані й посріблювані жіночі згарди з дукачами, старосвітські, артистичного виробу порошниця і пістолі, трираменні свічники чудової різьби, шовкові, квітисті хустки й безліч узористих ліжників, звої чорного, білого і крашеного сукна і полотна. Стільки усякого добра, що його й не перелічити, на стінах і у великих, залізом окутих скринях.

Висіли на стінах прекрасно різьблені й мосяжем вибивані «капчурі» на ноги. Були мосяжні бартки, були й «челідинські» бичики-палички. Всього того добра не забрав би й на кілька возів. У клітях висіли на стінах вуджені ковбаси й вуджена баранина, стояли бербениці з м'ясом і солониною, а даль-

ше бербениці з бриндзею і маслом, і гусянкою, кислим, але перевареним молоком. Окремо находилось усяке теслярське, столярське й ковальське приладдя, були й міхи з кукурудзою, мукою і рижом, були бочки з вином і афінням.

Чим багатший був газда-гуцул, тим більші й поважні були в нього комори. Звичайно, чужий не мав доступу до газдівських клітей, ключі держав при собі газда, рідко коли газдиня.

«Заперта стоїть набита кліть», — писав Юрій Федькович.

Гуцульське багатство було в просторах царинках-кішницях, де буяли влітку запашні трави, а восени стояли високі обороги з сіном. Багато маржини й дробет, то ж і треба багато сіна. А мали багачі й по кільканадцять коней-шкапет. Зима ж у горах довга, не раз то й дуже довга й «западна»-сніжиста й морозна. Гуцульським багатством були теж полонини й ліси та зимарки, розкинені по верхах, далеко від села. Деякі газди мали в верхах по кілька таких зимарок, у яких і літували й зимували. Були там побудовані хати й стаїні майже такі самі, як і в селі. При них були й городці з картоплею, буряками, бруквою і капустою, а даліше простягалися царинки й толоки-пасовиська, нижче шумів ліс і журчав потік.

Звичайно, старі газди більшу частину свого життя перебували не в селі, а в верхах, у зимарках. Тут чули себе щасливішими й вільнішими. Пустельниче, хоч і тверде, позбавлене вигід, але трудяще життя вели. «Кутали» маржинку, літом косили траву, працювали в городцях, а взимку дозирали й годували маржину. «Прятали» молоко, «гледжили» сир, робили масло, з дерева витісували й вистругували господарське знаряддя. Ловили видр й куниць, а часом рисів і виправляли з них шкірки.

Любили таке життя і за ніякі скарби світу не проміняли б були його! Понад усе в світі любили гірську природу, любили й розуміли її, вона не була для них мертвою... Любили зимові бурі й ночами вслухувались у них, розуміли мову потоку в доли і шум лісів... Любили свободне, відлюдне життя, бо воно пригадувало їм життя їх предків, що колись у лісових пушах вели тверде, повне невигод і небезпек самотнє життя... Сусід від сусіда жив на день ходу, рідко коли бачив людину... Були колись у гуцульських Карпатах справді багаті газди, й було їх багато. Були й бідні, але тих зовсім бідних не було тут. Такі гуцули, яких дійсно бідними треба назвати, були лише по селах ближче міст і при головніших шляхах, якими «культура» пропихалась насильно в гори. Були бідні гуцули там, де багато було жидів, які безмілосердно використовували наївність і довірливість місцевого населення і час-то його ожебрачували, чи як казали — з торбами в світ пускали.

Багато заможних газдів було в Головах, більше, ніж у других гуцульських селах, а між ними до великих багатіїв зачислювано Янушевських-Грехів

під Круглою. Янушевські хоч були, правду сказати б, скупарями і на гроші та маєтки дуже ласими, то при тому були й на «гонори» не менше лакоми. Дуже честолюбиві були й «здуфальні» (горді). Хотіли все і всюди бути першими: і між людьми, і в церкві, на набутках, і в забавах, між чужими й між своїми. Старалися і дбали, щоб у них набутки-гостини були кращими, ситнішими й веселішими, ніж у других головських газдів. А вже храм у Янушевських був такий, що про нього довго всі гори згадували!

Раз якось старий Іван, вертаючи з храму в Красноїлі, де три дні й три ночі гостили його, говорив: «Ех, що це мені там за храм! От У мене храм, то розумію, що храм!» То ж і не диво, що люди говорили: нігде і в нікого не можна так забавитись і набутись, як на храму в Греха Івана, чи пізніше Микули. Тому ще далеко до храмового свята в Ферескулі — до св. Михайла, йшли в Янушевських великі приготування до храму: зарізали п'ятирічну свиню, що мала солонину на долоню грубу, зарізали дванадцять випашених баранів, повудили м'ясо і напекли ковбас; пекли й варили всечину, щоб ніхто з храмових гостей не посмів сказати, що був голоден!

Микула запрягав у шори коней і їхав у Кути, де у знаного на всю околицю торгівця винами Штетнера купував кілька бочок доброго, найдорожчого вина, а в «Сурки» брав пиво, різні горілки й «розолії»-лікери.

Щоб гості знали й потім другим розказували, який то храм був у Греха в Головах під Круглою. Щоб довго про той храм говорили і згадували його не лише в самих Головах, але й по околичних селах, по верхах і полонинах.

Усе вже приготоване. Старий Іван обійшов кругом, усе оглянув, всьому придивився, задоволений. Каже Микулі принести фляшку вина. Сіли оба й випили, вино добре, смакує. Каже челяді скоро йти нині спати, щоб рано встати й у Ферескулю на храм піти...

Рано-ранесенько повставали, челядь покутала й обійшла маржинку, бо й вона теж мусить знати, що нині храм, велике свято, а тоді витягають із скринь найкращу одежу: вишивані сорочки, взористі крайки, мальовані хустки на голови, а на шиї дорогі згарди з дукачами, киптарики, волічкою нашивані, а поверх них сердаки з кутасами, сухозолотом перетикані запаски й постільці новенькі, в руках бичики.

А чоловіки в нових кресанях із трісунками на головах, у чорних, чи червоних гачах, у кожухах із бартками в руках.

Одні плаєм, другі стрімкими, крутими стежками йдуть. Глянути, так здається, що це не гуцули й гуцулки, а різнобарвні квіти вкрили гори й очі звеселили, хоч це вже не літо, а пізня осінь. З плаїв і стежок на потік сходять і потоком у Ферескулю до церкви спішають... А там, мій Ти Боже! Там народу більше, як у великий, річний ярмарок у Косові. З усіх сторін є тут люди, з околичних ближчих і дальших сіл, з верхів і полонин, поприходили люди,

старі й молоді...

Бог знає, відки тих молодих легінів стільки тут набралось. А Дівчат — о, Боже, як ягідок літом на зрубках! А одна краща від Другої — дивитися на них, не надивишся. Але найбільша краса, так це молодички. Червоними калинами цвітуть, до себе манять. Очей від них не відорвати.

Довго йде відправа в церві. Церква стара, невеличка. В ній повно народу, тісно й глітно, що й пропхатись в середину не можна. А кругом церкви людей, як бджіл у пасіці.

Геть пізенько сполудня закінчилась служба Божа в церкві. А тепер буде проповідь на дворі під церквою. Говоритиме, хто ж би, як не той пелехатий священик, здичавілий довгим побутом у горах між гуцулами, парох Довгополя?

Він, як це в нього звичаєм було, починав свою проповідь від св. Михайла, а потім переходив на якогось там Михайла з Ферескулі чи Довгополя, який заголосо витирав ніс у церкві, або того Михайла, що замість у церкві на образи святих дивитись, він на оту молодичку Марічку з Кичері все позирає. Говорив, як то гуцули геть покотюжилися, на пси зійшли й драбугами, шахрунами поробились. Розповідає про того Семена Киктюка, що то його, свого пароха, раз так сильно одурив і оциганив.

Було це так: померла тому Семенові мати, що мала десь близько ста років. Приходить Семен до священика й просить щоби його неню файно з великою парадю похоронити й Службу Божу за її душу відправити. Питає священик, що неня, як умирала, своєму парохові відказала. А Семен відповідає, що відказала своє тягло. Так, так, тягло своє священикові відказала. Священик зрозумів, що вона відказала йому пару волів. Добре. Похоронив стару Киктючку з парадю, відправив за її душу Службу Божу й переказує до Семена, щоб ненене «тегло» привів.

Приходить Семен, але без тягла, без волів. Сягає рукою до череса витягає з нього гарну, бакунтову люльку й каже: «Оце те тягло, що вам покійна неня моя відказала, вона його тягла від часу, як вийшла заміж аж до смерті». Це сказав і в ноги! Боявся, щоб священик не розбив тієї люльки на його голові. «Такими то драбугами нині гуцули стали».

Або оповідає таке:

«Колись був у горах гарний, старовинний звичай, бо й гуцули були тоді інакші, не такі «драбуги», як тепер. Як умер газда, то за його деревищем (труною) гнали пару волів. Вели їх аж на цвинтар, а коли священик відспівав покійникові «вічну пам'ять», тоді висаджували священика на одного з волів, він об'їжджав на ньому гріб померлого, а тоді паламар відводив воли до стайні священика.

Гарний звичай був — нема що казати. І того звичаю додержувались гу-

цули з давен-давна. Аж найшовся раз такий хитрун, як той Семен Киктюк. Помер його дедя. А він замість волів, жене за його деревищем пару рогатих баранів. Привів їх на цвинтар, а потім каже священикові сідати на одного і їхати кругом гробу. Таке-то поруганство зробив той драбуга священикові!

З того часу мусіли священики скасувати той гарний гуцульський звичай, бо за прикладом одного драгуби пішли й другі та замість волів вели за покійниками баранів, і хотіли, щоб священики на них сідали. Пропав навіки гарний звичай. Та й нема вже кому в наших горах шанувати давні, предківські звичаї. Тепер у горах самі такі, як отой Штефлюк-Ясенек, що то ані Бога не

Гуцульський похорон

боїться, ні свого пароха не шанує. Приходить раз до мене й каже, що хоче продати мені десять старих, грубих буків, з яких було б дров на три роки. Каже, що нікому другому, лише мені, хоче їх продати. Двадцять п'ять банок за них жедає. Поторгувались ми з годину, я купив ті буки за двадцять банок і зараз йому на руки гроші поклав. Запхав їх у черес і пішов.

Приходить дяк, а я йому хвалюся, що купив дешево буки в Штефлюка.

«В Штефлюка, в Ясенка? — питає дяк і всміх. — Та ж тих буків і десятима парами волів із потоку ніхто не витягне. До них і доступу жадного нема». Кілька разів переказував я до Штефлюка, щоби гроші мені віддав, а він, драбуга, сміється і каже: «Або я в попа гроші позичив, щоб йому їх тепер віддавати? Я продав йому буки й не бороню йому собі їх з потоку забрати». Пропало моїх двадцять банок, як би 'м їх у Черемош верг!

А колись не такі гуцули були — ні! От, як ще жила моя покійна подруга, ваша їмость, зайшов був раз до мене таки дедя отого драбуги Ясенєка. Було це одного ранку. Заходить у кухню, а там миється їмость. А треба вам знати, що пані носять сорочки без рукавів. Побачив старий Ясенєк їмость з голими руками, сплеснув у долоні тай каже: «Ох, їмостечко люба, то так збіднілас, так си в нас доробила, що не маєш за що полотна на рукави купити?» Та до череса: «На, маєш тут п'єтку, купи си полотна». А потім роздумав-си, вітег десетку й поклав на стіл перед їмостью... «Купи собі полотна на рукави до всіх сорочок, що їх маєш» — сказав. Такі то добрі й щирі були колись наші гуцули. А тепер, де вони? Зі свічков у руках у білу днину не найдеш таких людей, як колись у наших горах були! Жидами поробились, за всі треби зі священниками торгуються. Або ще й процесуються зі своїми священниками, як отой калюхатий (череватий) вїтуньо з Перехрестної! Аякже, по судах тягається зі своїм душпастирем, драбуга! Безбожними ненависниками поробились наші гуцули.

Ото заходить до мене Черленюк із Голов, дає мені п'єтку і просить відправити Службу Божу, щоби в його сусіда Бичука вся маржина віздихала. Щоби там якась одна стара корова, а то вся маржина! Не хотів я від нього на таке грошей брати, а він тоді тиче мені в руку десять банок. Щоб лише у Бичука вся маржина вігинула, бо він його дуже «омразив» — назвав його потерчуком! Кажу тому Черленюкові, що можу відправити Службу Божу за померлих, або за здоров'я живучих, або за «всякое прошеніє» — а він ні! «Правте Службу Божу й просіть Бога, щоб зіслав заразу на Бичукову маржину»...

Ні, ні, що не кажіть, а гуцули гет си попсували, — ні Бога не бояться, ні своїх священників не шанують».

Слухають гуцули, один на одного позирають і підсміхаються. Вони таки люблять отого пелехатого священника Попеля, пароха Довгополя. Вони звикли до нього, він же між ними й з ними сорок літ тут у горах живе.

А він дальше говорить: «Отой, не хочу казати, хто, а зрештою ви й так знаєте, кого я на думці маю — отой, що в мене цього літа на полонині в Похребтині ватагував. Він, ніби то такий побожний, що собі від рота вудженину би відняв і перед святого поклав би, що в церкві й ночував би цілу ніч і поклони бив би, він, драбуга, мою бриндзю крав, а на спід у бербеницю якесь старе катрання (лахи) клав, а бриндзею прикривав, а тепер я мушу за нього процесуватися з жидом, якому я ті бербениці продав. Чи не драбуга і не злодій, отой, мій ватаг!?

Або той головський багач? Продав чисту коров'ячу бриндзю, ще й вурди на спід бербениць наклав, — за чисту овечу бриндзю, оциганив купця і ошуканив, потім за видурені гроші фелон до церкви справив, думає, що за фелон Бог йому гріхи відпустить. Думає, що й Бога оциганить — шахрун,

драбуга!» Раз то на проповіді в церкві зганьбив і свою кухарку, що забула в суботу нарвати на неділю кропиви для нього, бо він у літі їв три рази в день варену, із часником і шкварками засмажену кропиву або лободу.

Як пічне бувало говорити проповідь, то й кінця їй не видно. Вмів проповідь зачинати, але не вмів її, чи не міг, скінчити. Проповіді о. Попеля, пароха Довгополя, були завжди довгі, а часом то й цікаві. Знали їх у горах, переповідали собі й сміялися, а то й подивлялися.

Лише одного року сказав він на храму в Ферескулі на диво дуже коротеньку проповідь. Була вже третя година сполудня, і він, певно, був дуже зголоднів, і тому коротко говорив:

«Возлюблені во Хресті, браття і сестри!» — почав голосно, а потім трохи тихіше, але так, що всі могли чути — «возлюблені, але не всі».

«Сьогодні в нас храм! Велике, храмове свято архистратига Михаїла! Так, велике свято патрона ферескульської церкви! Велике, як і великий був архистратиг Михаїл, що всіх чортів переміг. Сьогодні не буду вам ще раз про нього всю історію переповідати. Про св. Михаїла говорив я вам тут на цьому самому місці тогідь (тамтого року) дуже багато. Ті, хто тогідь мою проповідь чули, нехай розкажуть про св. Михаїла тим, кого минулого року на храмі не було. Зрештов за час від тогідного храму по сьогодні св. Михаїл ані трохи не змінився і не постарівся, бо святі, та ще й ангели, ніколи не старіють, і нічого нового про нього в святих книгах не записано, все там по-старому, як тогідь було. То ж нема що нового про нього сказати, а до того, як бачу, деяким газдам уже реміні на черевах не держаться — поголодніли газди-бідаки, а там десь голубці у печах геть простигли. Аскже. В мене також починають кишки сумної співати і...

То ж «во ім'я Отця й Сина і Духа святого — амінь». Це була найкоротша проповідь, яку парох Довгополя за час свого сорокалітнього побуту в горах, виголосив...

Скінчилося храмове свято в Ферескулі. Священики, вчителі і лісничі з околиці пішли до місцевого пароха на обід, а потім усю ніч у карти грали. А гуцули розбрелися по верхах, щоб у себе вдома похрамувати, набутися і повеселитися... Оба Янушевські ще коло церкви попросили всіх, кого знали й хотіли погостити, на храм до себе. Йдуть потоком попереду, а гості за ними. Йдуть повагом, говорять про це й про те, жартують, сміються. Челядь пішла додому наперед. Треба ж усе приладити, щоб перед гостями не повстидались...

Прийшли перед хату Янушевських — оба, Іван і Микула Янушевські, стали перед порогом і просять гостей у хату: «Заходьте, гостоньки любі, заходьте!»

Заходять гості в хату — стоять, не сідають, ждуть, аж газди попросять їх

і покажуть, де хто має засісти. Довгі столи заставлені різними стравами, при мисках нові, білі дерев'яні ложки, лавиці застелені пухнастими ліжниками, щоб гостям м'ягше було сидіти...

Просить Іван гостей сідати: чільніші, старші газди, сідають на покутті під святими образами, інші сідають кругом стола, а сідаючи, дякують газді: «Сядемо, — декувать, — най всьо добро в вашій хаті сідає».

Потім встають і набожно відмовляють молитви за тих усіх, що в цій хаті колись повмирали. Щойно після молитви, на просьбу газди, беруть ложки в руки й починають «харчувати». Але перед тим випивають по чарці. У другій кімнаті «порідкує» гістьми Микула. Там сусіди Янушевських і всі ті, хто їм у роботі при косовиці і сіні помагали. Харчують гості й попивають, а кухарки й служниці забирають порожні і приносять повні миски із різними стравами і м'ясивами. Старий Грех глядить, щоб порожних чарок перед газдами й газдинями не було. Послугачі розносять усяке питво й у пугарі наливають. Хто чого собі бажає. Є і добра міцна горілка, розолія-лікери, що від них губи злипаються, є вино, є пиво... Що, хто любить. Жінка Микули, чорнява Марійка, припрошує гостей, щоб не «унамалиси» та й не горділи Божи-ми дарами, а старий Іван припрошує до пиття, просить, щоб пили, набувались і веселились... Лише раз у рік св. Михайла — раз у рік храм! Хто знає, хто другого храму діжде. А Марійка все своєї: «Харчуйте, харчуйте, гостоньки любі, ми на це старалиси, щоб ніхто голодний з нашої хати не вийшов. «Доцігайте», що хто любить і що кому смакує. Не стане, то куховарки знов принесуть і на стіл поставлять. Славити Бога, в нас є чим гостей погостити»...

Гостоньки не від того: харчують і п'ють, хоч роблять це спроквола, поважно, не хапаючись. Напитки додають, як пани кажуть, «гапетиту». Та й язики починають поволі розв'язуватись і «працювати». Старі про своє — молодь про своє, — говорять. Старі про минуле — молоді про теперішнє говорять. А на столі все нові потрави появляються, і напитки, яких хто захоче. «Харчуйте гостоньки, щоб на здоров'ячко вам вийшло, і пийте, що кому до вподоби».

Гостоньки п'ють і харчують, але ж далі вже годі! Вправді говориться: «Волинь черево луснути, ніж мав би дар Божий змарнуватися», але напrawdę вже таки годі! Відложили газди й газдині на бік ложки, повідсували миски й тарілки від себе, дякують газдам. Харчувати годі вже, але випити ще можна, — п'ють... Газди закурюють люльки. А там молодиці присуваються до старої Прунихи і просять, щоби щось заспівала їм. Пруниха, це славна співачка, вона сама ті співанки, що їх співає, складає. «Газдинько люба, Прунишко золотенька, заспівайте нам тої про Іванчика, що то його жінка в бутин (праця при зрубанні дерева) післала, а сама з легінями набуваласи. Заспівайте!»

Іванчика вбило в бутині дерево й він потім до жінки-вітрениці щоночі з'являвся і за шию її душив. Одного ранку найшли її неживу на лавиці. «Бизівно», що це Іванчик її задусив, оту свою зрадницю.

Співає Пруниха, а молодиці слухають. Скінчила Пруниха про Іванчика та його жінку, а молодиці просять заспівати ще про Василя Гаращукового... Той Василь «вигулив» маєток у старій вдовиці Тимчучки й великим і «здуфальним» багатцем зробився. Але не довго ним був. Здіймав із клинка набиту пушку-рушницю, нехотячи зачепив пальцями за курки і дві кулі впакував собі в саме серце. «Згинув, ні пікнув»... Так його Бог покарав за вдовицю Тимчучку.

Випила Пруниха пугар вина й заспівала співанку про Василя Гаращука. Скінчила... Тепер починає співати й на дудці пригравати отой сивий дід з Розтік. Він по всіх горах ходить, на дуду грає і співає. Ні одного храму ніколи не пропустить. Він співає давних пісень про опришків, про Довбуша і його легінів — співає про ті давні, добрі часи, коли то «хліба си родили, Родина си навиділа, брати си любили... Любилиси й разом сходилиси...»

Слухають співанок газдині, слухають і газди, та люльки курять і вино попивають... Спокійно, поважно, як газдам пристало, заховуються тут гості. Не так воно там у другій кімнаті, де Микула гостям не жалує напитувків... Нехай знають і пам'ятають, що були на храмі в Греха!

Тут молодиці вже співанок співають, співає одна поперед одної. До них прилучаються і мужчини. Сідають поруч молодиць і співають... Марічка Зеленчукова приспівує Петрові Руснекові, що до неї присівся:

*«Ой, на Петра вода тепла, єк би її пити,
Який же бо Петро файний, єк го не любити?
Який же бо Петро файний, і який хороший,
Сорочечка вішивана, повний черес гроший».*

Співає Марічка та н'є вино до Петра. Петро н'є теж, і підморгуючи до неї:

*«А я піду у неділю, сороківці міню,
дна відси, друга відси: що дієш легіню?»*

А Марічка йому, сміючись:

*«Ой, зачело у чересі грошей не ставати,
Ой, зачели молодиці та й не пізнавати».*

На це Петро:

*«Ой дивітси молодиці, я ж не подорожний,
Любилисте черес повний, любіть і порожний».*

Вончулек Василь таки коло своєї білявої Оленки сів, присунувся до неї близьенько, в її сині очі зазирає — і співає:

«Бодай мене, бодай тебе, бодай нас обоє,

Нащо ми си полюбили на нещистє своє».

Оленка відспівує йому:

«Туди хилиться смерека, куди їй похило,

Туди очі заглядають, куди серцю мило».

А та чорна, поставна, й не молода вже вдовиця, що її Катеринджов на-
зивають, підходить з пугарем до Магличового Семена, теж удівця:

«Стоїть верба над водою, колише собою,

Ой, чи куме ти за мною, єк я за тобою?»

А Семен:

«Сидить голуб на яворі, голубка на воді,

Ой, вже нам си, люба кумко, та любити годі».

Лесьо Чучиків п'є до Юрочки Миронюка й співає:

«Ой, відки же ти, пане брате, чи не з Коломиї,

Чи не видів, чи не здибав дівчини Марії?»

Юрочка відспівує йому:

«А чи видів, а чи здибав, не буду казати.

Не хочу ти, мій братічку, желью завдавати».

А онтам Яковешин приймак Михайло підлабузнюється до вдовички,
мельникової Парасочки, та співає:

«Болить мене біле тіло, головка побита,

Та за тую молодичку, що файно завита».

До Михайла підходить брат Параски, Лесьо, що то раз, застукавши в
Параски, таки добре покалатав його по голові. Лесьо співає Михайлові:

«Ой, пішов я до вдовички люльку закурити,

Здерли з мене сердачину, ще й хотіли бити».

Михайло ніби сміється, тай каже: «Ас, хтіли? Коби то лише хтіли? А
вони таки набили. Ає!»

А Лесьо: «Що не смакувала люлька?»

«Ні, ні не смакувала», — відповідає Михайло.

До нього підходить Худекова Анничка:

«Ой, піду я лісом-трісом наломлю дрімайла,

Та нікого так не люблю, єк того Михайла».

П'ють, співають, веселяться... Який же веселий гуцульський світ! Яке
безжурне життя!

Карабчукова Василюшка-Васюта держить поза шию свого Іванчика, при-
милюється до нього й співає тоненьким голосочком:

«Ой, коби я крильці мала, то бих полинула,

То бих своєму Іванкові вівці іздоїла.

Ой, коби я крильці мала, то бих полетіла

То бих своєму Іванкові вівці привернула».

А стара Миронючка, підморгуючи до Васюти:

*«Ой, скрипочка дрібно грає, а дудочка дує,
Гуцулочка руки ломить — він другу цілує...»*

На це Іванчик:

*«Ой піду я в полонинку, там си заспіваю,
Та най усі люди знають, файну жінку маю».*

А там знов Семен до куми Катерини:

*«Позичу ти брате муки, позичу ти соли,
Але любки не позичу, хоч ми давай воли...»*

А Яковешин Михайло в сторону Парасочки:

*«Ой, вийду я на Костричу, там си закосичу,
Таку файну любку маю — не дам не позичу...»*

Микула поміж гостей ходить, у пугарі вина доливає, припрошує, щоби
пили та й собі теж співає:

*«Напиймоси сусідоньки, забавненькі люди,
Забавмоси по таздівськи, — як Бог дасть, так буде».*

А Семен усе до Катерини:

*«Ой, пив же я у неділю, думко моя, думко,
Та пропив я волів пару з тобов люба кумко».*

Старий Шкірек, що то двадцять літ удівцем прожив, узяв чарку в руки,
п'є до молодиць і співає:

*«Ой, кільки я находився, любок наводився,
А ек прийшлося женити, не було що взяти».*

Катеринджа, сусідка Грехів, вібачається, що мусить уже д'хаті йти, бо
там нема нікого, — прощається, а на відходнім до Маглича підморгує і співає:

*«Ой, добраніч усім на ніч, я си вже прощєю,
Біле личко, ек сонечко, на Бога лишею».*

Всі зайшлись реготом, бо Маглич зовсім «білого личка» не має, він чор-
ний, як циган...

А Катеринджа співає ще одної:

*«Ой, добраніч, усім на ніч, бо йду додомочку,
Та не маю прихилити д'кому головочку.
Прихилила б до каменя, камінь не говорить,
Серце моє бідненькеє, якже воно болить».*

Семен подає Катерині чарочку з розолією, примилується до неї та хоче
на прощання поцілувати:

*«Ой, потрішки розолії, та потрішки руму,
Так тє любко поцілую, що зійдеш з розуму».*

Катеринджа відтрючає Семена від себе, прощається ще раз, дякує за го-
стину, і відходить.

Гостина проходить даліше. Молоді співають, старші їм допомагають. Старі глядять на молодих і самі молодніють. Здається, хтось зняв їм з плечей тягар років і вони стали такі легкі, що гори перескочили б! Такі дужі, що зараз пішли би боротись з отими там молодеками.

В кімнаті так гамірно зробилось, що вже один одного не чує і не розуміє. А Микула все на ногах, просить їсти й пити — веселитися. «Храм лише раз у році!»

А гості не дармують. Між цими гостями найбільше сусідів Грехових, отих, що в нього «наробляють». Це його косарі й громадільники. Цього року були трави як на долах пшениці, буйні й густі. Більше, як сто стогів сіна в Греха. А все те, оці гості помогли літом зробити-скосити, згромадити й у стоги скласти. Тож нехай тепер гостяться і набуваються.

Не знає Микула Янушевський, як колись віддячаться і відплатять йому за цю гостину його косарі. Не знає, бо не може знати, він же не пророк і не віщун... А вони колись, як у гори зайде ота зараза й нехар проклята — «болшівники» — вони його на жебрака обернуть, оці «гостоньки любі»...

Та ще й буде Микула їм дякувати, що життя в нього не відберуть і дозволять своєю смертю в своїй хаті вмерти. Настільки ще будуть для нього мило-сердні...

А сьогодні вони до нього приязно й підслесливо усміхаються. За гостину дякують. Залишив їх Микула на хвилину самих і пішов у другу кімнату, чогось дедя його туди закликав.

Аж тут нараз зчинився крик. Повибігали гості з хати на двір, кричать, б'ються. Це Петросанеки зчепились з Мумликовими синами. Мумлики прийшли сюди вже добре підпиті і розпочали бійку з Петросанеками. А потім, то вже ніхто не розібрав би, хто з ким б'ється.

В кімнаті, де гостять ся передові, чільні газди спокійно, поважно, — газди попивають вино й курять люльки і ведуть поважні розмови. Тут старий Шкіндя, Юрашка Туманів, Лесьо Красіїв, Василь Шекерик, вїт із Голлов, Дмитро Шекерик, перехрестненський вїт, Лесьо Мартищук із Зеленого, Дмитро Угринців, вїт із Красноїлі. Є газди з Жаб'я, Магури і Синиць, є Михайло Гапчук із Жаб'є. З них ніхто не рушився, ніхто не вийшов на бійку дивитись. Це не пасує чесним газдам...

По якомусь часі зайшов сюди Микула і розповів, що там таки добре коликами потовклися і досить багато крові собі спустили. Старий Іван лише рукою махнув. «Нічого не шкодить, що трохи крові із себе пустили — вони її і так забагато мають. Завтра будуть всі здорові — до дохтора ніхто з них не піде та й у суд не затягнуться...»

«Мумлики пішли покровавлені додому, а Петросанеки сплять під оборогом. Інші пішли до потока, обмилися і в хату вернули. Як би ніколи нічо-

го», — доніс Микула. Поважно за столами сидять газди й про поважні речі говорять. Аж нараз ударили музики в хоромях. Це Федьо Карабчук із сином Дмитром заграли. Він на скрипку, а син на цимбалах. Ударили, врізали такої, що й умерлий, почувши таку музику, піднявся б із гробу й пішов би у данець.

Позривались з лавиць молоді — і в хороми-сіни. А хороми просторі й двадцять пар може танцювати — місця доволі. А музиканти не грають, ні, а просто таки ріжуть... Кров у жилах грає і буриться, ноги самі танцюють. І пішли молоді в данець. Закрутились, завертілись танцюючі пари. Вихором завертілись, душі в танець вклали. «Данцуй, данцуй, щоб лиш міг, та не желуй моїх ніг». А ноги в молодиць ледве помосту дотикають. Зате мужчини не жалують ні ніг, ні помосту.

Гуцульський данець... Ніхто його так не заданцує, як самі гуцули. Щастя, що поміст у хоромях із грубого дилля, а то на тріски розлетівся б під ногами танцюючих! А музиканти щораз скоріше грають. Кров у жилах танцюючих не грає, не буриться, а кипить, переливається... Скоріше, щораз скоріше крутяться танцюючі пари, вихором обертають гуцули гуцулками, лиш кінці хусток на їх головах мигають. Танцюють, а до танцю приспівують... А музика грає, ріже і охоти додає, огню до огню докладає...

Танцюють молоді, аж хата дрижить і трясеться. А старі далі за столом сидять. Микула частує їх мадярським вином, що його ще перед кількома

Гуцульські музики.

Гуцульський танець.

роками зі Сиготу привіз. Наливає перлисто-золотого вина в пугарі й просить пити. А газди п'ють поволі й потрохи, не спішається, до раня ще далеко.

В хоромах іде далі танець, лунає спів...

Підноситься з лавиці старий Грех Іван, глядить по газдах, усміхається, а його очі дивним огнем горять:

«А що ж то ми, вмирати вже збираємося, чи може вже трупи ми, чи що? Чи музика вже не для нас, лиш для молодеків отих, що в хоромах данцюють, а для нас уже лише похоронна трембіта?!» Сказавши це, моргнув на Шкіндю, а Шкіндя на Красія, то й на Юрашку, а той на Шекериків!...

А Грех командує: «Бартки в руки!» — Беруть газди бартки в руки і в хороми йдуть. Знають добре, що старий Грех думає... Музиканти уривають танець. Молодь розступається, робить місце старим.

Іван Грех стає перед Карабчуком. «Заграй, Федю! — ти вже сам знаєш, якої маєш грати. Вріж тої старої, опришківської! Знаєш, як маєш грати? Грай так, щоб твою музику почув сам Довбуш у Чорногорі. Інакше скрипку тобі на голові поторошу, а завтра нову куплю! До газдів: «Бартки вгору! Колесом ставайте!» «А ти Федю, ріж! Ви молоді дивіться, чи вміють старі данцювати! Готово! Ріж, Федю!»

І Федьо вірзав! Пішли газди в данець... Опришківський це данець... Колись Довбушеві легіні його танцювали... А тепер «старики» танцюють... То зіб'ються в тісне коло, в правій руці топірець, то розступляться і бартками вдарять, то знову бартки вгору підкинуть, — і хоч шаленим вихром крутяться, то кожний свою власну бартку назад у руки зловить. То знову бартками навхрест зложаться, а потім вістрям у вістря вдарять, аж іскри посипляться. А все це на команду старого Івана. Ох, данець, це данець! Давний опришківський данець... Молоді цього данцю вже не знають... Та й, мабуть, не потрапили б так затанцювати, як старі танцюють... Дивляться — і дивом дивуються, як старі танцюють... Так танцювали давно їх предки, з яких уже й сліду нема, лише оцей данець по них залишився...

Скінчив Карабчук грати, витирають газди піт із чола і вертають у кімнату. Сідають за столом, п'ють вино.

Іван гукає на Микулу: «Давай, Микуло, вина, най люди знають, Що вони в Греха на храму!»

Несе Микула вино, в пугарі наливає. Іван підносить пугар із вином угору:

«Пиймо браття, щоб пам'ятали нинішний храм!»

І пили, а потім ще раз закушували, співали, танцювали, набувались і веселились аж до рана...

Нікого з газдів і газдинь не пустив Іван додому. Тут у нього переспали гості кілька годин, а потім даліше храмували й гостились аж до ранку другого дня. А Янушевські раділи: «Будуть люди довго згадувати храм у Грехів під Круглою»... — Такі то храми були колись на нашій Гуцульщині... Чи повернуться ще ті давні, добрі, часи?...

ТАНАСІЙ ЛАБУДА «ПОВІСТУЄ»

Було це однієї лютої зими в присілку Гриневи Грамітнім. Посходились газди в хаті Танасія Лабуди — в того, що його пізніше вбило дерево, як спускав «кльоши» рагашем під Козубейкою. Зійшлися, закурили люльки. А на дворі «фуфелиця», що не дай Бог! Курить і мете снігом, що Божого світу не видно. А Лабуда каже:

«Та що це ті теперішні зими в горах! Сміятися! От колись тут були зими! Мій дідо оповідав, що колись то зима зачиналась у нас якраз десь коло другої Матки Божої, а сніги були на кілька метрів високі. А морози які були! Оповідав дідо, що його батько, а мій прадід, раз на Зелені Свята по леду Черемош у Устеріках перейшов! Такі то зими бували колись в горах! А люди

видержували! Сильні і загартовані були! Не боялись нічого: ні снігів, ні заметілей, ані морозів. Відпорні на все були. Зовсім інакше, як нині, було тоді. Тепер кажуть, що влітку заробиш, тим будеш у зимі жити. А давно наші люди більше взимку на життя собі заробляли. Ось, що розповідав мій дід про свого батька, мого прадіда:

Було це тоді, коли сюди в Грамітне зайшов був, Бог його знає звідкіля, якийсь чужинець, що його тут люди Лебіштаном звали, а його нащадків сьогодні Талалаями звуть... Зайшов сюди оженивси тут і тут дні свого життя закінчив.

Ото мій прадід приятелював з ним і на звірину разом з ним полював. Кінчиться осінь, а вони оба вже лагодяться у верхи на цілу зиму. Все в них готове: кілька пар постолів і вовняні онучі та й підкови до постолів, гачіштани з грубого теплого сукна, широкі ремінні череси, кожухи з вовчої шкіри й сердаки та сорочки в маслі виварені, щоб у них не могла загніздитися «нендза», а найважливіше, важкі топори, що сьогодні ніхто би їх у двох руках не вдержав, довгі, гострі ножі й рушниці, а до них порох і кулі. Все приготоване. Є і котел мідяний у них. Одного ранку беруть це все на плечі і гайда в верхи! Нині всей той тягар не понесли б і два коні. А для них, це ніщо. Горі плаєм і стежками йдуть на Козубейку, а потім Явористою і Дуконею ген туди аж під Лустун за Черемошем. А всюди лиш ліси й ліси... Ніхто ще в ті ліси не заходив і не пробував заходити! А якби й зайшов, то, певно, вже звідтам не вийшов би. Не лише, що від звірини варівко, але в тих лісах повно ще й Духів: лісовики, мольфарі й арідники, лісні мавки, та й Бог ще знає, які нечисті сили в лісах скривалися. Ліси — це було царство звірів і духів і вступ до того царства був людям заборонений. Навіть і Лебіштан, і мій прадід, хоч вони дуже відважні були й нікого не боялися, але заглиблюватися в ті темні, непрохідні ліси, що ліворуч і праворуч Козубейки і Явористої росли, таки варувалися.

Сходили з Дуконі на Черемош. Звідтіля стежкою, що веде д'горі аж на полонину Лустун ішли. Цю стежку протоптали звірі, що сходили на Черемош пити воду. Там, якщо підійти стежкою трохи д'горі, стоїть по лівій стороні величезна брила каміння, така завелика, як дві-три церкви разом. А вся ця каменюка поросла величезними смереками. Колись була поросла мохом, а зернятка смерік, занесені вітрами на той мох, скільчилися й почали рости... Так виріс там густий ліс...

Із західної сторони каменюки, тут задумують Лебіштан і мій прадід, зимувати. Вперед розкладають велику ватру, яка горить день і ніч і відполошує дику звірину. Тоді беруться будувати колибу. Стинають дерева й з них ладять собі «хату»-колибу, не чотири-, а шестигранну з круглим, шпичастим дашком, із отвором посередині, щоб туди виходив дим. На середині колиби

зробили й укріпили вертлюх із довгим гаком, на якому завішуватимуть котел і варити в ньому їжу. Під кітлом горітиме «вічна» ватра. Шпари в стінах колиби позатикали щільно мохом. З зимою в горах не можна жартувати... Наносили в колибу чатиння і моху собі на леговища. В стіни понабивали багато сильних коликів-гаків, вони ж будуть потрібні.

Скінчили будувати колибу. Дуже спішилися, щоб не захопила їх зима. А вона приходить не раз дуже скоро й ненадійно. А їм, ще заки впадуть сніги, треба вполювати кілька оленів — буде свіже м'ясо, шкіра й роги. А олені відбувають свої залищання до лань — риковища, ще поки полонини покриті білим снігом.

Виходять два олені на полонину осіннім вечером. Місяць світить, зорі сіяють, десь там зареве ведмідь, що ще не заліг у свою гавру на зиму, завиють вовки, загавкають борсуки й лисиці, закричить рись або куниця, заголосить сарна, що потрапала в гострі зуби вовкові, захрунькають дикі свині, бучину заїдаючи, заплаче сова в лісі, озоветься пугач. А наші «стрільці» йдуть д'горі лісом, на всі сторони оглядаючись, щоб не попасти негайно на якогось дикого звіра...

Вийшли під полонину, засіли під величезними буками й ждуть. Сюди прийдуть олені, тут відбудеться їхнє весілля-риковисько. Он показала одна ланя-олениця, а там друга й третя. Ціле стадо. От і олені надходять, вперед старі з величезними рогами, а за ними молоді. Та молоді держаться осторонь від старих. Он виходить старезний олень з величезними рогами-короною на голові. Похилив до землі голову, ногами землю рие і реве на всі гори. Проти нього виходить теж немолодий, кремезний олень і заревівши, йде просто на тамтого. Зударилися рогами, пішла луна полониною, вперлась в стіну ліса... Олені відступають назад, розганяються знову, з цілої сили вдаряють на себе. Так кілька разів, то відступать, то вдаряють один одного, аж поки слабший не залишить поля боротьби сильнішому. За прикладом цих двох ідуть другі олені і розгортається боротьба. Рев і грюкіт рогів... А лані, наче ті молодіці на забаві: приглядаються боротьбі і дожидають, котрий візьме в данець... Право «брати» мають лише сильніші, переможці спабших. Такий тут закон і звичай...

Наші стрільці не стріляють, ще мають час. Вони покищо любуються боротьбою і огляданням красавиць-лань. Щойно пізніше падуть стріли, вальяться на землю два забиті олені. Решта розбігається. А стрільцям більше й не треба, бо ж олень це не сарнюк, що його в одній руці можна нести. А залишити вбитого оленя до ранку, так його ведмеді з'їдять, або вовки розшарпають. Витягають мисливці ножі з-за чересів і здійсмають шкіру. Рубають м'ясо і в бесаги накладають. Не легко нести! Самі ж шкіри скільки ваги мають!

Повернулись в колибу, ватра горить, приносять воду, наливають у котел і варять м'ясо, а зваривши, смачно заїдають. Потім розвішують оленячі шкіри, щоб сохли, роги вішають на стіні. Так кілька ще ночей на олені ходили, частіше м'яса варили і їли, а частину вудили, щоб на пізніше було.

Аж тут уже й зима. Забілілись гори. Лише ліси зеленіються чатинням смerek і ялиць. Світ гір інший став, як був... А наші мисливці не дармують, ні! Від ранку до ночі працюють. Тут силки-капкани на звірину закладають, там підглядають, куди звірина днем криється, куди вночі ходить. Встають дуже раненько і спішають туди, де сильця позакладали, бо зловлену звірину можуть скоро інші звірі пожерти. Бродять глибокими снігами й на рисів полюють. Рись у сильце не піде. А полювати на рисів не так то й легко. Це дуже драпіжне звір'я й небезпечне. Заховається десь у густому чатинні і звідтам тобі на голову, чи на плечі скочить. А пазурі й зуби в нього гострі! Раз трапилась була ось така пригода: стрілив один із наших мисливців до цапка-сернюка й той упав під смерекою. Підійшов до нього Лебіштан, а тут йому гоп на плечі рись із смереки. Вп'ялив свої пазурі в шию Лебіштана. аж той з болю закричав. Підбігає мій прадід до нього. Стріляти не може, бо міг би Лебіштина разом з рисем застрілити. Щастя, що мій дід був високого росту, майже такого, як Лебіштан. Хватив із задв лися за шию, пробує його відорвати зі шиї Лебіштана, — та де там! З цілої сили здушив рися так, що той сконав, а його пазури далше були в шкірі Лебіштана. Ледве прадід мій ті пазурі повитягав з шиї Лебіштана. Ціла шия була подряпана й покалічена, тяжко було кров затамувати. Але шкіри з рисів були дорогі. Найбільше вдавалося їм наловлювати куниць. А їх була в тих часах сила-силенна. Ловили й тхорів, сходили часом на Черемош і там полювали на видри, яких теж було немало. Мали ж чим жити, бо в ріках повно було риби, золото-срібних пстругів. Вечорами, а то й ночами здійсмали з упольованих звірят шкіру, вудили м'ясо та готовили їжу на наступний день. Потім лягали на свої леговища ногами до ватри, яка горіла цілу ніч і гріла їх. А на дворі часто шаліла буря, стогнали віковічні дерева, а деякі валились з гуком і тріском на землю, вили вовки, брехали лисиці й кричали сови...

Нехай ніхто не думає собі, що воно легко було, перебути довгу, сніжну й морозну зиму в лісовій пущі, серед звірів, без людей, без людського голосу...

А їм обом це було ніщо... Бо оба любили ліси й гори та й любили мисливське «ремесло», любили пригоди й боротьбу. Були тверді, як твердою є гірська природа!

Ото раз десь по Різдві пішли оба в ліс. А треба знати, що в лісі йдучи, брали з собою не лише рушниці й пістолі, але й за череси клали довгі, гострі ножі та й брали топори-сокири. Бо ж тодішні рушниці не були такі, як нинішні. Порох у них запалювалося вогнем кременю. Вистрілив раз та й

уже. А звір іде на тебе! Так тоді бери ніж, або топір у руки. Та й силу треба було мати, та й не малу відвагу!

Ото йдуть вони раз лісом, а мороз злегшав був, потепліло трохи. Йдуть лісом, один попереду, другий ген позаду. Випередив мій прадід Лебіштана. Йде і перескакує лежачі на землі колоди дерев, аж наскочив на леговище ведмедя... Скочив ведмідь, станув на задні лапи й простісенько на прадіда йде. Заледви був час вийняти з череса ніж. А ведмідь уже обняв його передніми лапами. Прадід ножа йому простісенько в серце. Та ведмідь не паде, а стискає лабами, що аж ребра в прадіда тріщать. Хто знає, що було б з ним... Але надбіг Лебіштан і топором розгаратав ведмедеві голову, а потім звільнив прадіда з ведмежих обіймів... Прадід і слова промовити не міг, лише стояв. Не міг уже і йти. Мусів його Лебіштан у колибу занести. Шість ребер зламав прадідові ведмедисько. Більше, як місяць мусів у колибі пролежати. Але ребра позросталися і прадід потім далі ходив на полювання. Казав, що це для нього так, як би його муха вкусила... Не одну зиму перезимували оба, Лебіштан і прадід, то під Лустуном, то на Бабі Лудовій, то під Штефульцями... А з весною вертали в Грамітне, сіддали коні і їхали по добро, що його в лісах за зиму придбали. Привозили дорогі шкіри й шуби та роги й багато вудженого м'яса. Потім заходили в гори купці з Кут, а часом, то й з Коломиї, і купували шкіри й роги. Приїжджали на конях і зброю мали при собі. Боялися опришків... За шкіри добре платили. Платили золотом і сріблом, ще й стрільного пороху додавали.

Мій прадід залишив своєму синові, моєму дідові, не мало придраного золота й срібла. На його похороні був Лебіштан і дуже з ним жалував. Казав, що другого такого мисливця і приятеля не буде вже мати. Лебіштан ходив пізніше зимами на лови в полонинські ліси зі своїми синами, що були зовсім у батька вдалися: любили на лови ходити й усяких пригод собі шукали. Один із них пробував раз із ведмедем «поборотись»!.. На ношах принесли його в Грамітне батько з другим сином. Але старий Лебіштан вилікував його. Думали, що вже по ньому буде, але прийшов до себе й був завадіякою на все Грамітне й Гриневу.

Раз запала їх під Штефульцями така страшна зима, що думали всі три там погинути. Їх колибу засипали сніги так, що два тижні не могли з колиби на Божий світ видістатись... О, зими тут були колись такі, що не дай Боже! Було багато снігів, були й люті морози! Але гуцули тверді люди — твердіші від мрозів! Пережили люті зими й тверді морози й намножилось їх стільки, що нині вже їм у горах тісно стало!»

Таке то розказував Танасій Лабуда найбагатший газда в Грамітнім присілку Гриневі, що тягнеться вздовж річки Пробійної, від Яблониці д'горі поза Шикмани...

Любив Танасій Лабуда про давні часи в горах розповідати, а вже про ведмедів як почне розказувати, то й кінця тим розказам не видно. Посходяться до нього молоді газди, а він їм «повістує».

«Великі ліси колись були у наших горах — ні початку, ні кінця їм не було... А в тих лісах усяка звірина проживала, менша й більша, одні на одних полювали й так жили й розмножувалися... А «панамі» над тою звіриною були ведмеді. І багато-багато їх у лісах жило. Та поки не зайшли сюди в гори люди й не розмножили маржини, ведмеді жили тим, що в лісах находили: весною дерли кору з смерек і слизували з них сік-живицю, а літом їли всякі ягоди, що їх немало находили: малини, афіни, й гододзи червоні — в дуплах старих дерев було багато бджіл, ведмеді видряпувались на ті дерева, бджіл розганяли і вбивали, а мед виїдали. Вбивали сарни й олені, та їх м'ясом живилися. Це робили вони найбільше восени, щоб нажертися на цілу зиму. На зиму засипляли. Але, коли люди почали випасати на полонинах маржину, тоді ведмеді стали великими шкідниками. Заховається ведмідь десь у чагарнику й жде... Зайде туди віл, чи корова, а він вискакує і лапою межи роги. Від того удару мусить худобина впасти на землю. А буває і так, що він вискочить воліві на хребет, їде на ньому і товче лапою в голову. Коли ж худобина впаде, він розриває їй черево, п'є кров і їсть «потрухи»-печінку й серце! Корові роздирає насамперед вим'я, п'є молоко, а пізніше їсть вим'я. Відтак затягає вбиту худобину в ліс і прикриває чатинням. Кілька днів відвідує те місце, аж поки всього м'яса не пожре. Дуже любить ведмідь кінське м'ясо. Але коня не так легко йому вбити, як корову, чи вола. Коні звичайно, почувши ведмедя, збігаються всі до купи, роблять коло, головами до середини, а задніми копитами бороняться перед ведмедем. Довго мусить ведмідь мучитися й з усіх сторін забігати, щоб нарешті одного коня вирвати з «кола». А тоді гонить того коня по полонині, поки не вдасться йому повалити його на землю. Кінське м'ясо йому дуже смакує, бо воно солодке, а ведмідь ласун, любить дуже солодощі. Робили ведмеді багато людям шкоди, але мимо цього гуцули ведмедів любили. Любили за їх силу, проворність і «фрозум», любили ведмедя і «вуйком» його називали. На людину ведмідь не кидався, хіба що його пострілено. Тоді був він грізний і небезпечний. Не раз то й дві кулі застрягли йому в серці, а він заки мертвий упав на землю, забив чоловіка. Часом кидалася на стрічну людину ведмедиця, коли прогулювалася зі своїми малими. Вона побоювалась, щоб людина не забрала, чи там не побила, її дітей... Ніколи не було випадків, щоб ведмідь пожер людину...

Так, гуцули любили свого «вуйка», хоч він їм чинив шкоду. Зате не любили отого «малого», як вони вовка прозивали. Той заподіював багато шкоди між «дроб'єтами»-вівцями. Не лише поривав їх на полонинах, але й залазив до кошар і «стинав» одну вівцю за другою.

Заходили не раз у наші гори й мисливці-пани, й полювали на ведмедів. Але жаден із них не важився до ведмедя наблизитися і стоячи на землі, до нього стріляти. Звичайно вилазили на дерева і відтіля стріляли до ведмедя. Лише гуцули цього ніколи не робили; ставали до відвертої боротьби з ведмедем: «Або ти, або я!»

Мав свою полонину там під Бабою Лудовою Михайло Дронек, що був довгі роки війтом на Стебнім. Приходила весна, Дронек лишав свою вїтївську «печетку» писареві, а сам ішов із маржиною в полонину й аж коло другої Матки Божої вертав у Стебні й відбирав печатку в «секретаря»...

От одного літа побачив Дронек молодого ведмедя на своїй полонині. Біда буде, подумав, цей молодий «вуйко» зможе мені багато лиха заподіяти. Йде назирцем за ним... І що бачить? Ведмідь підходить до корів, а ті від нього не втікають і він їх не зачіпає. Разом із коровами ходить; там малини, а там афіни собі збирає і їсть, а щоб напасти на яку корову, чи телицю, про це і в гадці не має.

Ага, подумав Дронек і усміхнувся сам до себе. Знаю, хто цей молодий «вуйко» буде: хтось убив його маму, як він ще малим був. «Сиротою» залишився й вигодувався і виріс ягодами, що їх збирав і їв. Не було мами, щоб привчила його вбивати маржинку й жерти м'ясо.

Підходить Дронек до ведмедя ближче, а той і не думає втікати, або на нього кидатись. — Що ж, — подумав Дронек, — не зачіпаєш ти мене, ані моєї маржини, то і я тебе зачіпати не буду. Поважив мою полонину, то й ходи собі здоров по ній. Ввечері оповів своїм вівчарям, якого то «сторожа» і приятеля маржини здибав він сьогодні на полонині й наказав їм ведмедя не зачіпати і не кричати на нього й, боронь Боже, стріляти в нього.

Так то майже ціле літо держався ведмідь Дронєкової полонини та його маржини. Він привик до маржини, маржина звикла до нього. І пастухи полюбили ведмедя. «Наш вуйко!» — кажуть. Аж раз на Дронєкову полонину зайшов «чужий» ведмідь і вбив телицю, пив із неї кров, а потім вирвав кусні м'яса й жер. Полонинський ведмідь слідував, як той ведмідь затягнув телицю в чагарник і прикривши її галуззям, подався в ліс. Тоді він підходить до телиці, нюхає і починає їсти м'ясо. Їсть, видно посмакувало йому м'ясо, бо ще й другого дня його їв.

По якомусь часі донесли Дронєкові пастухи, що ведмідь убив другу телицю. Почав сам Дронек наглядати за маржиною... «Вуйка» між нею вже не видно... Що сталося з ним?... Аж одної днини, десь так понад вечір побачив Дронек «свого вуйка». Виходить з ліса «і вже не так, як колись, просто й сміливо, а скрадаючись, як злодій-розбійник, підходить до найближчої корови, щоб її вбити. Вже наблизився до корови, стає на задні лапи й підносить у гору праву лапу, щоб ударити корову межи роги в голову. Робить це

так, як певно робила колись його мати-ведмедиця... Ось зараз упаде важкий удар ведмежої лапи на голову корови... Але Дронек підносить вгору свою незугарну, дротами пов'язану рушницю, прицілюється і пускає кулю просто в серце ведмедеві... А ведмідь до нього... Не має Дронек часу вдруге заладувати рушницю та й не має куди втекти й схритись перед смертельно раненим, але ще грізним, розлюченим ведмедем. А ведмідь уже коло нього... Уб'є, думає Дронек. Ведмідь уже підносить лапу й замахується на Дронека. Скочив Дронек убік і уникнув смертельного удару. Та ведмідь уже знову біля нього. Смертельний танець: Дронек скаче то вліво, то вправо, а ведмідь за ним біжить, хоч кров з нього, як вода з коновки дзюрчить. От Дронек уже в його лапах. Ведмідь обняв його, а він ведмедя. Пробує ведмідь піднести Дронека вгору й кинути ним до землі. Дронек не дасться, хоч чує, що щораз більше слабне. Але тисне ведмедя з цілої сили до себе й просить Бога, щоб ведмідь, випустивши його зі своїх обіймів, не наніс йому лапою смертельного удару. Тоді було би по ньому! Добуває останніх сил і здавлює ведмедя своїми руками. Але йому в очах темніє. з рота тече кров, він щораз більше слабне. Паде на землю, але ж разом із ним валиться на траву і ведмідь. Дронек тратить пам'ять. Пастухи, що чули гук стрілу Дронека, прибігають на місце його боротьби з ведмедем. На землі лежать ведмідь і Дронек. один одного держать в обіймах і оба в крові... Вирвали пастухи Дронека з ведмежих об'ять, зробили ноші й понесли його в стаю. Обмили з нього кров, зняли сорочку... Там, де ведмідь держав його лапами, тіло не сине, ні, а чорне... І кілька ребер зламаних. Довго відчіхався Дронек, поки не виздоровів. До смерті пам'ятав «війну з ведмедем».

«Було колись багато ведмедів, у наших горах, але й були газди, що їх не боялись і радо з ними «в данець ішли»... — закінчив Лабуда.

Раз повістував Танасій Лабуда молодим колядникам:

«Надворі чиста «содома й гомора»: Буря, вітер десь аж з Чорногори у Грамітне зайшли. Мете снігом, і курить, сліпить очі, що й на крок нічого не видно. Стогне, виє, свистить — ніби щось, чи хтось, плаче, заводить, то сміється й регочеться. Й носа на двір показати не можна.

«Гостоньки мої любі, газдики годні й пишні, коляднички мої дорогі, а де ж би я вас у таке пекло з хати випустив», — каже Лабуда. — Мете в мене ночувати. Заночуєте, а до рана буря втихне, а тоді підете дальше добрим людям віншувати та колядувати!»...

Не було ради, мусіли колядники Танасія послухати. А Лабуда радий, що має з ким набутись і поговорити, частує всіх добрим «тітінцем», тим із долів, принесеним. Закурили, розійшовся по хаті запашний димок тютюну. Закурив і Лабуда та й говорить:

«Погана, люта зима в нас цього року. Але такої зими, як була в наших

горах, якраз тому тридцять років, не дай Боже ще раз дождати! Ще далеко до Покрови «видав» сніг. А такий, що найвищий чоловік потонув би в ньому. Щось три дні й три ночі без перестанку падав сніг. Багато маржини вигинуло тої зими. Жив тоді на межі поміж Перехрестним і Головами газда Михайло Дрібняк. Мав свою полонину на Луковицях над Буркутом. Звесни взяв з собою малого синка, натерхав чим треба два коні, і з маржиною подався на Луковиці. Ціле літо перебував там, доїв корови й овечки – «гледжив» молоко й прятав бриндзю, набиваючи її в бербениці. Скучно не було йому, бо мав при собі синка, та й часом заходив до «сусідів» на Луковицях до Моротчаків-Бичуків на Похребтині, в Михалкові й на Озірній. часом сходив на Черемош і ловив там пструги. Частинку своєї полонини відгородив і косив там траву й сушив, щоби про «всеке» мати трохи сіна для маржини.

Минуло літо, Дрібняк лагодиться вертати з маржиною у село. Радіє його синок, що побачить неню, братика й сестричок. Скучно й банно йому за ними...

Аж тут одного ранку прокидається Дрібняк зі сну. глядить, а на дворі всюди біло й паде густий, лапатий сніг... Падає день і ніч, і другий день і третій. Три повні доби падав сніг. Зажурився Дрібняк, стиснулось із жалю маленьке серце його синка...

«Кутає» Дрібняк, як може, свою маржинку. Прокопав на кілька метрів грубий сніг до оборога з сіном. Носить сіно на плечах і мече худібці. А що буде, як усе це сіно маржина з'їсть?... Що тоді їй дасть? Тут треба щонайменше до Різдва переждати. Може, до того часу сніги уляжуться і стверднуть так, що можна буде маржинку «перекочувати» в село. Журиться бідний Дрібняк. Ще ніколи цього не бувало, щоб його зима в полонині запала... Згодував усе сіно, що мав... А тепер що? Злодієм треба стати. А він ним із роду не був. Ні він, ані його дедя... Та, що робити? Йде до Бичукового сіна там ген далеко по другій стороні Луковиць. Піде рано аж над вечір із в'язкою сіна на плечах вертає. Змучений і голодний. Кине це сіно маржині, коням і вівцям, а за хвилину вже його нема. На другий день іде знову по сіно. Ще й страх його мучить: це ж крадіж, та й що йому Бичук скаже?..

Однак воно все якось так на світі ведеться: одна біда йде, та й за собою дві-три біди веде! Таке й було з Дрібняком... Захворів йому синок... нічого не їсть, лиш води просить... Лежить, не встає — не може встати. А Дрібняк не може при ньому сидіти, мусить по сіно ходити, інакше маржина з голоду вигине... А хлопчині щораз гірше. Змагається горячка, він цілий горить. Вже лиш кісточки і шкірочка на ньому залишились... Одного вечора закінчив життя синок Дрібняка. Горячка його спалила... Перед смертю закликав був ще тихим голосом: нене, ненечко, і останній дух спустив. Защеміло серце в Дрібняка, заплакали очі... Поліз на під, знайшов якісь старі дошки та збив

для синка «деревшше»-труну. Наламав зеленого чатиння й вистелив ними дно деревища й положив на ньому мертвого хлопчину. А як забив віко, то разом із ударами сокири, падали на віко його сльози... Прогріб сніг, з тяжкою бідною викопав невеличку ямку і поклав до неї деревище з сином. На могилку поклав хрестик, прикляк і помолився... Все це робив уночі, бо в день мусів йти по сіно. Принесе того сінця, кине маржині, а вона з'їсть і благальними очима дивиться на нього, якби говорила: — Дай, дай ще сіна, бо ми голодні. Ричить голодна маржина, блеють жалісливо овечки, іржуть сумно коні, а в Дрібняка серце з жалю крається, якби його хто ножем різав.

Ще трохи, ще кілька тижнів, може, злегчать морози, може, хтось вийде на Луковиці, може прийде сюди Бичук із маржиною по Різдві, як кожної зими сюди приходить. Та мороз не легшає, снігу не меншає, але ще прибуває...

Було ще десь так зо три, з чотири неділі до Різдвяних свят. Устав Дрібняк раненько й взявся за голову: болить голова, наче двома молотами б'є його хтось по висках. Але ж по сіно треба йти... Пішов. Приніс сіно, дав маржині. А сам ледве в хату заволікся і впав на постіль. Якось діждав ранку, встає, іде знов по сіно. Підійшов кілька кроків д'горі і впав... Дальше не піде, не може йти.

На руках і на ногах вернув у хату. Впав на ліжко... Пролежав на ньому в страшній гарячці, може, з який тиждень і помер... Нелегко було йому вмирати... Не було кому водиці дати. А худібка ричить, реве, коні іржуть... Подумати! Ні стебелини сіна цілий тиждень, а може й більше!

Ніхто тої зими не виходив на полонини. Хіба йшов би був туди смерті собі шукати.

Аж на весну перший прийшов на Луковиці Грицько Маротчак-Бичуків. Зараз же побіг до Дрібняка. Побачив здалеку його хату, але диму не видно й голосу не чути. Прочуває нещастя... біжить, заходить у хату. Глянув і руки заломив: на постелі лежить мертвий Дрібняк; поглянув у загороду, а там маржина, коні й вівці покотом лежать; все погинуло з голоду.

Дав Маротчак знати в село до жінки Дрібняка. Та попросила сусідів, щоб пішли знести в село тіло чоловіка. Пішли сусіди з кіньми, збили деревище для Дрібняка, витягнули з землі деревище молодого й обох їх принесли в село й тут їх, як Бог приказав, похоронили. Геть пізніше вибралася в Луковиці Дрібнячка...

Треба знати, що в Дрібняка було багато грошей, отих дукачів, що їх тут «червоними» називали. Дрібняк, ідучи весною в полонину, брав червоні з собою, бо боявся їх жінці лишати. Могли би якісь опришки напасти й гроші зрабувати. Перешукала Дрібнячка всі закамарки й червоних не найшла. Пропали, як камінь у воді.

Люди говорили, що Дрібняк не брав грошей з собою, аж у Луковиці, бо мав страх, що й тут міг би їх хтось у нього закрасти. Він їх ховав десь при плаєві в лісі перед Лудовою, щоб вертаючи з полонини, назад їх додому забрати... Напевно, ті червоні ще й досі десь там заховані в лісі лежать».

Скінчив Лабуда свою розповідь про Михайла Дрібняка, що то його в полонині люта зима запала. Стало тихо в хаті... Але по хвилині загравав скрипач у скрипку, а котрийсь там із колядників вийняв із-за пазухи сопілку й стало знову весело. Колядували, співали й забавлялись до самого ранку. Будуть довго тямити колядники, як цілу ніч проколядували й набулися в газди, Танасія Лабуди, в Грамітнім...

Хоч зимова ніч довга — дуже довга, то все ж таки і їй приходить кінець.

Весело й приємно провели цю ніч колядники в гостинній хаті Танасія Лабуди. Ніхто й не думав спати йти... Але треба вже розходитись, треба «розлякуватись і попрощетись». Вони ж мусять обійти з колядою всі гражди в Грамітнім. А надворі шаленіє буря... Завзявся полонинський вітер змести сніги з полонин й зав'язати ними гуцульські оселі — не інакше.

Та це для гуцулів не першина й не новина — вони до цього звикли. На дворі вже сіріє. «Чес» прощатись з Лабудою і його Гафією.

На знак берези виходять колядники з-поза столів — кланяються газдам

Колядники на Різдво перед Криворівнянською церквою

і дякують за гостину. Серед хати стають. Починає береза:

*«Ой, колєдники, чєс си піднєти,
Чєс си піднєти, Богу вклонити. —
Ой, дай Боже. Господу Богу й Сусу Христови,
Сусу Христови й цєму столови.
Ой, дай Боже. Та й цим таздам в цєму домови.
Що нас у хату пустили і погостили. —
Ой, дай Боже. І напоїли й погодували,
Та ще й грішми нас обдарували. —
Ой, дай Боже.
Щоби си ці тазди все гаразд мали,
Біди ні смутку нігди не знали. —
Ой, дай Боже.
Щоби у ваш дїм Христос заглядав,
По смерти з вами в небї пробував. —
Ой, дай Боже,
А по цїм слові будьте здорові. —
Ой, дай Боже, ой, дай Боже!
І вибачні будьте — колїдників не забудьте!»*

І роздекувалися і попрощелися. Цїлий довгий рік треба ждати, щоб знов зійтися й поколєдувати, набутиси й поплесати, поданцувати...

Хто знат і хто скажет, чи всі отут так, ек цєго року разом зїдутьси й мут колєдувати?

А от Танасій Лабуда ни діждавси другого Рїздва. Дерево в бутині вбило єго...

РІЗДВО В ГРАМІТНІМ

Далеченько ще до свят Рїздва Христового, щойно вчора було св. Миколая. Але вся Гуцульщина живе думками про те велике, рокове свято приходу на світ Божого Ісуса.

Готується до того свята й присілок Грамітного. Грамітне, оця найдаляша в гори, бо аж під самі полонини, засунена гуцульська оселя. Не заходив ще сюди ні панський чобіт, ані жидівський черевик, — Грамітне ховає в собі свою первобутність, ховає і береже її, як святість, як скарб, що був переданий її предками. Шанує предківські звичаї і святочні образи, нехай, що вони, може, й не дуже то відповідають християнській вірі, нехай, що в них багато дечого з давнини, ще із поганських часів, хоча й незгідного з тим, що каже й

приписує християнська церква... Але ж не може ця церква жадати, щоб народ потоптав стару віру предківську й відрікся того, в що вірили прадіди... Та ж тоді попереверталися б ті предки в своїх гробах, а їх духи не дали б спокою поганим правнукам. Тож треба, приймаючи нове, пов'язати його зі старим так, щоб і нове пошанувати й старого не порушати. Чи ж на старій минулорічній траві не виросте з весною нова буйна травиця, а на старих, бурєю повалених ялицях, не пнуться вгору нові ялички? Так, так, тільки на старому можна будувати нове! Бо звідки ж узялось би нове, якщо б не було старого? Бо, що варт був би чоловік, який не мав би прив'язаності й пошанівку до старого, а гнався б усе за чимось новим? Він, напевно, загнався б у пропасть, з якої вже вилізти годі!

Ні, ні, не можна й не вільно не шанувати того, що минуло, не вільно відкидати мудрості, здобутої трудом і досвідом минулих поколінь! Як галузка без свого пня, так людина без досвіду предків, від яких походить, не може жити... Зів'яне, зісохне й умре... Тому то цю старовину треба шанувати й черпати з неї силу до дальшого життя-буття... А вже оті старовинні Різдвяно-святоточні звичаї, їх треба сокотити, як зіниці в голові! Не схибити з нічого, а дбати, щоб усе було так, як було перед віками!

Тож готуються мешканці Грамітного гідно, за стародавнім звичаєм зустріти Різдво Христове. Не лише люди, але й ліси й гори, все тут готується до того величнього свята.

Ліси — оті стрункі смереки й ялиці накинули на свої зелені шата біленькі скатерті і рантухи так, що аж діамантами іскряться до сонця. Гори закуталися у снігові пухи, ніби під ними дрімають і чогось незвичайного дожидають... Усе тут наче перемінилось величним храмом зробилось і дожидає Того, хто має в цей храм прийти, оживити його й радіщами та співами колядок наповнити.

Готувиться до свят і перший газда в Грамітнім Танасій Лабуда. Ще у середу поїде в Кути. Вже від понеділка готувиться в ту далеку й нелегку дорогу. Треба коней підкути, в міхи набити на кілька днів сіна для коней, ну й для себе харчів узяти — ракву масла, бриндзі, вареної солонини й будже-ниці і кілька коржів-паляниць. Та про це подбає вже його Гафія. Ця ж його Гафія, вже від кількох днів не дає йому спокою: — Не забудь, Танасійку, солі й кілька свічок, ну й нафти та й ладану, а доброї горілки, то хіба й без пригадки не забудеш купити; треба ж колядників погостити, щоб пам'ятали, що в Лабуди з колядою були. Та й доброго вина й розолії не забудь купити...

Наговорила стільки, що Танасій аж за голову взявся. Та ж він і без неї знає, що має купити. Знає, що і для своєї Гафії купити й на свята їй подарувати. Квітисту хустку на голову й світлячі пацьорки на шию, та й взористу

крайку, щоб мала чим уперезатись. А Василькові, Михайликові та й Васютці не одне треба привезти з Кутів... Аєкже! Різдво лише раз у рік. Най знають, що мають дедю...

У середу зраненька вибрався Лабуда в Кути. У знайомих десь у Білобerezці або в Ріжні заночує, а в четвер буде в Кутах. Чого в четвер не поорудує, то залагодить в п'ятницю. Як Бог допоможе, то десь у неділю вечерком поверне д'хаті... Гафія зійшла з Танасієм аж на річку і три рази перехрестила його та коні, щоб усе миром було і щоб Бог крив від нещастя і лихої пригоди... Та ще, й ще пригадувала аж до річки, що має Танасій купити й наказувала, щоб нічого не забув і, щоб сокотився жидів і не дався їм «обшахратися». Жидам не можна ніколи вірити...

Поїхав Лабуда в Божий чес — щіслива му дорога... Гафія сама з дітьми залишилася; кутає маржинку й дітей дозирає, роботи по вуха. Та й ще му-сить «сходити» до кушніра, щоб кожушки для дітей на свята були готові. До Процикової Параски, що то має хлопцям пошити сардачки. Гаченята й сорочечки вже давно готові для них, для Васютки вішита сорочечка й запасочка лежить у скрині.

Прийшла неділя, прийшов і вечір, а Танасія нема — не вернув із Кутів. Та й не дивно, що не вернув — на дворі взялася така «фуфелиця», що світу Божого не видно. Де він тепер біданка і що з ним у дорозі?..

М. Сеньковський. Кути. Поштова листівка

На щастя вечером трохи утихомирилося надворі; перестало дути й мести снігом, зате потис мороз. Не спиться Гафії, все про свого Танасія думає...

Щойно аж геть сполудня в понеділок приїхав її Танасій — засніжений і перемерзлий... Не дала йому Гафія зносити з саней накуплене «добро» — казала йти в хату. Вона з дітьми «розтерзає» сани й випряже коней. Ні — вперед треба випрягти бідні «шкапета» й завести в колешню, а тоді вже по-заносити усе з саней у хату. Так подумала й так зробила. Діти домогли їй і скоро було все зроблене. Худібка в теплій стайні, а «добро» в хаті. Діти змогли дедикові скинути з ніг замерзлі «корзани» й дали на ноги сухі, теплі капчурі. Гафія заносила все, що Танасій привіз, у комору-кліть. Діти не докучали їй і не заглядали в руки, хоч, певно, цікаві були зблизька побачити привезене дедом із міста. Але ж вони знають, що можна, а що ні, що годиться, а що не годиться...

Гафія завихнулася скоренько коло печі й за короткий чесок перед Танасієм на столі парувала кулеша, а до неї топлене масло й бриндзя, а через хвилинку були й «буришники»-картопляники.

Похарчував Танасій, а тоді почав розповідати, як «гостив» у дорозі... Ночував у Бервінковій, а до Кут приїхав у четвер ввечері. Мало що міг у четвер поорудувати, зате в п'ятницю увесь день орудував без віддиху й без відпочинку. Та, слава Богу, все полагодив, усе купив, нічого не забув купити. З Кут виїхав у суботу й над вечір приїхав у Білоберізку й там заночував у Маковія Кречунєка... В неділю ледве добився до Довгополя. Мусів там заночувати, бо страшна фуфелиця не давала дальше їхати. Хто знає, що було б і коли добився б був д'хаті, якби Бог не наказав був вітрам втихомириться? І так Танасій вернув щасливо в своє Грамітне і дістався до своєї гражди — славити Бога за Його ласку небесну.

Ні Гафія, ні діти не допитувались у нього, що купив і що привіз. Прийде час, він сам це скаже й покаже що привіз...

Минають скоро короткі, зимові дні... Щораз ближче до Свят. Он уже й бутинарі сходять з лісів, залишають роботу — кожний поспішає до своїх, щоб разом із ними спровадити свята.

В гуцульських хатах кипить робота. Треба ж, щоб усе було, як годиться, як було колись перед роками й віками. В усіх піднесений настрій — передсвяткова гарячковість і небуденна радість у серцях і в очах. Газди весь час по надвірку крутяться і шукають для себе роботи, — газдині не радо бачать їх у хаті. О, газдині мають повні руки роботи! Треба ж приготувати на Свят-Вечір дванадцять різних страв! А це ж не так легко, якби комусь здавалося, зробити! А все на олію, нічого скоромного не сміє бути! Пирого з капустою, пісні голубці, борщик, кашу й багато-багато других страв, само собою розуміється, кутя з маком і медом, мусить бути на першому місці. Все, все мусить бути

до полудня зроблено, бо пізніше треба прибрати хату, лавиці застелити новими ліжниками, а перед тим вимити чисто двері й футрини та й поміст, а тоді прибрати стіл...

Ось вже Лабуда вніс у хату зелену отаву, а Гафія розстелила її по столі і прикрила сніжно-білою скатеркою. На середині стола поклала великий колач, а в нього заткнула воскову свічку.

Лабуда обходив газдівство, глядить, щоб усюди був порядок і лад, маржина мала перед собою зелене, запашне сінце, овечки отаву, а коням дає овес. Нехай і вони знають, що сьогодні Святвечір. Василько, як наймолодший, глядить у небо і, як лише побачить першу зірку, тоді зайде в хату й про це сповістить усіх. Неня вносить страви, кладе на стіл і числить, щоб було їх дванадцять. На столі самі нові дерев'яні ложки — ні одної старої нема... Пристає на середині хати, глядить, чи все так, як має і як повинно бути, чи чого не бракує, та чого не забула... Задоволена — все в порядку... все готове...

Аж ось Василько вбігає і радісну вістку голосить: зірка показалася на небі! Не звичайна, а Віфлеємська зірка — це Василько добре знає.

Сходяться всі разом — нікого не бракує — вся родина в хаті. Всі прибрані святочно, у всіх святочний вигляд і святочний настрій в душах та на обличчях.

Відчиняються двері, входить Лабуда.

«Христос Рождається!», — вітає всіх.

«Славите Єго!», — одним голосом відповідають усі.

Танасій підходить до стола...

«Помолімсi до Новонародженого Христа, щоб допоміг ці святки впровадити й других діждати».

Лабуда говорить молитви голосно, а всі повторюють за ним слова молитов.

Помолившись, сідає Лабуда за стіл на покутті під образом. Тоді сідають й інші, беруть ложки в руки й харчують, поволі, розважно й поважно, ніхто не відзивається... Кожну страву пробує вперше їсти газда, а тоді присуває миску до газдині, а ця дітям...

Хоч аж дванадцять страв на столі, то кожної лише по кілька ложок скоштували, бо так годиться... Ніхто й не думає на СвятВечір наїдатися...

Підноситься Лабуда, за ним устають на ноги всі... Моляться... По молитві звертається Танасій до своєї газдині, просить її, щоб прилагодила вечерю для тих усіх гостей, що їх тут немає — для «невидимих»...

Гафія накладає в миску по кілька ложок із дванадцяти страв і подає Танасієві. Той засвічує свічку, кладе її на середину миски й виходить з нею надвір. Тримавши її обома руками, обходить з нею трикратно хату довкола,

тоді залишає миску за хатою. Потім відвідує маржинку, обкурює її ладаном і стиха до неї промовляючи, шепче таємничі слова-закляття, проти всіх духів, проти добрих і злих. Проти злих, отих відьом і перелесників, щезників і аридників, мольфарів і всіх тих, що десь там у дебрях і лісових нетрях сидять, щоб не коїли лиха й не приносили нещастя, а тримались здалеку від його гражди... Добрих духів закликає і просить їх, щоб і на далі, як досі, сокотили його, жінку й дітей та й усю маржинку від боли й від усяких припадків, від грому, тучі й граду, від наглої смерті й від пекла невгасимого... Обійшовши так усе газдівство, вертає Лабуда в хату. Тут, як у Божому храмі, по всьому пізнати, що це Святий Вечір.

Сів Лабуда на лавиці, Гафія коло нього, а діти напроти них на стільчиках посідали.

Деся повістує їм про малого Ісусика, нині у Віфлеємі народженого і про Його Матінку Божу; про пастушків, що прийшли привітати Ісуса і про лютого, поганого Ірода, що хотів Ісуса, Божу дитинку вбити. Згадує і про трьох царів, що з далеких країв прийшли віддати поклін Ісусові... Потім розповідає, як то колись тут у горах, коли було ще дуже мало людей, людей мало а звірів багато, як тоді опроваджувано Різдво Христове — колядники лише в днину з колядою ходили, бо вночі ніхто не важився з хати надвір вийти — від дикої звірини аж кишіло...

Довго так повістував Лабуда про «всечину», про те, що колись було й минуло та й, мабуть, уже ніколи не поверне... Але минулого не вільно забувати, а треба його все згадувати, пригадувати й шанувати та другим передавати... Деревина держиться землі корінням, а люди пам'ятю і згадками минулого держаться своєї рідної землі й продовжують те, чого прадідам не дано зробити. Слух дав нам Бог на те, щоб чути голос предків, а зір на те, щоб бачити їх діла й не схибити з дороги, якою вони йшли... Життя дав Бог на те, щоб не лише теперішнім жити, але ще й ще раз переживати минуле і втягати в себе його соки та кріпити ними сили...

Повістуючи це, Лабуда задивлений був у давноминуле й бачив його очима своєї душі, а це, що бачив, передавав словами своїм дітям. Вони ж, ловили ті слова, щоб колись переповісти їх своїм дітям, а, може, й внукам... Ясно ж: живу історію треба живими словами для живих передавати, тим, що прийдуть на місце померлих...

Пізно вже було — все послухало. Навіть вітер, що звечера зачав був «гуляти» й той заліг десь у лісах, на нічний спочинок пішов. Небо світило мільйонами зірок, а між ними найпишніша Віфлеємська зірка, що засіває сріблом гори й ліси. Тисне мороз. Але Лабуда не лякається морозу. Гафія і діти пішли на спочинок, а він виводить зі стайні коня й сідлає його. Йому пора їхати до церкви. Саньми не можна їхати бо ж місцями навіяло снігу на кілька сажнів

і геть задуло дорогу. Конем можна якось ті кочугури об'їхати. Лабуда мусить на Різдво бути в церкві. Не близько до тої церкви, ой не близько! Понад Пробійну переїхати би всю Гриневу, а потім понад Білу Ріку, Яблоницю і аж тоді у Ферескулю, де стоїть старенька церковця, що вже не може помістити всіх людей із Гриневи, Яблониці, з частини Голов і самої Ферескулі. Не дивно ж, людей щораз більше, а церква все та сама.

Лабуда добре вдягнувся, ще й гуглю поверх сардака та кожуха натягнув — не змерзне. Кінь іде шпарко, не треба його підганяти. Лабуда й не оглянувся, як був уже над Пробійною. З'їхавши на Пробійну, виминув кілька снігових наметів, а там далше дорога вже легша, бо люди протоптали її. Лабуда стрічає щораз більше людей, що спішають у Ферескулю: одні йдуть пішки, другі їдуть як він на конях.

Завів коня до знайомого у Ферескулі і входить у церкву. Якраз починається Служба Божа. Церква сяє від свічок. На переді самі чільні газди, а між ними найбільше отих багачів із Голов. Є тут старий і молодший Янушевські; є всі три Дроньки, Микула, Іван і Лесьо; є і Іваніник із Стовпнів. Далека й нелегка дорога до церкви, але ж, що це за газда був би, який на Різдво не вислухав би Служби Божої?

Скінчилось Богослуження. Люди вийшли з церкви. Та хоч дорога додому далека й мороз таки добре тисне, то все ж таки газди не розходяться зараз, мусять хоч кількома словами перекинутись, новин довідатись, про це й про те розпитати.

Сів Лабуда на свого коня, а той не йде, ні, а біжить — звісно ж додому спішиться, до теплої стайні, до зеленого сінця.

Перед самим вечером вернув Лабуда д'своїй хаті. Тут усі нетерпеливо дожидали його повороту, скучно ж без газди!

Лабудиха поставила на стіл борщ із вудженим м'ясом, потім смажену ковбасу, а далше голубці. Посідали до столу Гафія із дітьми. Лабуда випив із нею доброї горілки, що її купив у Сурки в Кутах, дітям дав по пугареві вина від Штетнера.

Аж нараз заграла трембіта... Ага, це йдуть колядники. Вони завжди до першого Лабуди заходять. Голос трембіти вже близько. Стукіт у хоромні двері. Ось колядники вже в хоромях. Колядують: «Ой ци дома пан господар цієї хати — радуйси. Радуйси земле і всі люди — Син Божий народивси. Ой знаєм, знаєм, господар дома — радуйси. Он сидить собі та кінець стола, По кінець стола, та яворового — радуйси. На тому столі круті колачі, Круті колачі з ярої пшениці — радуйси. На его столі три збанки стоєт — радуйси. А що в одному — медок солодкий, А що в другому — багрове пиво, А що в третьому — золоте вино — радуйси. Щобиси пило та й не пролило, Щобиси хати добро держело — радуйси. З лавиц вставайте — замки відчиняйте І коляд-

ників в хату пускайте — радуйси.

«Пускайте до хати колядувати, Великий мороз, встояти не мож...» Береза заспівує, колядники за ним співають, а скрипка приграє... Лабуда просить колядників у хату. Наперед входить береза, за ним скрипач і колядники.

Витають газдів Божим словом, а потім питають, чи можна колядувати?

На це Лабуда: «Просимо, просимо, коледуйте!» Починає береза:

«Пречиста Діва Христа зродила...»

А за ним колядники:

«Гой, дай Боже!»

Береза:

«Єк го вродила, в єсла вложила»...

Всі:

«Гой, дай Боже»...

У єсла вложила, сінцем Го вкрила»...

«Гой, дай Боже»...

Дальше співають про Ірода й про втечу Діви Марії з дитятком і Йосифом старим аж до Єгипту... І дальше аж до смерті Христа на хресті.

Скрипач увесь час грає на скрипці.

Скінчивши колядувати колядку про Ісуса і Діву Матір, заколядували газди старосвітської, як світ, коляду:

«Ой, ци спиш, ци чуєш, пан господар,

Що твої села турки забрали, звоювали, —

Гой, дай Боже.

Турки забрали, людей погнали,

Сідлайте чимскорше мені коня, —

Гой, дай Боже.

І дайте меча до мого плеча,

Єк їх догоню, під меч положу, —

Гой, дай Боже.

І свої села назад поверну,

Назад поверну, краці поставлю, —

Гой, дай Боже.

І надогнав —

під меч положив,

І свої села назад поставив... —

Гой, дай Боже».

Потім колядували для газдині... Розуміється, що не обійшлося і без танців-плесу. Танцювали і приспівували:

«Ой, плешу, плешу, бо гроші вижу,

Там на клиночку — в залізнім збаночку,

*А хто підштрикне, гроші досегне...
Ой, плешу, плешу, бо гроші вижу»...*
Дальше колядували ще й Васютці... Вона ж уже незадовго буде дівувати...

*«Ой, через гори, через видоли,
Ой, туди вела вузенька стежка...
А хто нев ходив — гречная панна,
Гречная панна, наша Васютка...
Стежков ходила, вино сокотила,
Винце сокотила, шитєчко шила...
Шитєчко шила, під корчем сіла,
Під корчем сіла та й твердо вснула...
Приснився та їй миленький їй,
Та загадав їй аж три загадки»...*

Співали, а за кожною стрічкою додавали «Гой, дай Боже».

Скінчивши колядку Васюті, колядували ще Михайликові й Василькові, а потім віншували всіх посполу й кожного зокрема. Здавалося, що це зайшли в хату Лабуди не колядники, люди такі як він, мешканці Грамітного — ні! Це давно-давно минулі віки збудились з твердого сну, протерли очі й настали старечі ноги й рушили в далеку дорогу геть туди у високі гори, в гуцульську Верховину, в підполонинські верхи, щоб тут ожити й відмолодніти, живим словом про себе згадати, не дати себе забути... Так, геть із далека прийшли! Ген, ген з-над Дунаю, де вино росте, з-над Дніпра широкого й з-над Дністра глибокого та й з тих широкополих ланів, що їх орють сірі круторогі воли. Прийшли й на своїх плечах принесли в сиво замаєну давнину... І сіла, ця давнина за столом годного, грамітнянського газди Лабуди. Сіла поруч нього й заговорила до нього словами колядників, що тут тепер разом із нею кругом стояла. Скінчивши колядувати й віншувати, сіли... Сіли так, як колись сиділи ті, що цю давнину нині сюди, в гори, післали... Діди, прадіди та й прапрадіди... Сидять щасливі й повні радості. Горді й певні у собі, бо ж з ними тут духи предків їх... Танасій, як колись його дедя, дід і прадід, так він сьогодні, колядникам кланяється і просить, щоб не гордили даром Божим, щоб харчували й щоби перед порожніми пугарями не сиділи. З гуцульського глека-збанка доливає вина та пильно дбає, щоб ніхто не був «оскорблений»... Гафійка ж, все миски зі свіжим «харчунком» приносить і перед колядників на стіл кладе. Похарчували добре, як годиться, подякували, і покурили. Лабуда й дальше винця доливає та припрошує пити. Весело в хаті Лабуди... Надворі ж дують вітри й метуть снігом так, що світа Божого не видати...

ЛЄБІШТАН

*«Змарнів я, зчорнів я, по горах ходячи,
За тобою Марусенько, таляри носячи»...*

От-так співалось колись у нас вдома... Там, — «по горах ходячи, з верха на верх і в долину», по «Бескидах зелених, у три ряди саджених», блукаючи, щастя й долі шукаючи. Красою гір, аж до оп'яніння, впиваючись... з верхів гір неба, досягаючи...

Часом то й за якоюсь Марусенькою ходилося... Чому за нею не ходити було? Тії ж гірські Марусеньки варті були, щоб за ними походити... О, ще й як були варті цього! Тільки, що не «із талярами» за ними ходилось. Талярів не було. Зате було молоде серце. З ним ходилось за Марусечками, його на долоні носилося.

Блукалося по горах із серцем молодим. Із серцем, що спрагнене було: краси, добра й кохання. А де ж було тих скарбів шукати, як не в наших прекрасних Карпатах, не в гуцульських горах, серед доброго й щирого свого народу?

Не обійшлося без того, що часом натраплялося там на якусь гірську красуню, на чорнобриву Марусечку-Марічку, чи синьооку Анничку. Що ж, — всіяко бувало. Бувало в ті часи молодості, коли навіть «сухі дуби цвили» й буки в Чорногорі взимку розвивались, сонце і взимку душу гріло, а в серці гірські потоки весняними водами грали й співали... Та, коли це було?... Давно, дуже давно, було це... Але «юних днів — днів весни» не забути! Їх треба з собою і в могилу взяти... Щоб у студений, а може ще й чужій землі, гріли... Давні часи... Часи буйної молодості й високих орлиних летів... Гай, гай, милий Боже! Прогули, минули, з вітрами в світі полинули... Не дігнати й не завернути їх, отих чарівних часів молодості. Лиш згадки про них залишилися. Згадки в думках... А в серці? В серці біль і жаль... Та й ще залишилися співа-ночки, що її колись там Марічка чи Анничка в горах, квіточки на царинках збираючи, співала:

*«Єк я собі нагадаю, куди я ходила,
Лишень ми си по личеньку слізка покотила»...*

Так, ходилося, блукалося гуцульськими стежками й пляями, верхами й полонинами... Не одне бачилося й чулося. Багато вже з цього сьогодні з пам'яті вилетіло й з голови пропало... Але дещо таки ще в пам'яті залишилось...

Далеко-далеко в горах Карпатах, за високими верхами та за темними лісами, ген аж під зеленими полонинами, над гірським потоком, що Грамітним зветься, розкинулось кільканадцять гуцульських хат. Це невеличкий присілок села Гринєви, що тягнеться вздовж рвучкої річки Пробійної.

У тому присілку жив колись гуцул Танасій Лабуда. Був він з усіх газдів

найбагатший. Не лише маржиною, але й розумом був багатий. Може, ще й нині живе хтось там з його синів, або внуків... Може?..

Не дуже так далеко від гражди Лабуди, там де починається плай на Козубейку, жив газда, що його Талалаєм називали. Високий, рослий і плечистий, прямий, як бук у густому лісі, білявий, із орлиним носом. Здоровий і сильний був оцей Талалай. Ростом, виглядом і гордою поставою відрізнявся

Село Грамітне

Талалай від других гуцулів не лише тут в Грамітнім, але й у всіх гуцульських горах. Був запальний і до бійки дуже скорий. Ніхто не відважувався зачіпати його. Але він був щирий, любив товариство й нікого сам перший не зачіпав. Любив у товаристві випити, поспівати та й у сопілку заграти. А стрілець з нього був такий, що лише як де що оком побачив, звіра чи птаха, те вже було його. І багато всякої зброї мав. А де він ту зброю переховував, ніхто не знав. Талалай, це не було його справжнє прізвище. Це його так тутешні гуцули звали. А чому йому та ще і його батькові таке прізвище дали, цього ніхто не вмів сказати, ані пояснити. Талалай, Талалай, так усе Грамітне й Гринєва його називали. Але в «паперах» не було Талалаїв, а було ніби-то справжнє прізвище Лебіштани. Лебіштан. Дивне якесь прізвище! Ні гуцульське, ні

румунське, ані не мадярське. Ніде, в цілих горах, такого прізвища немає, лише тут у Грамітнім. Щось там про рід Лебіштанів умів дещо розповісти Танасій Лабуда. Але це, що він оповідав було таке, що ніяк не хотілося у нього вірити.

Ні, краще вже було піти почерез Гриневу і Яблоницю та зайти в Ферсскулю до тамтешнього старенького пароха. о. Левицького. Добродушна й дуже гостинна людина був оцей священник, парох Ферескулі. До його парафії належали крім Ферескулі ще й Яблониця, і Гринева з усіма їхніми присілками. Щоб відвідати вмираючого в котромусь із тих присілків, мусів священник цілий день верхом на коні до нього їхати.

Ферескульська церква — одна з найстарших церков у горах. То ж можна було надіятись, що тут мусять бути метрики народження й хрищення давніх мешканців гір, приналежних до ферескульської парафії.

Так воно і справді було. А ту найстаршу метрикальну книгу держав о. Левицький не в своїй канцелярії, а переховував її в Церкві під престолом. Дорогоцінна була ця книга. Щойно з неї можна було довідатися про походження роду Талалаїв-Лебіштанів у Грамітнім, а також ствердити, що оповідання Танасія Лабуди про той рід, це не була ані видумка, ані фантазія.

Нелегко було предкам гуцулів здобувати гори. Вони пробивались крізь лісові пущі горі понад Черемош, а потім потоками. Просувались у глибину гір. Важку боротьбу мусили зводити перші гуцульські піонери, усуваючи й перемагаючи всі перешкоди й перепони, що боронили доступу в гори...

Не були оті піонери звичайними собі людьми. О, ні! Були вони людьми великої сили, завзяття і впертості! Були відважні й відчайдушні, ані трудів, ані смерті не лякались. З ведмедями голіруч до боротьби ставали. Носили при собі топори, яких би ніхто з теперішніх людей обома руками не підняв. А вони махали тими топорами так, як нині косарі косами махають. По кількох замахах такого топору валилося на землю вікове дерево, один замах вистарчав, щоб ведмедеві голову розчерепити. Недаром пізніше називано в горах тих піонерів «великолюдами», і приписувано їм надприродню силу. Про їх силу і відвагу заховалися ще й по нині різні перекази, які передавали старі молодим...

Та правда правдою залишиться, що вони безстрашні були, нікого й нічого не боялись. Одних лише лісових духів і тієї нечистої сили, що в лісових нетрях крилася. О, тих вони дуже боялись і ніколи не важились їх нарушувати й зачіпати. Держались від них здалеку і, як могли, так їх оминали

Отож в ті давні часи, в часи «завоювання» гір Карпат, посувався повільним кроком горі Білим Черемошем гурт людей. Були дивно зодіті; одні в кожухах, інші в сіряках і постолах на ногах, чоловіки в шапках, бляхою обитих, жінки хустками власного виробу позавивані, що ледве очі їм було вид-

но. Чоловіки були озброєні важкими топорами, списами й рогатинами, мали теж і рушниці дивного виробу. Поперед них ішло кілька корів і кіз, за ними коні, обв'ючені всякими «статками», начинням і приладдям та мідяними кітлами. Бігло теж і кілька собак за людьми. Були і діти. Старші йшли, малих несли на руках матері. По зверхньому вигляді цих людей можна було пізнати, що здалека йдуть. На обличчях було видно велике змучення. Їх одіння пересичене було димом. Не одну і не дві ночі мусіли в дорозі, десь у лісі, чи на поляні при ватрі переспати. Обличчя їх були чорні й помарнілі, сонцем і вітрами засмалені. Ось вони пройшли поміж двома височенними горами, які мов стіни, витесані з каменя і лісами заслонені, мусіли тут розступитись, щоб Черемош міг просунути поміж ними свої води. Пройшли і опинились на просторій долині між двома ріками: Черемошем і тією річкою, що тут у нього вливається.

В горах уже надобре «розгаздувалась» весна: царинки засіялись зеленими травами й прикрасились різними квіточками та й казали підливати себе дрібним дощем. Букам, кленам і яворам заказала весна новий зелений одяг. Видно, ця гірська весна, це добра й дбайлива газдиня. Дбає не лише про багатство, але й про красу своїх гір.

Коли оцей гурт людей опинився на широкій долині, було вже понад вечір. Сонце хилилося д'заходові, але ще якийсь час холодило своє розжарене обличчя в холодних водах Черемошу й не спішучись ладилось до сну.

Почали й люди, що тут отаборились, про відпочинок і нічліг думати. Корови й кози вже на царині пасуться. З коней знято тягарі й дерев'яні сідла й пущено їх теж на царинку. Жінки збирають гілля, щоб ватру розкласти. Один із чоловіків зрубав суху смереку й притягнув її та порубав на дрова. За хвилину палахкотіла вже велика ватра, а над нею висів величезних розмірів котел з водою. Жінки подоїли корови й кози, і діти п'ють ще тепле молоко. Кількох чоловіків, узявши з собою зброю, пішли понад Черемош шукати стежку, якою прийде ввечері лісна звірина до води. Тут засіли й чатують. В кітлі вже готується м'ясо з оленя, що його в дорозі сьогодні ранком убито й на конях привезено. Усьому дає порядок і лад отой високий, русявий і кріпкий чоловік, що його Лабудою кличуть. Він увесь час по горах роззирається, і щось думає...

А он вертають стрільці і несуть двох убитих сарнюків. Зараз же тут зняли з них шкіру й вийняли нутро, а потім над окремо розложеною ватрою почали пекти м'ясо. Порубано варене й печене м'ясо на кусні. Тоді сідають усі кругом ватри, кожен бере по кусневі м'яса і їдять, їдять досита, щоб ніхто не був голоден. Решту м'яса ховають на завтра.

Після вечері йдуть жінки спати, діти вже давно поснули. Чоловіки докидають до ватри дров і сідають довкола вогню. Треба порадитись, куди

дальше йти. Перед ними ж тут дві дороги: одна дальше горі Черемошем, а друга долиною понад річкою, що з Черемошем тут зливається. Лабуда заявляє, що він постановив продиратись дальше в гори понад цю бистру річку. Хто хоче, може йти разом з ним. Хто ж не хоче, може залишатись тут, або йти горі Черемошем, поки не знайдеться пригоже місце, де можна б на постійно поселитись. Почали раду радити. А були тут крім Лабуди ще Корпан, Жикало, Мокан, Черленко, Петросан, Моспан, і ще кілька. З них то постали пізніше гуцульські роди: Корпанюки, Жикалеки, Моканюки, Черленюки, Петросанеки, Моспанчуки й Моспанюки.

Лише двоє сказали, що звідсіль ніде не підуть, залишаться тут. П'ятеро з гурту постановили йти горі Черемошем. Одні з них не йшли далеко. Їх оселю названо пізніше Голошиною. Двоє подались ще дальше й заложили присілок Перкалаб. Сімох сказали що будуть держатися Лабуди.

Рано почався рух і метушня. Кожний брав, що було його. Поділили все і попрощались. Хто знає, чи й коли побачаться?

Лабуда із своїм товариством подався горі річкою. Стрічали місця, які так і манили до себе й кликали осісти тут і не йти вже дальше в гори. Але Лабуду тягнуло все дальше й дальше в глибину гір і лісів...

Йшли поволі. Йшли й припочивали. Десь так перед вечором почули перед собою дикий шум і рев води...

Що це? Може оця річка там угорі так реве й клекоче?.. Підійшли трохи дальше... Дивляться, а це якийсь і не дуже то великий потік, отак страшно шумить і тут у річку впадає. Він зупинив їм дорогу. З важким трудом можна його було тут перейти. Порадилися і постановили завернути трохи в долину і там на лісній прогалині заночувати.

Рано, коли ще всі спали, прокинувся Лабуда й пішов на той рвучкий потік, приглянутись йому зблизька.

Оцей потік пливе десь з далеких гір, а тут мусить продиратись і протискатись поміж скелями, що з обох сторін над ним повисли, наче б хотіли повдержати його воду, закидати його русло своїми великими відривками-каменюками величини домів. Проходить тут безперервна й уперта боротьба. Хто кого переможе? Склі своїми каменюками потік, чи потік своєю водою скелі? Склі все нові каменюки скидають у потік, а потік таки не задержує свого бігу. То виминає каміння, то перескакує його, місцями затримується, ніби задумується, та з подвійною силою в каміння ударяє. Лютиться, піниться й гуде! Нема сили, щоб його в бігу зупинила. Дуже подобалась Лабуді оця боротьба двох сил. Довго стояв тут. Стояв і думав. Вернув до гурту. Сказав, що хоче продиратись понад тим ревучим потоком д'горі, а там побачить, що дальше буде.

Троє товаришів відорвались від нього й пішли дальше понад річкою,

що пізніше її Пробійною назвали. Не дуже далеко йшли. Найшли широку долину й там осіли, а що найстарший з них називався Шикман, то й цю місцевину назвали Шикмани. Лабуда зі своїми вірними друзями просунувся правим берегом потоку попід скелю, понад водопад і станув на горі, звідки цей водоспад починався. Станули там і, з дива та захвату просто остовпіли. Перед ними широка й далека долина, а серединою неї, зовсім спокійно, тихо й поважно несе свої води отой самий потік, що тут так піниться й буриться. Розлився широко й пливе поволі долиною. Далеко наліво й направо розступились тут гори й зробили місце зеленій, травами, зіллям і квітами вкритій долині. Яка ж прекрасна й пахощами насичена оця долина.

Довго стояв тут Лабуда. Потім відозвався: «Це, певно, Господь Бог, як проганяв людей з раю, взяв у свою жменю одну грядку райського городу й жбурнув її за людьми, а впала ось тут, у Карпати! Гори розступились тоді і зробили місце. І оце тепер вона перед нами, ця райська «грядка»! Так і не інакше воно було».

Його товариші, задивлені на красу «Божої грядки», й слова з дива й зачудування вимовити не можуть. Довго-довго стояли тут і очей не могли відірвати від тієї долини, що далеко й широко перед ними над потоком простяглася. По цій стороні темні ліси, а далеко, звідки оцей потік сюди пливе, срібний серпанок мряки. А голубе небо вгорі, сонцем, до буйних трав і зілля сміється. Твердо промовив Лабуда:

«Отут, браття, осядемо! Дальше нам нікуди вже йти. Кращого місця для себе і для наших дітей не найдемо».

«Правда, правда!» — сказали друзі і залишились тут із Лабудою. Побудували з круглого дерева колиби-шалаші і почали «газдувати». Стріляли, вбивали й ловили звірину, вудили, жарили й варили м'ясо, рубали ліси, що близько їх колиб росли, зрубане ж дерево палили й так поширювали свої царинки й толоки. За шкіри й шуби з дикої звірини побільшували кількість маржини й овець. Жінки пряли вовну й ткали сукно та ліжники. Біди не знали, мали все, що їм до життя потрібне було. Передовсім мали повну свободу й жили вільним життям на лоні прекрасної природи. А що те життя бувало часом тверде, ба й не раз дуже тверде й повне невигод і небезпек, це не зраджувало їх і не позбавляло радощів, не відбирало задоволення. Боротьба з силами природи давала їм насолоду з перемоги, вносила в життя різноманітність і була джерелом радості і втіхи. Потік назвали Грамітним, а від нього й оселю почали Грамітним звати. З Грамітного пішли згодом плаї в полонини: плай, що досі носить назву «Старий», другий плай назвали іменем ліса на Козубейку й Явористу, а третій — горі потоком на Дуконю. Газди Грамітного були багаті в худобі, бо долина над потоком давала багато сіна, а літом були недалеко полонини, де можна було випасати стада маржини й

Грамітне. Сільська забава. Світлина 1894 року

овець. Вправді ведмеді робили на полонинах багато шкоди, пориваючи вівці і вбиваючи рогату скотину, але вона все ж таки скоро помножувалась. Зрештою, все було «в порядку». Гуцули вбивали ведмедів, а ведмеді, відплачуючись, убивали гуцульську маржину. Поза тим найбільший прихід давали гуцулам ліси, повні всякого звіра. З лісової звірини було м'ясо й дорогі шуби-шкіри. До того ще в гірських потоках аж кишіло від смачної риби-пстругів. Та ще давали гори й ліси людям багато всяких ягід, афин, гогодзів і малин.

Багато й весело, свobodно й вільно жилося колись нашим гуцулам у Карпатах. А ще оцим, що в Грамітнім, далеко від світа, під полонинами, газдівства свої мали! Їм хіба лише пташиного молока, як казали, бракувало.

Сімнадцяте століття... Століття-воєнних вибухів і заворушень та неспокоїв. А найбільше терпіла від них у тих часах Німеччина. Там, ще одна війна не закінчилась, а вже друга починалась. Оті війни, а ще більше воєнні пригоди, манили до себе «блудних» лицарів із усіх сторін і країн. Ті «блудні лицарі» — це були люди неспокійного духа, шукаючі пригод і небезпек. А їх найти було можна лише в війнах, які то тут, то там вибухали. Тільки в війнах і воєнних діях могли виладовувати надмір своїх сил і енергії, і заспокоїти жадобу пригод. З усіх сторін Європи спішили «блудні лицарі» туди, звідки нісся брязкіт зброї. Часто не питали навіть, хто проти кого війною іде. Їм це було байдуже. Щоб тільки не вести лінивого, засиділого життя, не бути «греч-

косіями».

Лицарі тодішніх часів — були це люди сильного духа, мали залізну волю і сталеві м'язи. Невигоди, небезпеки, холод, а часом і голод, рани, чи хвороби й чигаюча смерть, все те не відстрашувало, а навпаки манило й притягало їх. Щоб тільки в «запичках» (коло печі) не сидіти й не марніти тілом та духом, не вмерти безславною смертю, смертю «на печі». А воєнну славу любили вони дуже. До безтяти закохані в ній бували.

Вже, мабуть, ніде в світі не була воєнна слава в такій пошані, як була вона в нас, на нашій Русі-Україні. Від часів княжих походів на половців і на Царгород до Байди Вишневецького, Сагайдачного, Хмельницького, Сірка, Дорошенка й Мазепи.

Та й у війнах на заході Європи шукали наші предки воєнної слави. Багато українських лицарів були учасниками війни, що тридцять літ шаліла на землях Німеччини. Одні по стороні ворогів німецького «кайзера» шведів, другі в арміях цісарських. В армії під славним вождем Валенштайном було теж немало українців. Між ними був і «березун». Так називали сусіди мешканців славного села Березова за Коломиєю — оту неспокійну шляхту староукраїнську, що в Березові від непам'ятних часів осіла. Оцей то березівський шляхтич Березовський, беручи участь у тридцятилітній війні в армії Валенштайна, заприятнився там із німецьким графом Левенштайном, великим і могутнім паном лицарського замку в Гайльброні над рікою Некаром, у швабському краю Вюртембергії. Завжди держались оба разом — і в боях, і на відпочинках. За козацьким звичаєм — вірними друзями і побратимами стали.

У великій і кровавій битві, в якій згинув і сам король шведів, у бою біля Ліцен (Lutzen) врятував Березовський життя своєму побратимові, графу Левенштайнові, при чому сам став важко ранений, з того часу приязнь і побратимство між ними ще більше зміцнились. Ніколи не розставались, все були разом. Валенштайн після цієї битви осів із недобитками своєї армії в Чехії, чи як казали, в Богемії. Тут садів бездільно. Його ж вояки безділля не любили. Левенштайн і Березовський шукали розради в блуканні по полях, лісах і горах, ходили на полювання, а вечорами сідали при ватрі й вели довгі розмови. Березовський зробив сопілку й грав на ній, або співав тужливих пісень, а граф, хоч не розумів, але дуже радо їх слухав. Пізніше навчив його Березовський на сопілці грати. Оповідав Березовський багато про свій Березів і про рідний край. А як почав про гори Карпати й карпатські ліси оповідати, то й кінця його розповідям не було. А граф слухає і просить ще й ще про гори й ліси розповідати.

Валенштайн сидів і далше безчинно в Чехії. Цьому не хотіли його вояки терпіти. Почали, хто куди розбігатись, воєнних пригод шукати, а часто й

на грабунки ходити та наживи шукати. Скучно ставало. От каже раз Березовський, що і йому надоїло вже таке бездільне життя. Він думає додому, до свого Березова вертатись. Засмутився його побратим, почувши це. Кілька днів мало що до Березовського говорив. Кудись ходив і блукав, а раз ввечері каже:

«Знаєш, Березовський, що я придумав? Казав ти, що хочеш до свого дому вертати. Щасливий, що маєш дім, хоч він дуже-дуже звідсіля далеко. В мене «дому» немає. Був колись, а нині нема. Був у мене замок над рікою Некаром... Нині лежить він у руїнах. Вправді є там ще мої ліси й поля, але замку мого немає. Зруйнували його шведи й великі скарби з нього забрали. З тих скарбів, що колись їх я мав, мало що мені залишилось. Лиш те, що я з собою взяв, на війну вибираючись. Коли думаєш вибиратися в дорогу? Я дбрішив іти з тобою. Отже, коли це має бути?»

«Я хоч би й зараз готов покинути це гниле життя. Остогидло мені!» — сказав Березовський. Я дуже рад би не сам, а разом з тобою ту далеку дорогу відбути, але ж така подорож важка й повна невигод, а в мене нема замку. Є там проста дерев'яна хата й звичайне сільське господарство — ти ж до чого іншого звик».

Засміявся граф: «Ти думаєш, що я весь час у тому своєму замку жив і вигод, і розкошів панських заживав? Ні, ні, так воно не було: З малого хлопця по лісах на звірину полював, на коні полями їздив, а потім воєнні походи відбував, чисто на землі спав, а то й сире м'ясо їв. І так по сьогодні. Не було часу до вигод звикнути... До свого замку рідко коли заглядав. Невигод, то я зовсім не лякаюсь. Отже їдемо!»

Прикликав граф до себе свого чуру Ганса та й сказав йому, що з завтрішнім днем звільняє його від служби при собі, може робити собі, що захоче. Але Ганс не такий. Він каже, що від свого пана ніде не відійде. На це каже пан, що він завтра залишає оцей табір і вибирається зі своїм другом у далеку дорогу.

«Ну, так що? Куди пан граф, туди і його слуга Ганс», — почув граф.

Він засміявся і радо дозволив Гансові їхати з ним. Казав йому прилагодити все, але нікому про це не говорити.

Другої ночі, як увесь табір спав твердим сном, вирушили в дорогу. Коні під ними були сильні й добре випочаті. Їдуть, а Березовський співає:

«Ой ніченька темненькая, — доріженька далекая»...

Не лише далека, але й важка, повна труду, невигод та небезпек.

Немало натрудилися і немало всяких пригод мали в цій дорозі. Але всі ті пригоди й невигоди та небезпеки, це ж було те, що дає радість і прикрашає життя! Звісно ж: справжнє життя — це вічна боротьба! Яке ж скучне й порожнє було б життя посеред вигод і добробуту, без боротьби, без пригод,

невигод і небезпек! Багато журби й клопоту мали нераз із кіньми: не все можна було для них корму роздубути. Але Ганс умів якось із кіньми раду собі давати. Хоч би й з-під землі, а все таки вівса й сіна для коней «здобував». Часом, то й крав.

Рідко коли ночували по якихось там заїзжих домах, на ліжках, під дахом над головою. Більше доводилось «просто неба на землі» спати, як казав Березовський. Розкладали ватру, жарили над вогнем м'ясо з упольованої звірини, їли, та ще й добрим вином запивали. Мали зброю і гроші, а це, в дорозі сааме і є необхідне й важне.

Наколи ж дістались на рідні землі Березовського, в Галичину, то граф надивуватись не міг, які тут добрі й гостинні люди. «Добрі, але які ж вони вбогі, — говорив сам до себе, — і такі багаті землі мають. Добрі й щирі, що останню сорочку з себе зняли б і другому дали. А, може, вони й тому такі бідні», — подумав...

Гансові дуже подобались тутешні дівчата й молодиці. Одні красуні! Мало не плаче, що він їх, а вони його не розуміють. Каже до свого пана, що він би тут отак ціле життя від села до села їздив і не скучав би за своєю Німеччиною.

Рахубу дням і ночам, тижням і місяцям забули, поки добились до села Березова під Карпатами. Батько Березовського вже не жив. Була лише мати й два молодші брати. Старший з них оженився і жив у батьковій хаті. Тепер же, коли вернув найстарший брат, повинен би йому газдівство відступити. Але той сказав, що побудує для себе нові будинки, он там під лісом...

Графові дуже подобались тутешні околиці й люди. Подобалась йому березівська шляхта: люди горді, певні себе і своєї вартості. Та найбільше подобалось графові те, що зараз за селом простяглися великі ліси, в яких було повно всякої звірини. Щораз дальше й глибше запускався граф в ті ліси. А вони його до себе тягнули й манили. Часом то й на цілі тижні зникав з Гансом у тих безкінечно-великих лісах. Там днював і ночував.

Одного разу сказав своєму побратимові, що задумав вибратись з Гансом у ті далекі гори й ліси, що на південний захід від Березова простяглися. Якщо десь там вб'є його ведмідь, яких тут у горах більше, як у Німеччині собак, то Ганс дасть йому про це знати, якщо ж не загине й буде жити, то, може, ще колись побачаться. А йти він мусить, бо люди його вдачі не можуть на одному місці довго сидіти. Знав добре це Березовський, для того й не пробував побратима задержувати. Відпровадив його аж у Космач, а там попрощався з ним...

Березовський повернувся у свій Березів, а граф Левенштайн подався з Гансом почерез ліси й гори в Жаб'є. Нелегка це дорога з Космача почерез верхи в Жаб'є! Але для Левенштайна не було нічого важкого! Нічим були

для нього всякі невігоди й труднощі. В ньому була непереможна сила, яка все гнала його в незнану далечінь на стрічу небезпекам. Це був гравець, який грався власним життям. На одну карту потрапив покласти все. І, як досі — завжди вигравав. Як «березуни» казали: «Рогата душа» був цей німецький граф.

Темними лісами, високими горами, почерез звори й вертепи, крутими стежками, заїхав Левенштайн із своїм Гансом у Жаб'є. Дивувалися гуцули, дивлячись на цих двох «чудаків». Усе на них шкіряне. На ногах великі чоботи, залізям окуті, штани й шкіряні куртки, ба й шапки зо шкіри та якісь такі чудернацькі. Одне гуцулам подобалось — це зброя, яку ті чужинці мали. А зброю гуцули все любили.

Зупинився Левенштайн у Жаб'ю над Черемошем. Задивився на ті прекрасні гори, налюбуватись ними не може... Куди ж йому тепер їхати? Горі, чи доли Черемошем?

Аж он високо-високо над ним орел кружляє... «Вб'ю того орла, — тоді доли, не вб'ю, — так горі рікою». Націлився, пустив стрілу і орел впав.

«Завертай Гансе вліво, поїдемо з бігом річки». Поїхали, почерез Криворівню у Ясенів, а потім в Устеріки. Переправившись через Чорний Черемош, зупинилися над Білим Черемошем. А тепер горі рікою, все далше й

М.Сеньковський. Жаб'є. Поштова листівка. 1926 р.

дальше в гори. Задержались довше щойно там, де Пробійна з Черемошем сходяться. Припочивши тут, поїхали слідами Лабуди. І, як колись Лабуда, так і вони тепер, опинились над водоспадом Грамітного. Тут якась невидима рука повела їх гори. І, як колись Лабуда, так і тепер німецький граф, глянувши на прекрасну долину між горами, не міг надивуватись красі, яку перед собою побачив. А його Ганс лише рота роззявив.

Тут і там побачили рідко розкинені гуцульські хати. Між ними, он там наліво на горбку, стояла під лісом, до сонця звернена грала, певно найбагатшого тут газди. Знаючи вже добре гостинність тутешніх людей, під'їхав Левенштайн до тієї гради.. Станув перед зачиненою брамою і застукав у неї. Невеличкий хлопчина зараз же відчинив браму і впустив обидвох їздців на подвір'я. Коли вони зіскочили з коней, поміг Гансові розсідлати їх, приніс запашного, зеленого сіна й поклав перед коней. З хати вийшов газда в білій сорочці, підперезаний широким ремнем і попросив гостей у хату. Тут посадив їх за стіл. За хвилину було на столі вуджене м'ясо, коржі, масло й бриндзя, а до того ще й кріпке вино, власного виробу з афин. Гостей не треба було до їжі припрошувати, видно було, що вони голодні. Біда лише, що не могли розговоритись бо подорожні мало ще знали нашу мову. Але якось таки порозумілися.

Газда, до якого подорожні повернули, це був син отого Лабуди, що сюди перший зайшов і тут осів. Міг ще й досі жити, якщо б не вбив його ведмідь на Козубейці. Газдівство по ньому обняв найстарший його син. Молодий газда задержав чужосторонніх у себе на ніч. Запровадив їх у другу кімнату, де вже для них приготовлений був нічліг. Але Левенштайн не хотів про це й чути. Він волів на дворі під оборогом на сіні «просто неба на землі», спати.

Другого дня раненько, залишивши коні в Лабуди, граф пішов з Гансом по горах і лісах блукати. Перед вечером повернувся Ганс, взяв осідланого коня, а за якийсь час привіз на коні вбитого оленя. На плечах приніс застріленого рися й дві куниці. Все це дали Лабуді. На вечерю їли свіже оленяче м'ясо. На наступний день була неділя. Посходились до Лабуди сусіди. Цікаві довідатись дещо від чужинців. Та це не дуже то легко «йшло», бо чужинці слабо по-нашому говорили. Побачив Левенштайн у Лабуди сопілку. Бере її в руку, а потім починає грати. Грає, як навчив його побратим Березовський. Це гуцулам дуже сподобалось. Пізно ввечері почали гуцули розходитись. Кожний мав з собою топір. Це проти звірів, які часто вночі аж під хати заходять.

В понеділок зрання попросив Левенштайн Лабуду, щоб дозволив залишити коні в нього, бо він задумав на кілька днів вибратись у ліси. Розуміється, Лабуда радо пристав на це.

Левенштайн подався з Гансом гори потоком Грамітним. Страшенно дикі

там околиці й нелегко крізь гущавину продиратись. Найлегше йти самим потоком, перескакуючи з каміння на каміння. Чим тихше в лісах, тим голосніший шум води потоку. Довго йшли горі потоком. А все вище й вище спинались. Мали повні вуха «музики» потоку, а в очах від темних лісів і їм потемніло. Як уже продерлись, коли залишивши потік, дістались на верхи, де кінчився перед ними, простелилось море зелених трав, на які сонце сипало своє золоте проміння... Це полонини. Перша з тих голонин Дуконя. Посідали. Були втомлені й голодні. Вийняв Ганс із торби печене м'ясо. Попоїли й напились із джерельця води, а тоді помадрували полонинами. До вечера ходили, блукали полонинами, яким ні кінця, ні краю не видно. На краю лісу розклали велику ватру. Повечеряли. Ганс наламав зеленого чатиння й простелив недалеко ватри, щоб не було холодно спати. Знав, що ночі в горах холодні. Полягали. Ганс скоро заснув. Одначе граф, не міг скоро заснути.

Гори заговорили, нічними голосами промовляють. Гори й ліси та полонини ведуть нічні, таємні розмови. Він слухає... Вслухається в той дивний розговор гірської природи. Нічний шепіт лісів, клекоти потоків і рев звірів — усе разом зливається в один величний гімн у честь Творця цих гір і їх краси. Довго-довго не міг граф заснути.

Прокинувся граф, коли ще сонце не зійшло. Аж ось якась невидима рука відсунула з гір темну заслону ночі, прогнала з полонин срібlistу мряку, яка зарожевівшись, сховалася у ліс, а тоді з-за гір викотилось червоне сонце й почало з полонинських трав струшувати холодну росу. Ожив світ, а ніч сховалась у Чорногорах... Глянув німецький граф на гори й ліси. «Ні, щоб увесь світ сходити, щоб Німеччину вздовж і впоперек перейти, таких див і чарів, такої краси, ніде не можна знайти»...

Ганс приготував сніданок. А потім куди? Туди, куди очі ведуть. Куди тягне й манить краса гір і їх лісів. Так блукав він зі своїм Гансом цілісенький тиждень. Треба повертати. Перейшли Дуконю, але на потік уже не сходили. Пішли полониною, Явористою і потрапили на плай, що темними лісами вів у долину... Спішилися, щоб перед ніччю зайти до Лабуди. При кінці того плаю, серед ліса на поляні побачили невеличку хатину-колибу з круглого дерева. Заглянули до середини. Під стіною була прича з дощок, а на ній сухе чатиння. Видно, давно, хтось тут жив. Посередині хатини вигоріле вогнище й стовп, а на ньому «вертлюх» для завішування на ньому кітла. Оглянули ту хатину і пішли в долину, а потім через потік до Лабуди зайшли.

При вечері спитав граф Лабуду, чия це хатина там недалеко плаю на полонині. Лабуда сказав, що цю хатину побудував там його покійний батько. У ній він завжди взимку пересиджував, стріляв і ловив звірину, вудив м'ясо й сушив шкіри. Лише на Різдво приходив сюди, до хати. Левенштайн спитав, чи не міг би він там на якийсь час осісти? «Чому ні?» — відповів Лабуда.

да. Йому та колиба не потрібна. В понеділок рано відпровадив Лабуда чужинців у батькову колибу. Коні забрав назад до себе, бо там не було місця для них.

Граф і його Ганс узялись до роботи. Ганс зробив другу причу, ліжко. Наносив свіжого чатиння і моху та вистелив ними кілька повертів діри в стінах, позабирав колики, і на них позавішував свої шкіряні торби з «добром», яке з собою мали. Потім пішли в ліс і вполювали рогача. Ганс приніс із недалекого джерельця воду налив у котел і вкинув туди м'ясо, а тоді завісив котел над ватрою. Граф сів надворі перед колибою і щось там думав, а Ганс готував вечерю. По вечері полягали на свіжому моху і чатинні спати. На середині хатини палахкотіла ватра й розносила тепло, на дворі шуміли ліси, а вони спали сном щасливих і задоволених людей Спали твердим сном...

Від тепер почалось їхнє нове життя в горах Карпатах, далеко від світу і від людей. Рідко сиділи в хатині. Тижднями не було видно їх. Тут було де блукати. Не раз заходили в такі дебрі лісові, що тяжко було з них вийти. Темний ліс, а в ньому повалені старі дерева; ні їх виминути, ні перескочити, та й не знати, чи он там з-за грубезної колоди не вискочить ведмідь, або з дерева не зіскочить хижа рись. Перейшовши полонини, сходили на Черемош. Купались в його чистій, але холодній воді, ловили пстругів і пекли їх на вогні. Цікавість і погоня за все новою красою гір не давали їм спокою, все дальше й дальше, все вище й вище, гнали їх. Граф упивався красою гуцульських Карпат, впивався і ніяк не міг угасити спраги. Не знав, коли і як із вільної людини ставав невідьником цієї краси, тих безкінечних, зелених просторів і усієї прекрасної, буйної гірської природи. Під осінь знав уже, що без цих гір і лісів він не може жити. В Німеччину не поверне ніколи. Тут буде жити, жити і вмирати. Сказав це своєму Гансові. А Ганс: «Де пан граф, там і його Ганс». Сказав і взявся пристроювати графові «хату». На стіни позавішував роги з оленів, ліжко вистелив шкірами з ведмедів, долівку закрив шкірами оленів. Але лише при ліжку, бо ж на середині горіла ватра. Побіч хатини побудував із грубого дерева комору на різні припаси, а навіть придбав і собаку, щоб веселіше й не так самотньо було. Часто відвідували Лабуду і просили, щоб учив їх тутешньої мови. Ганс ще скоріше її вивчив, ніж його пан. Але ніхто не догадувався чому. В неділі сіддали коні і їхали понад Пробійну в Гриневу, а часом ще дальше. Пізніше сідлав і Лабуда свого коня і тоді їздили разом у відвідини до його знайомих. Бували не лише в Гриневі, але й на Шикманах, а то й у Перкалабі й Голошині.

Скоро, дуже скоро проминуло літо. Прийшла осінь, а за нею довші ночі й коротші дні. Гори й ліси, наче людина, важкою працею весною і літом змучені, ранками довго вже дрімають і, мабуть, про минуле снять. Втихли жайворонки на полонинах, відлетіли кудись у далекий світ. Понад землею

вітри віють, а вгорі попід хмарами журавлі летять і криком вівчарам нагадують, що вже час із вівцями з полонин сходити. Не видно лісів, їх оповили густі мряки, наче бажали б охоронити перед тим, що незадовго має прийти. Потім заплакали хмари над горами, дрібними сльозами — дощами скропили ліси. Тоді ліси й собі заплакали. Починають срібні сльози з золотого листа на землю падати. Та це не тривало довго. Вітер порозганяв хмари і знову показалося сонце. Прийшли погідні, ясні, осінні дні і місячні ночі. Вечерами чути з далеких гір рев оленів і порикування ведмедів, що шукають по лісах добичі. Мусять добре запастись, щоб десь у «гаврі» заховатись і переспати довгу зиму. Тепер якраз пора полювання на ведмедів. Найкраща й найдорожча шуба з ведмедя, вбитого восени. Тож граф Левенштайн не дармує...

Але ось одного ранку почав падати мокрий сніг. Упав на чатиння смерек і ялиць. Прийшов вночі мороз, і чатиння вже зелено-біле. Ліси в казку перемінились. Гордо стоять смерекові ліси, пристроївшись у нові, білі шати. Яка ж краса!

Та тут звіялась буря і струсила білий сніг із зелених смерек, а там, повіяв знову тепліший вітер з півдня, наніс вологої мряки; а за тим потиснув мороз і, ліси забілілись срібlistим інеем. Дивується німецький граф, дивлячись на ті чуда гірської природи. Тут кожна пора року має свою красу й чар. Оці гори із їх лісами, наче химерна красуня, що любить часто зміняти свої строї. Змінює строї, а змінивши їх, приглядається собі в дзеркалі хрустальних вод Черемошу й інших рік та потоків. Не лише гори, але й їхні мешканці-гуцули, любуються в різнобарвності одягу.

Гори і ліси, відповідно до пір року вдягають на себе іншої краски одіння; почавши від голубопрозорого серпанку весняного до ясного, — до темнозелених шат літом, щоб осінню замінити їх на темно-червоний і золотистий одяг, а пізніше приодітись у білі шати княгині, що до шлюбу готується...

Покрили сніги гори й ліси, подули буйні полонинські вітри, зайняли снігом усе, лише дахи хат видно та дим, що з них куриться. Потім потиснули люті морози. Треба сидіти при ватрі й грітись, а зимові вечори тут такі довгі-довгі... Граф часто заходить до Лабуди, а то й ночує в нього. Полюбив цього поважного й розсудливого газду. Приходили до Лабуди газди на розмову. Дивуються, що чужинець добре їх уже розуміє і не зле говорить тутешньою мовою. Оповідують газди про свої ловецькі пригоди та про стрічі з ведмедями, старовину згадують. А граф слухає. Часом то й від себе докине якесь слівце. Мило сходить час. Все в цих горах таке прекрасне й принадне: і природа й люди.

Щораз більше подобається йому тут життя. Не знав, німецький граф, що хто раз напився чарівного зілля краси в гуцульських Карпатах, у того навіки вже затруєна душа. Він потрапив у полон гірської краси, і з нього, з

того полону, не визволить його жодна людська сила. Коли ж тепер ще побачив оту чаруючу красу гуцульської зими з її зелено-срібними лісами, з місячними ночами з виттям бурей і голодних звірів у лісах, з розмовами при ватрі, то знав, що він тут у цих горах між гуцулами на все життя залишиться. Ганс теж уже живився з горами й гуцулами, мав тут своїх добрих знайомих і до них заходив на розмови. Ніхто з тутешніх людей не питав у графа, ані в його Ганса, хто вони і звідки сюди зайшли. Ніхто не питав, а вони про себе ніколи не говорили.

Проходили поволі зимові дні й ночі, аж прийшло Різдво. Свят-Вечір... Свято радості і втіхи. Позбирали гуцули всі свої щоденні турботи і викинули їх геть із своїх хат. На ліси й на гори прогнали їх. Туди, куди людські голоси не доходять і півні не допівають, нехай ідуть, щезають, пропадають. А самі веселяться, у затишних хатинах сидять і колядують. На Свят-Вечір зайшов Левенштайн До Лабуди, а з ним Ганс із торбою всяких подарунків для Лабуди, його жінки й дітей. Це такий звичай у Німеччині. І чого там у тій торбі не було! Були там речі, яких Лабуда ніколи ще не бачив. Дуже дорогі речі. Лабуда не знав, що робити? Хто ж таке видав, щоб такі дорогоцінні речі від чужинця брати? Але ж не взяти, буде той чужинець гніватися, образиться. До того, за гуцульським звичаєм – «дар дару хоче». Чим же він чужинця обдарує? «Нічого, якось воно буде», — подумав Лабуда. Всю ніч гостилися, говорили й коляд співали. І так усі три святочні дні.

Ганс теж пішов до своїх знайомих з дарунками, до Корпанюка по тій стороні Грамітного і там гостили його весь час свят. Веселі були Різдвяні Свята в Грамітнім.

Прийшли другі свята, Йорданські свята, чи як кажуть гуцули «Відорші».

Запросив Лабуда до себе Левенштайна на гостину. Завів його у другу кімнату, а там на столі нова гуцульська одежа: постолі, крашені гачі, киптар, кожух, сердак і кресаня, та й широкий черес і тобіака. Все є.

«Це все ваше», — сказав Лабуда. «Так дар дару хоче. Це за ті святвечірні подарунки. Скидайте з себе все, що на вас і вбирайте оце», — сказав і вийшов, а чужинця залишив самого в коморі. За якийсь час вертає чужинець з комори, входить у кімнату, де був Лабуда, його жінка й діти, та й ще кілька газдів. Лабудиха скрикнула, а діти заплескали в долоні, побачивши незнайомого гуцула. А Лабуда сказав:

«От гуцул! От легінь! Хоч на коня саджай і до шлюбу провадь!» А Лабудиха каже: «А що скаже тамтой другий, як побачить такого в нас гуцула?» Лабуда лиш під вусом усміхнувся. Він знав, Корпанюк постарав гуцульську одежу і для тамтого.

Незадовго потім прийшов Корпанюк і привів Ганса. Не відразу граф пізнав Ганса, а Ганс свого пана теж не відразу пізнав. Багато втіхи і радості

було цього вечора в хаті Лабуди. Довга гуцульська, довга, завальна й морозна. Граф Левенштайн щораз більше зживався з тутешніми людьми. Ходив у гуцульській одежі, їв кулешу з маслом, бриндзею і кисле молоко-гусянку та вуджену баранину. Хоч великі сніги були, він часто полював на дику звірину. Так проходив йому час...

Потім повіяли теплі вітри з півдня, почали сніги топитись. Зашумів весняними водами Грамітний, на царинках показалась зелена травичка й квіточки, розвилися клени й буки, прилетіла зозуля. Й людей своїх куканням привітала. Ожили гори й ліси. Не всидить граф у хаті. Цілими тижнями не видно його, по горах і полонинах блукає.

«Верховино світку ти наш! Гей, як у тебе тут мило»!.. Мило, весело й свobodно! Не знав, коли та весна прекрасна минула й літо прийшло. Задзвеніли коси на царинках, гуцули буйні трави косять. А граф по горах ходить, блукає, там днює і ночує. І знову осінь... І знову довші вечори...

Просить раз Ганс графа, щоб дозволив йому оженитись. Хоче взяти собі за жінку Корпанюкову дочку, Василину, чи як її кличуть, Васюту.

Засміявся граф: «Гансе нерозумний, та ж я давно сказав тобі, що ти вільний і можеш робити, що сам хочеш. Пощо ж тобі мого дозволу на женячку?»

«Та, воно ніби так, але все ж таки без дозволу не можна», — відповів Ганс.

«Ну, добре, добре, даю тобі не один, а два дозволи, женитись. Нехай тобі Бог помагає стати газдою і доброю газдиню мати», — сказав граф.

Через якийсь час відбулося в Корпанюка весілля. Всі люди з Грамітного були на тому весіллі. Багато всяких дарунків назносили молодятam, а дехто то й телицю подарував, пару молодих бичків і по одній, чи по дві овечки. Дивлячись на Ганса, ніхто не сказав би, що це якийсь там «шваб». Гуцул-легінь! І по нашому говорить, співає, танцює... Називається він Ганс Сак (Sack), а його діти пізніше називались Сачуки. Так і в метриках записано. Мабуть ще й нині живе в Грамітнім гуцульська родина Сачуків.

Разом із осінню прийшов час полювання на лісну звірину. Тепер вибирався на полювання з графом Лабуда, а до них прилучився Іван Бойчук, газда з Гриневи. Часом запрошував Бойчук чужинця й Лабуду до себе на гостину. Велике багатство було в того Бойчука. Та й була в нього дочка, Марійка. Багато женихів було в неї, але вона не спішилась заміж виходити, горда була й перебірлива. Оця Марійка подобалась графові. Чим більше пізнав її, тим більше йому подобалась. Дуже радів, коли Бойчук запрошував його і Лабуду до себе у відвідини. З часом побачив, що та Марійка таки на добре застрягла в його серці. Куди б не пішов, що б не робив, а Марійка все біля нього... Чує її голос, бачить її усю глибину синіх очей! Нераз то й снів про неї, а її при-

надний усміх бачив завжди враз із сходячим сонцем. Блукав горами, ходив стежками, що їх олені й сарни протоптали, а Марійка вслід за ним ходила.

Заходив не раз до вівчарів на полонинах, їв там свіжий сир, жентицею запивав... Чув, як не один вівчар співав:

«Коби знати файна любко, що ти в буків'єні,

Лишив би я вівці пасти у цій полонині.

Лишив би я вівці пасти, пішов відознати

Із тобою файна любко та порозмовляти...»

Так, так лишив би оце блукання по горах і сидів би при Марійці...

Раз, коли оба з Лабудою доходили до гражди Бойчука, почули здалеку тужливий жіночий спів... Це співала Марійка...

«Ой, віддала мене мати за високі гори,

Не дала ми більше віна, лишень тії бджоли.

Та бджоли си розлетіли, а я си лишила,

Щоби мені лиха доля голову сушила...»

Від Бойчука довідалися, що були в нього в неділю свати аж із Голов. Прислав їх Микула Дронек. Багатий головський газда та й син у нього гарний легінь. Але Марічка сказала, що й не думає іти кудись там аж у Голови. Там, каже, нема Пробійної та й люди там задуфальні й опришкуваті...

Вертають граф з Лабудою з Гринєва у Грамітне... Левенштайн задуманий, мало що говорить... Знає Лабуда добре, що тому чужинцеві долягає. Чому б йому не знати? Що, він сліпий чи глухий? Знає, що та Марічка Бойчукова впала йому в око! Знає, знає... Та й пара була б з них двох! Почав Лабуда про Марічку говорити — так помалу й подалеку. Але чужинець лиш слово по слові відповідає. Не хоче признатися, що Марічка подобається йому.

Вибралися раз оба за «гору», на угорський бік. Натерхали коней дорогими шкірами з куниць, видер і рисів, так, що коні мали що нести, й почерез верхи дісталися над Чорний Черемош, а звідтам Руським Ділом, полонинами й лісами зійшли над Тису. Понад Тису заїхали у Сигот. Там попродали шкіри й накупили всякого добра, скільки коні понести могли.

Вертають... Починає Лабуда знову про Бойчукову Марічку говорити. Тепер граф уже не мовчав. Сказав Лабуді всю правду, признався, що Марічка подобалась йому, та що він готов би її за жіннку собі взяти. Не знає лише, що на це сказав би Бойчук, і чи Марічка вийшла би за нього заміж... Лабуда приобіцяв бути йому сватом. Зараз потім, як вернувся домів, в неділю, вибрався Лабуда в Гринєву до Бойчука. Насамперед поговорив із Бойчуком. Не так то скоро й зразу дав йому Бойчук відповідь.

Крутив трохи то сюди, то туди, а врешті сказав, що це не його, а дочки справа. Як Марічка скаже. Та й трохи той чужинець вже застарий для Марічки. Але це вже її річ, не його, не деді. Пробиував Лабуда й з Марічкою

говорити, але з нею годі було домовитися. Нічого певного, так, або сяк — не скаже, лише сміється й раменами здвигає...

«Або я знаю? Най дедя скаже. Як дедя скаже, так і буде...», — каже.

«Та, в тім то й діло, що дедя не хоче нічого сказати», — відповідає Лабуда. «Дедя каже, що буде так, як ти сама скажеш, а ти на дедю відкликаєшся. І будь тут розумний».

Однієї неділі вибралися оба знову у відвідини до Бойчука. Той прийняв їх, як звичайно, дуже гостинно, а Марічка подає на стіл усякі страви й просить харчувати.

По обіді почав Лабуда оповідати про їзду за гори й побут у Сиготі. Скінчив оповідати. Тоді чужинець йде до своєї торби, що її був зняв з себе й завісив на клинок, — витягає щось з неї і подає Бойчукові пістоль і люльку. Каже, що це дарунок для нього із Сиготу. Йде знову до торби і подає Марічці шовкову хустку й коралики. Зарум'янилась Марічка і не хоче тих подарунків брати. Тоді підходить до неї Лабуда, закидає їй хустку на голову, а коралі на шию вішає, сміється і приспівує:

«Купи мені коралики за лева, за лева,

Щоби люди пізнавали, що я Василева»...

Треба знати, що графа кликали всі гуцули Василем. Як цю співанку почувла Марічка, то забувши за подарунки подякувати, вибігла з хати.

Довго ще гості сиділи в хаті Бойчука й про різне балакали. Марічка не заходила в хату. Аж як гості були вже на подрів'ю, підійшла до Левенштайна, подякувала йому за подарунки і з обома попрощалась...

Зараз на другий тиждень вибрався Лабуда з графом на полювання. Зайшли в далекі ліси, Лабуда пішов лісом вліво, а Граф вправо. Нараз почув Лабуда два вистріли, а потім стало тихо. Почав голосно кричати, але на його крики не було відповіді. Тоді подався в сторону звідки, чув стріли. Перескакував колоди, аж піт на чоло йому виступав. На малій прогалині побачив величезного ведмедя. Ведмідь лежав убитий, а трохи далше від нього лежав у крові чужинець. Був без пам'яті. Щойно геть пізніше, як граф трохи виздоровів, довідався як воно було: Граф вистрілив два рази до ведмедя і той упав. Граф був певний, що ведмідь неживий і сміло підійшов до нього. А тоді ведмідь схопився на ноги, зловив за плечі і повалив його на землю. Що далше було, того граф не вмів сказати. Досить того, що ведмідь добре «порахував» йому ребра. Лабуда обмив рани й позав'язував їх, прикрив графа своїм сердаком і розложив недалеко ватру, щоб яка звірина не кинулась на раненого, а сам побіг до найближчої хати попросити людей, щоб допомогли знести важко раненого чужинця.

Занесли його до хати Лабуди. Там пролежав Левенштайн чотири тижні, заки рани загоїлись і, нарешті він міг встати й ходити. Кілька разів навіду-

вав його Бойчук, а з ним завжди була Марічка. Приносила якесь зілля і коріння та усякі напитки домашнього виробу. Радів дуже граф тими відвідинами. Вони допомогли йому скоріше видужати.

Правду сказати б, цей чужинець подобався Марічці, хоч вона нікому цього не казала. Подобався, але вона трішки його боїться. «Вправді, він по-нашому носиться і по-нашому говорить, але все ж таки, це чужий, не наш чоловік», — не раз собі думала.

Як лише Левенштайн виздоровів, посідали оба з Лабудою на коней і поїхали в Гриневу до Бойчука.

Левенштайн ждав лише нагоди поговорити самому з Марічкою. Постановив, як казав Лабуда, поговорити з нею «на Розум».

Як лише Марічка вийшла з хати до хорів, вийшов і він за нею. Довгенько говорили. Говорив поправді він, а вона тільки кількома словами до нього відозвалась.

Але в кінці таки стиха сказала: «Та най буде. Як лише дедя не буде боронити»... Потім, подумавши, сказала: «Не знаю, яка з нас пара буде... Я ж вас і добре не знаю, не знаю навіть, хто ви такий і звідки? Та й чи добрий з вас газда буде? Небаром газдівство перебере колись мій брат і ми довго не зможемо у дєдевій хаті жити, а у вас нема своєї хати. Нам треба будувати хати й колешні. Я дістану від деді воли й корови та вівці; в деді маржини дуже багато. Чи я знаю, як воно з нами буде?»

На це їй Левенштайн: «Хто я такий, довідаєшся пізніше. Але вже тепер скажу, що не маєш чого мене боятись і недовіряти мені. А будинки: хати й стайні в мене будуть. Цим ти не журися».

Ще якийсь час поговорили і Левенштайн вернув у хату. Тут розповів він про розмову, яку мав у хоромах з Марічкою і попросив у Бойчука дозволу взяти Марічку за жінку. Бойчук сказав, що він не є проти цього. Як лише Марічка погоджується вийти за чужинця заміж, то він не є проти. Довго сиділи цього вечора й про майбутнє говорили. Радились і вкладали пляни. Пізно розійшлися.

Минула зима... Заграли знову води Грамітного, загримів і зацвів водоспад. Струснули гори із себе сніг і зазеленілись. Зашуміли бутси й клени новим листям. Заквітчались царинки різнобарвними квітами. Заспівала весняних пісень Верховина. Застукотіли майстри сокирами, будуючи там на горі за потоком хати й колешні для того чужинця, що тут «погуцуливси» й гуцулку за жінку собі хоче брати, оту, Марічку Бойчукову з Гринєви.

Ще літо не минуло, а будинки були вже готові. Стояла гражда точнісінько така, як у Лабуди. Цього літа мало блукав Левенштайн по горах і полонинах. Сам доглядав усього, а то й помагав майстрам і столярам. Помагав і його Ганс, що зробився таким господарем, що гуцули не могли його нахва-

литись. За кожну роботу брався і все був веселий. Він багато допоміг своєму «панові» при будові.

Коли ж будинки стояли готові, тоді почались приготування до весілля. Для жениха пошито постולי й червоні гачі (штани), киптар із мосяжними капелями, кожух і сердак із кутасами і кресаню з різнобарвними «хробачками» й «трісунками». Прилагоджено гори м'ясива з оленів, рогачів, биків і баранів. Напитки, всякі вина й горілки привезено на конях аж із Сиготу з-за гори. Для Марічки казав жених виготовити згарду на шию з дукатів. Так. дукатів мав він багато. Та й не лише дукати були в нього.

Гуцульська гражда

Мав він багато таких грошей, яких у горах ніхто досі не бачив.

Одного дня поїхали обоє до священика в Ферескулю. Поїхав і Лабуда з ними і батько Марічки. Їхали верхом на конях, бо ж доріг не було. Були лише стежки. Вozів гуцули не мали.

Приїхали до священика, звітались, як каже гуцульський звичай. Сказали, з яким ділом приїхали. Починає священик передшлюбний протокол писати. Чужинець подає свої документи. Поглянув священик у документи і остовпів. Глядить то на чужинця, то в папери заглядає. Очам своїм не вірить. Там же в тих паперах написано: Граф Левенштайн.

«Марічко», — каже священик, — а чи знаєш, хто оцей твій жених? Це німецький граф. Великий пан». Марічка стоїть наче в землю вкопана. Не

може й слова вимовити. Глядить її батько на Лабуду, а Лабуда на нього. Оба ж на пана графа позирають. «Гляди, мой, що це за птиця в наші гори залетіла»!.. Священик ще раз до Марічки звертається:

«Будеш графинею, якщо вийдеш заміж за цього пана графа».

На це Левенштайн: «Був колись граф Левенштайн. Був, але там, у німецькому краю, на землі швабів. Власник замку, ворогами зруйнованого, власник великих земельних посіlostей близько міста Гайльброну... Вояк і непосидючий авантюрист. Був, але тепер уже його немає... Нема графа Левенштайна. І ніколи вже не побачить його німецька батьківщина. Його батьківщина відтепер — це отой Бескид Зелений, у три ряди саджений, найжачений гострими верхами, замаєний смереками й ялицями, закосичений буйними травами полонинськими, мережаний квітням, поперерізуваний рвучкими потоками».

Протокол списано. Прийшов день шлюбу. Тепер уже всі околиці гори знали, за кого Бойчукова Марічка з Гриневи заміж виходить. За великого пана, за Графа з далекої Німеччини. Називається Лебіштан. Так перемінили гуцули прізвище Левенштайна.

Минуть роки, попливуть за водами Грамітного й Пробійної, а нащадки Графа Левенштайна навіть і в метриках парафії Ферескулі записані будуть, як Лебіштани, а не Левенштайни; графський титул піде в забуття, втопиться в Грамітнім... Ще пізніше забудуть гуцули і це прізвище, Лебіштан... Нащадків графа Левенштайна назвуть Талалаями і тільки під цим прізвищем будуть їх знати. Але весілля німецького графа з гуцулкою з Гринєвої Марічкою Бойчуковою довго будуть пам'ятати гуцули. Обое їхали на кріпких, присадкуватих, гуцульських конях. Сідла мосяжем, міддю вибивані й цятковані, застелені взористими ліжниками, срібні стремена. За ними на баских конях бояри і світилки. А далі троїсті музики. Гриміли пістолі, а гомін ішов далеко-далеко вздовж Пробійної, вдарявся об верхи й знову вертав, котився вниз царинками. Цілий тиждень тривало весілля. Лилося струями старе угорське вино, грало в жилах, танцям не було кінця... Танцювали, земля дрижала, здригались гори. Танцювали старі й молоді. Лабудиха перед у танці веде. Зі старим Бойчуком, батьком Марічки, танцює та й приспівує:

«Ой чому ти не такий, як той хлопець молодий?

На дорозі перейшов, поцілував, та й пішов».

А Бойчук собі:

«На дорозі таке право, поцілував та й пропало.

На дорозі перейшов, поцілував та й пішов».

Музика грає, гості танцюють, їдять і п'ють і знову в танець ідуть. День за днем — цілий тиждень! Танцям і співам не було кінця... О, будуть гуцули довго пам'ятати весілля графа Лебіштана з Бойчуковою Марічкою! І пам'я-

тали. Довго пам'ятали. Лише прізвища і титул графа призабули, а його нащадків Талалаями прозвали. Відгуляли весілля...

Проходили роки за роками. Марічка колисала синів і дочок, і газдівства доглядала... Граф знову ж горами й лісами блукав. Кріса з плечей не знімав... Вечерами сідав отам за хатою під буками і пускав свій зір долинами й горами. ..Отут найшов я те, чого не було й немає там, у моїй давній батьківщині»... Найшов спокій душі. Забув бурхливі роки молодості... Найшов тут Бога в його повній величі й силі... Побачив Його творчу руку. Тут людська рука не нарушила ще того, що створив Господь. На кожному кроці видно тут

М. Сеньковський. Молоді після шлюбу

Божу творчу руку і чути Божий голос. Його ніхто й ніщо не заглушує. Вдолі шумить Грамітний, вгорі шумлять ліси, а над ними кружляє орел, кує зозуля, скиглить каня, в водах золоті пструги до сонця скачуть. Тут навіть і тиша гір свою вимову має... Тут наймогутніший голос Бога. Люди, оті сердечні гуцули? В них нема ні зазисті, ні неназисті. І звідкіля вони могли б тут братись? Тут же, куди глянути, все Боже й людське, Боже й «наше». Щира приязнь і любов єднають тут людей. Сердечність в'яже їх.

Проходили роки за роками. Постарівся Лебіштан і Марічка не та, що була колись. Підросли діти. Чотири сини і три дочки — радіють батьки. Роки йдуть і не вертають, чергуються пори року. Весна й літо скоро проминають.

Приходять довгі осінні вечори. Паде дощ, плачуть ліси. Лебіштан з синами білить шкірки з куниць і рисів, вудить пструги й бараняче м'ясо. Марічка шие, вишиває і тихо співає:

*«Ой дощ іде, роса паде на білу березу,
А я мому миленькому сорочку мережу».*

Співає та в сторону мужа підморгує... Гей, гей!... Пішли літа за водами. Пішли і не повернуть уже, не вернуть ніколи...

Постарівся Лебіштан — дуже постарівся. Захворів. Не помагали жадні ліки, ані зілля, ані коріння з Чорногори. Прийшла смерть. Певно, з його Німеччини сюди в Грамітне прийшла... Його колишніми слідами йшла, аж зайшла в Грамітне і поклала свою холодну руку на сиву голову колишнього графа Левенштайна. Великий похорон справила йому, вірна дружина Марічка. Плакала, ох як плакала за ним! Волами відвезли його тіло на цвинтар у Ферескулю. Ті воли дала священникові за похорон. І ліжнич, що ним трунва була прикрита, священникові дала, бо так наказує гуцульський звичай.

Отак спочило тіло Левенштайна-Лебіштана-Талалая на тихому цвинтарі в Ферескулі над Білим Черемошем... Відпочиває колишній німецький граф по бурхливій молодості в Німеччині та спокійному газдівському житті, проведеному в далеких Карпатських горах над потоком Грамітним... Спить тихим сном між гуцулами, яких усім серцем полюбив був... А Черемош шумить та пригадує інший шум, шум Некару, над яким зріс. Шумлять карпатські ліси, як колись за юних літ шуміли ліси Левенштайнівських гір, що на полудневий схід від Гайльбруну, ще й сьогодні шумлять...

Напевно, ніхто з його свояків не знає, де жив і спочив один із графів Левенштайнів родом із Вюртембергії, з країни швабів. Пропав... Але ж не пропав... Його нащадки живуть ще й сьогодні там, на залитій сонцем долині над Грамітним біля плаю в полонині. Та вони не знають, що їх пра-прадідом був граф Віллі Левенштайн...

ЖАБ'Є – ІЛЬЦІ

Їдучи з Делятина горі Прутом почерез Яремче, Микуличин і Татарів заїжджається у Ворохту. Дальше понад Прутом аж до Його джерел немає вже людських осель. Ворохта, по правій стороні Прута широка долина, по лівій — невисокі горбки з гуцульськими хатами й зеленими царинками навколо них. Почерез верхи дорога — плай в Ясіння, велике гуцульське село на другому боці Карпат...

Ворохта — одне з найстарших гуцульських сіл.

Карпати були колись недоступною для людини, повною жахів і небезпек, лісовою пущею, були не наруч створеною «твердинею», яку людині дуже

важко було здобувати. Великої сили тіла й духа мусіли бути предки нинішніх гуцулів, мешканці Високого Бескиду. Були це незвичайно відважні люди, що не зважаючи на труд і небезпеки, як лицарі безстрашні «приступом» брали гірську «твердиню». Шукали вільного й свободного, хоч повного невигод і твердого життя, життя боротьби з природою, боротьби повної пригод і насолоди перемогою...

Оці то предки теперішніх гуцулів — це були передові, ударні стежі руського племені, що заселило урожайні рівнини поміж Дністром і Прутом, а перейшовши Прут посунуло на полудне від нього та, йдучи горі його притоками, вдерлося в Карпати.

Перші мешканці Карпат — це кість від кості й кров від крові тих людей, що жили й живуть в нинішньому коломийському й снятинському повітах. Навіть мовний діалект у деяких нюансах, і звичаї, і побут мешканців тих двох повітів не дуже різняться від говірки, побуту й звичаїв гуцулів, лише з тією різницею, що в горах задержалося більше архаїзмів, під час, коли тамті мешканці «долів» скоріше й легше піддавались постороннім впливам і губили багато дечого зі старовинних традицій, а поза тим і сама природа тут, відмінна від гірської, мала теж немалий вплив на формування життя, його стиль і побут мешканців «долів». Гуцули ж, відгороджені від світу, держались традицій, занесених їх предками в гори. Найлегше було «здобувати» гори гуцульським предкам, просуваючись туди в глибину гір і лісів понад потоками й ріками.

Перші «здобичники» — це були вихідці з теперішнього Коломийського повіту. Вони «здобували» гори, йдучи з Яблунова горі потоками, де пізніше постали оселі Люча, Березів і Лючки. Сьогодні ніхто не може певно сказати, що це й якого походження, хоч би оті дві назви сіл: Люча і Лючки. Рівно ж важко пояснити собі походження назви сіл, як Шешори, Прокурава, чи як кажуть гуцули «Пекурева» над Пістинькою, а чи Акришори, чи там Рунгури і Слобода Рунгурська. Одне лише можна ствердити, що це дійсно одні з найстаріших осель Гуцульщини. Після цих осель, а, може, навіть одночасно з ними постали оселі над горішньою Бистрицею — Пасічна, Зелена й Рафайлова. Мешканці цих сіл найскоріше підпали під впливи жидівсько-польської «культури», яка принесла сюди зісупття звичаїв, різні хвороби, зубожіння й дегенерацію...

Третьою дорогою, йдучи якою, можна було здобувати гори, була долина Пруту, що тягнеться попри Коломию ген у далекі глибокі й важкодоступні гори, аж по Ворохту.

Інші гуцульські оселі понад Рибницею і понад Черемошем та обома його горі рівними відногами — Чорною і Білою Річками, це оселі пізнішого походження.

Наймужніші, найвідважніші й найзавзятіші мусіли бути предки гуцулів у Ворохті. Ворохта була одним з найбагатших сіл Гуцульщини. Але з часом із колишніх багатіїв ворохтянських залишився тут над Прутом лише Мочерняк із синами. Решта багатих газдів подалася у верхи, залишаючи надпрутянську долину, осередок серця Ворохти «зайдам». Розкішні долини й царинки над Прутом посіли жиди й «пани», що побудували тут великі дома, вілли й санаторії та готелі для гостей, що сюди літом, а то й взимку заїжджали. Жиди й «пани» — це була для гуцулів грізна «зараза». Вона нищила гуцулів матеріально, а ще більше морально. З багатів робила бідняків і жебраків, а з газдів — наймитів...

Почерез Ворохту проходить нині залізниця на Закарпаття, а на Жаб'є веде вигідна дорога, побудована щойно після першої світової війни. Давніше, до Першої світової війни, не було дороги з Ворохти в Жаб'є. Був лише плай, яким нелегко було верхом на коні в Жаб'є дістатися. Зараз таки, минувши останні хати Ворохти входилося в країну дрімучих лісів обабіч Пруту. З давніх часів експлуатовано ці ліси, а вони все-ж-таки і далше тут існують-ростуть, як і колись росли, та своїми шумами казку минулих віків розказують. Плай вів тими темними лісами понад Прут. Ліси й ліси, куди не глянути, лише де-не-де долина, буйними травами покрита. При закруті Пру-

М.Сеньковський. Ворохта. Поштова листівка. 1926 р.

та прощався з ним плай. По лівій стороні плаю широка долина, це Арджелюджа, чи, як гуцули кажуть, Аргелуша. Звідси, йдучи горі Прутом можна дістатись почерез Заросляк у Чорногору й вийти на Говерлю, а далі, спинаючись на верхи та йдучи стежками, можна зайти в Космач. Плай проходить даліше темними, непроглядними лісами, від яких аж у очах темніє. По одній і другій стороні плаю — ліси й ліси, густі, непрохідні. Однак можна тут побачити подекуди й безлісі гори та верхи. Лише пні грубезних смерік і ялиць стирчать тут. Порохнілі пні залишились, а смереки та ялиці пішли на тартак у Ворохту. Звичайно, взимку, на коротких санках, корчугами званих, везено їх туди. Тепер там уже й вузькоторову залізничну колію побудовано, з Ворохти аж під Арджелюджу.

Давніше ніхто не порушував вікового спокою тутешніх лісів, людська нога не заходила вглиб тих лісів. Росли, буяли, до сонця п'ялись темні, непрохідні ліси. Дикі околиці: високі гори й ліси вічністю надихані, таємничістю сповиті, ревом звірів людей відстрашаючи. Оце все, що тут колись було... Довго треба було йти доріжкою-плаєм, поки доходилось під високу гору, теж покриту буйним лісом. Плай ішов усе вище й вище, аж на верх гори. Нелегко було на той верх дійти. Але труд оплачувався. Ставши тут, можна було відпочити й тішитись сонцем, якого так довго в лісах не бачилось! Прекрасний вид із цього верха. Ліворуч — зелена полонина, праворуч — гори й ліси. Ген, туди, далеко аж під Чорногору, а прямо, в сторону Жаб'я тягнеться долина понад потік, що тут у стіп лісистій гори бере свій початок. Оцей потік, це Їльця, яка перепливає присілок Жаб'я — Кривополе, а там даліше в Жаб'ю, Їльця в Черемош вливається.

Тут то над джерелом Їльці росли давно величезні букові ліси, з яких сьогодні майже нічого не залишилось. Оці букові ліси були колись власністю гуцула, що мав свою гражду далеко звідсіля, в Жаб'ю-Їльці. Великий багатій був оцей гуцул і називався Михайло Оршера. Всі долини, почавши від Кривополя аж по Жаб'є-їльцю належали Михайлові Оршезі. Скільки було в нього царинок, толік, зрубів і згарів, скільки лісів — того ніхто, й він сам не знав. Не знав теж рахуби своїй маржині і вівцям. Не знав рахуби навіть і волам, у яких він, як і другі гуцули дуже любувався. Сірі, полові й красі були ті воли...

Чим більше мав гуцул волів, тим більшим газдою себе вважав. Що ж це за газда був би, якщо б в нього хоч кілька пар волів не було б?! Вони були прикрасою газдівства. Воли, якщо це було взимку, везли померлого газду на цвинтар, волів проваджено за деревищем (труною) газди на цвинтар і віддано потім священикові за похоронну відправу над гробом. Сумними очима прощали волики свого газду, коли його в темну яму спускали та «вічну пам'ять» співали. У великому пошанівку були воли у гуцулів. І не дивно.

Вони були в пошані колись у наших князів і боярів; їх теж на вічний спочинок везли волами... Це такий на давній Русі звичай був, а гуцули, дуже шанували предківські звичаї. На Свят-Вечір відвідував газда своїх волів і ділився з ними радісною вісткою, Що Христос, Син Божий, Спаситель світа народився. Гуцули вірили, що того вечора воли із Богом і з собою говорили. Напевно, так було! Чей же воли там, у тому Віфліємі, де Христос Бог був народився, Його в убогій стаєнці своїми подихами гріли.

Оршега не лише воликів, всю маржинку й овечки; оту Божу расу любив. Він і гори дуже любив — гори й ліси й полонини. Вийде, бувало, на Кичеру, стане й дивиться на той прекрасний, гуцульський світ; широкий і безкрай світ гір і лісів.

Був оцей гуцул Михайло Оршега газда на всі гори. Було в нього стільки маєтків, що ними міг би обділити й десять газдів і всі були б багачами. Все мав, чого лише його душа забажала. Страшно багатий був! Його гражда-хата з усякими прибудівками, коморами-«клітями» і стайнями-колешнями, обведена була крутовисоким, сильним «парканом» із піддашям, а на просторе подвір'я, вимощене камінними плитами, входилося крізь браму, яка була завжди на ніч зачинена. Його гражда, це була своєрідна «твердиня», до якої нелегко було чужій людині дістатись.

Такі «гражди» будували колись для себе наші бояри.

Великі достатки були в Оршеги; всього було незлічено й незраховано!

Наприклад, скільки в нього свиней літом і взимку випасалося та годувалося бучиною в тому буковому лісі за Кривополем над джерелами Їльці, — того він сам ніколи не знав і знати не міг. Знав лише, що тих свиней було там багато... Пізньою осінню уладжував полювання на свої свині. Вибирався туди з кількома стрільцями. Кілька днів тривало полювання. Стріляли лише старі, п'яти-шестирічні свині, бо лише на старих була груба солонина. Забиті свині привозив до Жаб'я-Їльці. Тут здіймав з них шкіру, з якої були легкі постолі на літо, з м'яса робив ковбаси, дещо м'яса вудив, а решту м'яса разом із солониною вкладав в бочки-бербениці і добре насолював. В бербеницях можна було тримати м'ясо й солонину з року на рік. Стара солонина смакувала ліпше, ніж свіжа. Коли вже був «порядок» зроблений з свиньми, різали барани, а м'ясо вудили й завішували в коморах, де вже висіли теж завуджені ковбаси.

Після цього справляв Оршега поминки-тризну за померлих родичів. Запрошував до себе газдів із усіх довколишніх гір. Гостив їх у себе, а біднішим давав ще й додому всякого добра, скільки в бесагах могли занести. Все це дарував за померлі душі. Здавен-давня шанували гуцули померлих.

Все було в Михайла Оршеги. Але ж і в нього була журба. Мав лише одного сина. То ж дуже уболював над ним. Так воно якось дивно в гуцулів

буває; багатих обдаровує Господь волами, а бідніших діточками. Жив Михайло у своїй гражді, як який заможний пан у своєму замку. Минали роки, множилася маржина, син підростав. Все йшло гаразд.

Аж нараз заходить до нього якийсь чужинець. Такого, як цей Михайло, ще зроду не бачив. З обличчя чорний, довге волосся і звисаючі волоски попри вуха. В чорному халаті і постолах на ногах. Довгий, закарлючений ніс, а очі як у миші бігають. Хитрі якісь, зачервонілі очі. Говорить ніби то по-нашому, але якось так із мадярська. З ним і жінка, теж дивно вбрана. Великі чорні очі і довгий ніс. Цікаво розглядається по хаті. Питає Михайло звідкіля їх бог несе й чого до нього зайшли; а «зайда» починає розповідати:

«О, ме-здалеку, ме аж з-за гори. З Єсіня, ек що про таке велике село там за Чорногорою над Тисою чували? Екермезе по-мадярськи, а по тамтешньому Єсіне».

«Ясіня, — знаю, знаю добре. Ясіня, Сигіт і Рахів», — каже Михайло. «Я не раз там бував. Але тебе, ані таких як ти, я там не бачив», — Мене там не було, тож і бачити ви не могли мене. Я недавно туди аж із Унгвар зайшов. Але в Ясіню люди мені не подобалися. Такі здуфальні, за що будь бартками в голову рубають. Ні, ні, то люди недобрі і між ними небезпечно жити, а я і моя Сура, ме дуже боязливі. Тож одного дня пішли ми в Соколів і відтам видрапались на Піп Івана і верхами, верхами добились аж сюди і до вас зайшли».

«Дивно, дивно мені таке чути», — каже Оршега. — Я ж у Ясіню бував, там і знайомі в мене є. Та всі вони добрі й щирі люди».

«Ни, для вас, то вони може й добрі, а для мене й моєї Сури вони недобрі. Не, не, недобрі», — говорить зайда.

«А чому ж то вони для вас недобрі?!», — питає Михайло.

«Ни — вони нас не люблять, бо ми жиди».

«Ага, — каже Михайло, — чув, чув я про жидів. Це в коляді в нас співається, що жиди Христа вбили».

«Ни, ни, то тамті, другі жиди, не ми. Там ні мій тати, ні мій дід, ані мій прадід не було. Ні, ні, не було», — зі страхом, на всі сторони озираючись, говорить жид. — Ми такі собі от бідні жидки», — каже далі.

«Люди спокійні, добрі», — додала його жінка.

«Добре, добре», — каже Оршега. — Але ж чого ви до мене зайшли, чого вам від мене треба?»

«Чого зайшли, чого нам треба? Скажи їм це, Суро, ти скажи, я вже досить наговорився. Говори ти, Суро».

Отже Сура й говорить: «Всі люди, з якими ми стрічались і говорили, дуже вони вас всі хвалять. І добрий, і щирий, і лепський газда, все про вас говорять. І бідних людей в біді рятує, і голодного з хати не випустить, кожного

порятує, кожному допоможе. От і ме зайшли до вас із велике просьбе».

«Так, так», — каже жид, — з велике просьбе, з велике і низьке поклін до вас. У вас там-о, за той потік, що так скоро, скоро по камінь скаче, є таке собі мале хате. То ваше хате. Ни, хати, то у вас багато, і тут в Кривийпіль і за Кривийпіль у ліс, і в полонині і, всюди у вас є хате. Ото ви з наша просьби, а в ваш ласка, позвольте нам, мені і моїй Сурі, замешкати там у тій хат за потік. Ме за це вам платити будем. Так, так, платете». І вже сягає в кишеню, гроші виймає.

А Оршега: «Та Бог там із тобою та твоїми грішми. Держи свої гроші для себе! Мені твоїх грошей не потрібно! А мешкати в тій зимарці за Їльцею, то можеш. Я не бороню. А що в тебе в отім глинянім глеку?»

«Що в глеку?», — сміється жидок. — Це там таке вода. Ни вода, як вода. Але вона трохе палить, а трохе пече. Там за горою палійкою оцю воду називають. Це добра вода-палінка. Вона має велика сила: слабих оздоровляє й сили додає, з дурний робить розумний, з бідний багатий, зі смутний веселий». Затаїв правду, що та вода може з багатого бідака зробити, а веселому казати колись плакати.

«Ану-ко, пробуйте газдо отої води життя, то добра вода, не бійтесь покоштувати її», — каже жид і наставляє глек.

Потягнув Оршега один лик, та й закашлявся. Наче вогнем запекло в роті. Виплюнув ту вогнисту воду геть. Жид нічого. Сміється: «Ни, ни, вона так лише зразу, а потім можна до палінки звикнути так, що й жити без неї не можна вже».

«Ні, ні, привикай ти сам до неї, і твоя Сура нехай до неї привикає, а я до неї ніколи не привикну», — каже Оршега.

Весь час під час розмови Оршеги з жидом син Оршеги Юра стояв осторонь і слухав. Коли ж жидок, а називався він Мошко, кланяючись і дякуючи Оршезі за зимарку, вийшов з хати, Юра подався за ним. А там де бер (кладка) почерез Їльцю, наздігнав він Мошка і попросив, щоб дав йому покуштувати тієї дивної води, що його дедя не хотів пити. Жидок радо це вчинив. Ликнув Юра з глека раз і другий. Трохи запекло в роті, закрутилась голова і в очах потемніло, а Мошко сміється. Добрий початок...

Живе Мошко з Сурою в зимарці Оршеги, а цей зовсім не цікавиться жидом. Нехай живе собі там. Жидок усе на якийсь час зникає... За гору ходить, а звідтам вогнисту воду приносить. По якомусь часі заходить Мошко знову до Оршеги. Знизька кланяється, воду приносить. Прийшов просити, чи не продав би йому Оршега «шкап'є»-коня. За десять «банок» купив Мошко коня. Ни, тепер уже не буде за гору пішком ходити. Та й конем можна багато більше палінки привезти! Натерхає Мошко шкап'є всякими шкірками з куніць і рисів, які за горілку в гуцулів виміняє, та „за гору». Звідтам

привозить горілку барилками й продає гуцулам, або міняє за шкірки. Полюбили гуцули горілочку. Гуцулки також її радо п'ють. Мошко ще й коралі та пацьорки для молодниць з-за гори привозить, і хустки квітчасті і крайки. Всі гуцули Мошка і його Суру полюбили.

— Добрий жидок, — кажуть. Невіра, бо невіра-жид, але лепський чоловік. Не гордовитий, з дитиною навіть привітається, заговорить... В неділі і свята, а свят у гуцулів дуже багато, в Мошка повно людей. Взимку в хаті, а навесні і влітку надворі, під буками й смереками. Горілочку попивають, на сопілці грають, співають:

«Любко моя солоденька, напийся горілки,
Ти не маєш чоловіка, я не маю жінки».

Весело проходить час у Мошка. Мошко радіє. А Сура щороку, то хлопця, то дівчину родить. Назбиралося того дріб'язку щось із двадцять штук...

Мошко, не любив до старого Оршеги заходити. Одного разу таки якось зайшов. Здалеку низенько кланяється... і просить, може б, Оршега був такий добрий і продав йому кусник тієї царинки, що там на розі поміж дорогою в Жаб'є і дорогою, що почерез Ільцю в далекі гори йде. Лиш такий малесенький кусочок царинки, щоб там можна хате побудувати. Він не хоче далше в «зимарке» Оршеги, та ще й даром жити. Він хоче свою власну хату мати... Він Оршезі добре заплатить — в нього гроші є... На це Оршега каже Мошкові, що він землі не купував, то й продавати її не думає. Це був би гріх. А той кусник царинки, що на нього Мошко наважився, він йому дарує... О, якже зрадив Мошко, почувши таке від Оршеги! Не знав, як йому дякувати і як кланятися. За короткий час побудував Мошко при роздоріжжі простору коршму. Хто йде чи конем їде, до Мошка повертає. Мошко руки затирає та усміхом гостей вітаючи, до них промовляє: «Ни, ни — хто коршму минає, той щістя не має...» Тому то й гуцули не минають його коршми... Заходять до неї газди й газдині, заходять старі й молоді... Ніхто Мошкової коршми не минає. Як же її минати, коли в Мошка така добра горілочка! Тут можна із газдами зійтися, забавитись і про «всечину» поговорити. Можна й з молодичками набути... Позатим у Мошка можна не лише горілочку, вина й меду дістати; в нього є все: і хустки квітчасті й крайки взористі, коралі й пацьорки, реміні й череси, ремінні тобівки, торби й кресані. Є навіть усяке майстерське й ковальське приладдя. Одним словом, у Мошка знайде гуцул, чи гуцулка все, чого потрібно. Все дешеве і не дороге...

Як же ж уміє Мошко до людей приговорювати, якими солодкими словами потрапить він говорити! Ніколи не сердиться, ніколи не гнівається, якби навіть хто йому яке прикре слово сказав... Усе простить і пробачить. На гроші, хоч він жид — то ніби не дуже ласий. Є гроші, добре, нема, то теж непогано. Мошко воліє свій товар за шкірки з куниць і видер, за шкіри з ведмедів,

вовків, рисів і оленів вимінати. Назбирає тих шкір, натерхає на коні, і, за гору. В Рахів, в Бичків, чи в Сигіт. Звідтам всілякий товар для гуцулів привозить; для газдів і газдинь, легінів та дівчат.

Мошкові діти підросли, Мошко має поміч... Діти у всьому йому допомагають і виручають. Оршега жидком не дуже то цікавиться — нехай там собі живе й торгує, яке йому діло до Мошка? Лише трохи непокоїть його, та на жида трохи лихий, що син Юра щось зачасто в Мошкову коршму заглядає. Але, думає Оршега, син молодий, нехай там часом із легінями забавиться. Однак пізніше, доносять люди старому, що син його добре горілочку потягає і немало грошей у Мошка пропиває... Полюбив дуже горілку твій Юра, — кажуть. — О, це погано й не добре, — думає Оршега. Нема іншої ради, треба Юру женити. Знайшов для нього дівчину, дочку Івана Манча в Жаб'ю-Слупейці, Анницю. Заслав до Манча сватів і обоє молоді подобались собі. Це добре...

Справив Оршега весілля синові. Таке весілля, якого гори ще ніколи досі не бачили! Минали роки, а гуцули не могли забути весілля в Оршеги! Цілий тиждень забавлялися, набувалися і веселилися!

Думав і потішав себе старий Оршега, що син оженився, устаткується і перестане Мошка відвідувати. А воно так не сталося. Юра зразу нібито почав цікавитись газдівством і в неодному виручував дедю, та й жінки держався, нікуди не ходив. Але недовго це тривало... Почав знов до Мошка забігати, і в пляшку заглядати! Згодом почала невістка скаржитись, що Юра не лише в Мошка горілку п'є, але він там сходиться разом із коханкою-любаскою, отою Гаврилюковою вихованицею Параскою, що то про неї вся Їльця погане говорить...

Починає Оршега сварити на сина, починає його ганьбити, а далі і грозить йому. Та все це не помагає... Одного дня втекла невістка до свого деді на Слупейку. Мусів Оршега сідлати коня і їхати в Слупейку до свата Манча. Ледве якось там вговорив і впросив невістку, щоб не робила йому сорому й ганьби, та повернула на Їльцю.

З журби посивів геть Оршега і дуже постарівся та підупав у силах. По ночах не спить, все думає, чи це Бог не зіслав на нього кари за це, що дав притулок жидові-нехристові, та ще й з отією отруєю-горілкою... Так, так, це ніщо інше, а кара Божа на його сиву голову впала... Чого не робив, чого не діяв, а сина не вдалося йому від Мошка та його проклятої горілки відтягнути. Добре, що хоч невістка не втікала вже до свого деді. Може, жаль було їй самого старого на газдівстві залишати. Сумну, невеселу старість мав Михайло Оршега. А в Мошка завжди весело... Корчма все повна людей. П'ють газди з газдинями, веселяться й набуваються.

За столом сидить Юра із своєю любаскою Параскою. П'ють і співають.

Весело проводять час. Мошко радіє. Він щораз більше багатіє. У нього вже й полонина своя є! «Вигулив», як казали

люди, ту полонину в старій бездітній Морощучки за горілку, пацьорки і хустки собі придбав.

Гуцули заходять до Мошка не лише пити. Вони йдуть до нього з усякими справами, йдуть на пораду до нього, бо ж Мошко розумний, усе знає — порадить і навчить, як і що має бути. Мошко всіх газдів, газдинь, тих ближчих, і тих дальших — усіх, як свою кишієню знає. Тай знає, що кому сказати, що до кого заговорити. Знає, що кому долягає, що кого болить, що кому на серці лежить, знає, до кого з чим підійти. Усе Мошко знає!

Тяжко, дуже тяжко було старому Оршезі переносити на своїй голові ту наругу і ганьбу, якими покрив її його син Юра. Він щораз більше занепадав на здоров'ю. Ніщо його вже не тішило, ніщо його при житті не тримало, увесь світ йому, немилим став.

«Пішли літа марне з світа». За ними піде, відай, і газдівство й багатство. Ще хоч би в нього внуки були... А то, на жаль, ні! Що станеться з його газдівством, як він очі зажмурить? Та ж таке, як його газдівство, потребує і очей і рук газдівських! Його Юрко не був і не буде газдою. Ні, не буде! Журився Оршега й сушив свою стару голову, а там і захворів. Як ляг, так уже більше з постелі не піднявся. По двох тижнях хвороби помер. До останньої хвилини життя мучила його думка, що станеться з його багатством, як його винесуть з хати на цвинтар. З цієї думкою і заснув навіки.

З усіх долин, гір і верхів зійшлися гуцули на похорон Михайла Оршеги. Величавий похоронок мав Оршега. Три пари сірих волів везли його на цвинтар, щонайліпші трембітарі у трембіти грали, всім горам повістували й голосили, що попрощав цей світ і розійшовся із своїми багатствами найстарший газда на Жаб'ю-Ільці Михайло Оршега. Не було кому за ним плакати... Син? Та той мабуть тішився, що відтепер не буде вже кому на нього сварити, буде робити, що захоче, й у Мошка пересиджувати досхочу. Невістка, як невістка! Не даром кажуть: «невістка — чужа кістка». Не стало газди, й газдівство почало занепадати.

Юра газдівством зовсім не турбувався. «Нехай газдівством жінка журиється», — казав, — та йшов до Мошка. А жінка, хоч би й хотіла, та не могла всьому дати раду. Слуги теж небагато зроблять. Газда в Мошка пересиджує, а слуги, от тень-тень, щоби минув день... Наїстися, виспатися, та «сембрилю» дістати.

Минали роки за роками, а Юра газдівством не журився. Газдівство почало топитися, як топиться на полонині сніг навесні... Жінка Юри, як могла, так доглядала газдівства, працювала й ночей не досипляла, але все це надаремне було. Хіба тільки що своє здоров'я собі надривала, аж поки не почала

кашляти, а потім і хворіти. Мучилася так кілька років, і померла. Лишився на газдівстві Юра зі слугами. Тепер багатство вже не топилося, а просто на очах тануло та й плило за Мошковою горілкою та за Юрковими любасками. Юрко все дальше більше пиячив і набувався з молодицями. Дарунки їм купував і горілкою напував. Розуміється, на все це, потрібні гроші...

Але Мошко, — жидок добрий, непоганий. Він про це не дуже дбає, чи в Юрка є гроші, чи нема. За гроші він Юрка не питає. Байдуже, Мошко Юрка не боїться, і він йому все на борг дає. Горілку, вино, хустки, запаски, коралі й пацьорки для Юркових молодиць; усе це Мошко дає, а за гроші не питає. Він лише все це до книжки записує, чи, як гуцули казали «бухтує». Наколи уже тих боргів трохи призбирається, Мошко їх зрахує, Юрій «відотне» йому за це кусень царинки. Так ідуть царинки за царинками, переходить помалу Юрків маєток на Мошка, а Мошкові тих Юркових царинок до загину потрібно! Оженив одного, другого й третього сина; видає заміж дочок, а всім їм чей же треба «щось» дати і треба їх десь примістити; хати треба їм побудувати. Але ж не там десь у верхах, або борони Боже, близько себе. Мусять осісти при пляях-дорогах і далеко одні від одних, щоби один одному «в кашу не лізли», конкуренції не робили.

Побудував Мошко синам і дочкам дома: одні при плаєві, що почерез Їльцю на Кривополе йде, другі при плаю на Слупейку, а інші за Їльцею над Черемошем. Всі ці дома на царинках, що їх від Юри Оршеджука «купив».

Почало розмножуватись жидівське плем'я у горах. Мошко поженив синів з жидівочками то з-за гори, то з Косова й Кут, зятів теж звідтам спровадив.

За якийсь час стояли жидівські дома в Жаб'ю-Їльці, і Жаб'ю-Слупейці, та стали жиди просуватись щораз глибше в гори. Всі царинки Оршеги стали власністю Мошка, його синів і дочок. Юрі залишилася лише гражда, із царинкою біля неї, та полонина під Чорногорою і той великий буковий ліс за Кривополем. Та Юра не журився. Другі газди й того не мають, а якось живуть. Він буде також жити; до смерті вистачить йому того, що має. Помер Мошко і лишив дітям великі маєтки.

В коршмі на роздоріжжі засів найстарший син Мошка — Мендель. Цей багато краще, ніж батько, вмів до гуцулів підходити. Він же ж між ними зріс і виховався.

Мендель звик був говорити: «Мендель уміє добре кози доїти. Щоб лише ті кози до нього підходили, щоб хтось їх до нього наганяв, а він уже знає, що робити, щоб ті кози багато йому молока давали». «Доїв» Мендель... Але не кози, а гуцулів доїв... Від Юри Оршеджука «видаїв» усе, що ще можна було видаїти! Поволі-поволі дійшло до того, що Юра «годованцем» у Менделя став... Так! Потім Юра зробив ось такий «запис»: «Усе, гражду з царинкою, полонину й ліс за Кривополем, і всю маржину, яка ще в нього залишилася,

записав у вічність Менделеві... За це, Мендель зобов'язався держати Юру в себе, аж до його смерті... Одягати й годувати, а в випадку смерті справити Юрі християнський похорон. Таку умову зробили Юрій із Менделем і, Юрій став у Менделя «годованцем».

З того часу аж до смерті, жив Оршеджук у Менделя в коршмі, і що жидівка зготувала, пересиджував за столом і пив горілку. Мендель не жалів йому горілки, бо рахував, що чим більше Юра буде пити горілки, тим скорше помре і вступиться йому з хати. І не помилився... Лише кілька років перебував Юра годованцем у Менделя і, як казали гуцули, «горілка перепалила йому кишки», і він помер.

Одначе разом із Юрієм Оршеджуком не вимер ще рід Оршегів в Жаб'ю-Ільці. Михайло Оршега мав брата Лукина, теж багача, а в нього були сини. Від того Лукина Оршеги пішов рід Оршеджуків у Жаб'ю. Один із тих Оршеджуків був війтом в Жаб'ю. Багатий був це газда, але любив горілку, як любив її колись Юра Оршеджук. Того Оршеджука-війта, теж передчасно горілка загнала в гріб.

ГУЦУЛЬЩИНА Й ЖИДИ

Ніхто не знав так душі гуцула, як її знали гірські жиди. Жид знав душу гуцула наскрізь, вона була для нього книжкою великими літерами писаною так, що міг її вночі без світла читати, і він її читав, читав і використовував. Жиди були безвільним і надійним оруддям у руках польських носіїв «культури» на Гуцульщині. Польща мала з цього подвійну користь: руками й хитрими жидівськими головами нищила морально й матеріально здорове, буйне та багате гуцульське плем'я, а польські «культуртрегери» діставали від жидів частину зрабованого в гуцулів майна. Жиди, а при них і польські зайди багатіли, наживались, а гуцули убожіли, ставали жебраками, а то й на старість жидам та полякам служили, включно із ношенням води. На царинках, де колись буйні трави для гуцульської маржини зеленіли й квітами до сонця сміялись, виростали жидівські доми й «панські» вілли, а гуцул посувався щораз вище й вище, ген аж у верхи, під полонини, робив місце для жидів і панів.

Він жеж був дитиною природи, був щирий і сердечний, був наївний, як дитина, не знав ні світу, ні людей. Не знав ні фальшу, ані облуди, ні хитрощів, ані підступу. Думав, що всі люди, раз вони люди, йому подібні. А вони — оті всі зайди чигали лише на його згубу, і використовували його.

В Жаб'ю жидівський шиночок. Заходять гуцули, сідають за стіл, із бе-саг витягають вуджене м'ясо, ракви з бриндзею, масло і варене сало та ячмінні коржі.

«Мошку, давай горілки. А знаєш якої?»

«Ни, ни, чому я б не знав? Для таких газдів, як ви, Дмитрику, в мене все добра горілка знайдеться. Така, що я лише для вас і більше для нікого її держу».

І вже на столі пляшка з горілкою. П'є Дмитро з знайомими. Випили. Мошко знову:

«Дмитрику, я маю для вас щось таке, що ви ще ніколи того не пили. Таку «розолію» маю, що від неї аж губи злипаються. Принести?»

«Та неси, неси, Мошку, в мене є чим ту твою «розолію» заплатити».

«Фе, фе, Дмитрику, таке говорити. Або я вас питаю за гроші? Ви у мене більше варті, ніж корець дукатів. Ви ж газда, а не якийсь там пустий дручок. Гроші, гроші... Фе, таке говорити». І на столі стоїть вже пляшка дешевенького, але солодкавого лікеру. П'є Дмитро з добрими людьми й приятелями. Набувається...

Там далше у ванькері, в кімнатці для «панів» сидить пан суддя й дороге мадярське вино п'є, вудженими пстругами заїдає і дорогі цигарки курить. Крізь, не зовсім прихилені двері, бачить гуцулів і чує їх балачки. По якомусь часі долучаються до нього адвокат і нотар, а потім і комендант місцевої стації поліції. Щораз нові пляшки з вином на столі й оленяча печеня. А Мошко в'юном в'ється — сюди й туди забігає і гостям догоджає. Гуцули, випивши кілька пляшок «розолії», п'ють пиво. Обнявши за шию гуцулок, співають:

«Ой, нап'юси горівочки, тай нал'юси пива,

Ци велика, ци маленька, а все чорнобрива».

Мошко бігає та скаче коло них, як рідний батько коло них заходиться, та все свіжого пива підносить. Пізна вже ніч, а дорога в верхи далека. Пора розходитись. Пізно вже, пізно, але не для гостей Мошка. Дмитро, обнявши за шию сусідку Анницю, співає: «Набудьмоси, напиймоси, моя любко, Анно, Єк будемси розходити, щоб не було банно».

Анниця рівно ж примилується до Дмитра і сміється не так ротом, як очима, та приспівує:

«Ой, Дмитрику, соколику, солодка горівка,

А що ж на це скаже завтра твоя люба жінка?»

Співає, регочеться і до Дмитрика пригортається.

Розспівалися гуцули — співанкам і кінця немає:

«Напиймоси, браття, нині, при зеленім вині,

Бо си скоро розійдемо, разом не будемо».

Дмитро підсміхаючись і підморгуючи в сторону жида: «Говорила жидівочка та й казав жидочок, Що на верха горівочка, на споді медочок».

Тоді Анниця:

*«Давай, жиде, горівочки, давай, жиде, меду,
А я тобі завтра рано коровку приведу».*

Ілійчук з-під Магури:

*«Єк не будем браття пити, то хто буде пити,
Та й хто буде на жидівські бенькарти робити?»*

А Мошко слухає та й підсміхається... Цвілинюк із Бережниць, сміючись до Мошка, співає:

*«Напиймоси, братя, нині, хоч по кватирчині,
Та зложімси на жидята, хоч по сорочині».*

Анниця примилюючися до Дмитра:

*«Ти, Іванку, прийди зранку,
В полудне, Васильку,
А ти, Єлку, пожди хвильку,
Щоб не впав у сильку»...*

П'ють і співають:

*«Та не тімунь я співаю, що си гаразд маю,
Але тімунь я співаю — журу забуваю».*

Співає Петрик, що вже майже все, що мав, пропив і проспівав: «Ой, пізно вже, пізно.

Місяць уже Магуру перейшов і поза Синиці сховався». Кличе Дмитро Мошка, платити хоче, а Мошко:

«Та, що ви Дмитре? Хиба вже горить, чи світ уже кінчиться? Колись другим разом заплатите. Моє у вас не пропаде. Ні, ні, Дмитре, ви сьогодні трішки випили, і могли б колись сказати, що Мошко вас зарахував, чи там ошахрував. А я того не хочу. Мошко «рихтельний» жид — чужого не хоче».

«Ти правду кажеш, Мошку. Ти в мене «поредний» жидок. Коби в наших горах більше таких Мошків було».

Розпрощались. Посідали гуцули на коней і подались, співаючи, в свої верхи.

Пора й «панам», що досі в ванькері сиділи, йти додому. Хочуть з Мошком розплатитись. Мошко чується цим ображений:

«Якто, Мошко мав би гроші від таких дорогих і вельможних панів брати? Чи Мошко десь там у Чорногорі виріс і не знає, як із «панам» поводитись? Це ж для Мошка велика честь і гонір, що «пани» не цураються часом до нього на склянку вина зайти. Ні, ні, Мошко від вельмсїжних панів грошей не візьме»...

Попрощали «пани» Мошка й роздякувались. Пішли додому. А Мошко гладить свою бороду й ехидно сам до себе сміється:

«Хотіли «пани» мені платити. Думають, що Мошко дурний. Ні, ні, Мошко не дурний. Він добре знає, що робить. Ви, пани, на те пани, щоб їли й пили,

а Мошко, щоб у вас за це заплати не брав. За вас заплатить отой Дмитро, отой гуцул, що до мене зчаста заходить і «фрозолію» попиває. Заплатить за вас і за себе. Так, так, заплатить Дмитро, заплатить Петро і Анниця. Аякже, заплатять. Чому не мали би заплатити?»

Минали місяці за місяцями, час плив, як пливуть води Черемошу. Заходили до Мошка пани й гуцули, а найчастіше відвідував його Дмитро, отой багатий гуцул з-за Магури. Видно смакує йому Мошкова «фрозалія». Мошко гостив Дмитра, як рідний батько коло нього заскакував. Грошей від нього не брав...

Аж однієї осені дістає Дмитро якийсь папір з суду в Жаб'ю. Що за напасть, чого хоче суд від нього? Він же нікого не вбив і не ограбив. Сідає на коня. їде в Жаб'є. Заходить, куди ж би, як не до Мошка? Мошко йому вже скаже, чого то суд від нього жадає. Входить до Моткової хати.

«Єк спав, Мошку?», — вітає жида.

Мошко нічого не відповідає, не хоче навіть у сторону Дмитра дивитися.

«Шо за мара?»

Витягає Дмитро папір із череса. Підходить до Мошка. Мошку, подивися, що це за письмо з суду я дістав?» «По Матці Божій зараз на другий день прийдеш до суду, а там тобі скажуть, що це за письмо». Сказав це Мошко і пішов у другу кімнату.

Найшлися в Жаб'ю люди, які перечитали Дмитрові письмо і розповіли, що це Мошко заскаржив його в суд за борг. Дмитро задовжився у жида щось на тисячу банок. Велика сума

Няняв Дмитро адвоката (адуканта), заплатив йому добре, щоб тільки вирятував його з халепи. Де ж таке видано, щоб він заборгувався в Мошка на такі великі гроші?

Прийшла одна судова розправа, ба й друга і третя. Платить Дмитро адвоката, а той все його потішає, що процес виграє.

На третьому «терміні» суддя і адвокат радять Дмитрові, що немає іншої ради, лише з Мошком мирно справу залагодити. Інакше віддадуть справу на вищий суд у Коломию, а там, Бог знає, як може вийти. Витратиться Дмитро, підуть воли і корови на процес. Ні, ні, вони всі Дмитрові щиро і по-приятельськи радять замиритися і погодитися з Мошком.

І Дмитро рад не рад, погодився: дав Мошкові за довг і за кошти процесу полонину в Дземброні.

Сів Дмитро на коня і поїхав за Магуру. Немає вже полонини. А скільки коштував його адвокат?!

«Пани» цілу ніч їли і пили у Мошка. Ще й музика їм пригравала.

Мошко все доносить пляшок, у склянки наливає і до себе промовляє. «Їжте й пийте! За все це заплатив гуцул Дмитро. Добре заплатив».

На весну заходить Дмитро до Мошка і виарендовує в нього полонину на літо. Мусить виарендувати; треба ж десь вигнати вівці і маржину. Мошко виарендовує йому ту полонину. Чому не мав би виарендувати, та ще й за добрі гроші?

Як їхати з Кут гори Черемошем, то переїхавши село Тюдів, в'їжджається до села, що називається Розтоки. Велике село здовж Черемошу й розкинене по горах. По цій стороні галицькі Розтоки, по тій стороні Розтоки буковинські. Тут, по середині Розтік над Черемошем, при дорозі, великий заїзжий дім жида Гершка. В його корчмі затримуються всі гуцули: ті, що з далеких гір у Кути їдуть і ті, що з Кут у гори вертають. Треба ж коням відпочити, сіна поїсти, ну й гуцули мусять дещо перекусити й випити. Гершка знають і люблять. Він собі такий простенький жидок. З кожним поговорить і в біді потішить та й допоможе. Все в нього є — не лише всякі напитки, але й кукурудза, мука, риж, цукор та сухозолотом перетикані запаски, постולי, крайки, кресані, волічка і коралі, і пацьорки та й хустки, що їх ні в Кутах, ні в Косові не знайти. Бог один знає відкіля їх Гершко спроваджує. А гуцулки люблять гарно вбиратись. То ж у Гершка завжди повно покупців, двері ніколи не зачиняються. Лепський і рахманний жидок, отой Гершко. Ніхто не знає, звідкіля він сюди зайшов і як, чим і коли розбагатів. Та й подумати лишень; прийде до нього молодиця з верхів, накупить усього: коралів, хустку, зо дві запаски, крайку, волічку й каже:

«Гершуню, нині не можу тобі заплатити — пожди, аж мій Іван із бутина з грішми поверне».

Гершко миленько до неї усміхається:

«Та що ти, Параско, хіба ти мене, а я тебе, не знаю? Хіба ж я тебе за гроші коли питав? Бери оце все і носи здорова. А гроші пусте!»

Забрала Параска «товар» і подалася в свої верхи. Вернувся її Іван з бутина, приніс тяжко запрацьовані гроші, але що ж? І це, і те треба до хати купити, тут і там довги поплатити, та й по грошах. Прийшла весна — передновок. Іде Іван до Гершка. Та чи лише він один? Ідуть до нього гуцули, як по свячену воду, купують і кукурудзу й муку і всякі інші речі. Гершко за гроші не питає. Ні, він лише бороду гладить та підсміхається і все «до книжки записує, чи як гуцули кажуть «бухтує». Він же ж всіх гуцулів у Розтоках знає. Знає добре, що кожний з них «варт». Та чи лише розтіцьких гуцулів він знає? О, він знає і гуцулів з Ріжна, і з Білоберезки, з Тюдова, а навіть з Бабина. Всіх їх він знає, і всі вони Гершка знають. Минають роки. Гершко щораз більше багатіє. Той гуцул за довг коровку пригання, той телицю, а ще інший — то й пару волів. Інший знову, то й царинку свою над Черемошем за довг дав, тамтой лісок над потоком, а ще інший толоку, де літом п'ять корів можна випасти. Добре живеться Гершкові поміж гуцулами в Розтоках, а гуцулам

«добре» з Гершком. Що ж би вони робили без Гершка? Не було б у кого зарадитись і в біді поратуватися. Аякже!

Ну, буває часом, що Гершко когось там із гуцулів у суд подасть, за довги заскаржить. Та це буває дуже рідко. Гуцули ж добре знають, що з жидом, чи там із «паном», процесу їм не виграти. Тай звісно, що «жидівське і панське ніколи не пропадає».

«Не міряй гуцуле свого носа ні з жидівським, ані з панським носом. Буде твій ніс довший, так прикоротять його, а буде короткий, то натягнуть. А кого болітиме? Тебе!»

Були такі, що пробували з жидами процесуватися. І що з того вийшло? Зійшли із газдів на жебраків.

То ж ніхто з Гершком у процес не йде. Стараються всякі непорозуміння мирно з ним полагоджувати. Гершко багатіє, росте і у поростає. Наче Черемош йому гроші несе, а він їх сіткою відтіля підбирає і в хату заносить. Одну зі своїх дочок видав Гершко за адвоката в Кутах і побудував йому каменицю он там при тій вулиці, що з Кут у Вижницю веде. Друга дочка вийшла заміж за лікаря, теж у Кутах. Усі пани в Кутах, а навіть у Косові знають Гершка. Знають і шанують, і поважають. Спробуй тут із Гершком зачіпатись, чи процесуватись! Ні, ні, що не казати, а жид і пан (у розумінні поляк, бо ж інших панів тут не було), це завжди одна рука, — казали гуцули. Багатіли жиди в горах, а з їх багатих столів спадало дещо й для панів-поляків. Що ж: «Рука руку мие».

От «стекси» багатий гуцул, що живе там далеко в верхах, аж коло Писаного Каменя, Козьма Штефлюк. «Стекси», значить повдовів. Дітей в нього не було. Важко, дуже важко самому старому газдувати. Газдівство в нього велике. Помучився отак щось із рік. Думав, думав і надумався. Йде до Гершка. Гершко дуже його відвідинами зрадив, не знає, де його посадити і чим угостити. Погостив, як годиться і просить, ще колись зайти. А Козьма каже:

«Знаєш Гершку, що? Бери мене в годованці».

«Та що ви, Козьмо, жартуєте?»

«Ні, ні, — каже Козьма, — я не прийшов сюди, щоб з тобою жартувати. Ні! Мене так нарадив мій сусід Дмитро. Це мій приятель, ти його добре знаєш, він до тебе зчаста заходить. Він тебе дуже хвалить — не може нахвалитися. «І добрий, і розумний Гершко», — каже мій сусід Дмитро. — Що ж ти, Гершку, на це? Береш мене в годованці?»

Не знав «сарака» Козьма, що Гершко приобіцяв Дмитрові, — отцьому «приятелеві», корову і новий ліжник, якщо вдасться йому намовити Козьму в годованці до Гершка піти...

Ще раз питає Козьма Гершка, чи візьме його в годованці. Гершко руками відмахується, як може, так відпрошується. Але в кінці погоджується...

«Кажу вам, Козьмо, вірну правду кажу, що для іншого, хоч би мені цілу Чорногору разом зі всіма полонинами записав, я би цього ніколи не зробив! Брати когось там у годованці, брати собі чужий клопіт на свою здорову голову! Ні, ні, але для вас, для такого газди, як ви, я вже це зроблю й вас у годованці візьму». Договорились. Гершко поклав на стіл пляшку такої горілки-сабашівки, що Козьма зроду ще такої не пив. Випив Козьма кілька чарок, випив з ним і Гершко, але лише одну «порційку».

На другий тиждень, у вівторок поїхали Козьма і Гершко до Кут. Зайшли до нотаря, Гершкового приятеля. Звичайно ж усі «пани» в Кутах, Гершкові знайомі і приятелі. Судді, адвокати і нотар за Гершком, а Гершко за ними, готові в Черемош скочити.

Записав Козьма Штефлюк жидові увесь свій маєток: хату з царинками, толоками й лісом там під Писаним Каменем, дві зимарки, одну в Розтоках, другу в Ріжні, й полонину з темними лісами за Грамітним Явористу. До цього, кільканадцять корів, кілька пар волів, щось зо три сотні овець і чотири коні. Все, все це відсьогодні належить вже не Козьмі Штефлюкові, а Гершкові Кравтгамерові в Розтоках. За це Гершко зобов'язується дати Козьмі повне удержання. Дати в себе йому приміщення, одягати й годувати (звідсіля назва «годованець») аж до його смерті, потім справити відповідний похорон і покласти на гробі хрест... Гершко дуже задоволений, а нотар радіє також. Гершко розуміє річ. Хочуть жиди жити, мусять і пани дещо при них «оближати».

А Козьма? Що ж? Досі був газдою, а сьогодні він лише Гешків годованець...

Не сіяли й не орали, а буйні плоди збирали жиди на Гуцульщині.

Зайшов якимось на Жаб'є-Слупейку, тут, де був суд і податковий уряд, де були адвокати і нотаріят, не молодий жид із жінкою та дітьми. Десь так просто з нічого побудував собі, невеличку коршминку для гуцулів. Не проминуло й кілька років, а він уже побудував при коршмі й ресторанчик для місцевих і заїзжих «панів», а там далі, Гертнер уже готель збудував! У домі кілька кімнат для бажаючих поїсти й випити, для гуцулів і для «панів», а на поверху кімнати для гостей, що літом у гори заїжджають. Усі багатші гуцули й усе місцеве «панство» тільки до Гертнера заходять. У нього можна добре попийти й смачно поїсти. Літом, в нього гостей, що їх і примістити всіх немає де. Біля гостей заходяться: сам старий Гертнер, його три сини, жінка і дві дочки. Багатіє Гертнер із кожним днем, його майно росте, мов на дріжджах. Він і конкуренції жодної не боїться. Пробували тут і українці та поляки робити Гертнерові конкуренцію та всі збанкрутували геть. З порожніми бесагами, як казали гуцули, забралися з Жаб'я. Ніхто до них не заходив, ніхто не давав торгувати, якась магнетна сила тягне усіх до Гертнера. Почато будову аст-

рономічної обсерваторії, ген-там, далеко-далеко й високо, аж на Піп Івані. Доставу всяких потрібних до будови матеріялів віддавав уряд; кому ж іншому, як не Гертнерові! Мучаться гуцули, доставляючи то кіньми, то на плечах потрібний матеріал на Піп Івана. Далеко, дуже далеко, й погана туди дорога. Цемент треба везти аж із Ворохти почерез Криве Поле, Жаб'є-Ільцю, Бистрець, Дземброню, Зелене, Явірник, Бендзарівку, а звідтам у Шибене. З Шибеного почерез полонину Погорілець на Піп Івана мусять два коні не везти, а нести один мішок цементу. Тільки два рази вдень можуть обернутися. Сотні гуцулів працюють, як колись працювали жиди при будові пірамід у Єгипті... А Гертнер платить їм, що сам знає і розуміє, Платить не грішми, а товаром, харчами й напінками... Подвійний бариш має.

Та не в самих лише грошах і домах майно Гертнера і його синів. Один із його синів найшов для себе таке «підприємство», за яке не вміли взятися ні українські, ні польські вчені, чи музеезнавці.

Він почав збирати старі гуцульські речі. Давні пістолі і кріси, порохівниці, дзьобеньки й тобівки, старі гроші, а навіть і старі дерев'яні сідла, ракви, (посуда на масло й бриндзю), трійці-свічники, згарди, жіночі нашійники, чудової прецизної роботи, часто позолочувані, і тисячі прерізних жіночих коралів і старовинних люльок. Аж із Праги приїжджав до нього директор чеського музею і хотів закупити в нього всі ті гуцульські скарби; давав за них пів мільйона чеських корон, але Гертнер не продав йому їх, хоч вони дісталися йому зовсім даром. Що з ними сталося пізніше, ніхто цього сказати нині не може...

Не так дуже далеко від Гертнерового готелю жив немолодий жид, якого гуцули Срулько кликали. Ніхто не знав звідкіля він сюди прийшов. Знають лише люди, що він скоро розбагатів. Як це сталося, — лише дехто знає. Знають гуцули, що Срулько своїх двох сусідів із торбами пустив. Зліцитува «за борги все, що в них було». Один із них тепер наймитом у Срулька: дрова рубає, воду носить, біля корів ходить.

«Іване сюди, Іване туди, принеси це, віднеси те»...

Іван виконує все, що Срулько йому прикаже. Хто зна, чи й у Черемош не скочив би, якщо б Срулько такий наказ дав.

Та це й Іван віддавав Срулькові спеціальну прислугу. Він був йому свідком у суді і в нотаря. Як його Срулько навчив, так він йому й свідчив. За це Срулько не жалів Іванові горілки, яку той страх любив.

Срулько крім торгу всячиною, потрібною гуцулам, торгував ще й скотом-маржиною. Їздив по горах і купував, що попало: корови, воли й телиці. Часто заїжджав аж під Чорногору. Там, у Дземброні, познайомився з багатим гуцулом Федем Зеленчуком. Зеленчук був удівець. Повдовів на старші роки й вже не женився вдруге. Мав слуг і з ними вів свою господарку. А мав

він крім газдівських будинків у Дземброні ще кілька зимарок і полонин під Говерлею. Дуже багатий був. Почав Срулько придумувати, якби то все Зеленчукове багатство в свої руки заграбастати. Думав-думав і придумав.

Одного дня іде Срулько з трьома гуцулами до знайомого і «приятеля» нотаря в Жаб'ю. Само собою розуміється, що одним з гуцулів є «його» Іван. Як свідок. Один з гуцулів — це Федір Зеленчук, газда з Дземброні, а ті два, це його свідки. Розуміється, цей Зеленчук, це не справжній, а фальшивий Зеленчук — п'яниця, пройдисвіт десь із далеких верхів. Він заявляє, що хоче зробити тестамент, чи як каже «дистамент». Хоче все своє майно записати отцему Срулькові, якого він добре знає і віддавна його собі дуже вподобав і полюбив. Що ж, нотар від цього і є, щоби робити «дистаменти»... Свідки подають, що це дійсно Федір Зеленчук і що вони його ще з молодих літ добре знають. Зробив нотар «запис» «Зеленчук» і свідки знаком хреста підписались і, все в найкращому порядку... Гуцули вийшли. Залишився в канцелярії нотаря лише Срулько. Кладе на стіл перед нотаря новеньку тисячку. Нотар ховає її в кишеню і сміючись, помахує пальцем Срулькові:

«Гляди Срульку, щоб колись не повис на смерці, або в криміналі не зігнів!»

«А що б ви здорові були, пане «ресенці» з вашими жартами. Срулько не дурний, він знає, що й як робити, щоб кінці глибоко в Черемоші втопити. А гроші, то й з моря витягнуть, і з криміналу викуплять. Зрештою кримінали для дурнів, а не для таких, як Срулько. Ні, ні!»

Не минуло з того часу й двох років, як рознеслась по Жаб'ю чутка, що Федір Зеленчук з Дземброні втопився. Вертав з Жаб'я, мабуть, забагато випив, упав із високого берега в Черемош і, втопився. Що ж, видно, така смерть йому судилась. Похоронили Зеленчука. Всі цікаві, кому дістанеться його газдівство, царинки, толоки, ліси й полонини, корови, воли й вівці.

Зеленчук не був дурний; він певно вже десь давніше зробив «відказ» і майно своє братовим дітям «записав». Певно, що так. Аж чують, а воно зовсім не так, зовсім інакше. Зеленчук, десь тому вже два роки буде, відказав всі свої мастки отому Срулькові зі Слупейки. І хто би був цього сподівався?!

Суд розглянув справу, нотар потвердив, що дійсно Зеленчук зробив тестамент у нього. Переслухано свідків, і так Срулько став правним власником газдівства Зеленчукового в Дземброні; нотар дістав ще одну тисячку від Срулька, а свідки три дні були п'яними...

Що дістав від Срулька той, що Зеленчука втрутив з високого берега в Черемош, того ніхто не знає і не буде знати...

За Магурою, над рвучким потоком, що з-під Скупови випливає, жив старий жид Мотель, а гуцули його кликали — Мотик. Патріарх із довгою своєю бородою і крученими пейсами. Торгував він і його сини худобою. Їзди-

ли верхи на конях по селах і купували корови та воли, а потім їх перепродували більшим купцям, або висилали гуцульську скотину найчастіше до Відня. Купували худобу «на око». Продавали на вагу і добрі гроші на тому заробляли. Ще більше можна було заробити, переганяючи закуплену тут худобу «за гору», цебто на Мадярщину. Там можна було дістати подвійну ціну. Була це торгівля доволі небезпечна, бо була заборонена, але мій ти Боже, хто не ризикує, той ніколи не забагатіє, а жиди говорили, що майно заробляється навіть перед самими тюремними дверима, розуміється, треба бути завжди так хитрим, щоб поза ті двері не дістатись. Часто скуповували жиди худобу навесні, виганяли на полонини, там її випасали, а восени переганяли на Мадярщину. Це був золотий інтерес. Робив це часто Мотель і з кожним роком щораз більше багатів.

Не лише довколишні жиди, але й гуцули Мотика дуже шанували й поважали та часто в нього всяких порад шукали. Розумний був Мотик. Але горе тому, хто поважився б його чим небудь розгнівити. О, тоді Мотик ставав грізним і безпощадним. Міг, хоч би якого газду на жебрака обернути, з торбами в світ пустити, хоч був він дуже побожний. До нього сходилися довколишні жиди на молитву. Але знав він із талмуду, що Єгова, хоч Бог, але мстивий; ворога до десятого покоління карає. Так чому не мав би Мотель, звичайний собі гірський жид мститись на гоях, що не лише його особистими, але й ворогами Єгови бувають? А знищити гою, забрати все майно, це ж не є гріхом. В талмуді стоїть виразно написано: каже Єгова до свого вибраного народу, Ізраїля: «Ізраїлю, мій народ! Якщо станеш на ріллі, як ті тої, працювати, будеш їсти чорний хліб і водою його запивати. А візьмешся до торгівлі, їстимеш білі колачі й солодке вино пити». А що ж це є торгівля, в розумінні Мотеля й інших жидів на Гуцульщині, як не шахрайство, підступ і використання дурноти й наївності гоїв-гуцулів?

Дальше ще стоїть у талмуді так написано: «Рек Єгова до вибраного народу — Ізраїлю, — тобі призначено жити в домах, яких ти сам не будував! Пити воду з колодязів, яких ти не копав». Все там у тому талмуді написано, а Мотель той талмуд добре, майже весь на пам'ять знає, і про це, що в ньому стоїть, других жидів і їх дітей повчає...

Дуже побожний жид оцей старий Мотель під Магурою... він уміє говорити, якими масними словами потрапить промовляти. Не раз посходяться до нього старі газди, а Мотель угощує їх, горілки доброї на стіл поставить. П'ють газди і люльки покурюють, а Мотель їм то про це, то про те розповідає. А газди слухають та головами покивають.

«Був раз, не тепер, а давніше жид, великий купець. Не такий, як я, ні, а великий купець і дуже багатий. Торгував маржиною. Жив у Косові, а в Косові багато жидів маєтних. Але з ним не міг ніхто багатством рівнятись! Ото

раз під осінь, їде він у гори накупити хоч із тисячу волів і корів. Якраз тоді почали люди зганяти маржину з полонин. Їде він аж у Жаб'є. Сам він не купує нічого лише дає гроші жаб'ївським жидкам, а ті бігають по горах і скуповують для нього маржину. Накуплять скільки там вдасться купити, а тоді гінці женуть худобу аж до Коломиї. Звідтіля везуть залізницею до Відня, а потім поштою присилають купцеві за неї гроші. Мав цей купець кілька домів у Косові, мав щось зо три полонини над Шибеним. Ото їде він раз у Жаб'є. Минають Яворів доїжджають під Буковець, а його візник каже: «Мусимо, пане, тут попас зробити. Ви сядьте собі он там під тою крислатою смерекою й з'їжте дещо, а я покормлю коні. Добре, каже його пан, злазить з брички й бере з собою шкіряну торбу з грішми. Перекусив щось там, закупив, а за той час і коні й візник попоїли. — Їдемо далше, — каже візник. Сів купець у бричку й поїхали. Спустились Буківцем у долину й вже коло каплиці в Ясенові.

— Стій! — кричить купець на візника. — Що сталося? — питає той пана. А пан каже: «Я забув торбу з грішми там під смерекою, де ми попасали. Завертай, пощо поїдемо далше? Я ж не маю чим за худобу заплатити. Завернули і їдуть у гору Буківцем. Візник каже: «А може, торба, з грішми лежить ще там, де ви її пане, поклали? Та що ти таке говориш? Таж залишив я її зовсім близько дороги, а дорогою йдуть і йдуть люди. Шкода про це думати, щоб вона там ще й досі лежала. Переїхали Буковець, їдуть у сторону Яворова. Доїжджають до смереки. Глядять, а торба з грішми лежить, — ніхто її не взяв!

Приніс візник до брички і поклав біля пана. Пан нічого до нього не говорить. Пан, замість тішитися, що гроші не пропали, чомусь засумувався. Приїхали в Жаб'є, накупили жидки худоби, а гінці женуть її в Косів, а з Косова поженуть в Коломию. Аж тут у Косові вибухла між пригнаною худобою зараза. Вже й кілька штук подохло. Біда. Не було іншої ради, лише ті штуки, що ще були здорові, продати за безцінь місцевим різникам, а решту, що погинула закопати в землю. Великі гроші втратив тоді купець. Та, коби на тому скінчилось? А то, ні! Пішло йому з того часу, як з Петрового дня. Не минуло два роки й він усе, все втратив — став просто жебраком. Зі встиду покинув Косів і опинився десь у Станіславові. Там послуговував коло багатих жидів, ба, навіть їм воду носив. Став водоносієм. Обдертий, босий ходить. Ніхто з колишніх знайомих не пізнав би його тепер.

А що ж сталося з його візником, що стільки років у нього прослужив? Візник той сильно забагатів. Якраз у тому самому місті, в Станіславові, де його колишній пан за водоносія був, мав він дві великі камениці. Хоч би випадком, де оба стрінулись, то один одного, напевно, не розпізнав би. Так оба змінились, — ну й постарілись.

Прийшов Судний день, — велике жидівське свято. Жидівський кагал, така жидівська рада, призначає багатшим жидам прийняти і угостити в себе жидів-бідаків вечерею.

Колишньому візникові, а тепер багатому купцеві, призначено взяти на вечерю якраз бідака-водоносія, колишнього його пана.

Прийшов вечір, где купець з вечерею водоносія, а його нема... Посилає свого слугу шукати його по місті. Той шукав-шукав, і не знайшов. Заходить у лазню, може, він там буде. Питає, так водоносій є тут. Але що з ним сталося? Бігає по лазні, співає і танцює. Збожеволів. Підходить слуга до водоносія, каже йому збиратися і йти на вечерю до його пана. А той сміється. «Та в чому піду? Сьогодні закрав хтось всі мої лахи, я голий». І далше сміється. Приніс слуга, що потрібне, приодяг водоносія й провадить до пана на вечерю.

Тут при вечері розговорились й так пізнав колишній візник свого пана, а пан свого візника. По вечері питає той перший: «Скажи мені, чому ти тоді, як ми з-під Буківця завернули і гроші під смерекою знайшли, ти тоді замість тішитися — засмутився, а тепер, коли тобі хтось останні «лахи» вкрав, ти почав сміятися і танцювати?

«Чому? А ось чому: торба з грішми лежала під смерекою довго; сотки людей попри неї перейшли й ніхто її не побачив і не взяв. Я пізнав тоді, що Єгова відвернув своє лице від мене. Він опустив мене. І так воно було... Бог відвернувся від мене і я втратив усе, став жебраком. Для того я тоді, піднявши з-під смереки торбу з грішми, не зрадив, а засмутився.

А нині, коли якась погана душа злакомилась на мої лахи, я знав, що Єгова знову пригадав собі мене і повернув своє обличчя до мене. Тому я з радощів почав танцювати».

І не помилився водоносій. Колишній візник задержав його в себе, а по якомусь часі став він його співником і почав наново майна дороблятися».

Скінчив Мотель оповідати й очима повів по гуцулах, мовляв, Мотик вам не простий собі гірський жид, ні, він не одне знає, ну й практику має. Що знає жид, того гуцул ніколи знати не буде. Найдурніший жид одурить наймудрішого гуцула. Жид усюди собі раду дасть. Він оповідає далше:

«В одного рабіна був слуга-шамеле Йосько. Бідний дуже був, а його Сура вродида йому щось вісьмох «бахурів». Та поки був рабін, поти і Йосько коло нього і його Сура з дітьми годувались Але захворів рабін і скоро помер. Що ж тепер Йоськові робити? От він іде до кагалу й каже, що його Сура вмерла і він потребує грошей на похоронок. Дістав грошей, накупив харчів і приніс додому. Почала Сура місити тісто, буде колачі пекти. Аж тут присилає кагал чотирьох жидків забрати Суру на цвинтар. Саме в час Сура колачі в піч саджає.

— Що ж ти Йоську, одурив кагал? Приходимо по мертву Суру, а вона не вмерла, вона жива.

— Нічого нічого, — відповідає Йосько. — Вона ж ваша, як не сьогодні, то через якийсь час, забере її. А тепер ідіть, звідки прийшли й чекайте коли Сура стане вашою.

Минув якийсь час. Знову плачуть діти, що голодні. Пішов Йосько до міста, розкрутив десь кілька грейцарів і купив за них кількадесять метрів шнурків. Іде на найлюднішу вулицю й перетягає шпагати від однієї камениці до другої. Зацікавились цим люди. Насходилося багато людей. Питають у Йоська, що це він робить? А Йосько каже, що він буде «велике штуке» показувати. Люди думають, що він буде почерез ті шнури скакати. Мошко здійсмає з голови капелюх і йде поміж людей: «Хто хоче штуке» побачити, мусить Йоськові кілька крейцарів у капелюх вкинути. Назбирав Йосько тих крейцарів повний капелюх і кишені. Підходить до шнура, міряє його висоту, махає головою, а тоді схиляється й попід шнур переходить на другу сторону вулиці. І так робить кілька разів. Обурюються люди на Йоська, що обманув їх, обіцяючи показати «велике штуке». а тут ніякої «штуки» не видно. Сміється Йосько: «А що б ви людоньки знали й другим сказали, що це, що вам я показав, це дійсно «велике штуке». Затямте собі це, що бачили, й що я вам скажу: «З цієї «штуки» велика наука: якщо не можеш перескочити, так перелізь, щоб тільки дістався туди, куди тобі треба!»

Тут не видержав Микула Дідушко: «Та воно, бігме, правда! Та ж усі жиди так роблять: не може перескочити, то перелізе. Викинуть його дверима, то він вікном влізе. Бігме, що так».

А Фединчук каже: «Жид і кіт, то все одно. Кидай kota, куди і як хочеш, а він усе на ноги впаде. Так, так».

А Мотель гладить свою сиву бороду й тільки підсміхається, він не гнівається за те, що гуцули про жидів говорять. Воно й краще так, для жидів краще, а не для гуцулів. Нехай гуцул знає, що він того, що може жид, ніколи не потрапить.

Не минуло багато часу, а Мотель ось яку «штуку» втяв: в сусідстві від нього жила стара Явдоха Сливчучка. Мала дві подружені й вивіновані дочки, а чоловік одної давно вже помер. Умираючи, відказав їй весь маєток — просторі царинки ген понад потік, толоку та випас, десять штук маржини й гарний лісок. Були корови, дві пари волів і пара молодих коників. Пробував Мотечь на всі способи підійти до Сливчучки й «вигулити» від неї оцей маєток і ніяк то не вдавалося. Тверда баба, твердша від букового дерева, але ж Мотик ще твердіший. Він жде, він має чес... І таки діждався Нагло захворіла Явдоха. Пішла відвідати хвору сусідку Мотелева Рухля. Та скоро вернула. «Мотель, Явдоха, так мені видиться, не дочекає рана». Метнувся Мотель

сюди-туди. В нього ж на поготові три свідки давно вже є. Хто має гроші, той має розум і силу, в того все є. Чого то за гроші не можна купити? Свідків теж, аякже! Побули свідки якийсь час у Явдохи, поговорили, покурили й розійшлися. Мотель ходить по кімнаті то вправо, то вліво, нетерплячка дух йому запирає. Вдасться, — чи не вдасться? Чує, що Явдоха вже померла.

Пізно, пізно вночі стукає хтось у вікно Мотеля. Відчиняє Мотель двері і просить гостей в хату. Це його свідки, свідки «дистаменту» Явдохи Сливчукової. «Ну, як, як? — говоріть, кажіть. Сам Мотель із нетерплячки аж труситься».

Сідають «свідки» за стіл. Старший із них каже: «Став, Мошку, горівку на стіл, але ту, що ти її сам п'єш, не ту, що гуцулам «даєш».

«Ни, ни для таких гостей, як ви, в мене всьо є. Є горівка, є вино й бочка пива, ну й добра закуска».

«Ну, а тепер, гостоньки мої дорогі, кажіть як там із тим «дистаментом».

«Добре, добре», — каже Максим Горбоватюків.

«Ни, говоріть, говоріть, як воно там було, — що казала Явдоха, що говорила?»

«Та нічого не говорила, — ми за неї говорили. Ми її питали, а вона головою кивала, що так. Що все, що має — мертве й живе — відказує своєму доброму сусідові Мотику...»

«Не Мотикові, а Мотелеві, Мотелеві Глясбергові», — докидає Мотель.

«Та най тобі буде: Мотильови Лясбикови»...

«Ні, ні, не так: Мотилеві Глясбергові», — каже жид. — А зрештою, як покличуть вас до суду, то я вже навчу, як маєте казати. Й говорила «моєму доброму сусідові?» Дивіться, хто б це був подумав!

«Та де там вона говорила. Це ми так говорили», — вона ж лише головою кивала й щось під носом муркотіла».

«Ни, а як ви в суді мете казати?»

«Цим ти, Мотику, не журися. Це вже наше діло. А чи це нам першина перед судом ставати? Тут ми тобі кажемо: все, що Явдоха Сливчучка» — нехай там покійна спочиває, — мала, все тобі відказала. Це ми всі три, як свідки, перед судом скажемо й на це присягатимемо! Пий Мотик з нами! Нічим не журися».

Пили! Пили й закушували. Розійшлися аж над ранок. Мотик і не думав спати. Який там у нього сон тепер може бути? Рано сідлає коня і кладе на нього в бесаги виправлену шкіру з ведмедя, вуджені шинки з оленя, та й ще дещо та їде на Жаб'є до «пані сендзі». Задними дверима зайшов, щоб ніхто не бачив. Дав усе привезене «пані сендзіні», а окремо для неї дав кільканадцять «червоних»-золотих дукатів. Це на шоколяду для пані «сендзіні», — сказав, улесливо підсміхаючись і низько кланяючись. Потім розповів їй, яку

то «справу» він буде мати в суді.

«Добже, добже, нех пан Мотель бендзє спокійни»...

Прийшов день спису маси спадкової по помершій Явдосі Сливчук. Стали свідки перед паном «сендзьом».

«Були ви всі разом у померлої Явдохи Сливчук?» — питає суддя.

«Були, — всі три разом».

«Чули, який відказ робила Явдоха Сливчук?»

«Чули, — чому не мали би чути? Та ж ми не були глухі».

«І що вона казала, який відказ робила?»

«Та казала так: всьо, що маю, всей маєток мертвий і живий відказую свому доброму сусідові Мотильові Глясбергові».

«Так казала?», — питає суддя двох інших свідків.

«Так, не інакше казала», — відповідають.

«Присягнете на це?»

«Присягнемо. Чому не мали би присягнути? За правду можна не лише вдень, але й уночі присягнути»...

І так Мотель Глясберг став власником всього маєтку по Явдосі Сливчук. Пробували її дочки процесуватися, та шкода лише тих грошей, що намарно видали на «адукантів». Хто ж і коли й де бачив, щоб на Жаб'ю гуцул виграв процес із жидом?...

В Кутах напроти вірменського костела стояв величезних просторів заїзжий дім Давида Глясберга. Здається, що не було такого дня, чи ночі в році, щоб не було тут гуцулів, хіба на Великдень і Різдво. Завжди тут гамірно. Всі гуцули з найдальших гір і верхів знають Дудя Глясберга: Кожному треба хоч кілька разів у році відвідати Кути. До кого ж заїхати, як не до Дудя? І стайні теплі для коней і самим є де переночувати, ну й випити завжди щось у Дудя знайдеться. Та й не лише це: Маєш яку справу в суді, чи в нотаря, то хто допоможе, як не Дудьо. Він із всіма «панамии» знається, а з суддями він «а панібрата». Нотарем теж. Він і знає, коли і якого «адуканта» взяти все вам, як не Дудьо сам, то його друг полагождать, у всьому дадуть раду й допоможуть. А треба вам, так скажіть лише Дудьові, а гроші зараз знайдуться, а звідки в нього стільки грошей? Ще ніхто не чув, щоб Дудьо сказав, що в нього грошей нема! Ні, цього ніколи ще не було й мабуть ніколи не буде. Всім він торгує, все купує і продає. Купує у верхах ліси, вирубує дерево і сплавляє Черемошем і Прутом аж у Чорне море. В нього й тартак є в Кутах, — день і ніч працюють там робітники. Він і млин має. Вагонами спроваджує кукурудзу, жито й пшеницю.

Кілька полонин він має. Всі вони прилягають до Мадярщини. Ось тут то робить Дудьо Глясберг «інтереси», про які нікому й у сні не мерещились. Накуплять його сини худоби й на полонини. Там худоба підпасеться, а тоді

приходять сюди одновірці Глясбергів із Мадярщини, з Вішови, чи як там по мадярськи «Фельзевію», або з Руської Поляни, що по мадярськи «Гавешме-зе» зветься, і заберуть усю маржину, заплативши подвійну ціну. Це діється кілька разів в рік, і чому ж не має мати Глясберг невичерпної студні грошей? Але щось дуже часто з пастухів його худоби рідко котрий домів повертає. Так це ж дурниця, про яку й говорити не варто. Та й що ця торгівля суворо заборонена, про це й нема що згадувати, — Глясбергові все дозволено! Він усе може. Гроші, це ж сила, перед якою кориться світ, а Глясберг гроші має... й рахуби їм не знає.

Постарівся Дудьо Глясберг, вже дуже старий став, але ще й даліше всім керує, тільки дивується, що гуцули тепер уже якісь інакші стали — не ті, що колись були. Й сини Дудя починають на гуцулів нарікати... Що за лихо?..

Он там під Сокільським щоразу появляється на камені долотом вирізаний напис:

«Схаменіться — будьте люди,
Бо лихо вам буде!
Настане суд!...»

Що це має означати, хто має схаменутися, кому лихо буде й для кого «настане суд»? — питає Дудьо. Але ж Дудьо не такий дурний, щоб на ті питання не міг сам собі дати відповіді... Погано...

Знову сини оповідають йому, що за Ріжном на високій скелі вирізав хтось ось такі слова:

«Гуцули, гуцули, де ваші полонини й царинки? За горілку й пацьорки забрали їх жидки!» «Ов, це вже дуже погано, — думає старий Глясберг. Одного дня розноситься по Кутах страшна чутка: В Розтоках згоріла корчма Гершка. Все згоріло, а Гершко й його родина ледви живі втекли із палаючої хати. Було це вночі. Напевно, хтось коршму підпалив. Хто ж би, як не якийсь гуцул, нащадок опришка. Довбуша.

Погано, дуже погано, — каже старий Дудьо Глясберг.

А одного дня раненько вбігає до кімнати Дудя його син Ахель. На обличчі в нього перестрах, очі наверх вилазять:

«Та те, — каже. — Нещастя. В заїзді нашім над дверима, висить Єлак Лукинчук.

«Що за Лукинчук, який Лукинчук, і чого він над нашими дверима висить?», — питає переляканий Дудьо.

«Та оцей Лукинчук, оцей Єлак, що ми його ще тому два роки за довгі зліцитували й з хати вигнали. Єлак Лукинчук із Ріжна Великого. За нього вже всі забули, він пропав був і ніхто його в Ріжні, ні в околиці не бачив. А чому над дверима висить?, — повісився, вночі повісився над нашими дверима. Взяв і повісився. Що ж нам із ним тепер робити?»

«Що ж, — каже Дудьо. — Іди до суду і донеси судові про це. Але попроси пана начальника суду, щоб казав забрати того проклятого гуцула так, що б ніхто того не бачив і не знав. Він, це для мене, для старого Дудя, зробить...

Незадовго після цього помер Дудьо Глясберг. Ще в тому самому році згорів Глясбертів тартак, а з ним кільканадцять тисяч кубічних метрів дерева. Прийшла страшна повінь і забрала млин. На полонині кинулася між худобою грізна зараза «вуглик». Більшість худоби згинула.

А тут ще й затяжний процес: будь-то старий Глясберг нечесним, підступним і шахрайським способом став власником двох полонин там на границі Мадярщини. Не минуло десять років від смерті старого Дудя, як його сини втратили все, й стали жебраками Розбрелись десь по світі. Один із них опинився аж у Головах під

Кременицею. Гуцули звали його Пециком.

Такі то несамовиті речі діялись на Гуцульщині. А колись було зовсім інакше на нашій прекрасній, зеленій Верховині. По горах і полонинах неслась пісня:

«Верховино, світку ти наш,

Гей, як у тебе тут мило!»

Було весело і мило у нашій Верховині... Було колись весело, бо було вільно й вільно. Не було зайдів, не було меж — була воля й простір...

Аж нахлинули в гори сараною всякі польські й жидівські зайти і наче п'явки почали пити гуцульську кров і нищити красу карпатських гір — буйні ліси, а з вільних мешканців гір почали робити наймитів.

Польські й жидівські зайти подали собі руки. «Рука руку миє». Польська мила жидівську, а жидівська польську... Чим більше обі взаємно мились, тим бруднішими й огиднішими ставали. Гуцули Достачали їм воду на їхній млин — мусили достачати...

Жида нищили Гуцульщину матеріально, а поляки морально. Жида з гуцулів сердаки знімали, поляки ж калічили гуцульські душі отрутою, що її шумно «культурою» називали і по горах сіяли...

Поляки, деправували й деморалізували гуцулів, ширили й розпусту серед гуцулів, сифілісом ущаслилювали, а жида ожебрачували гуців-дуків, з полонин їх проганяли, царинки в них відбирали й на них розкішні вілли будували.

Гуцульські молодичі, оця краса гір, польськими повіями-наложницями ставали, польську сексуальну розгнуданість заспокоювали.

Заїжджали в гори, а найчастіше в Жаб'є всякі польські пани, часом то й міністри, комісари й комісії. Для них мусів вийти на ніч молодичі щонайкращих доставляти. Звичайно посилав по них одного, чи двох сільських поліцаїв, і ці гуцулок для панів-комісарів приводили.

Трапилося раз в Жаб'ю, що такий поліцай з причини зливого дощу не міг «комісареві» привести ту молодицю, яку цю приказу вїта, повинен був привести. Ото ж приводить іншу молодицю, низько панові комісареві кланяється й каже:

«Будьте вибачні й не збануйте пане комісарє, на дворі злива, далеко не міг я йти, то ж привів вам свою власну жінку. Не збануйте, ви будете з неї задоволені». Кланяючись і бажаючи комісареві доброї ночі, пішов, залишаючи панові на цілу ніч свою жінку...

Коли ж, а це частенько діялось, заїжджало в гори більше таких «панів-комісарів», тоді доставляли «під комісію» кілька дівчат і кільканадцять молодиць. Ще й музику замовлювано. Пиятика й оргії тривали до ранку.

Помагали поляки жидам нищити Гуцульщину матеріально; жида ж допомагали полякам розкладати її морально. Дві нищівні сили діяли солідарно, завзято й уперто. А буйне й здорове колись гуцульське плем'я ниділо й мізерніло та скочувалося в пропасть морального й духовного гниття, занепаду й загибелі. Та й ще перед загибеллю мусів гуцул віддати жидам і полякам усе, що колись було його, що лише йому належало. Колишні вільні мешканці гір ставали жидівськими водоносцями й польськими слугами-наймитами. Дві нелюдські і неморальні сили: польські й жидівські зайти, завзялись були зовсім знищити гуцульське плем'я.

І нищили за випробуваною польсько-жидівською рецептурою, нищили «правем і левем».

А пізніше? А потім?

Прийшла третя, не менше грізна й нищівна сила... Москва посіла наші карпатські гори і гуцулів, і намагається донищити те, чого ще не знищили ті дві попередні сили...

«Наступила чорна хмара — настала ще й синя.

Була Польща, була Польща, та й стала Росія».

ПЕЦИК

Попередньо була вже згадка про велике й багате гуцульське село Голови під полониною Скуповою. Це село славне на всі Карпатські гори.

Про Голови написав поляк Вінценз у своїй книжці, гуцульській епопеї «На високій полонині», що це єдине гуцульське село, яке захвало свій первобутний образ і архаїчні звичаї, патріархальне життя та багату, буйну традицію.

Всяка, так зв. «культура» не мала сюди приступу. «Головці» жили, як жили колись їх діди й прадіди.

Автор епопеї «На високій полонині» каже, що це не лише єдине своєю

оригінальністю і первобутністю село на Гуцульщині. Подібного села не знайти й у цілій Європі!

Голови цікавили своїх і чужих дослідників Гуцульщини. Не деінде, а в Головах, збирав матеріяли для «Тіней забутих предків» Михайло Коцюбинський. Тут написав Гнат Хоткевич частину своєї повісті «Камінна душа».

Частими гостями бували в Головах наші письменники й поети.

В Головах перебував якийсь час учень Краківської Академії Мистецтва протегований Графом Грохольським і митрополитом Шептицьким Іван Северин. Тут постала його картина «Марійка з Голов», до якої позувала йому головська красуня Одокійка «Шапатюкова».

Голови були тереном боїв у Першій світовій війні. В Головах підготоване було в 1920 році повстання проти Польщі. Повстання, яке закінчилося для головців дуже трагічно. Сліди караючої польської руки залишилися тут і по сьогоднішній день...

Голови були в давніх часах гніздом опришків. Жив тут прославлений Іваном Франком опришок Бойчук-Клям, кульгавий на ногу. Довгі роки «гуляв» він по горах. Аж вкінці зловлено його й повішено на шибениці в Кутах.

Перед смертю просив дозволу заграти востаннє у сопілку. Заграв і заспівав:

«Ой, підемо, пане брате, зі стричком на шиї,

Вже нам більше не задзвонять дзвони в Коломиї»...

Скінчив грати, а тоді, звертаючись до жінки й дітей, що біля шибениці стояли й за ним плакали, промовив:

«Перестаньте плакати! Пощо плакати? Щоб «пани» (в розумінні поляки) тішилися? Я їм усім поздовж і поперека!.. їх матері й їм усім!.. Затягай, кате, петлю на шию!»...

Отак згинув головський опришок, Бойчук-Клям, яким і досі — ним і його героїзмом — гордяться Голови.

Розложилось село Голови на ґрунях поміж обома Білим і Чорним Черемошами, над двома, Білою і Чорною Річками.

Від непам'ятних часів жили тут багаті й славні роди Шкіндів, Василюків, Маротчаків, Понепалеків, Дронеків, Саприянчуків, багатіїв-дуків, гірських аристократів.

Тут, у Головах, прожив близько ста років довголітний вїйт села Дмитро Шекерик-Доників, гуцул-аристократ, у повному значінні цього слова. Вислужив при австрійському війську дванадцять років. Два рази був на авдієнції у Франца Йосифа в Відні. Боронив перед цісарем права гуцулів на їх ліси і полонини, які уряд намагався відібрати у гуцулів за це, що не хотіли платити податків — 3 крейцарі за морг...

Перші поселенці зайшли на терен пізніших Голов десь із кінцем сімнадцятого і початком вісімнадцятого століття. Прийшли сюди, просто сказав-

ши, з голими руками. З саморобними рушницями-крісами, пістолями й топорами. Зайшли в лісову пущу. Куди не глянути, всюди були ліси. Та, які ліси? Ліси, яких зпредвіку не нарушила ні людська нога, ні рука. Росли вікові смереки, ялиці, буки й клени; росли, старілись, від старості падали на землю й гнили, а на їх «трупах» нове лісове покоління виростало. В тій лісовій, непроглядній пущі кишіло від всякої дикої звірини. Не малої відваги треба було мати, щоб у таку пущу запускатись і серед неї жити! Але ж перші поселенці Голов відважні й очайдушні люди були. Любили небезпеки й радо їх зустрічали. Для них жити, означало боротись. Боротись з усіма противенствами життя! Палили ліси і корчували недогорені пні, будували хати. Де було рівніше, там почали на місці ліса рости трави, поставали царинки на узбіччях гір, де випасалась худоба, овечки й кози. З дикої звірини було м'ясо, маржинка достачала молока, сира і бриндзі. З овечок були шкіри на кожухи й вовна на «гачі»-штани й сердаки. Запосівши великі простори над Білою і Чорною Річками, посунулись головці у верхи, присвоюючи собі полонини від Скупової почавши, почерез Стовпні, ген до Черемошу й поза Черемош, аж до мадярської границі. Множилося, розрасталось буйне, сильне й здорове гуцульське плем'я в Головах під полониною Скуповою. Росло й багатіло. Були тут газди, що по корцеві дукатів, чи як вони їх називали «червоних» мали. Часто їх на сонці провітрювали й сушили, щоб не поплісніли.

Наколи ж, пізніше більшість гуцульських полонин у жидівські руки перейшла, то головці ні кусника ліса, ні однієї полонини з рук не випустили. Навпаки, вони ще їх докупляли. Жиди боялися поселюватися у Головах.

Аж десь так наприкінці дев'ятнадцятого сторіччя зайшов у Голови бідний жидок, якого гуцули Пециком звали. Був це син отого Песика, багатого жида в Кутах Глясберга. Було йому, мабуть, на Пейсах, звідціля гуцульське Пецик. Одружений був із дочкою багатого купця в Вижниці, по тій стороні Черемошу, напроти того зайшов він із своєю жінкою аж у Голови і тут поселився, тут і життя своє закінчив.

Треба згадати, що почерез Голови йдуть ґрунями два плаї в полонини. Один, це Оборотний, що веде на Вільшинське, а звідтам попри полонину Скупову на полонину Лудову, Луковиці і в Буркут, а другий плай — Дівок, почерез Кременицю в Скупову, з неї в Зелене і почерез полонину Шкорушний в Чорногору.

Ото ж Пецик поселився тут при плаєві під Кременицею, де остання хата головського газди Єлака Зеленського. Тут кінчилось село Голови. Хто з Голов, з Красноїлі і частини Жаб'я хотів вийти на полонини, мусив іти плаєм д'горі Кременицею. Тут під тією Кременицею осів бідний жидок Пецик із своєю жінкою Етлею. Гуцули кликали її Теклею.

Слак Зеленський дозволив Пецикові побудувати собі на його ґрунті хатчину та ще й дерева йому із свого ліса дав. Пецикова хатина була маленька, з круглого нетесаного дерева, покрита дошками-шпатарами. Були сінці, комірка й кімнатка. Зовсім бідненька хатина була при плаєві під Кременицею. В ній жив бідний жидок Пецик із жінкою і двома дітьми — синками. Жив... А як і з чого жив, про це хіба Бог і гуцули знали... Чей же гуцули співають:

«Чорногора хліб не родить, нічим ї орати Та годує нас гуцулів, як рідная мати...» Отак годували гори Пецика і його синів. Годували й вигодовували. Виросли сини Пецика. Здорові й рослі, як молоді бучки, були обидва синки Пецика. Що ж їм тут під Кременицею робити? За намовою та грошовою допомогою багатих свояків матері з Вижниці, виїхали сини Пецика в Америку. Поїхали сини за далеке море, а Пецик із жінкою живуть даліше на краю Голов під Кременицею. Як сироти залишилися тут. Пишуть сини листи з Америки — пишуть, що добре їм там живеться. Намовляють батьків, щоб залишили Голови й Кременицю і їхали до них у Америку. Подорож за них заплатять, їм на це стане. Однак старий Пецик сміється з цього. Хто, він Пецик, мав би лишити гори й гуцулів й їхати кудись там за море, в якусь там Гамерику? Ні, Пецик ніколи цього не зробить. Нехай його Етля чи там Текля, оту Гамерику геть собі із голови виб'є! Пощо Пецикові Америка, коли йому тут під Кременицею в Карпатах добре й весело живеться! Подумати: Пецик і якийсь там Нью-Йорк, у якому сини живуть! Голови з Кременицею, зі щирими і сердечними гуцулами, з зеленими верхами й бистрими потоками вдолі — і далека Америка з чужими людьми, десть там за морем, за океаном. А хто ж би тоді тут під Кременцем гуцулів зустрічав, якби Пецик у Америку виїхав? Хто би всіх тих, у полонини йдучих і з полонини вертаючих, тут гостив і припрошував сісти й відпочити. Хто би їх доброю горілочкою й тютюнцем гостив? Хто? Завалилася б тоді його оця хатчина й не було би лавочок, що тепер є коло неї. А де ж тоді сиділи б легіні з флоєрами, телинками і скрипочками? Ні, ні, Пецик не осиротить своєї Кремениці, не залишить гір. Нехай буде, що буде, а він хоче тут жити! Жити й умирати! Плаче і заводить його Етля. Вона ж виросла в місті, в багатстві і достатках молодість провела. Отієї, з кругляків хатини й Кремениці ніколи не любила, за іншим життям завжди тужила. Приїхали її свояки. Просять, благають, уговорюють і намовляють Пецика їхати з Етлею в Америку. Та, труд їх даремний. Пецик неподатний і твердий. Твердий, як оця Кремениця. Немає сили, яка відорвала б Пецика від Кремениці й перекинула з Голов у якусь там далеку, чужу Америку! На всі намови і просьби в Пецика все одна відповідь: «Ні!» Намарне пішли всі заходи свояків. Пецик залишився в хатчині під Кременицею, а з ним мусіла залишитись і його Етля.

Прийшла Перша світова війна. Не минула вона і Голов. Якраз у тутешніх

горах проходили довгі і завзяті бої. Гине від гранати сусід Пецика Єлак Зеленський, горить хатина Пецика, а разом із нею горить усе Пецикове «добро». Обоє, Пецик і його Етля, перенеслися у Чорну Річку. Як лише бойовий фронт перенісся на схід, вернув Пецик під Кременицю. Дали гуцули по кусникові дерева й допомогли Пецикові збудувати нову хатчину на тому самому місці, де колись стояла стара.

Але його Етля не хотіла дальше вже біди терпіти. Сини прислали їй корабельну карту й гроші на подорож і забрали її до себе в Америку. Остався Пецик сам-саміський при плаєві під Кременицю.

Важко самому жити. Самому? Та ні, Пецик не самотній! В нього ж стільки тут знайомих і приятелів. То вони до нього зайдуть, то він до них навідається, і так проходять тижні і місяці, чергуються пори року... Головці добрі і щирі люди. Порадять і розрадять, поратують і нагодують. І так живе Пецик у хатчині під Кременицею. Живе і старіється поволі. Вже поза шістьдесятку йому пішло.

Пецикові сини в Америці не забувають старого батька. Пишуть і до нього, пишуть і до свояків, щоб батько таки до Америки їхав. Заходять ще раз до Пецика свояки. Вговорюють, просять, вмовляють, не поступається. Аж таки добилися свого: Пецик погодився їхати до жінки й синів у Америці.

Розповісти, як прощав Пецик свою хатину, Кременицю, Голови і сусідів, нелегко. Як мала дитина плавав, головою в одвірки товк. Прощався з сусідами, з усіма разом і з кожним зокрема. Нікого не забув; з дітьми сусідськими навіть прощався. Ішов, на всі сторони розглядався, всім кланявся й сльози рукавом утирав. На річку зійшов, а річкою в Красноїлю. Всюди тут Пецика знають, усі з ним прощаються, щастя й здоров'я йому бажають. А він іде, та все назад оглядається. Ще раз, може, вже останній раз, глянути хоче на Кременицю і Скупову.

Завезли Пецика в Коломию і посадили в потяг. Потяг їде. А Пецик коло вікна сидить і крізь вікно глядить. Не відорветься від нього. Там же видно гори. Але ж, як далеко-далеко вони. Чи побачить він їх ще колись? Мабуть, що ні... І сльози горохом котяться по старому обличчю Пецика. Минув потяг Станиславів... Не видно вже гір, не видно... Не бачить Пецик людей, що з ним разом їдуть, не чує їх голосу... В його очах Кремениця, а в вухах шум смерік і гірських потоків. Жаль і біль стискають його серце, ножем ріжуть. Голови, Скупова, Кремениця і хатчина при плаєві... Все лишилося там, там у далеких горах... А потяг їде. Стукають колеса. Ні, це не колеса стукають, це серце Пецикове стукоче. З жалю, болю і туги...

Заїхав до великого моря. Посадили його на корабель. Пецик сам собі не вірить, що він в Америку їде. В Америку? А щоб вона там запалась! Щоб він ніколи за неї і не чув був! Ні, Пецик про ту Америку й думати не хоче. Не

хоче й не може думати. Його всі думки далеко-далеко звідсіль... Вони ген там, у Карпатах, там у Головах під Скуповою, в хатинці під Кременицею...

Звіялась буря, реве, шумить розбурханими хвилями море.. Пецикові видається, що це води Черемоша повинню шумлять... А, може, це шумить ліс під Скуповою, отой Кривий ліс, що з нього Біла Річка випливає? Завило море... А Пецик думає, що це голодні вовки в Кривім виють...

Причалив корабель з Пециком до берегів Америки. Тут дожидали його сини. Привітали батька й посадили в авто, везуть його до себе, де на нього жде його Етля. Говорять сини до батька, розпитують, як йому їхалось, а він і відзиватися до них не хоче. Сидить в авті і мовчить. Не тішиться зовсім, що синів побачив. Ні, не радість, але смуток і жаль в його серці... Привезли сини батька до себе і запровадили в панські кімнати. Таких кімнат і дорогих меблів, як у них, Пецик з роду не бачив. А його Етля? Ні, це не його колишня Етля з-під Кремениці. Це пані, якої він ні в Кутах ані в Косові не бачив...

Саджають сини Пецика на м'яке крісло. Ставлять перед нього на стіл всякі дорогі, смачні страви, яких він не то, що ніколи не їв, але й ніколи не бачив. Пробує їсти, а воно щось у горло не лізе... Сини припрошують і заохочують його до їжі, а Пецик не може їсти. Відсунув від себе тарілки з їдою, відклав ложку й вилки, сидить і думає, не їсть, і не говорить. Нічого, думають сини, батько змучений дорогою, хай відпочине, тоді і їсти й говорити-ме.

Минають дні і тижні, а Пецик ніяк до себе прийти не може. Мало що їсть, а ще менше говорить. Сидить і думає. Похудів і почорнів, очі запалились, поморщилося чоло...

Питає синів, чи не можна б йому кулеші (мамалиги) й бриндзі десь дістати. О, як він за кулешою і бриндзею стужився! А сини сміються з батька-гуцула. По якомусь часі принесли таки муку, кукурудзяної муки, не муки, а грисіку та якогось сира, нібито бриндзі. Зготовила стара Етля з того грисіку кулешку й сира-бриндзі до неї дала... Але ж це не гірська кулеша й не гуцульська бриндзя. Мучиться, карається Пецик у Америці. Ні радості, ні веселості. Тісно й душно, задуситись тут можна. Ні сон, ні їжа його не беруться. Засне на хвилину, дивні сни йому сняться. Крізь сон говорить, а то й кричить, а часом плаче. Ранком пробуджується з болем голови. Щораз більше худне, старіється і слабне. Туга за горами, за карпатськими лісами й полонинами, за рідними і сердечними гуцулами, за голосом сопілки й трембіти, за гуцульськими співаночками, страшна туга сушить тіло, рве на кусні серце, зганяє сон з очей, мутить розум і відбирає охоту до життя.

Чого не робили сини, щоб хоч трохи підтримати батька на тілі й душі — ніщо не помагало... Навіть і лікарів прикликали до нього, саджали в авто та їхали з ним далеко за місто — все надаремним було.

Хворіє Пецик тілом і душею. Крізь сон уночі кричить: додому, додому хочу! Пустіть мене додому!

Питають його сини: «До якого дому хочеш батьку? Де твій дім? Ота з кругляків хатина там десь на краю Голов під Кременицею, це мав би бути твій дім? Опам'ятайся батьку, вибий собі з голови отой твій «дім»!

На те Пецик: «Чи лише та хатинка під Кременицею мій дім? Ні, ні, мій дім, це всі гори! Гори з Головами та ґрунями понад обома Річками! І Кремениця, і полонина Скупова, і Кривий, ліс під Скуповою! Все, все це мій дім! Пустіть мене до того мого дому! Я тут не можу жити! Я душуся, я не маю тут чим дихати!

Та сини й слухати цього не хочуть. Кажуть, що їх батько на старість здитинів, на дитячий розум перейшоов. Потішають себе надією, що все це перейде, старий забуде гори й звикне до тутешнього життя. Чей же має тут усе, чого лише запрагне.

Минає час, а Пецик і далше лише про свої гори думає і говорить та просить синів, щоб дозволили й допомогли йому «додому» повернутись.

Уговорюють його сини, на розум наставляють, що до «дому» не так то легко дістатись: дорога далека й не легка, море широкє й бурхливе, а потім ще й залізницею кілька днів їхати. А з Коломії в Голови? Як туди зайти? Пішком? Він же не молодий.

Слухає Пецик і підсміхається: з Коломії в Голови? Далека дорога? За два дні, та й я дома! Трохи ногами, а трохи під'їхати, та й уже Косів. А з Косова? В Косові все можна стрінуги наших ґуцулів, а вони, напевно, не дадуть старому Пецикові пішки у Голови йти.

Думка про поворот опанувала Пецика всеціло й всевладно та вбила в ньому всі інші думки... Додому, під Кременицю! Там дожити свого віку і там умерти! Ця думка не дає йому спокою: жене його на пристань, де причаляють кораблі з Європи. Ану ж стріне там когось «з дому»? Когось, хто заговорить до нього «рідною» мовою, тією мовою, якою говорив він там, у Головах, і якою до нього говорили? Говорили, про давнє розказували, й співа-нок співали?... Стоїть раз Пецик на пристані. Ось, ось має причалити корабель із Європи. Причалив корабель до берега. Як бджоли з вулика висипались з нього люди. Пецик глядить і наслуховує... Що це? Чи може це причулось йому? Ні, ні, не причулось! Це справді он там наші люди! По нашому говорять. Двох їх! Підбігає до них Пецик і по-нашому здоровить їх. Зраділи й ті, почувши на американській землі рідне слово. Привітались, розбалакались.

Один із приїжджих — це Іван Кочержук з Рожнова, з того великого села Снятинського повіту, що в ньому аж чотири церкви є, а другий, це Павло Пугач із Новоселиці, що лежить над річкою Рибницею.

Цікава людина оцей Пугач. Він уже кілька разів їздив, то з Новоселиці в Америку, то з Америки в Новоселицю. Заробить трохи грошей і додому їде; до жінки, до сінка Андрійка в Новоселицю їде... Попрацює на своєму господарстві, допровадить усе до порядку, докупить за зароблені долари ще трохи земельки, попрощає жінку й сінка, та й знову в Америку по долари їде... Цим разом відвіз свого сінка Андрія в Коломию до гімназії. Нехай вчиться, щоб не мусів колись так тяжко працювати, як працює його батько. До Америки сінка не хоче брати. По що? Щоб тут зробився, як кажуть, ні «баран, ні цап». Ні українець, ні американець?

Розбалакався Пецик із своїми «земляками». Розказує їм, як важко йому тут за морем, у Америці жити, як не може своїх гір ні на хвилину забути, як тужить за ними його серце, як його душа до них рветься... Але, як повернути туди? На подорож треба багато грошей, а в нього їх нема. Сінів просити, щоб гроші на дорогу дали? Вони ж цього не зроблять!.. «Скажіть, скажіть, порадьте добрі люди, що і як мені робити, щоб у рідні сторони назад повернути? Хоч би ще раз на гори глянути, а потім, там сконати».

Потішають Пецика, Кочержук і Пугач, дають йому усякі поради... Не міг Пецик розійтися з «краянами», не міг з ними розлучитися. Ще й ще бажав з ними разом бути, говорити, про все розпитати, розвідати... Але ж треба було таки з ними розпрощатись...

Вертає Пецик до сінів. Не оповідає нікому про стрічу з «краянами». Пощо це їм розповідати? Але він таки поверне у свої гори! Чому не мав би вернути?! Верне! Почав Пецик долари збирати... Там випросить, там вижебрає, то в сінів видурить, в Етлі «вигулить». Складає долар до долара, числить, перераховує...

Про свій намір утечі з Америки нікому не говорить...

Не так то вже легко було Пецикові тайком потрібні гроші на дорогу зібрати. Але таки їх зібрав!

Одного ранку, коли сини пішли на працю, а жінка вийшла кудись у місто, Пецик поклав найконечніші речі в клунок і подався на пристань. Дістався на пароплав і поїхав... Скоро пливе корабель, але думки Пецика біжать скоріше від нього. Біжать, летять у зелені гори, у високі Карпати, де верхи небо підпирають, сопілочки грають і трембіти трембітають. Щоб тільки скоріше туди дістатись! Сісти там на лавочці під хатиною, пустити зір по горах, послухати шуму смерік і ялиць, а посидівши встати, розкласти ватру, зварити кулешу й з бриндзею її з'їсти, а потім холодною водичкою з чуркальця запити. Ввечері прийде сусід Ткачук-Обарінчук і в сопілку заграє... Щоб лише скоріше... їде Пецик кораблем, думками наперед нього біжить і тішиться і радіє, що таки свої старі кості там, куди його серце тягне, зложить.

Сини з матір'ю бідкаються, журяться та питають, розпитують за бать-

ка. Що з ним сталося, де подівся? Ніхто не знає, ніхто нічого не скаже... Питали, шукали й шукати перестали... Пропав!

А Пецик їде... Додому їде... Пересів з корабля на потяг. Серце живіше забилоось: щоб лише скоріше до Коломиї... Переїхав Німеччину, а там Краків, Перемишль, Львів і Станиславів... Дивиться крізь вікно... Ген, ген, о як же далеко, синіють гори... Карпати! Щоб лише скоріше в Коломию заїхати. Який же Пецик щасливий! Кругом чує «рідну» мову... Ще, ще трохи й буде Коломия. А ось вона — ота його Коломия... Бере Пецик у руки свій клунок і вискакує з потягу. Йому здається, що він нараз відомолодів. Не йде, а біжить. Може, там на ринку стріне когось з гуцулів?. Прибіг на ринок. Ходить, питає. Нема гуцулів. Але подибав жидка з Пістиня. Той каже, що завезе Пецика в Пістань та і переночує в себе. Радіє Пецик і жидка питає: а повечеряти даси? Кулешки з бриндзею? Сміється пінстинський жид і каже, й кулеша буде й бриндзя та ще й гусянка буде. їдуть по через Вербіж, Мишин, Стопчатів, Яблунів і Уторопи. Пізнім вечером приїхали в Пістинь. Розбудили Рухлю. Зготовила кулешу, поставила на стіл, а до неї дала бриндзі, масла й гусянки. Пецик їсть, їсть очима й ротом, відорватись від кулешки не може...

Встав ранесенько, роздякувався, попрощався і в дорогу. До Косова з Пістиня недалеко. Заходить Пецик у Косів. Тут, здається йому, він уже, якби в себе вдома був. Шукає знайомих гуцулів, знайомих жидів уникає, не хоче з ними стрічатися. Вони його не зрозуміють, ще й насміхатись з нього будуть. Що інше гуцули... Ті зрозуміють, чому Пецик із Америки втік...

Знайшов Пецик на торговиці в Косові Гриця Бельмегу з Красноїлі. Бельмега, побачивши його, не хотів очам вірити... «Пецик? Ти? Звідки ж ти тут взявся?» — питає Гриць. «З Америки, з Америки приїхав. Приїхав, щоб у горах вмерти. Не схотів я у Америці вмирати», — відповів Пецик.

Бельмега мусів ще дещо в Косові залагодити, казав Пецикові заждати, десь геть сполудня поїдуть в гори.

Одначе Пецик не хотів ждати. Він, якби міг, то на крилах лелів би в Голови! Тож подався пішком- понад бистрою Рибницею. Йде й ніг під собою не чує, наче йому хтось половину років із його плечей зняв. Вийшов на Буковець і глянув довкруги. О, Боже, яка ж краса оті гори наші! Ніде в світі такої краси не знайти! Йде долі Буківцем, а Буківець, отой невеличкий, але шалений потік різними голосами говорить, казку давніх, забутих віків розказує. Колись тут страшна лісова пуца була... Букові ліси тут росли. Людей, ні людських осель не було. Ніхто не наважувався сюди заходити. Пуца від звірів аж кишіла. Від букових, непрохідних лісів, залишилась сьогодні лише назва Буковець. залишився потік і оголені з лісів стрімкі гори. Не зчувся, як опинився над Черемошем. Тепер лише Ясенів перейти, а там почерез Черемош і він уже в Красноїлі. В Красноїлі мусів заночувати. Переночував у Івана

Косів. Міська гора і Ринок. Поштова листівка. 1926 р.

Недоходюка, а раненько подався горі річкою в Голови. Він іде, а поперед нього біжить вістка: Пецик вертає! З Америки вертає назад під Кременицю...

Дістають Пецикові сини листа від свояків із Косова: їх батько живий і здоров, повернув у Голови. Живе у своїй хатчині під Кременицею. Сором укриває свояків і всіх жидів. Ходить по Головах і живе тим, що гуцули дадуть. Лише на ніч заходить до своєї хатчини. Від жидів сторониться. Гуцули йому ближчі, ніж жиди.

Пецик, наче вдруге на світ народився. Бадьорий, веселий і вдоволений. Ходить горами, відвідує гуцулів і про Америку, щоб вона там у море запалась, розповідає. Про свою подорож оповідає та про свою радість на вид гір і Коломиї, їм говорить. Тут його нагодують, там, чим треба — обдарують, і так Пецик проводить час і нічим не журиться, про ніщо не дбає. Чого ж турбуватись? Між добрими й щирими людьми не загине. Пецик живе й радіє що не десть там, за морем, але тут у горах, своє життя закінчить!

Навідалися раз до нього свояки з Косова. Дивом дивуються, як міг Пецик залишити в Америці вигідне, панське життя й вернутись сюди на нужду й жебрацтво. А Пецик сміється. Мовляв, що ви знаєте, що ви розумієте? Ні, ні, вам старого Пецика не зрозуміти! Ви думаєте, що повне черево й вигоди

та долари в кишені, то в вже все, що людині до щастя потрібне? А воно не так, зовсім не так! Але пощо вам це говорити, коли ви Пецика не хочете зрозуміти. Вигідне, сите, безжурне життя на ласці синів в Америці. Ні, ні, це не для Пецика. Пецик не проміняє своїх гір, хоч би йому за них і цілу Америку давали. Там неволя, там нема вільних людей. Там самі невільники, — невільники гроша! А я невільником не був і не хочу бути! Вільне, свободне життя тут, посеред краси гір з добрими, сердечними людьми, дорожче мені понад американські долари. Америка? Ну, що ж, вона може й добра, добра для американців, але не для таких, як я. Там, у тій Америці, ні неба, ні сонця, ні тиші, ані спокою немає. Сонце й небо високі дома закривають, а гамір, крик і метушня приглушують і вбивають людське сумління. Люди там бездушні й безсердечні. Все за долари проміняли... Америка, це зовсім інший світ, не подібний до нашого. Та й люди там не такі, як інші. Ні серця, ні душі в них немає. Хотіли свояки забрати Пецика з собою до Косова, але Пецик про це й чути не хотів. Він мав би ще раз покинути «свою» Кременицю і гуцулів? Ні, ні, ніколи він цього не зробить. Відвідує знайомих і веде з ними безкінечні розмови, про те, що колись було й про теперішнє.

Якось у неділю заходить Пецик до старого Шкиндюка. Посходились там газди з ґрунів і з над річок. Покурюють і говорять про це й про те. Дехто питає Пецика, чому втік з Америки, покинув жінку й синів і вернув сюди на прошений хліб?

«Чому? чому? Питаєте, — каже Пецик. — А я спитаю вас: чому маленька ластівочка навесні до свого гнізда вертає? А чому зозуля, що то навіть власного гнізда не має, а до нас із вирію прилітає? Чому кіт, хоч би як далеко від дому завезений, назад до нього повертає? Чому? Чому?

А скажіть мені, — звертається до Юрашки Туманового з Чорної Річки, — скажіть Юрашко, ви служили колись три роки при війську в Відні. Чи замінили б ви свою гражду над Річкою за той «бург», де колись жив цісар Франц Йосиф? Скажіть! Усміхнувся старий Юрашка під вусом і виїняв з рота люльку:

«Чи не здурів ти, Пецику, що про таке мене питаєш? Та ж я не за один «бург», але й за цілий Відень не проміняв би свого газдівства над Чорною Річкою. А шуму смерек і потоків, а голосу сопілки й трембіти не дав би за найкращу музику, яку я часто у Відні чув!»

«От бачите, — каже Пецик, — такої краси й такого веселого життя, як тут, у наших горах, і таких людей, як наші, не можна ніде в світі знайти. Тому я втік з Америки і добився назад сюди, щоб тут жити, і життя своє між своїми людьми закінчити... Так, так, сусідоньки добрі й газдики годні»...

По заході сонця вернув Пецик у свою хату. Приліг на постелі, застеленій мохом і чатинням, прикрив себе старим ліжником. Лежить, але засну-

ти не може. Шум потока там вдолі під Кривим і шепоти гірської ночі не дають йому заснути. Ці шуми й шепоти пригадують йому молодість. Так

М. Сеньковський. Трембітарі. Поштова листівка.

шуміли води й шепотіли гори колись, колись давно, як уперше поселився він був тут під Кременицею. Хоча його Етля, молода тоді й до бідолашного життя не при звичаєна, часто сумувала й плакала, він не смутився, він зразу полюбив гори й гуцулів і був задоволений. Почав Пецик згадувати давнє життя й геть відігнав сон від себе. Ні, не засне...

Виходить надвір. Сідає на лавочці під хатою. Дивиться на гори й на ліси. Вслухається в шепіт ночі. Над Скуповою світить місяць. Не стоїть на місці, а пливе по небі, як корабель по морі. Пливе і світить. Як добрий газда землю зерном засіває, так місяць щедрою рукою срібло на гори сіє. Зірки переморгуються, таємну розмову між собою ведуть... А он там одна стрілою по небі пролетіла й у Кривий впала... А потік удолі шумить, — шуміти не перестає. З каміння на каміння скаче, перешкоди виминає і раз тихіше, раз голосніше, дзюрчить. Мабуть, розмову зі смерекам, що береги його обсіли, веде. Хто там його знає... В Кривім сова закричала, одна... друга... Десь там на Оборотнім, певно, в багача Микули Янушевського собака-котюга забрехала...

Місяць пливе над верхами й зорі сріблом миготять... Дрімають ліси, дрімають полонини, тихим сном сплять гори. Не спить лише Пецик під Кременицею. Він задивився на ту неземну красу гір і наче нею сп'янів. Серце з

утіхи б'ється, очі радістю сяють. О, Боже, дяка Тобі, що допоміг мені сюди повернутися й милуватися красою оцих гуцульських гір. Що не дав пропасти на чужині. Велика дяка Тобі, Боже! Склонив Пецик голову на груди, а уста його шепчуть вдячну молитву Господеві, Творцеві Гір і їх краси...

Пригадує собі слова свояків і знайомих, що ними виказували здивування, як міг він проміняти американське добро на гуцульську біду. Які ж вони нерозумні й дивні! Та й ще сміються з мене, коли кажу, що я повернувся до свого «дому». Сміються: «Оце твій дім, ота з кругляків хатина?» Не розуміють, що мій дім — це все, все те, що можна тут очима бачити й думками обняти! Оце мій дім. Не збудувала його людська рука. Його збудував майстер над майстрами, збудував Творець світу, Творець оцих гір і їх краси. Краса, якою Творець оповив гуцульський дім, це дім спільний для всіх гуцулів і для тих, що його всім серцем полюбили, і Карпати з Чорногорою, і ця краса гір, що ні краю, ні кінця не мають. Змінюються пори року, а краса гір вічно живе. Кожна пора року — в інші і нові, а все в чудові, прекрасні шати гори прибирає.

Пережив Пецик зиму під Кременницею. Не знає коли й проминула. Повіяв з-за гори з-за Карпат теплий вітер. Зашуміли й заговорили ліси, своїм шумом прихід весни, сповіщаючи. Прекрасна богиня-весна прийде. Лагодяться люди гідно її зустріти й привітати. Йдуть весняні шуми горами, полонинами й лісами; йде весняний гомін ґрунями й царинками. Узбіччя гір звернені до сонця починають зеленітись, хоч на полонинах і на верхах ще лежать сніги. На царинках понад річками вже жовтенькі й голубенькі чічки показались. А там, над річкою, уже верболози зеленим листячком зазеленіли. Легіні з верболози телинки роблять і на них грають. Он сусід Пецика Михайло Зеленчуків на телинці грає-виграє та й співає:

«Ой вийду я на царинку, заграю в телинку, Піде голос царинками аж у полонинку»...

Тужить-грає телинка, а голос її по горах іде, радісну вістку розносить: весна йде! Михайло на царинці грає і співає. На ґруни Лесьо Мицкаляків собі в телинку грає і приспівує: «Умер дедя, вмерла неня, лишили маєток. Лишили ми стару кітку, ще й троє котеток».

Овечки на царинках поблеюють, свіжа травичка їм пахне. Сонце щораз сильніше гріє. Гуцульський світ нову ношу на себе вдягає. Зелень, квіти, радість і втіха. Яке ж прекрасне, свободне, шумне, безжурне й веселе життя у гуцульській Верховині! Вже й полонини скидають з себе біле зимове одіння, зеленню пристроюються. Гостей дожидають. Вони ж так довго пустою стояли: ні людей, ні маржинки не бачили. Цілу довгу зиму сумували, весни дожидали... Й діждались... Ось, ось ще трохи й оживуть полонини маржиною, овечками й веселими вівчарями. В сопілку заграють і заспівають:

«Полонинко-гордовинко, щос так загорділа, Що людськими овечками тай забогатіла?» Йдуть-дожидують полонини любих гостей, Але й вівчарки ж нетерпеливо вижидають «полонинського виходу»: «Та ек собі нагадаю за ту полонину,

То не можу скоритиги до вечора днину», — співає не один з вівчарів і дні до св. Юрія рахує...

День св. Юрія на Гуцульщині! Один з найбільш святочних днів! На Юрія виженуть гуцули маржину на полонини. Зима в горах довга, гостра, сніжна й морозна. Скільки ж треба сіна, щоб маржинку перезимувати. Не раз буває, що декому з газдів забракне на провесні паші... То ж і не дивно, що газди з великою нетерпеливістю дожидують дня св. Юрія. Маржина в горах — це ж майже єдине джерело прожитку гуцула. Молоко, масло, бриндзя, шкіра на кожухи з овець і вовна на одіж, шкіра з худоби на ходаки-постоли. Одним словом, усе з маржинки і овечок! Тому гуцул маржинку дуже любить і про неї не раз більше думає, ніж сам про себе, нею піклується та як свого ока стереже, сокотить і дбає за неї.

З тугою і нетерпеливістю ждуть гуцули дня св. Юрія. Старі досвідчені газди, наперед ворожать, який це день буде: погідний і соняшний, чи, не дай Боже, захмарений і дощевий. Жде й маржинка тієї радісної днини та неспокоїно порикує. Набридло їй все те сухе сіно їсти та в загороді стояти.

Нарешті прийшов з тугою очікуваний день св. Юрія. Ясним сонечком усміхається й гуцулів вітає св. Юрій. А вони давно-давно вже повставали. Ще сонце десь за Костричею було.

Газдині пораються біля печей, варять і печуть, газди кормлять маржинку. Перед нею ж далека дорога. Далека й тяжка. Усміхнені діти бігають, то сюди, то туди і старшим в дечому допомагають. Вже сідлають коні (шкапетти) й терхають на них бесаги, одні з харчами, а другі з сіллю й грисом (отрубками) для маржинки в полонині. Вже все готове. Газда стає на струнці (воротах), побіч нього газдиня, за ними корови і ялівник, а далі дроб'єта (овечки). Газда бере в газдині свячену воду й кропить нею худобу. Кропить, промовляє і молитву мовить. Просить Бога, щоб крив маржинку від «усякого» лиха й нещастя, від «вуйка»-ведмедя й від того ненаситного «малого»-вовка, від пошесті й від зарази. А тепер із Богом! Нехай Бог провадить! У добрий «чес»!

Зароїлись плаї і дороги маржиною та овечками. Наче різнобарвними квітами зацвіли. Ричуть корови і дзвінками на шиях подзвонюють, бляють вівці, брешуть сірі, вівчарські котюги (собаки), погейкують погоничі. Один йде поперед маржини, другий з-заду підганяє. А ген позаду їдуть газди на конях... до, там із Маркової Кичери голос трембіти несеться, а коло Іванівкової хати сопілка грає. Котрийсь із погоничів у телинку тую виграває...

Збудились і ожили гори... Заговорили, загомоніли, заграли, заспівали. Великого дня діждались... Замаїлись, закосичились і святочно пристроїлись, бо святої днинки діждались: святий Юра в гори загостив і всіх розвеселив. Радість і втіха голосними дзвонами по горах лунають. Плаєм, що веде почереж Вільшинський попри Скупову на Лудову, а далі ген понад Буркут іде маржинка з Перехрестного й тієї частини Голов, що від Ферескулі, а Дівком на Вихід і на Скупову женуть худобу з Красноїлі, з Білої і Чорної Річок, з-під Синиць, з-під Магури. Попри Пецикову хату веде цей плай.

Пецик стоїть біля хати: радісний, веселий, всіх вітає, до всіх сміється. Він же всіх цих газдів і газдинь, і легінів добре знає. До того заговорить, з тим пожартує, а ватагів і вівчарів, що то їх він аж десь в осені, як із полонин зійдуть, побачить, доброю горілочкою, принесеною з Буковини та й тютюнцем, частує, солодкими словами до них промовляє, щастя, здоров'я та й щасливо літо перелітувати й назад повернути, бажає.

Любить Пецик отих веселих, усміхнених і щирих гуцулів, люблять і вони старого Пецика. Жид жидом, але це наш, гуцульський жидок, добрий і нешкідливий, говорять гуцули. Прощають Пецика ватаги й бовгарі: «Дай, Боже, побачитись по Матці Божій», — кажуть. Прощає Пецика Юроччин Михайло, що йде за бовгаря до Федя Мартищукowego в Лудову. Випиває на дорогу чарку горілки й співає:

*«Ой, піду я в полонину на жентичний голод,
А хто ж буде заводити молодички в холод...
«Ой, піду я в полонинку, тай затрембітаю,
Щоби вчула файна любка на див'єту стаю...»*

А йому Пецик, сміючись:

*«Ой, вівчарю-вівчарику, солодка жентиця,
Як погубиш овечєта, буде шибениця...»*

Обзивається на це Михайло:

*«Дай Песику, ще одну чарочку.
Добра в тебе горілка, нема що казати».*

Випив і на відхідному ще раз заспівав:

*«Ой піду я в полонинку, та й стану, та й стану,
Одна любка несе пиріг, а друга сметану.
А я пиріг та за ремінь, а у рот сметану,
Одну любку поцілую, на другу лиш гляну. Іра!..»*

Та й, танцюючи, пішов горі Кременицею за маржиною.

Довго-довго стояв ще Пецик біля своєї хатчини, зустрів газдів і гостів їх. Вони припочивши, погутурили троха й подалися за маржиною.

Щойно десь сполудня перестала йти маржина плаєм. Коло Пецикової хати залишилось лише кілька старших. Курили люльки, говорили, згадува-

ли давні добрі часи й нарікали на теперішні, злі й погані. Потім розійшлись. Залишився Пецик сам...

Гей, гей, скільки то Юріїв пережив він отут! Чи діжде ще другого Юрія? Бог знає...

Щойно сполудня другої днини почали люди сходити назад з полонин. Всі коло Пецикової хати затримуються. Знав Пецик наперед, що воно так буде, бо так було кожного року після Юрія. Чому ж би тепер мало бути інакше?

Пецик приготувався на прийняття «полонинських» гостей: є і добра горілка й незгірший тютюнець найдеться. Аякже! Це ж самі годні газди й газдині, а всі його добрі знайомі. Набутися-забавитися гуцули люблять, про це Пецик добре знає. А ще другого дня по Юрію... Маржинка на ціле літо в полонині приміщена й овечки «на міру» подосні та в добрі й певні руки вагамам передані. Тепер можна й забавитися. Воно ж і так не годиться другої днини по Юрію що-небудь робити.

Сідають газди й газдині, де хто хоче: на лавчині під Пециковою хатою, на колодах, а то й просто на землі, на зеленім моріжку.

Виносить Пецик пляшину горілки-оковитки й чарки. П'ють газди, п'ють і газдині. Добра оковитка, румунська, аж губи від неї злипаються і в горлі не пече, але як по маслі йде. Випили по одній, по другій і по третій. Зарум'янилися личка в молодичь, розв'язалися язики в газдів. От уже й сопілка найшлася й у скрипку загравав отой циганчук з Білої Річки. Загравав такої, що й вмерлий з гробу встав би і в данець пішов би...

*«Ой музика дрібно грає, то ж то охоточка,
Кости би си розсипали, ек би не сорочка»...*

Йдуть молодші в танець, танцюють і приспівують. Молодий Мицкалек танцює з Тимчуковою Гафійкою і співає:

*«Не можу си впerezати, не можу си вбути,
Не можу те файна любко, ніколи забути»...*

А Юроччин Федьо з Худековою Параскою, тою, що біленька як овечка, танцює та їй приспівує:

*«Ой, грай же ми музиченько, злегенька, злегенька,
Бо щось моя білявочка на ніжки слабенька»...*

Танцюють молоді, а старі сидять, гостяться та й собі співають.

Бо як же ж це було б, щоб гуцул та не співав?

*«Ой, Господи милосердний, спаси мою душу,
Та, ек віп'ю горівочки, заспівати мушу»...*

І співають.

Лесьо Шелефетів, що то сусідує з Іваном Сливчуком, з тим, що із Жаб'я-Магури, співає:

*«Ой, сараки ті жебівці, то си доробили,
Одні воли прогуляли, а другі пропили»...*
Микула Дронек сів коло Олени Дмитрукової і співає:

*«Любка моя солоденька з личком, як золотом,
Пішла за нас поголоска аж поза Сиготом.
Пішла за нас поголоска аж поза Унгвари,
Куди, ходив, не находив твому личку пари»...*

А Дмитручка йому, п'ючи до нього:

*«Ой дай, Боже, здоровечка, та я знаю кому.
Вперед мому чоловіку, відтак миленькому»...*

Старий Шкиндя, обнявши Василюка за шию заспівав давньої: «Та на ж тобі ватамане сивого барана, Пусти мою фіялочку з панщини з-зарана»...

Потім обидва разом:

*«На високій полонині голуби літають,
Гаразду сми не зазнали, літа си минають.
Гаразду сми не зазнали, тай не будем знати,
А по чому свої літа будем споминати»...*

А Василюкова Одокія до них:

*«Пішли вівці на манівці, та най там, та най там,
Пішли літа марне з світа, нехай там, нехай там»...*

Тоді Шкиндюк до Василючки:

*«Будь здорова, будь здорова, буваймо здорові,
Проп'ємо сірі воли, пиймо на корови!»*

Василюк собі:

«Ой, «Оченаш, іже єси, вірую...» не вмію, Ой не пиши, Боже, гріха за тоту Марію»...

Співають газди, але молодиці голосніше від них співають. Он Зеленчукова Параска, та з чорними бровами й губками малиновими, що то через неї не один легінь барткою по голові дістав, співає:

*«О,й мій милий в полонині наказує міні,
Щоби я си справувала, як він в полонині.
Ой, не бійси мій миленький, єкось воно буде,
А єк другий поцілує, то ще й тобі буде»...*

А Паламарева Анничка з Красноїлі:

*«Ой, вівчарі вівчарують, ватаг ватагує,
Та заробить дукатчиків, мені подарує»...*

Карабчукова Марічка, що то її Дмитрик найнявся вівчарити аж у Балтагулі, заспівала сумної:

*«Ой, піду я в полонину, та в полониночку,
Та найду я з вівчарика криваву сорочку»...*

Потішає її стара Тримайлючка: «Не жури си Марічко, не з'їдять твого Дмитра вовки, ні ведмідь не вб'є. В осени верне до тебе, мусиш до осени ждати».

«Ой, я іду в полонинку, май си любко гаразд,

Бо я з тої полонини не вернуси зараз»...

Усміхається Марічка до Тримайлючки:

«В полонину дві доріжки, з полонини нема,

Ой, вже мого вівчарика та запала зима»...

Так, так буває не раз, що передчасна зима западе й білим снігом прикриє зелені полонини, овечки й вівчариків... буває...

А скрипка далі грає, сопілка заводить. Танцюють молоді та бартками вимахують, молодичі червоними маками цвітуть. Старі холоднішають, давні часи, часи своєї буйної молодості, згадують. Музика, танці, співи, радість і веселість. Буйне, невижите гуцульське плем'я, та й гаряча, неспокійна кров грає у жилах гуцульських.

Пецик лише помежи газдами й газдинями ходить, частує горілкою, сміється, радіє, в долоні припліскує та підспівує. Радий, що діждався такої веселої днини.

Відпочили, підкріпились, випили й закусили, потанцювали й поспівали. Пора розходитись. Розпрощались і пішли. Тихо стало під Кременицею... Лиш десь тамаяяя, на шкіндівськiм ґрунi хтось заспiвав:

«Співаночки-гуляночки, де я вас подію,

В полонинці, на царинці, там я вас посію»...

І знову тиша... Вже й вечір надійшов. Пора йти спати. Та Пецик про спання і не думає. Спати? А хто ж буде красу гір оглядати й подивляти? Та ж гірська ніч манить до себе й кличе, з хати на двір тягне... Свіжий вітерець з далеких полонин повіває, темний ліс стиха говорить-шепче, таємні голоси потоки видають. Зірки, як овечки по полонині, розбіглись по небі. Світять і миготять! Очками моргають, то тут, то там, на землю падуть... Вітрець ген аж із Чорногори віє, верхів'ям смерек і ялиць колише, тиху розмову з лісами веде. Щось говорить, щось розповідає. Мабуть, колишне, давне розповідає...

По стрімких лісистих узбіччях шалені потоки не пливуть, а біжать і скачуть, каміння перескакують, буряться, журчать, ніби сміються і регочуться.... І шаленим бігом усе в долину, та в долину, до Черемоша поспішають. Так було воно тут перед віками, так є і тепер... Бо ж усе тут вічністю надихане, все тут, як колись з первовіку було. Бо ж лише тут вічність собі осідок знайшла і все тут у горах вічністю живе й дише: природа й люди.

Не було колись тут людей, гори стояли й ліси на них росли, потоки шуміли-ревіли і кудись в далекий світ бігли, над горами світив місяць і зорі сіяли... Вічність... Лише в горах можна бачити, а як не бачити, та відчуту ту

вічність. Бо ж гори вічні, «нічим їх орати» й нема сили їх перевернути й зарівняти.

Але дивні ті гірські ясні ночі: їх нічний спокій не дає спокою: сон з очей проганяє, з хати виганяє і змушує сидіти й дивитись, впиватись красою гірської ночі, свій зір до неба підносити й Творця гір славити-прославляти. Прекрасна, блаженна й благословенна ніч над гуцульськими горами. Пахощами дише, чистими й непорочними руками в обійми бере й до небес підносить, з Богом єднає, а в серце любов до Нього й до людей вливає... Спочивають гори, ліси дримають, полонини сплять і про давнє минуле, солодкі сни снять. Зоряна ніч над ними руки простерла-голубить їх, пригортає, пісню-колисанку їм співає, і сну їх береже-сокотить. Як добра, дбайлива й любляча мати, доглядає своїх дітей...

А Пецик не спить. На лавочці під хатою сидить, і думає. Який же Єгова добрий і ласкавий! Він же гуцулів небесною красою гір обдарував...

Ніде в світі такої краси не знайти. І ніде, лише тут, можна жити й Бога славити! Богові за його ласки і щедроти дякувати!

Пізно, пізно, коли «косарі» вже над Скуповою були, пішов Пецик спати.

Минають дні і ночі, минає заквітчана, розспівана весна в горах. Сонце пригріває, перепадають дощі, падають на землю роси, ростуть буйні трави. Ось уже й час косовиці прийшов. Дзвонять по царинках коси, косарі весело перекликаються, молодіці перевертають покоси, щоб трава на сонці скоро сохла, а всі на небо споглядають. Не дай Боже тепер дощу. Скошена травиця замокла б, сіно почорніло б, у копицях стухло б. Тривога в серцях гуцулів — мешканців гір. Гори, це ж не сама ніжна краса, але й сила, часом навіть дуже грізна сила, якій гуцули мусять свою силу протиставляти. Життя гуцула, це не тільки співи й танці, але й безнастанна боротьба. Боротьба вперта й завзята з усякими противностями! Життя тут тверде й виповнене боротьбою і змаганням!

Косять косарі буйні трави. Кладуть на землю голови квітів й зілля, що між травами росли. Молодиці згортають сіно в копички. Розноситься п'яний запах сіна по горах і долинах. Радіють верховинці: буде чим визимувати маржинку...

Аж тут однієї днини наднеслась десь із Чорногори грізна хмара. Небо нараз потемніло, аж почорніло. У хмарі загуло й задудніло. Блискавиці вогненним мечем прорізують небо, б'ють безперервно громи. Падають столітні дерева, бо громи найбільше на ліси гатять. Хмари зовсім близько на гори налягли, наче їх придавили, т вдарив дощ. Темною важкою хмарию на землю впав. По хвилині — плова-повінь. Усі провалля й долини води заливають... Збурились потоки, заніміли, заревли. На своїх спінених хвилях несуть з корінням вирвані смереки й буки, забирають з собою все, що по дорозі

надибають. Рвуть береги й котять величезне каміння. Грюкіт роз'юшеної стихії... Води потоків і річок виходять з берегів, заливають царинки, рвуть кладки й мости, нищать усі перешкоди. Блискавиці, громи, злива, несамовитий шум, клекіт, грюкіт... Здається, гори коляться й валяться, верхи западають. Кінець світові надходить! Кінець горам, загибель людям. Пронеслися чорні, грозою вагітні громові хмари понад горами й подалися ген кудись на доли...

Показалось сонце й глянуло на страшне знищення...

Виходять з хат гуцули; дивляться навколо і руки ломлять. Городці залиті водою, царинки камінням і намулом покриті, копиці з сіном пішли з водою, порвані береги потоків тут і там, мов трупи, лежать викинені на беріг смереки й буки. Заплакали гори й заголосили. Ходить Пецик помежи людьми, розраджує, потішає... Сам і в гадці не має, що в нього нема вже хатини. Повінь забрала її і занесла на річку. Нічого, якось Бог дасть. Другі багато більше за нього потерпіли. Та Бог добрий. Він засмутить, але й і потішить. Туча забрала хатину? Буде друга. Сусіди не дадуть Пецикові пропасти.

Так воно й сталось: по якомусь часі була в Пецика нова хата. Минув жах літа. Але сліди його залишаться ще довго в горах!

Минуло літо. Надійшла осінь. Тиха, золочена, з ранніми приморозками, гуцульська осінь. Із верхів у села сходить, по килимі пожовклого листя йде, до людських осель заглядає, добром-гараздом газдів вітає. Багато праці й «затрудніння», мають верховинці восени. Косарі косять отаву, жінки копають картоплю і буряки. Жнуть ячмінь і овес, а потім витинають капусту, січуть і в бочки набивають. Багато праці. Треба ж усе на зиму приготувати. Зима в горах довга.

Ось уже й маржинка з полонин зійшла. Повернули в села ватаги, вівчарі й бовгарі. Вертають люди, що десь там у Стовпнях, під Лудовою і на Луковицях сіно робили. Взимку переженуть туди маржинку й аж перед весною приженуть її назад у село. Вертають і керманичі — вода в Черемоші вже холодна — дараби гонити годі. Людно й гамірно стає в гуцульських селах. І знову чути по ґрунях голос сопілки, вечерами несеться по горах тужливий голос трембіти. Весело в горах восени. Осінь, це ж час весіль. То тут, то там чути скрипку й співи...

Тут, на св. Михайла великий і славний храм у Ферескулі. Велике гуцульське свято й нагода зійтись разом, побачитись і наговоритись. Раннім ранком ідуть святочно прибрані чоловіки і жінки, легіні й дівчата пляями й стежками в Ферескулю. Ідуть з Голов, Краснолі, з Жаб'я і Перекрестного, зі Стебнів, Устерік, Довгополя, Яблониці і Гриневи. Старі поважні газди на конях їдуть. Всі у Ферескулю поспішають.

Там, біля церкви людей «як фoї та листу», як на річному ермарку в Ко-

сові! Куди не глянути, люди й люди!! Старі й молоді чоловіки й жіноцтво-челядь. А їх строї, їх ноша! О, Боже! Глянути, здається, це не люди біля церкви, а різнобарвні квіти влітку на царинці. А вже ота гірська челядь-жіноцтво! Одна від другої краща! Як писаночки на Великдень! В кожній інша, з іншими квітами хустка на голові. Інша крайка, сухозолотом перетикана запаска й в кожній інакше «низом» вишита сорочка, киптарі й сердаки, легенькі нові постільці на малих ніжках. Хоч дивись, а хоч малюй. Чудова, прекрасна природа гір, Але, мабуть, ще кращі тут люди. Про гуцулок, про оту живу прикрасу гір і про їх квітисту ношу то й не говорити!

Зійшлись далекі й близькі знайомі зі знайомими... Витаються, приговорюють, сміються, радіють і Богові дякують, що дозволив храму діждати й разом зійтись.

В церкві священики Службу Божу правлять, дяки співають. Але ж церква лише дуже маленьку частину храмових людей може в собі примістити. Більшість навколо церкви, на майдані. Там, наче розколихане людське море...

Між людьми й Пецик. Не там близько церкви, а подальше, біля брами. Він щороку сюди на храм заходить. Ніколи він ще храму не пропустив, ні в Ферестикулі на Михайла, ні в Красноїлі на Петра. Тут не лише можна зустріти гуцулів із усіх околиць сіл і верхів, поговорити з ними й начудуватись їх одягам-уборам, але й можна теж дещо вторгувати... Що ж — жити треба!

Пізненько кінчиться відправа в церкві. Скінчилось Богослужіння. Але народ не розходитьсь ще. Люди не можуть наговоритись і натішитись собою. Хто знає, коли ще разом зйдуться!? Прийде довга зима, завіє снігом плаї і стежки, треба буде дома сидіти. Не скоро прийде нагода побачитись. Ген аж перед вечором починає пустіти майдан довкруги ферескульської церкви. Розходяться гуцули, прощаються. Гарний храм був цього року. Дай Боже й другого такого храму діждатись! Дай Боже, дай Боже!

Вертає і Пецик під свою Кременицю. Радий, що з людьми побачився, ну й кишеня не порожня. Минув храм у Ферескулі. Незадовго вже й зима прийде... Та зима в горах приходить насамперед у Чорногору. З неї сходить на полонини, а щойно пізніше в села заходить. Часто на полонинах вітри снігом крутять, а в селах ще всюди зелено й худоба пасеться, хоч ранками приморозки бувають.

Любить Пецик осінь у горах. О, ще й як її любить! А найбільше любить він Кривий ліс. Влітку був він зелений, — усе там зеленіло. Тепер там не сама зелень — ні, — там усякі кольори, буки і ялиці вправді й даліше зелені. Але буки клени й явори золотом і сріблом, бронзою і міддю блистять-сяють... Бачив Пецик всілякі взористі ліжники й килими, але такого кольору, як там той ліс Кривий, не бачив ніколи! Ні, такого багатства людські руки не виткають.

І стоїть той ліс-килим наче в задумі. Тихо-тихо нерозгадану думу думає. А, може, думає, що незадовго вже зима прийде й немилосердно зірве з нього всю прикрасу? Повіють вітри, зірветься й розшаліється буря, буде ламати дерева і з корінням їх виривати! В задумі, як на велике свято пристроєний, стоїть ліс. За весною і літом жаліє і сумує.

Пецикові, також жаль за літом і весною. Та й жаль йому всіх лісових сотворінь, що літом безжурно в лісовій пущі проживали. Жаль отих лісовиків і лісних, і мавок теж жаль. Є в лісах і різні лісові духи, є добрі, але є і злі. Однак їх не дуже жаль. Вони позалазять на зиму в неприступні скелі й щілини то й зима їм нічого не вдіє. Але, що діятимуть лісовики, лісні й мавки? Ну, мавкам так і треба, нехай мерзнуть. Вони на весні, а ще більше влітку не одного легіня з розуму звели! Але лісні, о ті, нікому зла ніколи не чинять. Прибравшись у зелені шати, з зеленими вінками на розпущених косах по лісі ходять і пісеньки собі співають. Людей, як це мавки роблять, не зачіпають. Хіба часом якогось легіня. Пецик бачив раз таку лісню. Не в Кривім, але там, за Скуловою, бачив її. Прекрасна в своїй зелені була й гарно тоненьким голоском співала...

О, Пецик не одне, в горах живучи, бачив. Але не про все можна й годиться розказувати! Ні, ні!..

Проминуло щось два тижні після Ферескульського храму. Полягали люди спати. Встають рано, дивляться, а тут усюди біло-біло. Видно всю ніч падав сніг, бо земля грубою верствою снігу покрита. Зима... Сніг не зійде вже з гір — буде аж до весни тут лежати. І морози прийдуть, люті морози. Зима в горах не лише довга, але й гостра.

Кілька разів падав ще сніг, але невеликий, сильних морозів теж не було. В Різдвяні Свята було лагідно, погідно й гарно. Звучали коляди, трембітали трембіти й грали скрипки. Гарно й весело було. Аж однієї днини, десь аж по Відорщах-Йордані, із самого ранку почав падати густий сніг. Паде цілий день, цілу ніч знову, цілий день і ніч. Світу не видно. А сніг паде й паде...

Ровсім до землі прилягло й снігом її привалює. Падає сніг без перестанку, безупинно. Наче хоче гори зарівняти, долини засипати. Дивна і якась несамоविта тиша залягає гори. Нікого, ні живої душі людської не видно, нічого, жодного голосу не чути, ні людського, ні звірячого. І котюга не відозветься, не забреше...

Потім звіялась буря, почало курити снігом. Але не довго. Перестав падати сніг, ушухла буря, на небі показалося сонце. Прояснився світ. Куди оком не повести, сніги й сніги. Все засипане й привалене снігом, заметені снігом плаї і стежки, засипані хати й стоги з сіном. Потім потиснули морози. Прийшли ясні, місячні й зоряні ночі. Тисне мороз, під ногами скрипить сніг. З-за Чорногори впливає на небесне море місяць. Гуцульський світ перемінюється

в казку. Чарівна казка гуцульської зимової ночі бере в свої обійми гори, ліси й людські оселі. Іскриться сніг, сяє сріблом купається гуцульський світ у морі місячного саява. Тут і там стоять гордо смереки і ялиці. Вони, наче княгиня до шлюбу, в білі сріблом ткані шати пристроїлись. І ліси пишаються білою шатою. Кругом тишина, ніщо не ворухнеться. Прекрасні, зимові, місячні ночі в горах! Місячна ніч усе тут у казку краси й чарів перемінює. Чарами заворожує світ людей. Вона бере людину на свої крила й несе геть. Несе далеко від життєвих турбот і заносить у країну нерукотворної краси. Несе й підносить щораз вище й вище, ген до Бога, до Творця Всесвіту й Його краси... Людина починає відчувати, що вона справді частинка Бога, Його величі й доброти.

Хто раз бачив і переживав красу й чар зимової ночі в гуцульських горах, той її вже ніколи не забуде! З душею і серцем переповненими чаром гірської, зимової краси перейде крізь життя й донесе її до гробу. Бурею занесений в чужі краї, серцем тужитиме за горами і їх красою.

Місяць засіває гори сріблом. Ясно, як у день. Не спиться Пецикові. Сидить, у вікно глядить і сам до себе говорить: «Ні, ні, краси оцих гір ніхто не може ні словами висказати, ні на папері змалювати! А люди дивуються, як міг я, не боячись труду далекої дороги й не зважаючи на свою старість, залишити в Америці панство, багатство й повернути сюди, до цієї бідної хатчини під Круглою. Люди не годні зрозуміти дивної сили любові до рідних місць. Тої сили, яка, не питаючись, бере на свої плечі й несе почерез високі гори й глибокі річки, через моря і океани... Несе в рідні сторони! Люди дивуються, не можуть старого Пецика зрозуміти. І не зрозуміють...

Глядить крізь вікно Пецик. Глядить на заворожені гори й ліси. Душа його радіє, красою гір п'яніє... Довго-довго сидів Пецик біля вікна. Наколи місяць, за гори сховався, пішов Пецик спати, минув тиждень, два... Здавалось, що вже ні великої зими, ні лютих морозів не буде! Якось однієї днини стало зовсім тепло. А потім? Потім усе небо покритося хмарами. І почав падати свіжий сніг. Падає сніг і падати не перестає. До цього ще й вітри починають дуги — це ж не вітри, це буря звіялась. Завив вихор вовків, завив голосами по всіх горах. З усієї сили в Кривий ліс ударяє. Стогне, виє і лютує. Падуть столітні дерева. Вихор, упершись в ліс, починає свій пекельний танець. Лютує, стогне й свище! Побудив все, що в лісі зимовим сном спало. Прокинулись зі сну лісові духи. Збудились лісовики, лісні й мавки. Плачуть, різними голосами заводять. Арідники й мольфарі до смертельної боротьби з вітрами стають. Хочуть їх здержати, вгловтати. Йде затята боротьба. А буря не здається, шаліє, реве й гуде. Он крізь рев бурі чути плач. Ні, це не мавки, а грішні душі голосять, помилювання просять. Не дай Боже на двір виглянути! Як пір'я порвала б буря і в світи занесла б... Але й буря має тут свою

красу. О. ще й яку красу. Це Пецик добре знає. Він сидить у темній хаті й слухає. Він усі ті голоси, що аж сюди з Кривого доходять, знає... О, о... Як же там буря шаліє! Нараз затряслась його хатина і щось затріщало й упало. Ага. Це буря зірвала дах з його хатчини. Нехай там. Таких дахів, зірваних цієї ночі, буде немало. Ватра в хатчині погасла, стає холодно. Щоб ранку діждатись.

Прийшов ранок і буря втихла. Пробує Пецик вийти з хати. Та куди там! Її зовсім снігом занесло, двері не відчиняються. Що робити? Кричати? А хто ж його крик почує?

Холодно. Пробує ватру розкласти. Не хоче горіти. Нема продуву й дим не має куди виходити. Душиться Пецик у димі. Мусів ватру погасити. Що ж буде з ним?

Ген сполудня добилися до нього сусіди з лопатами. Ледви відкопали бідного Пецика. Жаліють його, а він сміється й дякує, що не дали йому згинутися...

Впродовж кількох днів працювали гуцули, поки прокопали стежки до води й до стіжків із сіном. Місцями треба було тунелі прокопувати. Багато шкоди наробила буря. Пецика забрали добрі люди до себе. Не міг же він у бездахій хаті жити. Погана й гостра була зима цього року в горах. Не скоро її гуцули забудуть.

Пецик почав щось покашлювати. Мабуть, перестудився. Та на світі немає нічого вічного... Все проходить і минає. Минула и довга зима в горах... Повіяли теплі вітри з півдня. Почав топитися сніг і була повинь. Поплили сніги з водами. Знову зазеленілися гори. Заспівали пташки, закукала зозуля, заграли телінки.

Прийшла весна й усміхнулась до гуцулів сонцем. Радіють гуцули. Раді, що весни діждались... Прийшли теплі дні й вечори. Тихі, місячні ночі.

Вечорами сідає Пецик на лавочці і довго вночі слухає шепоти весняної ночі...

Сидить і згадує молоді літа. Згадує все те, що минуло й більше вже не вернеться. Не вернеться ніколи...

Не раз заходить до нього ввечері сусід Ткачук-Обарінчук, часом принесе Обарінчук сопілку, сяде й почне грати. А Пецик до нього:

«Не грайте, Ткачуку, веселої, грайте такої, тужної, щоб за серце брало».

Грає Ткачук, а Пецик слухає. Слухає і покашлює...

Одного вечора вийшов Пецик з хати й сів на лавці. У хаті якось душно йому й дихати важко. Сів, думає і кашляє. У грудях щось тисне й проколює... А, може, це вже смерть надходить. Що ж. на цім світі ніхто вічно не живе...

Йшли раненько люди в Скупову й знайшли Пецика на лавочці неживого. Сидить, плечима в стіну хати опертий, сидить, якби живим був... І очі в

нього відкриті. Мабуть, і після смерті дивиться ними на свої кохані гори. На ліси зелені, на верхи високі й на полонини, овечками засіяні. Заслуханий у шум смерік і потоків, і в голос трембіти, що десь там за верхом грала й голосила, наче горам сумну вістку несла: «Нема вже старого Пецика під Кременицею. Пецик закінчив цієї ночі своє життя. Перестало битись старе серце, що з усієї сили любило Верховину».

Похоронили Пецика. Не голосила над ним жінка, не плакали за ним сини. Вони й не знали, коли і як закінчив їх батько життя, далеко там, в Карпатах поміж гуцулами під Кременицею. Опустила хатчина під Кременицею, навіки сиротою залишилась ...

БЕНДЗАРІВКА

Просунувшись потоками в Дземброню і Бистрець, ген аж під саму Чорногору, й заселивши долину Черемошу, де постав пізніше присілок Жаб'я Зелене, намагались гуцули продертись далше в глибину гір горі Черемошем. Але нелегко було це зробити. За Зеленим, куди не глянути, високі гори з темними лісами по обох сторонах Черемошу. Ті ліси сходили до самої ріки і продертись крізь них було неможливо.

Недалеко за Зеленим впадав у Черемош потік, що з далеких гір випливав і крізь темні ліси пробивав собі дорогу до Черемошу. Сюди сходив старовинний плай, що вів з Красноїлі і Голов почerez Скупову і Стовпні. Називався цей плай «Угорський».

Йдучи отим темним потоком, можна було дістатись на високу полонину Лудову. Але плай, що на ту полонину вів, був дуже стрімкий і нелегко було вийти на полонину.

Дрімучі, непроглядні ліси по обох берегах Черемошу за Зеленим, повні всяких диких звірів, манили все гуцулів, тягнули до себе й не давали їм спокою. Не дарма ж отой плай, що сходив тут на Черемош називався «Угорський»... Ним же вів шлях на Угорщину — ото ж треба було його відсіля провести почerez ліси й полонини аж ген туди, на другу сторону Карпат на Угорщину, чи як казали гуцули, «за гору»... Непосидюче гуцульське плем'я не спочило доти, доки той шлях понад Черемош, а потім, від непам'ятних часів так званим «Руським ділом» — почerez полонини й гору Копілаш не провело. З Копілаша сходилося на потік, а потоком у Руську Поляну, а потім понад Тисою у Сигіт. Це був найдавніший шлях, який лучив гори та їх мешканців по цей і той бік Карпат. Був це шлях зносин і співжиття одного й того самого племені, що заселило Карпати, і одночасно був це шлях вимінної торгівлі. Цим шляхом ходили опришки «за гору» по здобич...

Трохи далше за Зеленим, де над Черогошем по лівім його березі,

Угорське у селі Зеленому

відійшли гори трохи даліше в сторону Чорногори, постала мала гуцульська оселя Явірник. Дальше просуватись було вже просто неможливо. Звідси йшов лише крізь дикі ліси плай, яким можна було вийти на полонини й на Піп Івана, другий після Говерли найвищий шпиль Чорногори. Далі, горі Черемошем, по обох його берегах, стрімких і недоступних, простяглася лісова пуща. Кінця їй немає. Вона тягнеться ген туди далеко-далеко, аж туди, де Черемош свій початок бере... Чорний Черемош. Лише в одному місці розступаються тут гори й творять широку долину.

Прекрасна, сонцем залита долина, утворилася саме тут, де в Черемош вливається шалено-бистрий потік Шибений. Тут Черемош бере в свої обійми води оцього Шибеного й несе в далекий світ. Тут не лише зливаються разом води Черемошу й Шибеного, а тут ще й лучаться шуми двох гірських стихій... Шумлять ліси, що наче вінком окружили сонячну, зелену й квітчасту долину — шумлять і води Черемошу й Шибеного — і разом творять симфонію гір, з якою не рівнятись і найкращим симфоніям Бетховена чи Чайковського... Це могутня симфонія вічності. І ліси й води шумлять тут і грають безперервно так само, як шуміли й грали перед віками.

Самим Богом була створена, благословенна й неземською красою наділена ця долина над Черемошем і Шибеним. На цій долині відбувалися колись

герці оленів, тут чатували на здобич ведмеді, а взимку заходили сюди вовки. Ніхто інший, лише ті звірі протоптали з полонини крізь лісову пушу стежки сюди. Тими стежками почали ходити пізніше люди. Великі стежки, а, якщо ширші були, то їх названо пляями, — в різні сторони: горі Черемошем у Буркут, а даліше під Чівчин, поміж полонинами Бабою Лудовою, Штефульцями й Лустуном і до джерел Черемошу. Почерез Копілаш Руським Ділом на Закарпаття, горі Шибеним на полонину Радул, а почерез Погорілець на Піп Івана і на Стіг, а горі темними лісами направо на полонину Луковиці й Похребтину, вліво на Лудову, а прямо — на річку Пробійну через присілок Шикмани в Гриневу. Скільки ж весною тут усякого птаства! Бог знає, звідкіль воно сюди прилітає? Будує гнізда і від світанку до пізнього вечора наповняє долину співом, криком і вереском. Часами над цією долиною високо-високо орли, що десь там у Чорногорі гнізда мають, літають і кружляють. Знова ж у Черемоші і Шибеним пструги до сонця підстрибують і комашок ловлять... А куди не глянути, всюди квіття і квіття, а по ньому різнобарвні метелики з однієї квітки на другу перелітають... І бджіл тут багато; в дуплах старих дерев на зиму мід ховають... І буйні трави й різне пахуче зілля тут... Ніколи сюди холодні вітри не доходять — ні з півночі, ні зі сходу, бо з тих сторін заслоняють долину могутні гори, покриті лісами. Від заходу теж закривали долину лісисті гори, а сама вона нахилена була в сторону півдня. Не диво, отже, що тут навіть і взимку набагато тепліше було, ніж деінде в горах, та й сама ж весна, заки вийти на гори, заходила вперед тут і завітчувала долину.

Оця то прекрасна закутина в далеких горах, ця зелена й сонячна долина над Черемошем і Шибеним, не мала давно своєї окремої назви. Аж ген пізніше почали гуцули цю місцевість «Бендзарівкою» звати. Звідки ж пішла ця дивна назва?

Колись гуцульські Карпати були дуже рідко заселені. Це ж найвища частина східних Карпат — Бескид Лісистий — грізний і людям важко доступний. Місць для людських осель майже не було. Всюди гори й ліси, повні хижої звірини, де ж тут жити? Як крізь ліси продиратись? Там гори й скелі, тут непрохідні, повні жаху й таємниць ліси. Лиш де-не-де лісові прогини... Але все ж таки знаходилися з відважних найвідважніші, які пробоем здобували ліси й гори... Сокирою і вогнем здобули лісову пушу й просувались у щораз вищі гори. Нелегкою була боротьба людини з природою, нелегко піддавались людям гори й ліси. Віками тривав нерівний, завзятий змаг...

Сьогодні важко уявити собі ту грізну, недоступну лісову пушу понад Прутом і обома Черемошами... В ній — чи лише хижі звірі жили? О, ні! В ній повно було й лісових духів! Арідники в ній проживали, по ночах лісовики кричали й лісні та мавки танці виводили, співаючи, на ріки сходили і в них купалися... Нехай би був хтось відважився вночі в ліс податися!... Про-

пав би! Всі оті лісові духи-чорти боронили доступу в своє лісове царство...

Та перші завойовники гір не дуже там дбали, щоб ліси для себе завоювати. Вони шукали для себе місць прожитку й для поселення. Такими ж осідками могли бути долини над ріками й лісні галявини! Там будовано прості, з круглого дерева шалаші з маленькими віконцями, з вогнищем посередині та леговищем на ніч. Власник шалаша весь день перебував надворі, в шалаші лише готував їжу на вогнищі, а вночі спав. Вночі не дай Боже було вийти з шалаша! Пропав би! Якщо не пожерли б дикі звірі, так пірвали б злі духи, з якими не можна було жартувати, а боротись з ними також було неможливо. Ні куля їх не досягала, ані вогонь їх не брався. Вдень, як вдень, але ніччю треба було дуже «варуватись і сокотитись». Двері до шалаша треба було добре з середини підперти... Щастя, що цілу ніч ватра горіла — вона не лише тепло давала, але й доступу всяким «ворогам» не давала... О, ватерку гуцули дуже «обшіновували». Влітку сяк-так, ніч коротка. Але взимку! Ночі довгі-предовгі!.. Раптом буря як завіє «усекими» голосами, заговорить і засвище! З глибини гір і лісів духів повиганяє... О, тоді без колиби й ватри в горах навіки пропав би!

Ох, ліси, ліси були колись у гуцульських горах. Низом буки, граби, явори й клени, над потоками вільхи й верболози, вище розкішні смереки, а д'горі від них стрілісті ялиці. Вийти на верх, глянути, то аж у очах темніло. А понад темними лісами зелені, безкраї і безмежні полонини — полонинський світ!

Все це: гори, ліси й полонини були колись «нічийі»... А пізніше, казали гуцули, «Божі та й наші!»... Ще оті долини й галявини, та зруби й згари, а пізніше царинки, де можна було маржину пасти й на зиму для неї сіна накопити, так це належало до поодиноких газдів — та й полонину хотів кожний газда, що мав намір посісти. Й це було «людське».

Оті ліси, яким не видно було ні початку, ні кінця, яких ніхто не міряв і в їх глибину не заглядав, то вони були справді «Божі», а ще більше «нічийі»...

Давня Польща не цікавилася зовсім оцими карпатськими лісовими пущами. Лісів мала тодішня Польща багато в інших, доступніших місцях. Поза тим Польща, правду сказати б, боялася не так оцих гір, як їх мешканців — гуцулів... Гуцульщина жила своїм власним, свободним, від нікого незалежним життям. Була це «самостійна» країна поміж тодішньою Польщею і Молдавією чи там Валахією. Лише, що гуцули по цій стороні Черемошу казали про той другий його берег «волоський бік», а тамті називала лівий його берег «ляцьким боком»...

Вільним, свободним життям жили гуцули в своїх горах, а що десь там у світі, поза їхніми горами, діялось, тим зовсім не цікавились. Знова ж «світ» не дуже й то цікавився гуцулами.

Однак прийшли інші часи. Галичина враз із Карпатами по цей і той бік Черемошу дістається Австрії. Австрія намагається взяти Гуцульщину під свою адміністрацію. Надсилає в гори своїх «урядовців»-мандаторів, із прямо необмеженим кругом діяння... Найбільше «вславився» на Гуцульщині своєю самоволею і жор-стоокістю мандатор, що мав свій осідок у Устеріках. Вільне гуцульське плем'я починає бунтуватись... Австрія хоче брати з Гуцульщини рекрутів... А рекрут мусить у тих часах дванадцять літ у війську служити. Легко сказати дванадцять літ військової служби десь там, далеко у Відні чи поза Віднем; для гуцула який іншого світу поза світом у горах не бачив і який всім серцем і душею любив і без них жити не міг! То ж гуцули-легіні втікали в далекі ліси і гори, а забрані силою до війська, «дезертерували». Багато їх пішло в опришки. Це власне й був початок опришківства в гуцульських горах.

Пізніше вимагає Австрія від гуцулів податків. Каже платити собі податки від кількості посіданих моргів землі: чи це царинка, чи невжиток, ліс, чи полонина. Гуцули вважають це за «напасть». «Як же це так? Платити? Кому і за що платити? Земля ж була з первовіку людська тай Божа! Ніхто досі за неї нікому не платив! Чому ж би тепер мало бути інакше? Ніколи цьому не бути, щоб ми за нашу землю комусь там платили!»

І не платили. Справді ті податки не були великі, всего три крейцарі з морга, але ж коли в когось була полонина шість — чи сімсотморгова, тоді той податок не був уже такий дуже «маленький». Гріш був у тих часах дуже дорогий. Не помагали ні намови, ні погрози, гуцули податків не хотіли платити. Гуцули ж, люди вперті і завзяті!

Аж ось заходять у гори якісь комісари й землеміри з жандармами. Починають міряти гори. Сміялись зразу гуцули: «Як же переміряти такі високі гори, непрохідні ліси й полонини?» Але «пани» міряли, та й казали: «Оце Дронєкове, Шкіндюкове, Шікірекове, а це цісарське, державне, чи як пізніше казали «камеральне»! Та, видно цісареві не потрібні були полонини, ані зруби-згари; пани відмірювали йому лише ліси... Але ж полонина без ліса при ній нічого не варта... Посиляли гуцули своїх депутатів аж у Відень, домагатися звороту полонинських лісів, що їх пани «від полонин повідбивали». Та депутати мало чого добились; гори таки поділено. Було тут відтепер «людське» й «цісарське», а «Божого» вже не було. Лише ліси в селах і близько сіл залишено гуцулам, всі ж величезні лісові простори стали власністю держави, стали лісами «камеральними» — «Камеральщиною». Але й ті ліси, що гуцулам залишено, випалювано й викорчовувано безмилосердно й завзято, щоб мати царинки на сіно, бо маржина множитья, а зими в горах довгі, сіна, треба багато... Так мусіли ліси піти з димом, а гуцули заспівали:

«Куди були темні ліси, тепер лишень згари, Поки бувсми молоденький

не було мні пари». Поки колись молоді гуцули постарілись, старі і темні ліси зникли, залишаючи по собі «згари».

Наколи ж «цісар» перебрав у своє володіння карпатські ліси, тоді на-слав у гори своїх слуг доглядати й «сокотити» (пильнувати) своє добро, о — отих лісів... Були це лісничі й «надлісничі» та й ще якісь там високі урядовці, що були над тамтими. Всі вони разом мали стерегти «цісарське» добро, як своє око в голові. Для них збудовано в горах вигідні й гарні лісничівки й надлісничівки, як для «панів» годиться... Всі ці пани були чужинці... Були це «зайди», яких гуцули ненавиділи, але й боялись їх, бо як би там воно й не було, а це ж таки «цісарські слуги»...

Трохи згодом постало «Акційне товариство для експлуатації Карпатських лісів». Акціонерами були короновані голови, а між ними й цісар Франц Йосиф, король Румунії і інші. Акціонерами були князі і графи та великі багаті.

Прийшла загибель карпатським лісам і тій дикій звірині, що досі в них вільно жила. Тоді, то появилися в горах німці, як Фаєрі, Сірке, Кандлі, Бенздорфери й Мільцовічі. Всі вони були урядовцями отого акційного товариства й усі стали великими багатіями... Фаєрі мали свої «посілости» в Зеленім, Гриневій, Яблониці та в Устеріках. Мільцовіч запосів присілок Гринєви, Шикмани, а потім купив одну з найбільших у горах поолонину Чівчин. Ніхто тут не міг з ним багатством рівнятись. Один із Сірке перенісся з Карпат у Швейцарію, де став власником кількох вілл у Лозанні, а Кандель купив два великі дома в Бадені біля Відуца... туди перенісся. Всі ці німці були між собою посвоячені. За їхніми «стараннями», як урядовців товариства, почалась експлуатація карпатських лісів.

Встелились узбіччя гір трупами зрубаних смерек і ялиць, котились ті «труп» стрімголов у долину, на потоки, а звідти на береги Черемоша. Побудовано у верхів'ях на потоках величезні тами-гаті, якими задержувано воду, а коли її назбиралось багато, тоді підношено «шлюзи» й зроблено штучну повінь. На збурені хвилі потоків скидано дерево й воно плило Черемошем ген у «доли», де його з води виловлювано й продавано. Це був так званий «дикий» сплав. Він був дешевший від пізнішого сплавлювання дерева дарабами...

Такі, величезних розмірів, штучні озера, були в горішньому бігу Чорного Черемоша під полониною Лустуном, на Шибенім і на Пробійній. Човнами по них їздили. І води гір мусіли «панам» служити й на своїх хребтах нести в світ прикрасу гір — ліси... Плили карпатські ліси в далекий світ, а акціонери набивали кишені сріблом і золотом. Їх урядовці в горах багатіли. А чим більше «пани» багатіли, тим скоріш гуцули бідніли...

Пливуть ліси у світ за очі, а звірина лісна, плаче, що ніде їй подітись. А

вже найбільше плаче чорногірський ведмідь — «вуйком» гуцулами прозваний. Це ж бо справжнім власником отих темних лісів був він — ведмідь-вуйко. Ті всі ліси, це було колись його царство! А тепер? Мусить іти геть туди далеко у недоступні звори, у вертепи й нетрі...

Одним з урядовців «Акційного товариства» був німець Карл Бенздорф. Його місцем осідку була ота прекрасна долина над Черемошем і Шибеним. Було в нього кілька дітей, а між ними малий синок Вільгельм-Віллі. Його бавила няня, Катерина, що походила з Кут. Від неї навчився Віллі української мови, багато пісеньок і байок. Він не давав їй спокою, жадаючи від неї все нових пісень і казок. Вона знала їх дуже багато. То ж і не дивно, що Віллі, прилягши всім серцем до няні Катерини, полюбив ті пісеньки й байочки, що від неї чув, а разом із ними полюбив і ту мову, в якій йому няня пісеньок співала й казок оповідала... Прямо сказавши, не німецька, а українська мова стала йому рідною мовою. З нянею перебував він увесь час, з нею ходив по лугах, квіточки збирав й метеликів ловив, знав гнізда всіх пташок, що тут навесні їх побудували, любив слухати їх щебіт, сідав з нянею над Черемошем чи над Шибеним і слухав їх шуми. Оця долина над ними — це був його світ... Іншого ж світу він не бачив і не знав. А був цей світ прекрасний, повний чарів, співу й казок, квітів і метеликів, зелені і сонця. Навесні і влітку, ба й восени жадна сила не вдержала б його в хаті. Його хата, це зелені царинки, Черемош і Шибений, і ті ліси кругом, де як няня розповідала, живуть усякі духи, лісовики і мавки, а вночі з лісів виходять і над Черемошем при світлі місяця танки виводять...

Коли Віллі підріс, то часто перебував із старим Іваном, що в його батька служив і вмів багато про давні часи в горах розповідати. Цей то Іван навчив його вперед із лука, а пізніше із пістолі й рушниці стріляти, навчив і пстругів у Шибеному ловити. Раз приніс йому молодого оленя, якого освоєно й він усе з ним ходив та навіть на крок від Віллі не відходив.

Але скоро, дуже скоро минуло безжурне дитинство Віллі. Батько спровадив для нього вчителя. Віллі мусів сидіти в хаті і вчитись. О, як ненавидів він того вчителя і його науку! Учитель не дозволяв ходити з Іваном і Катериною; казав сидіти в хаті і читати й писати та й ще жадав від нього лише по німецьки говорити! Віллі не дуже то хотів його слухати. Часто втікав із хати й нелегко було його знайти. За те карали його і не дозволяли з хати виходити. Часом брав його учитель з собою на проходи. Але це не було те, що «проходи» з нянею чи з Іваном! Учитель держав його при собі й мало що до нього говорив, а якщо й говорив, то Віллі його не розумів і не хотів розуміти. Що ж міг цікавого йому отой насуплений, бородатий «шваб», як його старий Іван називав, сказати? Куди там йому з нянею, чи Іваном рівнятись! Що він знає? Коли ж раз Віллі почав йому про лісових духів розповідати, він висм-

івав його... Ні, ні, учитель нічого того, що знає няня і Іван, не знає. Віллі став мовчазним. У хаті мало до кого відзивався... Часто, сидячи над книжкою, витирав гіркі сльози. Учитель був суворий і вимогливий, за найменшу провинув карав хлопчину. Пожалітись не було перед ким, хіба перед нянею Катериною і перед Іваном. Поки не було вчителя, життя і світ були для Віллі — чарівною казкою... А тепер? І Віллі витирав сльози!..

Так проминуло кілька років. Віллі пізнав уже, що життя — це не казка. А він той світ казки так дуже, дуже любив. Аж прийшов час, коли скінчилась казка його життя над Черемошем... Щось дивне діється в хаті його батька. Батько довго про щось з учителем говорить, мати задумана, щось там шие, у валізку білизну і інший одяг Віллі складає, а в другу валізку харчі ладує, няня Катерина сльози витирає, Іван ходить насуплений і до нікого не відзивається...

Кличе батько Віллі до себе й починає говорити... Так і так. Віллі мусить їхати далеко в місто, їхати і там у школі вчитися. Найвищий уже час для нього їхати в місто і в школу ходити. Без науки людина нічого не варта! І він, його батько, мусів теж учитись і школи кінчати. Без цього не міг би він нині бути тим, ким є і грошей заробляти. Ці слова батька важким каменем упали на голову Віллі. Ні слова до батька не промовив. Усю ніч провів сонно. Думав і плакав...

Ранесенько вибіг з хати й побіг над Черемош. Став надслухати його шуму... Скаржиться Черемошеві і про своє нещастя йому говорить... Про свій жаль і біль йому розповідає... А Черемош лиш шумить, воркоче і піниться... Вибіг Віллі на горбок отой під лісом, звідки всю завітчану долину видно. О, Боже! Яка тут краса! І він її мусить покинути, він її не буде вже бачити! Збіг у долину, квітки рукою гладить, цілує їх. На плай, на отой Руський Діл вибіг. Ввідсіль видно, як Шибений по камінню біжить, у Черемош поспішає. Чи знає той Шибений, що Віллі вже завтра геть від'їжджає, і хто знає, коли сюди назад поверне?... Довго, довго блукав Віллі долиною поміж Шибеним і Черемошем у кожную закутину заглядав, з усім попрощатися хотів, пив і втягав в себе красу гір, щоб її з собою в далекий, чужий світ взяти...

Завтра... Завтра вже мусить розпрощатися з усім, із Тим, чим досі жив... Мусить їхати туди, де ні шуму Черемоша й Шибеного не буде чути; де не буде шум лісів до сну його колисати; де не буде ні няні Катерини, ані старого Івана, не буде чути тієї мови, якої няня його навчила, якою йому пісеньок співала й казок розповідала. Скаржиться Віллі Черемошеві і Шибеному, горам і лісам; на гірку долю свою нарікає... Ні батько, ні мати його не розуміють... Але Черемош і Шибений і, ті темні ліси, та й ще няня і Іван — лише вони одинокі розуміють, напевно, його біль і жаль. Завтра, завтра вже мусить їхати в далекий світ... Їхати туди, де не буде гір, ні Черемошу, не буде

Руський Діл у Першу світову війну

чути ні сопілки, ні трембіти, ані реву оленів, що пізніми вечорами над Черемош із гір сходять, ані зимового виття голодних вовків... Зовсім інший світ там, де він мусить у школі вчитись... А він із усієї душі ненавидить той чужий світ! Ненавидить і боїться його! Який же жаль буде за доброю нянею Катериною і за старим, таким щирим Іваном! Не почує співанок і казок няні, не буде чути розповідей Івана. Нарвав квітів і кілька зелених галузок смереки й два білі, кругленькі камінчики, один із Шибеного, другий із Черемошу взяв і все це в платину зав'язав. Це на пам'ятку з собою візьме.

Довго не міг Віллі заснути. Це ж остання його ніч над Черемошем. Аж десь над ранком заснув. Та не довго спав. Ще сонце не зійшло, а вже його будять... Пора в далеку дорогу збиратися. Іван уже коні запрягає, няня валізки на віз несе. Батько стоїть і люльку на довгім цибуху курить. Мати доглядає, щоб чогось не забути на віз подати...

Сідає на віз учитель, сідає біля нього Віллі, що попрощався вже з батьком і матір'ю та зі сестричками. Іван сидить напереді і держить в руках віжки... Коні рушили. Няня вчепилась воза й біжить. Біжить за возом і голосно плаче; їй здається, що її Віллі, як вона його називала, її Василько, десь на край світа їде, звідкіль уже ніколи не поверне. Ледви її від воза силою

відорвали. Поїхав її Васплько... Бог знає, чи ще коли побачить його... Заводить няня, як за померлим...

Віллі їде. В далекий, чужий світ їде. Він же досі того світу не бачив і не знав. Його світ — це була сонячна долина над Черемошем і Шибеним. Там і тепер, хоч ту долину мусить залишити, його всі думки, його душа й серце, його безжурне життя. Їде, та все оглядається позад себе. Тай на Черемош глядить. Води його плывуть туди, куди й він їде. Але вони скоріше біжать, ніж біжать коні. А у водах Черемошу й води «його» Шибеного... Але їх ледве видно, вони змішались з водами Черемоша. То вправо на Черемош, то вліво на гори зелені споглядає. Всюди стільки краси! Він вперше цю красу поза «свою» долиною бачить. Скільки як отієї краси розкинув Бог по всіх горах! І тут, і там, куди не глянути. Очима і серцем втягає оту красу в себе. Як той Черемош круто поміж гори пробивається, як оминає перепони, й все вперед, усе далше в світ біжить! А он там, яка висока скеляста гора над Черемоша зависла, верху її не видно... Скільки тут лісів по однім і другим берегах Черемошу! Приїхали в Жаб'є і дали коням відпочити. Потім поїхали далше. За Криворівню скрутили понад потік, і все д'горі та д'горі, аж виїхали на верх. О, Боже, який же тут світ широкий, як далеко звідси видно! Все гори й гори, все ліси й ліси! А сонце вже за гори ховається. За Буківцем у Яворові мусіли заночувати. Рано далше в дорогу, а все понад річку їдуть. Іван каже, що ця річка, це Рибниця. Їдучи понад нею, переїхали через кілька сіл і заїхали в Косів. Тут побачив Віллі дивні якісь хати, не такі, як у горах і побачив людей, яких ще ніколи не бачив... Іван каже, що це жиди — оті, що колись Христа замучили!.. Дивується Віллі, що вони тут роблять і звідки тут взяли-ся... Давши коням відпочинок, поїхали далше почерез Пістинь ген аж у Коломию. Тут розпрощався Віллі з Іваном... Ох, як тяжко було з ним прощатись і розставатись! Іван, прощаючи Віллі, три рази зробив хрест над його головою...

Поїхав Віллі з учителем у далекий чужий світ. Їдучи все дивився в сторону гір... А там лише синява... О, як же далеко поза ним залишились ті гори!..

Завіз учитель Віллі у Львів і там залишив його в свояків матері, а сам поїхав у Німеччину. Віллі мешкав відтепер у Львові і ходив до школи. Тут, де замешкав, не знали, що з ним робити... Ходить або сидить, усе задуманий, а як ніхто не бачить, то й плаче... О, як страшно тужив за горами, за лісами й за Черемошем і Шибеним! Сам не знав, як пережив у Львові рік. Потішав себе надією, що влітку приїде батько й забере його в гори хоч на короткий час... Але батько якось не приїжджав... О, коли б він ще раз туди, над Черемош дістався, тоді вже жадна сила не вирвала б його звідти! Але батько знав, мабуть, його думки, для того не приїжджав по нього, ні цього, ні другого

року.

На третій рік приїхав батько взимку відвідати Віллі. О, як радів і тішився Віллі! Ні на хвилину не відступав від батька, про все випитував його: що діє Катерина, що робить Іван, як там тепер над Черемошем, чи великі сніги впали, чи приходять сарни сіно їсти, чи багато вовків, чи показуються олені? Усякими питаннями засипав батька. Дивуються свояки: Віллі наче переродився. Не те ж, що був, став... Але батько зміркував, що було б, як би так синок його в гори приїхав. Тому на всі просьби Віллі забрати його влітку у гори, відповів:

«Ні! Як закінчиш школу у Львові, тоді щойно можеш приїхати в гори — скоріше, ні!»

Що ж мав робити бідний Віллі? Тужив, скучав, а часом і плакав. Закусив зуби й вчився — рахував роки... Вони так тягнулися як та брудна вода Полтви... Вкінці таки діждався радісної хвилини! Не ждав, щоб батько по нього приїхав! Куди там ждати! Позбирав усе своє «майно» у валізку і... в Коломию! А з Коломій в Косів заїхав «Балагулою»... В Косові залишив валізку і — пішки у гори! Трохи йшов, трохи підвозили гуцули, й так достався на Жаб'є. З Жаб'я вже «недалеко» додому... Не йшов, ні, а летів... Летів, якби йому до пліч хтось крила причепив... Минув Зелене, тепер ще Явірник і він уже вдома! Серце б'ється, думками він уже там над Черемошем і Шибеним. Ще, ще трохи підійти! Йде, землі під ногами не чує. Ось він уже над Шибеним... О, Боже, якже той Шибений його своїм журчанням і шумом вітає; як він говорить, як промовляє! «Вітайте, товариші дитинства! Я не забув вас! Я до вас повернувся! З вами жити, з вами і вмирати хочу»...

Ось він уже біля хати. А там... хто це? Та ж це Катерина! Його няня! Няня зразу не пізнала свого Василька». А потім скрикнула і обняла його за шию.... «Васильку мій, Васильку!» — плаче й сміється, тішиться і радіє, натішитись не може «Васильком». Там знова старий Іван стоїть. Глядить і сам собі не вірить... Хто це той панич? Таж це «Василько»! Біжить, вітає «Василька». Яка ж радість, яка втіха!

Щойно потім привітався Віллі з батьком. Няня і Іван не можуть надивитись на «Василька». Який великий виріс! Ба й чорнявий вусок під носом у нього! «Хто би подумав, що це той малий їх Василько?! Як-же змінився, як виріс?! З усіх сторін «Василька» оглядають няня й Іван... Радіють і сестри Віллі, радіє батько й мати, але їх радощів і не зрівняти з утіхою Катерини й Івана!

Лише коротенький час пробув Віллі у хаті. Перекусив дещо й, незважаючи на змучення далекою дорогою, біжить над Шибений, говорить з ним, якби це не Шибений, а його няня, або Іван, були.

На горбок, отой під лісом виходить, а звідтам на «свою» долину, яка

прекрасним, розмальованим килимом понад Черемошем простелилася, любується. Яка ж тут краса!

Аж ввечері повернув у хату. Та довго в ній не сидів. Пішов на Черемош... Став. Згори сіє місяць своє срібло; всю долину сріблом засіяв, а тут сріблісті води Черемошу з шумом і грюкотом по каміннях переливаються. З лісів холодний вітрець повіває, жене пахощі живиці — пахощі життя й смерті, що впродовж віків, у лісах чергуються. Десь там далеко заричав олень, а з лісів над Шибеним чути рев ведмеда і смертельний голос сарни, що попала у кігті рися... А он-там під смерекою сидить Іван і на флюєрі тужно грає. Підійшов до нього Віллі й просить, щоб дальше грав, а він буде слухати. Він же стільки років не чув голосу флюєри. Грає Іван, а Віллі слухає. Потім оповідає Іван про все, що тут діялося за той час, коли Віллі в школах учився. Та й розповідає, як Катерина за «своїм Васильком» тужила, ну і йому самому Іванові, було за ним дуже «банно»... Довго ввечері пересиділи оба, Віллі й Іван, під смерекою над Черемошем... Подивлялися красу долини, залитої сяйвом місяця і зірок, надихану пахощами квітів і зіллям — любовались і налюбуватися не могли чарами гірської ночі, та її шепотами й дивними, повними таємниць і загадок, голосами, що неслися з гір і лісів...

Щойно тепер почала перед молодим Бенздорфом відчинятись нарозтіж книга гір і їх краси... Тієї пречудної, єдиної й повної чарів гірської природи, яких він досі ще не бачив і не знав. Дитиною він знав лише ту долину над Черемошем і Шибеним, та ліси кругом неї. Це був його гірський світ, який перед роками з собою в серці у Львів забрав. Пізніше пізнав береги Черемошу й гори почерез Яворів у Косів — і це було все... Відтепер аж почав його світ гір розширюватися. Чим більше той світ пізнавав, Тим більше він його до себе мав і притягав. Не було сили, яка би його в хаті вдержала! Вставав разом із сонцем і йшов в гори... Часом то й кілька днів не видно його було над Черемошем. Десь, блукаючи полонинами, ночував у стаях, їв там кулешу з бриндзею, запивав жентицею та вів безкінечні балачки з гуцулами. Любив дуже з гуцулами говорити, полюбив їх усім серцем. Найчастіше йшов горі Шибеним ген аж до його джерела, а потім плаєм і густими лісами виходив на полонину Радул, за якою тягнулись полонини й гори Закарпаття... Або ходив почерез Погорілець і так виходив на Піп Івана. Виходив на його вершок, а звідти бачив отой чорногірський світ — світ незрівняної, дикої краси... О, скільки ж тут не лише краси, але й дикості, див і чуд природи! Який же це геніяльний майстер-будівничий був, що збудував оці гори і засіяв їх та заворожив красою, рівної якій, не створити людським рукам?

Долом снуються сині мряки, чи по-гуцульськи «мрєч», а вище зелені, аж темні ліси, а верхи в сяйві сонця купаються... Кругом зелені полонини, чорними й білими квітами овечок засіяні, а за ними вівчарики ходять, співа-

нок співають і в сопілки грають. Діти гір. В горах родилися і зросли — в горах їх і поховують колись. Без гір зів'яли б і зсохли б. Шуміли їм гірські потоки й ліси, коли були малими, вколисуючи їх до сну, шумітимуть їм колись і над їхніми могилками...

Якась дивна, непереможна сила чи якась невидима рука, тягне Бенздорфа все даліше й даліше, все вище і вище; з верха на верх, то знов у долину, а з долини вгору, безперестанно, безугавно й без відпочинку... Що крок, то інший вид, інші гірські «чуда й дива». Все це оповите красою, надихане вічністю і таємничістю та загадковістю.

Тягнула його невидима рука горі Черемошем у Буркут, а відтам плаєм на полонину Старостаю і полонинськими верхами аж на Чівчин, де часто можна було стрінутись з вуйком-ведмедем. З Чівчина на Лустун, з звідтам стрімкою стежкою на Черемош, а потім із його бігом назад на Шибений.

Тут він купався в його чистій, холодній воді, сідав на його березі і ловив пстругів. То знову крутими, звірями протоптаними стежками, заглиблювався в ліси і слухав там таємничий шум смerek і тихий шелест буків і кленів, слухав казки про минуле гір і лісів, про безперервність чергувань життя і смерті. Не пам'ятав, як і коли проминуло літо. Те літо, що було для нього одним святковим днем. Днем радощів і втіхи, днем впоєння і щастя, днем безжурності й забуття, днем захоплення красою гір аж до безтями, аж до самозабуття...

Закінчилося літо, а разом із його кінцем прийшов і кінець безтурботному життю молодого Бенздорфа. Разом із мряками, що почали насуватись на гори, налягала на його душу нова журба. Батько пригадує йому, що надходить час їхати у Відень і там продовжувати науку. Як не просив, як не благав Віллі батька, щоб дозволив йому тут у горах залишитись, все було даремним. Батько був рішучий і неподатливий. Що раз сказав чи постановив, так і мусіло бути! З великим болем і жалем у серці попрощався Віллі ще раз з горами, нянею й Іваном й поїхав у далекий-далекий Відень.

Заїхав у Відень, в якому все для нього було чужим й противним та й ненависним! Ніяк йому до великоміської метушні й гамору звикнути. Туга за зеленими лісами, за шумом і клекотом потоків, за ревом звірів, за голосом трембіт і сопілок, гадюкою довкола серця в'ється і кров з нього висмоктує.

Сяде за стіл, схилить голову над якоюсь там книжкою, а його думки втікають геть від книжки й біжать у Карпати... Летять туди, де Черемош води Шибеного в свої обійми бере. Важкою до відгадування була для нього загадка: чи залишив він свою душу там далеко під Чорногорою над Черемошем, чи взяв ту Чорногору з собою і в своїй душі та серці носить? Що дав би за це, щоб десь тут раз почути ту співучу мову, якою няня казок колись йому розказувала, пісеньок співала і якою Іван про давнину йому розповідав...

Ніхто не годен зрозуміти його втіхи, коли раз таки вдалось йому почути ту мову... Почув її від своїх колег із високої школи у Відні. Почувши, як ті колеги між собою говорили, підбіг до них і їх мовою заговорив. Познайомився з ними. Вони не були з Галичини, а з Закарпаття, але їх мова була дуже зближена до гуцульського говору. Заприятелював Бенздорф із отими закарпатчиками. Заходив до них, а вони до нього. Легше було йому тепер на душі, мав із ким поговорити мовою Карпат. Часто йшли разом над синій Дунай, на його березі сідали й вели балачки. Не раз співав Бенздорф гуцульських співа-нок, що їх багато від няні, Івана й гуцулів навчився, а вони дивувалися, що німець стільки тих пісеньок знає і так дуже гори й гуцулів любить. Його ж так дуже-дуже до гір і гуцулів тягнуло.

Ні Відень, ні тутешнє життя зовсім до вподоби не припали йому. Хоч би раз ще туди поїхати! Хоч раз ще на гори глянути й почути шум Черемошу! Але батько завзятий. Не хоче прислати грошей на подорож. Хочє, щоб він сидів у Відні, аж поки не покінчить студії у високій школі.

Наблизились Різдвяні Свята. Пригадує собі студент ті свята там у горах Карпатах, над Черемошем. Пригадує чари Різдвяної ночі в горах. Ночі, предивними чарами замороженої. Ох, зима в горах і Різдвяна ніч там! Хто раз ту ніч пережив, той уже ніколи її не забуде! На крилах би туди полинув і до засніжених смерек пригорнувся б... Каміння в Черемоші цілував би! Жагуча туга за зимою в горах огортає його і ні вдень, ні вночі не покидає його, спокою не дає. Зараз без надуми й застанови поїхав би! Але ж у нього грошей на таку далеку подорож немає! Іде на залізничний двірець. Там бачить потяги, що на схід їдуть. Їдуть люди, а він не може їхати. Туга, і жаль, і досада. Раз стоїть отак на станції і бачить вантажний потяг із написом: «Відень – Краків». Не думає багато, підходить до кондуктора, що стоїть біля потягу. Здоровить його і проосить, чи не примістив би його де на потягу й не завіз до Кракова? Розповідає йому, що він студент, хотів би дуже на свята додому в Галичину поїхати, але грошей в нього немає. Усміхається кондуктор і каже, що по перше така їзда не дозволена, по друге ж зима й мороз і холодні вітри дують, а дорога далека. Вантажний потяг їде поволі. Та студент не дає себе нічим відстрашити. Що ж мав робити кондуктор? Був він людиною доброго серця. Казав студентові обійти потяг з другої сторони так, щоб ніхто його не бачив, А там, на одному вагоні є великі порожні бочки, нехай залізе в одну з тих бочок і так зможе до Кракова заїхати. Побіг студент і заліз у бочку і зовсім «вигідно» примістився в ній. Рушив потяг, забилося серце в Бенздорфа. Він їде додому, їде!!! На одній із більших станцій, на якій потяг мусів довше затриматись, а була вже ніч кондуктор підійшов до нього й казав вилізти з бочки. Запровадив його в ресторан і заплатив йому вечерю. Ще й пляшку гарячого чаю казав узяти на дорогу. Бенздорф оповів кондукторові, що йому

треба буде з Кракова до Львова їхати, а зі Львова в Коломию. Подумав кондуктор і сказав, що в Кракові поговорить з кондукторами й котрийсь з них завезе його до Львова. Щоб лише не замерз по дорозі. Поїхали. Ще раз на одній станції подав кондуктор студентові хліба, ковбаси й чаю. Нарешті приїхали до Кракова. Кондуктор зробив, як обіцяв, і передав його в руки кондукторові, який їхав до Львова. Цей в дорозі теж піклувався студентом і не давав йому голодувати й замерзнути. Довіз його до Львова, а там передав кондукторові, який довів його в Коломию.

Слава Богу! — Бенздорф уже в Коломиї. А з Коломиї, то пішком то саними, й у Косів дістався. З Косова трохи йшов, трохи гуцули підвозили та й їсти давали. Гуцули ж добрі й гостинні люди. Пізнім вечером добився над Шибений.

Заходить у хату. Мати в долоні сплеснула, побачивши сина. Батько стоїть і з дива не може зійти, як міг син таку далеку дорогу без грошей відбутися? Син не сказав батькові правди, яким способом із Відня до Коломиї дістався. Казав, що він дістав на дорогу гроші від багатого колеги, якогось там молодого графа. Не дуже вдоволений був батько приїздом сина, але нічого не говорив. Син ледви ранку діждався. Біжить оглядати «свої» гори, любоватися красою і чарами гірської зими.

Стоять, мов закам'янілі зелені смереки, білим пухом снігу припорошені. Стоять тихо ліси, зимовим сном дрімають і, про весну, мабуть, солодкі сни снять. Тихі, задумані й замріяні карпатські ліси, горді своєю красою, пишні величчю, таємничі та недоступні. На коротенький лише час заходить молодий Бенздорф у хату, а то весь час понад Черемош і Шибений ходить.

Ввечері при ватрі з нянею й Іваном сидить, слухає пісеньок і розказів. Вони все для нього нові та милі й близькі серцю...

Діждалися Різдвяних Свят. Приходять ввечері колядники з Зеленого. «Березою» сам Мартищук, найбільший багач у Зеленім. З трембітою і скрипкою прийшли колядники. Здалеку заграла трембіта, даючи знати, що колядники надходять. Увійшли в хату, віншують кожного зокрема й усіх «посполю», а потім заколядували. Співають коляд, яких, напевно, співано колись на дворах князів у Галичі й десь там аж у Перемишлі. Лише тут, у горах, заховалися ті давні коляди.

Просить старий Бенздорф колядників за стіл сідати, — щиро гостить їх, сам вина їм у пугарі наливає, а молодий Бендорф, той Василько, якого всі гуцули тут знають і люблять, просить ще й ще колядувати, й сам з ними колядує... Він же тих коляд навчився від Івана й Катерини. Колядують, веселяться. Радісно в усіх на хатах розходиться тепло від печі, де сухі, наліті живицею дрова, горять-палають.

На дворі морозна, зоряна ніч над горами свої крила розпростерла.

(«Звізди на небеснім граді, то по одній, то в громаді, — як писав Федькович, — над горами й лісами ясно сяють»...) Іскриться сніг дорогими білими перлами на деревах і землі, висить обважніле снігом чатиння смерек і не ворухиться. Видно, що й вітер кудись там за Чорногору подався й там привіщує. Спочив і він у цю величню, Святу ніч приходу на світ Христа-Спасителя.

А Черемош, — той ніколи не спочиває і не втихає. Він тепер боротьбу з морозом веде — не дає себе в лід закути... Буриться, піниться, лютиться і грізно бурчить-клекаче.

Блаженна, Свята ніч зійшла на гори й у серця тих, що за столом сидять і колядками Христа величають. Разом з ними засіла й радістю та й щастям їх сповила.

Пізно вночі попрощалися колядники з гостинною хатою Бенздорфа — «роздекувались», ще раз усім «повінчували» всяким добром «від Різдва до Нового Року, до Богоявлення і Воскресіння — й до ста літ, поки вам Пан Біг назначив вік», — ще раз заголосила на дворі трембіта — й колядники пішли, лише сніг їм під ногами заскрипів і зірки до них ще дужче заморгали.

Ще тиждень — і мусів студент їхати... О, як скоро минув час! Як казав Іван: «Як з бича луснув», — минули два тижні побуту «його Василя» вдома.

Поїхав молодий Бенздорф у Відень над Дунаєм і вже не скоро побачить Черемош... Поїхав з твердою, рішучою постановою в голові. Впертий його батько, але ж він його син, — потрапить бути теж упертим і завзятим. «Закусив зуби» й взявся за науку. Мусить скоро свою науку покінчити! А там він уже знає, що зробить.

Якось навесні пізнав у знайомих молоду віденочку, золотоволосу Гільду. Подобалася йому. З того часу не раз сходився з нею, то стрічав її на вулиці. Не раз заходили в парк, сідали на лавочці і довго гуторили між собою. Батько Гільди капітан згинув на війні. Вона живе з матір'ю за костелом св. Стефана. Бенздорф оповідає їй про «свої» гори, про Карпати, Черемош і Шибений; про темні карпатські ліси й зелені полонини! А так прекрасно, з таким захопленням говорить, що Гільда слухала б його і цілий день!

Сходились разом, говорили, жартували, то знов поважні розмови вели, і самі не знали, коли в їхні серця любов появилась... Першим коханням спалахнули їхні молоді серця, які досі не знали ще, що то кохання, що любов. Минав час, а їх кохання не гасло, навпаки, щораз більше розгарялось. Ще, ще трохи і Віллі покінчить свої студії, а тоді зможуть побратись і назавжди жити разом. Але жити там — у карпатах — обов'язково над Черемошем. Гільда готова на край світу з ним піти, щоб лише разом із ним бути й ніколи не розлучатися.

Покінчив Бенздорф науку — доктором права став. Їде додому, а за якийсь час поверне до Відня, повінчаються і поїдуть у Карпати. Відправили обі з

матір'ю молодого «доктора» на станцію. Попрощались. Гільда нишком сльози втирала —тай «докторові» нелегко було з нею розлучатись. Поїхав уже не в бочці, а особовим потягом. Батько прислав гроші на подорож.

Приїхав у гори. Тут великі зміни зайшли. Обі його сестри повиходили заміж: одна за урядовця в Чернівцях, друга за лісничого таки тут недалеко, в Гриневій.

Та й ще одна новина: Акційне товариство переносить батька аж у Семигород у Германштат, там він конче потрібний. Батько каже, щоб і син з ним туди їхав. Але син і чути про це не хоче. В такому разі, каже батько, що вдасться до дирекції товариства й вона прийме молодого доктора на службу в себе. Але син і про це слухати не хоче. Він хоче бути зовсім вільною людиною і нікому не служити. Хоче жити так, як живуть гуцули в горах.

Розлютився батько і ніяк не може зрозуміти сина. Молодий з покінченими науками, доктор права, й хоче себе тут на відлюдді, далеко від світу, на віки «закопати». Хто таке чув, хто бачив таке?

Син про свої пляни говорить: у Відні він має наречену, яка по батькові одержала грошовий спадок і гроші лежать у банку. Він одружиться з нею, а за ті гроші купить тут кусень землі, побудує хату й буде вести господарку. Все це буде власністю його Гільди, бо ж за її гроші куплене. Краще вложити гроші в землю, ніж їх у банку тримати.

Почувши це, старий Бенздорф аж підскачів. «Романтиком» і фантастом назвав сина, сплюнув і вийшов з хати. Два дні не відзивався до сина. Ходив, курич люльку і думав... Потім десь поїхав. Вернув, а через кілька днів знову поїхав, не кажучи нікому, куди їде. Довго не повертав. Приїхав. Не відзиваючись до сина, поклав на стіл перед нього якісь папері. А потім сказав: «Прочитай оце». Сказав і пішов з хати. Глядить молодий Бенздорф у ті папері, що їх батько на стіл поклав. Читає, що там у них написано. Читає раз і другий, і очам своїм не вірить.

На Зеленім жив багатий гуцул Павло Кріщук. Уся долина в трикутнику поміж Черемошем і Шибеним. а дальше горбки, нахилені до півдня і ліс за ними були власністю отого Кріщука Павла. Усе це разом приблизно триста моргів купив батько для сина доктора Вільгельма Бенздорфа. За 120 «битих» талярів, за два кожухи, «рукавники», сердак, гуглю, ремінну тобїлку, дві пістолі і барилку горїлки. А оце контракт купна-продажі».

Читає молодий Бенздорф отой контракт і не знає, що думати, аж ось батько вертає в хату. Син кидається йому на шию. А батько: «Мій доктор сказав, що хоче бути вільною людиною і нікому служити не думає... Ха, ха, ха, ха! А чи не був би наймитом у своєї жінки? Ні, сину! Якщо та віденка подобалась, то женися з нею, але її гроші нехай і дальше лежать в банку. Так. А тут маєш ще гроші на будову хати й інших будинків, і на заложення

господарства. Так... Тоді зможеш, напевно, сказати, що ти вільний, що ти газда».

«Батьку, не гнівайся на мене за мою впертість і неслухняність, але я насправду інакше поступити не можу. Я тут у цих горах зріс і їх усім серцем полюбив та без них я не міг би вже жити. Тут хочу жити — тут і вмерти хочу!»

«Романтик», — сказав батько до себе. А потім до сина: «А та, твоя наречена, якщо з нею оженишся і сюди привезеш, думаєш, що звикне тут і буде вдоволена життям у лісовій пуші? Не думаю...»

На це молодий нічого не сказав...

На другий тиждень виїхали старі Бенздорфи в Семигород. Молодий залишився сам. Ні, не сам. Із ним остали Катерина й Іван. Йому дозволено було мешкати в домі, де жили батьки, аж поки не збудує собі власної хати.

Спровадив майстрів. Будують дім там на горбі під лісом. Звідтам видно всю долину над Черемошем і Шибеним. Працюють майстри, Бенздорф і Іван помагають, а Катерина готує їжу. Спішаються, щоб до зими дім був готовий; дім і стайні для худоби. У найліпшого столяра в Жаб'ю замовив Бенздорф хатню обстанову все з дерева, столи, шафи, ліжка й інше. Через якийсь час був дім готовий, двері й вікна встановлені, меблі привезені. Перейшов Бенздорф на життя до своєї власної хати. Просторі, ясні кімнати й чудовий вид на долину, — дім звернений до сонця, повний сонячного світла. Кругом високі смереки. І стайні для «маржини» побудовані. Радіє Бенздорф, а з ним тішиться і Катерина й Іван. Кліть у Катерини повна харчів. А м'ясива всякого вудженого й у бербеницях, що на цілий рік може вистачити! «Василь» і Іван не дармували. Звірини ж повно в лісах.

Довга, дуже довга була для Бенздорфа зима. Ледви діждався весни. Тоді в дорогу — до Відня... Там нетерпеливо дожидає його золотокоса Гільда. Заїхав у Відень. Відбулося вінчання, а після цього впродовж кількох днів «пакування» валізок. Великі валізки були, і багато їх було. Мати, якщо б могла, то пів Відня дала б дочці і в валізки напакувала б.

Попрощалися з матір'ю і поїхали. «Доріженька далекая»... Приїхали Коломию, а звідтам кіньми в Косів, а потім далше й далше в глибину гір. Віденці здається, що на край світу їде. Дорога нерівна, камениста і понад пропастями. Страшно їхати. А як почали згори Буківцем з'їжджати, так здавалося, що таки просто в якусь пропасть, у провалля їдуть, де смерть на них чигає.

Далі все горі Черемошем. Кінця дороги не видно. Щастя, що це весна: сонце світить, пташки щебечуть і всюди зелень і квіти. За кожним закругом дороги інший краєвид. І весь час Бенздорф до неї говорить, на красу гір її увагу звертає.

Його ж віденка просто приголомшена всім тим, що тут побачила. Все тут для неї нове, дивне й чудне. Якою ж маленькою і незначною істотою мусить почувати себе людина, ставши в обличчі цієї могутності й величі гірської природи! Хвилинами здавалося їй, що ті гори разом із лісами ось-ось зваляться на неї і навіки придавлять її...

Гори ці і все, що тут бачить, це дійсно велика краса. Але ж тієї краси тут так багато-багато, що людина губиться в ній, витрачає себе і розпливається в ній. Великої душі і серця треба, щоб усю ту красу й величість у себе втягнути й не вгнути, не зламатись під її тягарем. Краса і сила... Не знати, чого тут більше — краси чи сили? Скільки ж сили духа мусить мати людина, щоб могли протиставити себе силі цієї природи й не зламатись, не улягти і їй не піддатись? Чи знайдеться в ній така сила? Мабуть, лише первісна людина — людина природи, може себе тут добре почувати й щасливою бути. Але ж, як у такому разі вона має розуміти свого Віллі?

А він? Он його очі просто сяють радістю і втіхою — не сяють, а горять! Таким не бачила його ніколи — там у Відні...

Вона ж — ох, як бажає стати йому другом, уподібнитись до нього і так, як він полюбити всі ті гори і їх красу, жити з ними й почувати себе вдоволеною і щасливою при ньому, з ним! Може, кохаючи його, покохає і полюбить усе те, що він кохає і любить? Може... Щоб тільки могла це зробити. Очі її на ту буйну природу гір глядять, а думки працюють і серце неспокійно б'ється. Душа в тривозі...

Приїхали... Ось та завітчана і чарами краси сповита долина, про яку стільки їй Віллі наоповідався. Під'їхали під дім. Який же прекрасний вид звідси! На порозі вітає їх Катерина, няня Віллі-Василя. Про неї теж багато чула Гільда. Катерина сьогодні вже стара й до землі нахилена. Але вона, дивлячись на цих двох молодят, сама молодіє. Радіє, що Василько завжди тепер тут жити буде й ніколи вже звідси в той якийсь далекий світ не поїде.

Яку ж гарненьку й пишну жіночку найшов собі Василько там у Відні, де наш «татко», найясніший цісар проживає! Провадить няня обох в кімнати; все хоче молодій «пані» показати. Навіть до комори її веде і показує їй «всичину», якої тут повно.

Три дні не могла дружина Бенздорфа з ліжка піднятись. Задалека була дорога на її слабі сили. Та поволі почала приходити до себе. Виходила на простору веранду, сідала там і дивилась на темні ліси й на високі гори. Вслухалась в шум Черемоша і Шибеного. Ніяк не могла звикнути до того шуму. Їй здавалось, що крізь той шум пробиваються дивні людські голоси. Наче хтось там свариться, то плаче, то сміється.

Почав чоловік брати її на проходи. Тяжко було стежками ходити й каміння перескакувати. Найрадше сиділа б на березі Черемоша або Шибеного.

Але ж ті нестерпні шуми й клекіт! Ні, ні, до них вона не звикне...

Казав Бенздорф сідлати коні, почав вчити дружину їздити верхом на коні. Не дуже легко йшла «наука». Але з часом могли вже відбувати обоє кінні прогульки. їздили доріжкою понад Черемош й Явірник, а часом аж у Зелене. Вибралися раз горі Черемошем у Буркут, їздили під Погорілець горі Шибеним. Але їхати плаєм на полонини не давала себе намовити, боялась, що разом із конем провалиться десь у пропасть. Так бувало в сонячні й погідні дні. Але часом насувалась десь із Чорногори темна хмара, блискавка за блискавкою прорізувала темноту й били громи. Раз пораз били... Дзвеніли шиби в вікнах, здригався дім... А потім злива, а за нею — повінь... У хмарі гриміли громи, вдолі гримів Черемош, а йому вторував Шибений. Збурені води несли дерева й котили каменюки... Здавалося валяться гори, а з ними цілий світ валиться...

Тоді дружина Бенздорфа закривала вікна кімнати, лягала в ліжко і накрила себе з головою, щоб нічого не бачити й не чути грюкоту грому і реву води. Ніяка сила не витягнула б її з кімнати на двір. Ціла дрижала й трусила-ся зі страху. Почала шукати для себе заняття. Йшла до кухні, варила й пекла. Здавалося їй, що все нею зварене й спечене, смачне було. Але її Віллі волів їсти страви, зготовлені Катериною. Щодня їв оту «поленту», чи, як Катерина казала, кулешу... Їв її з маслом, бриндзею і молоком. З м'яса, то найчастіше їв не варене, чи печене, а лише завуджене м'ясо. І що другий день пструги були: смажені на маслі, мариновані й вуджені. Сам ловив пструги в Шибенім. Харчів було багато. Але це, що молода «газдиня» готувала, те хіба їй самій смакувало, а те, що смакувало її чоловікові, те не припадало їй до смаку. Та Бенздорф не брав собі цього до серця, а нарікання дружини збував жартами...

Пройшло літо й осінь минула. Тепла й погідна була. Але прийшла зима. Завіяли сніги ліси й гори. Вийшла дружина на веранду, глянула й руки заламала. Біла пустеля й смертельна тиша. А її чоловік сміється і з Іваном сніг відгортають. Потім подули вітри з полонин, нанесли цілі гори снігів, ні душі не видно, ні людського голосу не чути. Пустеля... Вечори так безкінечно довгі. Почала Катерина вчити «паню» вовну прясти, шити й вишивати. Але все це не може в ній вбити згадок зими у Відні. Музика, забави, їзда санками, рух, гамір, радість і веселість... Одним словом — життя! Тут смертельна скука й туга...

Пробував Бенздорф всяких способів, щоб дружину розвеселити й підбадьорити. Та нелегко було її розворушити й оживити Коли ж серед темної і тихої ночі почувала жалісливе виття вовків у лісах, тоді починала плакати й дуже тяжко було втихомирити її.

Почав Бенздорф журитися. Чи прийде час, що його дружина звикне до

гір і до тутешнього життя? А що буде, якщо вона таки не зживеться з горами й буде даліше про «свій» Відень думати?

Прийшов Свят-Вечір. Засіли за стіл. Разом з ними сіли Катерина й Іван. Бенздорф жартує з ними й колядує, а дружина сидить над столом, похиливши голову... Нараз, як заплаче та в спальню. Зачинилась там і даліше плаче. Пригадала собі Свят-Вечір у Відні. Сумний це вечір був для Бенздорфа. Не лише для нього, але й для Катерини і для Івана.

Другого дня запряг коня до санок і вузькими пляями, завіяними снігами якось дістався з дружиною на Шикмани до Мільцовичів, а на другий день поїхали даліше в Гриневу до сестри Бенздорфа, де перебули кілька днів. «Ожила» трохи дружина Бенздорфа й повеселішала. Але треба було вертати.

Знову почались тягнутися сумні, сірі дні й тривожні ночі... Бенздорф потішав себе надією, що прийде весна й усе переміниться на краще. Весна була ще там десь за Чорногорами, а тут захворіла Катерина. По тижневій хворобі Богові душу віддала. Дуже боляче відчув Бенздорф цю втрату. Це ж була його друга матір.

Нарешті діждались весни. Ненадійно з'явилась у горах! Ожив світ, а за ним, принаймні так видавалось Бенздорфові, почала оживати і його дружина... Бенздорф відривав себе від праці і відбував з нею проходи, то пішком, то на конях. Раз удалось йому намовити дружину поїхати з ним почерез полонину Погорілець на Піп Івана. Якраз потрапили на погідний день й вона могла побачити з Піп Івана гірський світ у його повній величі і красі. Бенздорф прийняв на місце Катерини іншу служницю. Тиха була й роботяща, слухняна, але все таки не могла дорівняти Катерині. Десь під осінь уже, вибрався Іван у полонину, де паслися воли, корови і вівці Бенздорфа. Там довідався Іван, що на цю полонину унадився «вуйко» і вже кілька штук худоби вбив. Довідався Іван з котрого ліса ведмідь заходить і раз перед вечером засів у лісі на нього. Ніхто не знає, як там воно було, але вівчарі в якийсь час по вистрілі пішли з «факлями» за Іваном і найшли його з поламаними ребрами, а трохи даліше від нього в лісі лежав неживий «вуйко».

Принесли вівчарі на ношах Івана в стаю, але він був непритомний й по кількох хвилинах помер. Знесли його з полонини, а Бенздорф справив йому «газдівський» похорон. Поховали Івана на цвинтарі в Зеленім таки коло Катерини. І знову «осиротів» Бенздорф. Мусив прийняти іншого слугу. Та цей, це вже не Іван. Другого Івана Бенздорф не знайде... Прийшла знову осінь, а за нею і зима не забарилась. І знову довгий зимовий сон гори в обійми взяв. Тиша й глуша, то несамовиті бурі й люті морози, снігові і заметілі. Почала дружина Бенздорфа не лише скучати й тужити, але й почала хворіти. Йі сама не знає, що й де в неї болять, але видно по ній, що хвора. Коби скоріше до

весни, все буде добре, потішав дружину й себе Бенздорф.

Прийшла весна, пройшло літо, а його дружині не легшає. Таки на очах у нього сохне. В душі, а ще більше в серці Бенздорфа боротьба двох сил. До боротьби стали його дві любови: любов до гір і любов до дружини. Котра котру переможе? Котрусь із них треба пожертвувати другій...

Врятує життя дружині, якщо переїде з нею у Відень і там з нею житиме. Так це самотній рятунок її життя і їх взаємної любові! Але, що буде з ним? Що буде з його любов'ю і прив'язанням до цих гір? Чи довго витримає без них там, у Відні? Але ж і дружину не можна далі тут тримати! Життя тут — це для неї очевидна смерть. Гори, для нього близькі, дорогі й рідні — для неї тюрма, в'язниця, в якій душиться... Все тут для неї чуже! Так! Або — або.

Блукав ночами понад Шибеним і думав... передумував... Одне для нього яснє: дружина кволіє і згасає, як догораюча свічка з воску... Ніщо її не тішить, не манить, ніщо до себе не притягає її. Вона не проживе тут довго. А він же любить її! Любить, як любив її колись у Відні! Любить і розуміє її, всім серцем співчуває їй.

Став на роздоріжжі: врятує життя коханій людині або залишиться з нею тут, і в могилу її передчасно зажене. Цього він не зробить! Вб'є в собі оту любов до гір, попросається навіки, а з тою другою любов'ю поїде у Відень і врятує життя своїй коханій дружині.

Одного дня вибрався до сестри в Гриневу, просив її, щоб заопікувалась його газдівством між Черемошем і Шибеним, а якщо він не поверне в гори, то воно стане її власністю.

Повернув і почав робити приготування до виїзду у Відень. Зраділа дружина, почувши, що переїдуть обоє у Відень на постійне життя! Хоч вона добре знає, яку велику жертву робить для неї чоловік. Але ж і Бог бачить, що їй тут нема життя. Що діялось в душі Бенздорфа, коли сідав на віз побіч дружини, про це знав лише він і Бог. Прощався з усім, що з молодих літ було йому дороге. Чи ще поверне колись сюди? Бог знає... Але іншого виходу нема. Так мусить бути. Попрощався з горами, розпрощався з гуцулами... й поїхав... Приїхав у Відень. Зраділа старенька мати. Ожила Гільда. За якийсь час й рум'янці показались на її блідому личку. Радіють обі з матір'ю. Радіє і Бенздорф, хоч туга за горами ні на хвилину його не залишає...

Прийшла віденська тепла й лагідна осінь, а там і зима з усіма радощами, музикою і забавами. Скоро минають дні, не так, як там у далеких горах. Але раз після забави почала Гільда гарячкувати, а потім і кашляти. Зразу ні мати, ні муж не звернули на це великої уваги. Але кашель щораз змагався. Пішов Бенздорф з дружиною до лікаря. Той, щось довго думав і похитував головою, а потім казав зайти до нього ще раз. Записав якісь там ліки...

Багато разів відвідували обоє того лікаря. Аж прийшов час, що дружина Бенздорфа злягла у ліжку. Лягла і вже більше з нього не встала... Саме тоді, як на дворі стояла в повнім розквіті весна, заснула навіки...

Залишив Бенздорф свою золотокосу дружину на цвинтарі у Відні та й повернувся у свої гори...

Довго-довго не міг забути дружину... Блукав горами, мало з ким сходився, мало до кого відзивався... Господарством теж не дуже цікавився...

Найчастіше сідав на великому камені над Шибеним... Там годинами сидів і важкі думи думав... Не раз сам до себе говорив... «Та живий про живе гадає», — говорив колись Іван. Почав Бенздорф у праці забуття собі шукати. Розвів велику пасіку, розмножив багато маржини, а вдоли над Черемошем поширив царинки й заложив городці з усякою яриною.

За працею минав скоро час, не було коли роздумувати й минуле згадувати. За працею не зчувся, як почав старітися. Самотньо жив, не мав коло себе нікого з близьких чи рідних. Його рідня — це Черемош, Шибений і гуцули. Вони були для нього рідні й вірні — він був їм вірний. Жив життям звичайного гуцула-газди. Жив, старівся і щораз більше вrostав в гуцульську землю, щораз глибше запускав у неї коріння.

У неділі чи свята завжди можна було побачити його над Черемошем або Шибеним. Сидів і слухав їх шуми. Його улюбленцем був більше Шибений ніж Черемош. Шум-мову, розмову, отого шалено-бистрого потоку розумів Бенздорф дуже добре...

Скільки ж то віків проминуло, скільки старих дерев, що тут росли, бурі на землю повалили, а на їх місці другі вирости, а він, отой потік, усе однаково шумить і несе свої води в Черемош. Перескакує каміння, усуває перешкоди і мчить усе далше й далше. Так тепер, як і перед тисячу роками тому шумить Шибений.

Бенздорф сидить над ним і слухає його мову... О, він добре розуміє мову потоку... Він знає, що в тих шумах Шибеного згадки авних, дуже давних літ. В них історія тисячоліть, що над горами пройшли, в забуття потонули... А потік говорить: «Тисячі років росли тут над моїми берегами і по всіх долинах, горах і верхах непрохідні ліси. Вони мені світ і сонце закривали, та я за це не гнівався. Їх шуми зливалися з моїми і творили чудесну музику. Минали віки, а ліси росли, до сонця п'ялись, за сонце з собою боротьбу зводили, верхів'ям зір досягали. А потім налітали буйні вітри і скажені бурі, та із корінням старі смереки і ялиці виривали. Але на їх останках нові дерева виростили і так чергувалась смерть з життям, а гори стояли і лісами шуміли. Ночами звірі в лісах протяжно ревіли, вовки жалісно вили і сови заводили, а днями орли понад горами літали-кружляли. Вечорами приходили звірі воду пити. Не один бій звели тут рогаті олені. Вони боролись, а я сміявся, аж піна

з рота йшла. А з них лилась часами і кров... Потім Шибений починає зовсім іншу мову. Він буриться і гримить і грізно говорить: «Все тут своїм власним життям жило... Аж прийшли сюди створіння дивні-дивні на двох ногах. Людьми вони себе називали. Та вони гірші від найлютіших звірів чотириногих. Прийшли й почали немилосердно нищити красу гір — впень ліси вирубувати та й змушувати наші води нести трупи тих лісів — дерево в далекі світи. І мої води он там вгорі під полонинами загатили, греблею загородили, озеро зробили, щоб збільшити силу води й на її хвилях спускати з гір дерево у Черемош! Глянь кругом себе, подивися, що зробила тут злочинна людська рука: стоять засумовані, оголені з дерев гори, а по них пливе кров помордованих смерек і ялиць... Плачуть гори, плачуть ночами звірі, мешканці колишніх темних лісів»...

Реве, шумує і піниться потік, а його води поривають усе, що по дорозі надібають. Каміння котять, беруть колоди дерева на свої хвилі і разом з своєю скаргою проти людей несуть їх у далекий світ...

«Який же прекрасний був тут світ, поки не зайшли сюди хижі люди»...

Буває, що потік Шибений, наче примирившись з лихою долею, втихомирюється, а це буває в гарячу пору літа — тоді він стиха пісню давніх літ співає... Застріяну казку про красу, що колись пишною павою по горах ходила, розказує...

Бенздорф розуміє все, що говорять гори... Розуміє мову гірських потоків і вечірній шепіт лісів і скаргу звірів... Все розуміє і серцем відчуває. Вечорами сідає на лавочці перед своєю хатою і вслухається в нічну мову гір — в симфонію вічності, що її на своїх інструментах передають потоки, гори, ліси й полонини. Он там високо-високо веде свою таємничу розмову Говерла з Піп Іваном.

А мову ту може зрозуміти тільки той, хто тут зріс, хто змалював чар гір... Хто не заражений людським фальшем, облудою не затруєний, ненавистю та низькою жадобою гроша. Лише вірні горам діти можуть розуміти нічну розмову верхів, потоків і полонин. Бо гори лише тим свої таємниці відкривають, хто їх серцем полюбив і хто душу свою їм віддав...

Сидить Бенздорф на лавочці заслуханий в нічний шепіт. До нього тихим кроком підходить вічність... Шепотом лісів і потоків до нього говорять. А він слухає. Тоне у млі тієї вічності, розпливається в ній і губиться, зливається з нею. Тиха, застріяна, чарівна, надихана пахощами гірська ніч бере все в свої міцні обійми і співає колисанку, до сну вколисує... Співає пісню! Маму пісню, що її перед тисячоліттями співала. Тиха, благословенна ніч у горах. У тих наших горах, де заворожена вічність.

Задумався Бенздорф... «Ні, ні! Немає в цілому світі такої, стільки краси і принади, як тут, у Карпатських горах. Немає теж ніде другого такого сер-

дечного і щирого народу, як той, що тут із первовіку живе. Народу, з такою співучою, прекрасною мовою, з чудовими, ніжними піснями, зі своєрідними звичаями, з традицією боротьби з нечистою силою, що бажала закути його гори в кайдани неволі — з гарячою любов'ю і прив'язаністю до своїх гір, хоч життя в них не раз дуже важке й тверде. Ні, такого другого народу на світі нема».

«Я мав нагоду пізнати тамтой другий світ, не гуцульський світ. Той світ, що його люди створили там на свій власний, людський смак. Цей же світ із Чорногорою, Піп Іваном, Чівчином і Лустуном, з Черемошем і Прутом створив сам Господь і передав звірям, птахам і людям на втіху і користь, а Собі на славу. Я, що змалку зжився з горами та навчився розуміти чарівну їх мову, — мову рік, потоків і лісів та мову сердечного народу оцих гір, я ніяк-ніяк не міг зрозуміти мови тамтих других людей, між якими я мав би за волею батька жити»...

Минали роки за роками... Бенздорф вrostав щораз глибше в землю гір. Постарівся, посивів. За щоденною працею проходив йому час. Навесні і влітку весело, дуже весело тут було. Гуцули маржину в полонини гнали, на сопілках грали, веселих пісеньок співали. Оживали гори, різнобарвним квітням долини й верхи зацвітали. Весело грали води Черемошу й Шибеного, а береги їх буйною зеленню вкривалися. Щедрою рукою сипало сонце своє проміння на всі гори. Гуцули не минали старого «чудака». Вони його любили. То ж чи в полонину, чи з полонини йдучи, не минали Бенздорфа.

«Марш котюго на жентицю, не пантруй пороги, Най люди в хату заходять — були би здорові». Знана ж бо гостинність гуцульська. Повертають гуцули до Бенздорфа. На часок присісти, люльку закурити та поговорити.

Милій, щирій розмові, на згадках про минуле час проводили. Ділилися між собою радощами й турботами, як рівні з рівним, як рідні з рідним розмовляли. Бенздорф чей же їм не чужий, — ні, своя людина. Та гірше було восени і взимку. Зігнали гуцули маржину з полонин, зацімів флорери, затихли сопілки, полили буйні дощі, а там повіяли холодні вітри і мороз лютий. А потім прийшла зима. Зима в горах. Життя завмирає, сніг грубою верствою все покриває. Не раз взимку докучала й дошкулювала Бенздорфові самота і тишина. Куди глянути, сніги й сніги — місцями на кілька метрів груба верства снігу. Бувало, що кілька днів і ночей не переставав падати сніг. Ні живої душі не видно, ні людського голосу не чути.

«Чого хочеш біснуватий — ні там людей, ні там хати». Нема людей, ніхто до Бенздорфа не навідується, ніхто в його хату не заглядає. Часом лише дехто з лісових робітників-бутинярів зайде до нього. Але буває так, що налетить десь аж із Чорногори буря-завірюха, що й світу не видати. Дме шалений вітер, курить снігом. Дрожать гори, дерева з корінням вивертаються, а в

лісах щось, то свище, то реве, то стогне й плаче, заводить. Вихор крутить снігом то сюди, то туди. З хати годі виглянути. О, тоді й тижнями цілими не бачить Бенздорф людей. Потім починають тиснути морози. Іскряться дерева срібним інеєм, скрипить сніг під постоломи. Зима гуцульська довга — дуже довга — і гостра, і тверда. Але пори року й тут чергуються. Пливе час, за водами Черемоша йде, і наче його води, десь там у море кане. Після зими приходила весна. Замаєсна, безжурна, весела весна. А потім гаряче літо і знову осінь і зима. Плили роки й карбували на обличчі Бенздорфа пережитий ним час, білили голову, притемнювали колись орлиний зір...

«Хочу жити в цих прекрасних горах. З гір цих не піду нікуди. Тут хочу жити — тут і вмирати бажаю», — сказав колись молодий Віллі Бенздорф до свого батька... Тепер же забажав отут, у цій землі, на якій стільки років прожив, щасливо й безжурно провів їх, тут постановив він і після смерті залишитись і тут лягти на вічний спокій. Подалік хати на горбі, звідкіля видно долину, залиту сонцем, під зеленими кленами, вимурував собі гробовець. Ще й калину там посадив. Тут будуть ліси йому «вічну пам'ять співати, со святими упокой» пташки будуть щебетати, а Черемош буде «реквієм» гра-ти...

«Хата на вічний сон готова. Може смерть прийти. Але вона якось не приходить. Забарилась там десь за Чорногорою. Та вона прийде... І прийшла.

Одного пізнього вечора, коли все — і гори, і ліси, й полонини вже спали, — заснув Бенздорф... На віки заснув»...

Гірським вітром рознеслася вістка: не стало старого Бенздорфа, чи Бенздара, як його гуцули звали. Опустіла хата там на горбку між Черемошем і Шибеним!.. Заплакали довколишні верхи смерік, з жалю віття до долу похилили, затужив Черемош. Заревіли воли, заричали корови, заблеяли вівці за своїм добрим і дбайливим «газди́ком» стареньким. Хто ж буде їх тепер доглядати, годувати і поїти? Сиротами залишились...

З усіх сторін: з верхів і долин спішають гуцули на похорон покійника. Йдуть старі й молоді — ідуть газди й газдині. Найповажніші газди несли на своїх плечах труну, чи, як там кажуть, «деревище». Занесли до гробівця. Поклали труну покійного на чотирьох кам'яних стовпах і кам'яною плитою гріб зачинили.

«Спи ти, що чужинцем у наші гори зайшов, а потім нашим став. Що наші гори й нас, хоч учений був, щиро любив та нами не погорджував — братом нам був... Що між нами і з нами довгий вік прожив і між нами кості свої тут зложив. Будь певний твого спокою ніхто не порушить... Спи вічним сном, ти вірний сину гір і народу, до якого пристав і серцем до нього приляг. Гуцульщина ніколи тебе не забуде».

І не забула. Сьогодні нема вже, мабуть, багато в живих, хто знав отого дивного пана, що погуцулився, та й гуцулом жив і помер. Так, повмирали багато з тих, що Бенздорфа знали... Та пам'ять про нього живе й досі в горах Карпатах. А що ту місцевість, узбіччя і ліс і долину між Черемошем і Шибеним, де провів свій вік Бенздорф прозвали гуцули від прізвища Бенздорф, якого не вміли ніколи правильно вимовити, «Бендзарівкою». Так воно і на картах зазначено...

МІСЯЦЮ, КНЯЗЮ

«Місяцю, князю, білий вівчарю»... — О. Ю. Федькович

Минув день. Золоте сонце, що весь день пестило й голубило зелені гори, попрощалось надобраніч з гордою Чорногорою з Говерлою і Піп Іваном, високою Лудовою і Скуповою, а поцілувавши, як матір дитину, Синиці, сховалося за буковинські гори.

Ніжні, вечірні тіні впали на верхи гір і полонини... в свої обійми взяли гори. Заколисав вітер верхів'ям смерек і ялиць — тихий, вечірній вітер ніс пахощі далеких полонин. На гори поклала свою руку ніч, — повна таємниць, гірська, чарівна ніч... На верхах шумить ліс, а вдолі, в ярах і проваллях журчать і грають бистрі потоки, перескакуючи з каменя на камінь, летять в безвість, щоб ніколи вже гір не побачити. Води всіх цих рвучких, шалених потоків, чи, як гуцули кажуть, поточин — забере на свої широкі й сильні плечі Черемош, щоб передати їх побратимові — Прутові, а той понесе їх почерез Буковину і передасть Дунаєві, щоб той заніс їх у Чорне море...

Тиху, нічну розмову веде вітер із ялицями та смерекам на на верхах, а вдолі шумлять потоки, на полонинах порикують олені, а десь там, далеко, грає трембіта...

Над горами розстелила темні крила ніч — ніч, повна таємних шумів і шепотів... Гуцульська ніч...

З-поза Синиць впливає на небо нічний володар гір — місяць. Газдівським оком на свої гори, на зелені ліси, на полонини, на гуцульські гражди поглядає і сяйво срібла сіє — сріблить гори й села... Пробує заглянути газдівським оком у кожную щілинку, та це йому не вдається... О, ні. У гуцульських горах бувають місця, куди не лише слабе місячне, але й сильно сонячне проміння. Відколи світ і гори існують, ніколи дістатись не могло. Таких місць у горах багато.

Піднявся місяць високо освітив усі гори, ліси, полонини й села. Місячна ніч над горами, повна нерозгаданих таємниць, шумів і розмов. Несеться горами шум лісів. Вони пісню ночі співають. Пісню передану їм віками, коли ще гори лісовою пущею були... Ген, ген! Коли це було? Могутня пісня тут

колись гриміла. Шумів праліс, а йому рев диких звірів вторував. «А тепер, — кажуть смереки і ялиці, — наш шум, наша пісня, щораз тихіші,

сумні і скорботні... Наша пісня, це наша скарга... Нас щораз менше, тому й пісня наша не така, як колись була – лісів, карпатських пралісів. Не такі наші шуми, як були шуми тих пралісів. Нині, то й вирости нам не дають... Впень нас вирубують і в світ вивозять, а гори замість зеленіти, починають лисіти й чорніти. Несеться ця пісня-скарга понад горами, на хвилі Черемошу гірко падає, не лине в далекий світ...

Поснули люди... Сплять і полонини... Все поснуло... та насправду все і всі поснули? Про це найкраще знає місяць...

Он там полонинським плаєм хтось іде... З полонини вділ густий ліс, що на потік сходить... Іде і щось до себе, чи, може, до когось там у лісі, говорити:

«Ти знову кличеш мене? Тонесеньким голосочком ласкавими словами промовляєш і до себе маниш, до себе закликаєш... Де ж ти? Ага, ти там у лісі, там вдолі над потоком. Спішу до тебе, лише почекай хвилинку, не тікай! Я йду, я біжу! Я ж уже третю ніч за твоїм голосом ходжу. Де не був я вже, куди не блукав, а ти все маниш мене, до себе кличеш, а потім зникаєш... І де не був я вже, куди не ходив! Уже всю Скупову вздовж і впоперек сходив. І Лудову сходив. На Стовпнях і на Вільшинськім був... Хвилинку не спочив, а все то йшов, то біг, руки до тебе простягав. А ти граєшся зі мною: ось. Ось, здається, ти вже тут зовсім близько, рукою тебе досягнути можна... А по хвилині, ти вже там поза потоком смієшся, співаєш, до себе маниш. А я все за тобою, за твоїм голосом біжу. Думаю, — ось тепер уже спіймаю, обійму за шию, до серця пригорну, поцілую, в очі твої загляну і вже ніколи тебе зі своїх рук не випущу... А ти, втікаєш... Ось, ось, рукою досягну... Так, так, рукою досягну... А ти зникла, тебе вже нема... Скажи, промов, доки так мучитимеш мене? Доки буду за тобою – ні, не за тобою, а за твоїм голосом по горах, по лісових дебрях, по потоках ходити? Скажи, скажи, не муч мене... Мовчиш, чому не говориш. Ага, ага, ти промовила... Ти он там над потоком, на білім камені стоїш і рукою до мене махаєш? Бачу, бачу й чую тебе! О, яка ж прекрасна ти! Який милий голосочок у тебе — і ручка така біленька, біленька. Зажди, зажди, подай ту ручку мені, подай! Йду, йду, біжу, лечу!»

Щезла та людська тінь у темному лісі, у зворах пропала. Знає добре місяць, хто це, та людська тінь і знає теж, хто то каже по горах, полонинах і зворах блукати. О, місяць знає все.

Це Черленюків Петро, що наймився цього літа в Скуповій вівці пасти.

Та «красуня», що його по горах водить, це лісова мавка... Ох, ті мавки дуже часто чіпаються легінів на полонинах і роблять з ними, що захочуть. Тепер одна з тих вітерниць-мавка, лісна примара, з розлученими косами, з

синіми очима і прозорим одягом на стрункому тілі, ота гірська лісовиця причепилася Черленюкового Петра з Голов. Водить по горах і знущається над ним, молодим легінем... Мабуть, вподобала собі чорнявого, кучерявого Петра... Третю ніч отак його за собою водить...

Добрий з Петра вівчар був. Одного ранку, коли його вівці зайшли попасом аж ген у потік, почув Петро з гущавника над потоком дівочий голос... Але що це за голос? Тонесенький, співучий, ніжний і милий! Просто голос ангела! А далше чує:

«Петруню! Петруню! Де ти? Лиши вівці, йди до мене. Глянь на мене, чи можу я не подобатися тобі? Я ж та мавка, краса гірських лісів, про яку ти вже не раз чув! Ходи, ходи до мене! Я тебе в свої обійми візьму, коханням тебе напою. Ти ж так давно на полонині і навіть тих, звичайних жінок, дівчат і молодиць, не бачив! А я не звичайна якась там гуцулочка, а мавка я! Ходи, ходи!»

З гущавини виходить, над потоком стає і рукою до нього махає, до себе манить... О, яка ж вона гарна, яка прекрасна! Ні. Петро досі ще такої красуні не бачив! А він стільки вже дівчат і молодиць зустрічав!

Лишає Петро свої вівці, за мавкою йде. Він стільки про тих мавок наслухався, але досі ні однієї з них не бачив. Тепер бачить... Он там, над потоком стоїть і рукою до себе кличе... А ось починає співати тонесеньким, тонесеньким голосочком дивну пісню співає...

Так, так... Мавки в карпатських горах і досі не перевелись,

Хоч лісів стало менше й вони не мають де скриватися. Усі гуцули в горах знають мавок і, як почнуть про них собі розказувати, той кінця тим розказам нема. І ось Петра зустріло щастя — одну з тих мавок побачити й її голос почути...

Лишає вівці і над потік поспішає — до мавки біжить. Здається, ось, ось стане біля неї, у свої руки її візьме! Ось він уже над потоком, уже на тому камені, де лишень що мавка стояла.., а її вже нема! Нема... Ага, чує знов її голос, але вже десь далеко... Чує голос праворуч від себе, біжить за тим голосом.., а голос відзивається уже ліворуч. Біжить туди, а мавка на горі, он там під ялицею... І так увесь день — і так усю ніч... Одну, другу й третю ніч дебрами й проваллями, лісовими гущами, то полонинами за нею бігає... Здається, ось уже близько до неї, ось уже лише руку простягне й зловить її. А тоді вже не випустить зі своїх рук! Ні, не випустить і не дасть їй втекти! А вона знову зникає і лише голосом до себе заманює, каже далше за нею бігти... А він біжить. Уже лиш спряпки на ньому, все, крізь гущавники продираючись, на собі порвав... Три дні й три ночі не їсть і не спить, не припочиває, все за мавкою біжить — хоче її зловити, а вона зловити себе не дає, в руки йому попасти не хоче... Лиш голосом манить, руками махає, до себе кличе...

Дав ватаг у село старому Черленюкові знати, що Петро десь пропав, либонь мавка його по лісах водить...

Вийшов Черленюк на Скупову й подався в ліси свого Петра шукати. Довго по горах і потоках шукав... Знайшов його аж у Просічнім... Страшно було на хлопця дивитись: блідий, обдертий вихудлий, лиш очі горять і блудно кудись у далечінь глядять. Забрав Черленюк свого Петра в село. Там пролежав він близько тижня у гарячці. Неня всяким зіллям лікувала й стару Фединчучку, що то вміла всі хвороби замовляти, до нього прикликала. Поволі видужав Петро, але про свою пригоду з мавкою не хотів розповідати. Дедя не пустив його більше на Скупову... Знав старий Черленюк добре, що кого мавки своїми чарами приворожать, тому нелегко вже з їх рук вирватися...

Надивився місяць на муки бідного легіня, що його мавка по горах водила й відпочинку не давала, й зійшов зі Скупової трохи нижче, туди почерез Кременицю, де були вже перші хати села Голов. Бачить місяць: хтось іде, ніби чогось шукає... Йде, пристає, наслуховує, щось до себе говорить...

«Шість овець і один баран, що в пастівнику за хатою паслись ще звечора, десь пропали. Й куди могли вони піти? Чей же ніхто їх не вкрав? Ні, вони десь тут мусять бути. А, може, зайшли в оту колешню? Може бути. Ага, це колешня його сусіда, отого смертельного ворога, Дмитра Максим'юка. Правда, його молода жінка Параска, казала заглянути до колешні Максим'юка, вівці, напевно, до неї зайшли. Треба заглянути до тої колешні».

Підходить до неї, наслухає... Так, там щось рухається... Це, напевно, його вівці будуть. Іде до дверей, пробує їх відчинити... Лише трохи відхилив двері, аж тут серед нічної тиші паде голосний стріл, і той, хто двері колешні відхилив був, паде мертвий на землю... Ніхто цього не бачить, а може й не чує, бо близько нема хат... Але це бачив місяць... О, місяць знає, хто то стрілив і чий труп там під колешнею лежить. Місяць усе знає, але цього нікому не скаже... Коли ж би він заговорити схотів, тоді довідалися би ми від нього ось що:

«Жили на краю села Голов два газди-сусіди: Іван Шкіндюк і Дмитро Максим'юк. У Максим'юка був син-одинак Олекса, легінь на всі Голови. Кращого стрільця понад нього не було. Та й на флюєрі й на скрипці вмів заграти. А як у танець пішов, то вітром обертав молодицю. Було в Дмитра ще двоє дітей, але це були дівчата. Ото той Дмитрів Олекса покохав був Параску, дочку багатого газди Дронєка-Василюка за Білою Річкою. Покохалися обоє, а стариня, дедя й неня Парасочки не були їхньому кохання противні. Як в пісні:

*«Ой, ти роду великого, та й я не малого,
Єк будеш си женихати, той я не від того»...*

Кохалися Лесьо й Парасочка, одне за одним пропадали. А стариня раділа. Поберуться двоє газдівських дітей. Дмитрова жінка тішилася, що її Лесьо приведе в хату невістку, молоду газдиню, з газдівського роду.

Та не так воно сталося, як думали молоді, як гадала їх стариня. Покликали Леся в Косів до «бранки» і... Пішли його кучерики панам попід ноги, а він цісареві служити: три роки мусить бути «цісарською» дитиною. Лише до осені перебув вдома, а восени мусів їхати до війська...

«Ой, залізний той візочок, спереду без дишля.

Завіз мого кучерика аж до Перемишля»...

Журилася і плакала Парасочка. Три довгі роки мусить ждати Леся... Що ж? — буде ждати.

Якось зовсім ненадійно захворіла Катерина, жінка Івана Шкіндюка сусіди Дмитра Максим'юка під Кременицею. Через два тижні й померла, залишаючи велике газдівство. Була газдинею на всі Голови. Знали й шанували її не лише в Головах, але й у Краснолі, Ферескулі й у Жаб'ю... Усі гори знали Катерину Шкіндюкову з Голов...

Умерла Шкіндючка, заграли під Кременицею аж у чотири трембіти. Голос із одної трембіти понісся горі Кременицею на Скупову, де пасуться її коровки, волики й овечки — дає їм знати, що вже ніколи не побачать своєї любої газдині. З другої трембіти покотився голос Білою Річкою у Краснолію, куди понесуть домовину-деревище з покійною Катериною. З третьої перескочив голос почерез Оборотний ген у Яблоницю і Гриневу, а з четвертої пішов плаєм і вдарився в Синиці, а звідтам понісся у Жаб'є... Нехай усі гори знають, що не стало між живими годної газдині Катерини Шкіндючки з роду Шекериків.

Грають трембіти, грають і тужать — сумну вістку по горах розносять... Спішать з усіх сторін газдині й газди востаннє Шкіндючку побачити й пошанівок їй віддати. Сусідки «нарідили» померлу, як такій газдині, як Шкіндючка, годиться. На ноги наділи новенькі постолі, наділи на неї нову вишиту сорочку з плечиками й нарукавчиками, на шию завісили згарду з дукатчиками, цятковатий киптар їй дали, на голову хустку, що її Іван колись у Сиготі купив, дві запаски й крайку дали — й так, «нареджену» в деревище поклали. Лежить Шкіндючка, як жива... Така ..пишна, як тоді була, коли на Петра в Краснолію на храм ішла. Посходились свояки і чужі, прийшли близькі і далекі, щоб Шкіндючку востаннє попрощати.

Катерина лежить у деревищі, що його зробив найкращий майстер у Головах, Дмитро Шапатюк. Лежить, як жива. Кругом неї двадцять воскових свічей горять...

Приходять все нові люди, хрестяться, клякають, за померцем, та за її Душу, молитви відмовляють. Приходить вечір, гостей повна хата, є гості і на

дворі. Починаються похоронні забави: в сінях-хоромах і на дворі. Забави проходять цілу ніч, з вечора до рання. Все це традиційні похоронні забави... Трембітарі весь час трембітають. Тужливий голос трембіт по горах несеться, верхами йде, лунає, в ліси вдаряє, назад повертає... Сумну вістку по горах розносить: не стало в живих годної та пишної газдині Катерини Шкіндюкової. Іван Шкіндюк вдівцем став, його газдиня відійшла від нього, сиротою його залишила.

Голосять-тужать трембіти, свічки кругом Катерини горять, люди одні в хату, другі з хати — всі за душу Катерини моляться.

Прийшов день похорону. Три священники на конях приїхали: з Красноїлі, Ферескулі і Довгополя. Починають похоронну відправу...

Наколи деревище цвяхами забивали, здавалося Шкіндюкові, що не в віко домовини, а в його серце цвяхи забивають. Заламав руки над домовиною, а з очей сльоза за сльозою на неї паде. Не витримав... Заголосив-зарув на всю хату:

«Катеринко, газдине моя, чому так скоро мене покидаєш? На кого мене залишаєш? Чому осирочуєш мене? Що ж я без тебе, газдине моя, варт?»

Котяться грунями сумні, похоронні пісні, що їх священники з дяками співають... «Вічна пам'ять» несеться пляями й царинками: плачуть люди, голосять гори й ліси. Всі разом «вічну пам'ять» славній газдині Шкіндюкці співають. Прощальне слово священник із Красноїлі говорить.

Виносять Шкіндючку з хати, тричі в поріг стукають деревищем, це Катерина так зі своєю хатою гірощається... А як її на подвір'я винесли, зарули й заревіли волики, заричали корови й овечки заблеяли. Хто ж буде тепер коло них ходити, хто буде їх доглядати й дозирати, сінця давати й напувати? Сироти бідні...

Попереду стають трембітарі, за ними газди беруть на плечі домовину, за домовиною іде з розвіяним волоссям на голові Шкіндюк, далі їдуть на конях священники, хрест і хоругви несуть легіні, а на кінець — люди в святочних барвистих одягах.

Вийшли на плай, що йде грунем, Дівком званим, а з Дівка спускаються у долину на Білу Річку. Долі річкою посувається похоронний похід у Красноїлю-Дідушкову Річку. Поволі, з повагом ідуть. Трембіти голосять, дяки співають, священники Євангеліє читають.

«Святий Боже», — пливе разом з річкою. В Красноїлі коло церкви дзвонять дзвони, не перестають дзвонити...

Несуть Шкіндючку в церкву. Перед домовиною священники стають і правлять похоронну відправу. Потім «останнє цілування». Виносять домовину з церкви й ідуть на цвинтар. Там під крилатою смерекою глибока яма. Це «хата» Шкіндючки. Спускають у ту яму Шкіндючку. Священники ще раз

М. Сеньковський. Гуцульський похорон. Поштова листівка

«вічну пам'ять» співають. Падуть на домовину тверді грудки землі. Шкіндюкова грудка не тверда; він зм'ягчив її своїми сльозами. Кінчився похоронний обряд. На цвинтарі в Красноїлі росте свіжа могилка. А прощають трембіти... Ще раз тій, що в ній спочила — грають «прощай»... Під церковною огорожею на царинці присіли газди й газдині, вони, напевно, поголодніли, бо ж уже пізня пора. Каже Шкіндюк витягнути з бесаг харчі, що їх сюди на коні привезли. Є там колачі, ковбаси й «буджениця», солонина, бриндза й масло, є і горілка. Їдять і п'ють, а Шкіндюк припрошує пити й харчувати. Все це нехай Бог прийме за душечку померлої його газдині Катерини. Дякує Шкіндюк усім людям, що прийшли на похорон і відпровалили його газдиню на вічний спочинок. Просить, щоб прийшли до нього в неділю на «поминки». Обіцяють газди й газдині прийти в неділю, а тепер «роздекувалися» й розходяться.

Повернувся Шкіндяк до свого дому. Якось дивно в нього на душі. Ходить то сюди, то туди, місця собі знайти не може. Ходить, ніби чогось шукає, а чого, того сам не знає.

В неділю відправив священник по Службі Божій парастас-панахиду, на якій була повна церква людей. Потім забрав їх Шкіндюк до себе на поминки. Справив такі поминки, що довго про них у горах говорили. Його газдиня, хай там з Богом спочиває, варта цього...

Минали місяці за місяцями, ба, й рік уже минув... Бачить Шкіндюк, що без газдині він нічого не вартий, газдівство без газдині розлетиться, пропаде. Газдівство потребує рук і очей газдині. Що ж йому діяти? Хіба вдруге женитися? Але з ким женитись? Шукати якої вдовиці, чи дівку яку брати? Вдовиці не хоче, а дівка, Бог знає, чи його схоче? А привести в хату якийсь «пустий вітер», то ліпше вже вдівцем мучитись. Ні, йому треба газдині з газдівської хати й з газдівського роду. Але де таку знайти? Де? Ночами не спить і все про нову газдиню думає... Де її шукати, щоб потім не жаліти? Багато безсонних ночей провів. Думав, гадав, роздумував, придумував, аж таки надумав...

Однієї неділі під вечір іде за Річку. Заходить до багача Дронека-Василюка, що то в нього дочка Параска, як говорили люди «по слові» з Олексою, сином його сусіда Дмитра Максим'юка, мала би бути. Цьому Шкіндюк якось не дуже вірив. Василь прийняв його радо й гостинно. Поклав на стіл глек старого коньяку й кріпким тютюном, кобацьким, угостив. Довго просиділи, афіняк попивали й люльочки покурювали. Аж геть пізніше почав Шкіндюк говорити, з яким ділом до Василюка зайшов. Розказав про своє тяжке газдування без газдині, а потім почав говорити про задуману женячку. Врешті таки каже, що він хотів би взяти собі за жінку Василюкову дочку Параску. Багатшого зятя Василюк у цілих Головах не знайде. Вправді, може, він для Параски застарий, а вона для нього замолода, але їй буде в нього добре. На все готове прийде до нього в хату... Питає Василюка, що той на це скаже? Василюк дає йому виминаючу відповідь, каже, що мусить наперед зі своєю жінкою поговорити та й Параску поспитати... Видно, що Василюк не дуже то хоче дочку за Шкіндюка дати... Але Шкіндюк таки далі говорить, що Парасці ніде краще й ліпше не буде, та й він буде нею задоволений, бо ж вона газдівська дитина, на газдівстві зросла й до праці на ньому привикла, буде не гіршою газдинею, як була його Катерина. Інша не дала б собі ради на такому газдівстві, як його. Багато говорив Шкіндюк, а Василюк слухав лише і головою похитував. Не сказав ані так, ані сяк... Сказав ще раз, що він із жінкою вперед поговорить, ну і з Параскою. Посиділи ще якийсь час і Шкіндюк попрощався, пішов додому. Розповів Василюк жінці, чого й з чим приходив Шкіндюк. Василючка почувши це, в долоні сплеснула:

«Та ж це для нас великий «гонір» такий зять, як Шкіндюк, а для Параски велике щастя, на готове піде, все буде готове там мати. Шкіндюк чей же бездітний і великий багатир! А що не молодий вже, так це не страшно! А як і помре, так усе багатство Парасоччі залишить».

Василюк пригадує жінці, що Парасочка чей же по слові з Максим'юковим Лесем; вона його, а він її кохають. Поверне з війська і обидвоє побєруться. Дмитро Максим'юк теж газда не бідний...

Василючка йому відповідає: «Ех, що там мені Максим'юк Дмитро за газда! Де ж його до Шкінді рівняти? До того ж у нього дві доньки. Одній дасть віно, другій дасть, тай мало що лишиться!»

Махнув рукою Василюк, мовляв, роби, як знаєш і хочеш. Не моє це діло. Це справа «челідинська» значить, жіноча, не мужчинська.

Почала Василючка вговорювати й намовляти свою Парасину:

«Йди, і йди, Парасочко за Шкіндюка. Багачкою будеш. Шкіндя на руках тебе носити буде. А яке там багатство! Всього повно там. Усякі достатки там є. І полонина своя, є на чому маржинку плекати й випасати. І ліс у нього є, і царинки великі й просторі. Цього добра в Шкінді повно! Не будь дурненька, май розум! Що той Лесьо Максим'юків! Молодий, файний? Краси в миску не кладеш і ложкою її їсти не будеш! Подумай, подумай!» Плаче Парасочка, по руках неню цілує, просить, щоб не силувала за старого нелюба заміж іти. Вона ж його не може любити й бути йому жінкою, вона ж свого Леся любить.

Не помагали просьби Параски, не помагали нічого її сльози. Неня була тверда, як букове дерево, й вперта була, як та їх лиса корова, що куди наважиться, туди йде, туди й скаче... Неня, що собі вже раз у голову вбила, того ніхто їй з голови вибити не зможе. Довго-довго плакала й просила Парасочка неню, до колін їй припадала, але все даремно все, нічого не допомогло. Мусила вкінці сказати:

«Нехай вже буде так, як ви нене хочете і як кажете». Потім залилася сльозами й сказала:

«Але, щоб ви цьому колись не пожаліли...» Василючка нічого більше й слухати не хоче. Їй тільки цього треба було, щоб Парасочка сказала: «Най так буде, як ви нене кажете»... Переказує до Шкіндюка, щоб у неділю прийшов. В неділю метнулася зраненька сюди й туди, вже й до церкви навіть не йшла, метнулася, якби їй назад молоді роки повернулись: варить і пече, гостину для будучого зятя готує. Приходить Іван Шкіндюк — все на ньому нове-новісеньке. Широкий черес, мосяжем вибиваний, цяткований, червоні гачі, новий киптар, у Жаб'ю шитий, чорний сердак з кутасами, шовкова хустка на шиї з Руської Поляни, з-за гори, з Закарпаття, на голові кресаня з «хробачками», а в руці мосяжний топорець, бляхою вгорі оббитий. Почерез плечі шкіряна торба-тобівка, що її зробив Якіб'юк у Яворові. Тобівка не порожня. Є в ній шовкова, квітиста, ясінська (з Ясіня) хустка, є пацьорки зі Сиготу і крайка взориста. Все те з тобівки виймає і Парасочці подає, це подарунок від нього для неї... А Парасочка ледви на ногах держиться от, от упаде...

Посідали за стіл, п'ють і закушують, як газдам годиться. А Парасочка на лавиці сидить і не хоче їсти, каже, що їй голова болить...

Погостилися, а тоді підходить Шкіндюк до Парасочки: «Ну, Парасочко,

ти вже знаєш, що я тебе за газдиню собі хочу взяти. Що ж ти на це?»

Парасочка бліда-бліда, ноги в неї дрожать і ціла труситься... Спустила на діл очі і стихенька, що ледви чути, промовила: «Та знаю, неня мені про це говорила». «Ну, а ти що?», — питає Шкіндюк.

«Я? Я, як неня кажуть, так і буде». Це сказала, заплакала, та й бігом надвір...

Зніжковів Шкіндюк, а Василючка до нього:

«Нічого, нічого, Іванчику, воно ще молоде, ніде не було й нічого не бачило. Нелегко такій дитині, бо ж вона в мене пешена донечка, покидати дедю і неню. Але вона поволі звикне новому газдівству. «Дівка, як верба, де посадиш, там і ростиме». Аякже! Плакала колись і я, як за свого Дмитра віддавалася, о, ще й як плакала! Не плакала, а рула. Заводила й голосила, а гори кололися. А потім? Потім привикла до свого Дмитра, чотирма волами не відорвав би мене від нього! Аякже!»

Йде Василючка на двір і, по якомусь часі приводить Парасочку у хату й поруч Шкіндюка на лавиці садовить. Винця доброго їй дає — того, що дедя тогідь з-за гори в «берівці» привіз. Дає і припрошує, щоб пила. Випила трохи вина Парасочка й щічки в неї знову зарум'янілись... Шкіндюк біля неї сидить і радий, як би його хто на два коні посадив. Сам не знає, яких йому слів для неї дібрати. Все пішло гаразд, домовились... Весілля відбудеться восени.

Прийшла осінь... Та — єдина своєю красою, золота, гуцульська осінь! Весілля в Івана Шкіндюка під Кременицею. Шкіндюк жениться, бере за жінку дочку Василюка, Параску...

Заграли музики в хаті Дмитра Дронєка-Василюка. Великі хати в нього, але вони не годні помістити всіх гостей. В одній кімнаті засіли за столи газди, в другій гостить Василючка газдинь... Головські газди, багачі-дуки. Не в одного з них по кірцеві червоних дукатів. Усі в нових, багатих одягах поважно за столами сидять. Кружляють чарки-пугарі, кухарки всякі страви на столи кладуть. Гості п'ють і закушують. Закушувати є чим: Василюк пару биків зарізав, три годовані старі свині, а скільки баранів, цього й сам не знає... Три кухарки помагали Василючці пекти й варити, тож є чим гостей гостити. Василюк і Василючка припрошують газдів і газдинь, щоб не унимались, щоб пили й харчували. Столи під усякими стравами угинаються. Є свинина й баранина та воловина, голубці з рижом і кукурудзяними крупами та з м'ясом і солониною, студенець із свинини і баранани, все добре приготоване й смачне. А голубці? Лиш в горах можна таких голубців поїсти. Риж, чи кукурудзяні крупи, перемішані з січеним м'ясом і солониною, добре приперчені, завивають у листя з квасних крижівок (голови капусти), укладають в нові глиняні горшки так, що перекладають голубці тонко різаним салом, а потім

засувають горшки в гарячі печі на цілу ніч. Піч щільно затикають. Рано відти-
кають піч і голубці вже готові, лише пара й запах з них по хаті розходяться.
Подають на столи буряковий борщ із свиною і бараниною, сметаною підправ-
лений, юшку з рижом і баранячим м'ясом, теж сметаною забілену, вуджену
баранину т. зв. будженидю, смажені ковбаси і вареники з бриндзею. Усього є
подостатком на столах — харчуй, хоч і розперізуйся. Напитків є немало —
стільки, скільки хто хоче, чи може випити. На такій гостині, де стільки вся-
кої їжі, ніхто п'яним не буде. Напитки більше загострюють апетит, чим більше
гості п'ють, Тим більше, чи як гуцули кажуть, харчують. Від напитоків хіба
що веселішими стають і більше говіркими. П'ють і харчують Василюкові
гості, а він усе їм напитоків доливає і припрошує до пиття і харчування.

Гостяться газди й про «всечину» балачки ведуть. Найбільше про давни-
ну говорять... Згадують давні, добрі часи в горах... Гей, гей, добрі часи ко-
лись були в наших горах — широко й вільно всім жилося! Не було тієї тісно-
ти, що сьогодні. Сусід до сусіда пів дня у відвідини йшов. А як любилися й
навиділися тоді люди! Не було в них ні зазисті, ні ненависті — була щирість
і сердешність. Добрі часи були колись в наших горах! — Гостяться газди, а
їх розмова і балачкам немає кінця...

В хоромах музика грає і данець іде, аж хата дрижить. Чути співи. Ста-
рий Яковешка не витримав. Тримаючи в руці чарку з горілкою, заспівав:

*«Ой, Господи милосердний, прости мою душу,
Та ек він'ю горівочки, заспівати мушу».*

Заспівав, випив горілку, і в хороми до тих, що «данцюють». Хороми в
Василюка просторі, хоч двома парами волів у них заїжджай!

*«Ой, музика дрібно грає, тож то охоточка,
Кости би си розсипали, екби не сорочка», — заспівав.
Яковешка й з Оленою Лупайлючкою в танець пішов...*

Так танцювати, як танцюють гуцули, ніхто в світі не потрапить зата-
нцювати... Музика ріже, гуцулія танцює і приспівує.

Співає Лесьо Лупайлюк:

*«Ой, заросли тії стежки травичков та мохом,
Куди колись поверталась молодичка боком».*

Заспівав, моргнув на Одокію Маротчикову й пішов з нею в танець. Ве-
ретенем закрутився по хоромах. Танцюють у хоромах весільні гості. В одній
кімнаті гостяться і набуваються газди, в другій газдині. П'ють і харчують,
приговорюють і приспівують. Весело, гамірно, але кожна з газдинь свій
«гонір» знає і газдівських звичаїв не порушить, не потопче їх, та себе гань-
бою не вкриє. Набутися, поспівати й повеселитися, так на це й весілля і Бог
за це не гнівається.

Он Яковещиха з-за стола виходить, у хороми йде, де її Федьо танцює.

Не видержала і заспівала:

*«Заграй же ми, музиченьку, на новії скрипки,
Та най я си поданцюю ворогам назбитки»...*

Заспівала й підходить до Гриця Сумарука. Йдуть обоє в данець. Сумарук танцює, як би в тому данцю хотів свої роки забути, з вітром пустити... Танцює і співає:

*«Ой, любив я молодичку з ранку аж до ночі,
Лише вночі придививси, що сліпа на очі».*

Яковещиха собі:

«Тої ночі опівночі, єк місяць мінивси.

Ішов хромий до любаски, сліпий придививси».

Починають газди й газдині до хоромів заглядати. Молоді роблять місце старшим, бо так годиться. Танцюють старі, як колись їх деді й діди танцювали, й тих самих, що вони, співанок співають. Бо ж усе тут: і життя, і звичаї такі самі, як і колись бували...

— Набувались, танцювали й співали аж до раня, аж до білої днини... Потім, де хто міг, там і приліг. Лише так на годинку дві години... Треба ж хоч трішки спочити.

Раненько посходились дружечки і світилки Парасочки. До шлюбу її «наріжють». Заплітають довгі, як лен білі коси. Біленьку, як сніг, вишиту сорочку подає неня. Усе нове-новісеньке надіває Парасочка на себе. На голову кладуть срібне чільце, на шию дорогу згарду з дукатами завішують. Поверху надівають на неї білу-білесеньку гуглю — мантию з сукна шиту й вишивану. Глянути на неї, так зараз пригадується сива давнина — давно пробулі часи... Перед вами не Параска, дочка Василюка з Голов, а князівна з древнього Галича або гетьманівна з Чигирина... Не даром же її нині княгинею кличуть. От що лише не видно, як на вороному коні приїде до неї «кнезь із боярами».

Он він уже їде, їде плаєм, а за ним їдуть бояри. Бояри гримлять із пістолів, гомін розноситься по ґрунях. Нехай усі гори знають, хто це жениться і чие це весілля сього дня! З'їхали в долину на річку й уже коло хати Василюка. Напереді Іван Шкіндюк, князь, у пишній, багатій одежі, на коні. Під ним різьблене й цятковане сидло, прикрите пишнobarвним ліжником, срібні стремена й уздечка срібними гудзиками набиване. Зіскочив з коня, як молодець, вітається з тестем і тещею, та й з весільними гостями й стає побіч своєї княгині на порозі хати. Перед батьками припадають на коліна, благословення просять у них. Раз, другий і третій... Най Бог вас благословить по-перше, по-друге й по-третє... Сідають на коні: княгиня, князь і бояри, дружки й світилки — всі на конях, бо так має бути, так було з діда-прадіда... Ударили музики, бояри вистрілили з пістолів... Пішов грімкий голос горами, лісами й зворами. Хай знають: Іван Шкіндюк з-під Кремениці до шлюбу з дочкою

Жаб'є. Молоді їдуть на конях до шлюбу

Василюка Параскою в Красноїлю їде!

Поїхали... І коні, і гуцули на них у своїх мальовничих строях, їх постава та весільний старовинний звичай, — княгиня і князь, бояри й світилки, якже — все це давниною дише й пригадує нам те, що там «на долах» уже давно наші люди забули!... Так колись наші предки, князі й бояри, весілля улажували «до шлюбу ставали»...

Приїхали в Красноїлю, заходять у церкву. Священик вітає «молодета»... Вийшли з церкви, сідають на коні, загриміли частолі на всю Красноїлю... Повернули... На порозі хати вітають Порозвінчаних дедя й неня, в хату ведуть і за стіл саджають. Обідають. Харчують і п'ють, при тім жартують і

співають. Бо, як без співанок? Ось Лесьо Лупайлюків співає:

«Ой, гаю мій зелененький, ой гаю-розмаю,

Та, ек віп'ю горілочки «фантазію» маю...

Є багато «фантазії», то й співанки самі від себе в голову лізуть і на язик набігають...

Після обіду роздекується Шкіндюк і його гості з Василиюками і їх гостями та їдуть під Кременицю. Вечером приїдуть забрати книгиню. До вечора ж набуваються одні гості у Василиюка, другі у Шкіндюка.

Прийшов вечір — приїжджає Шкіндюк з боярами по свою книгиню. Але ж наперед мусять у Василиюка погоститись. І гостяться, набуваються і веселяться. Після цього сідають на коні і везуть книгиню до Шкіндюка. Їдуть і обоє Василиюки, їдуть і їх гості, і дружки і світилки, а дехто пішки йде. Везуть Шкіндюкові нову, молоду газдиню...

Приїхали, впроваджують у хату молоду газдиню. В хаті вже столи накриті не лише в обох кімнатах, але й надворі. На першому місці за столом під образами засіли обоє «молодета», Василиук і Василиючка, а даліше газди і газдині. На столі просто гори всяких харчів і дорогих напیتків. П'ють гості і харчують, а музика приграє. Довго триває гостина. Ідуть жарти, сміхи й співи. Всі, і ті зподалеку і зблизька — багаті й бідні. Багато гостей на весілля в Івана Шкіндюка, але між ними нема Шкіндюкового сусіда Дмитра Максим'юка. Знають усі, чого його тут немає. Чей же то Максим'юків Лесьо мав Василиюкову Параску за жінку брати. Він був із нею, як би вже засватаний. Що то буде, як Лесьо із війська поверне й почує, що його Парасочка вже не його? Ой, може бути недобре. Максим'юки, це люди дуже завзяті й мстиві... Десь так коло півночі робиться в Шкіндюка щораз голосніше й веселіше.

Стара Петросанечка підходить до Шкіндюка й співає, підморгуючи до нього:

«А у моїм городчіку віросла тополя,

Ліпше мати файну жінку, ек сто моргів поля». Аєкже! Василина, жінка Зеленського Івана, таки вже здорово віпила й співає:

«Ой, п'ю же я горівочку, ек корова воду,

Ніхто ми си не здивує, бом такого роду».

Шкіндюк голосно на всю хату до гостей говорить:

«Пийте й харчуйте гостоньки, ви музики грайте, щоб на гори було чути, що в Івана Шкіндюка під Кременицею весілля?»

Ген поза північ забрав Василиук своїх гостей, попрощався з зятем і дочкою, тай з усіма газдами й газдинями, та й пішов додому. Ой, плакала, плакала Парасочка, прощаючись з дедом і ненею. Мало що не побігла за ними

туди поза річку... Плакала й Василючка, але стара Петросанечка стала розговорювати Парасочку й приспівувати:

*«Журиламси, журиламси, а тепер ни буду,
Так сми собі розгалада, господинев буду.
Так сми собі розгадала в своїй головонці,
Таки буду господинев, хоть в чужій сторонці».*

Ген аж під ранок втихло весілля в Шкіндюка. Замовкли музики, розійшлися, попрощалися і «фроздекувалися» гості.

Параска стала Шкіндюковою газдинею... Але звикнути тут ніяк не може. Все тут чуже для неї — Шкіндюк теж чужий їй. Як погляне он туди, де хата Максим'юка, то зразу пригадає собі Леся й гарячими сльозами заливається... Гляне туди й здається їй, що Лесьо он там під буком стоїть і на неї дивиться...

Все тут є, чого її душа лише бажає. Шкіндюк мало що на руках її не носить, небо готов їй прихилити, пташиного молока готов для неї постарати... А її ніщо не тішить... Сохне і в'яне, як підрубана смерічка. Ніщо її тут не тримає. Якби могла, то зараз би все лишила й до деді та нені побігла би.

Так якось проминув рік — прийшла друга осінь. Сонце д'землі наблизилось і кладе на неї, хоч уже не гарячі, то все ж таки теплі поцілунки. Павутиння сріблом по горах снується, маржина з полонин зійшла і по царинках пасеться. Опустіли полонини й ватри в стаях погасли. Аж по зимі, по св. Юрі прийде назад сюди маржинка й ватри знову загоряться.

Одного ранку почула Параска, що вночі вернув з війська додому Лесьо Максим'юків. Серце в неї забилося... Сама не знає, що з нею діється. Не знає, чи радіти, чи плакати. Мов сонна ходила цілий день, жадна робота її не бралася. Все, за що візьметься, з рук їй на землю паде. Прийшла ніч, а вона й ока не зажмурить. Так минали їй дні і ночі: сумні, невеселі, тривожні й неспокійні...

В неділю пішла до церкви в Красноїлю. Виходить із церкви, глядить, а там поміж легінями Лесьо стоїть... О, Господи, який же він гарний і пишний — як намальований! Лише стій і дивися на нього... Що ж вона зробила? Чому послухала неню? Що їй нині з усього Шкіндюкового багатства, що їй з його доброти для неї? Вона чує, що її серце і далше лише для Леся б'ється. Та й думки її все лише при ньому...

Лесьо з легінями стоїть і все в її сторону дивиться... Підходять до неї до неї її Іван, що досі з газдами говорив і каже, що пора д'хаті йти. Пішли. Перейшли річку почерез бер-кладку й подалися горі плаєм під Кременицю. Параска йде, наче не своїми ногами, й не чує, що до неї Іван говорить. Їй перед очима все Лесьо стоїть: високий, чорнявий, пишний...

Прийшли, заходять у хату, а тут із усіх кутів холодом на неї дише... Все

тут чуже й противне. О, як же вона ненавидить отого Шкіндю, що її від Леся відорвав! Так, так, вона ненавидить його!

Одного вечора пішла Параска корови доїти. Корови були за плаєм під буками. Лиш сіла під одну з коров, а тут хтось з-заду її за шию обняв... Спустилася, що й дійницю з рук випустила. Скочила на ноги. Ох, це ж Лесьо! Її Лесьо! І сама не знає, як кинулась йому на шию...

«Лесю, Лесику мій! Ти не гніваєшся на мене?»

«Ні, не гніваюся, хоч би й мав чого гніватися... Я дальше тебе люблю! Люблю, так, як і давно любив».

Розповідає Параска: «Лесику я не винна. Неня присилювали йти за старого Шкіндю. Я просилася, плакала, але все це нічого не допомогло. Мусила йти до шлюбу з отим Шкіндьом, що нені так дуже до вподоби припав».

«Знаю, знаю все, — мені люди розповіли», — каже Лесьо.

Примилюється Парасочка до Леся, а він милує її, голубить, до серця пригортає, цілує. Ледви розійшлися... Умовилися завтра ввечері знову зустрітися разом, он там у Буків'єні. Лиш, щоб ніхто не бачив.

І так сходилися і любувалися собою цілий рік аж до другої осені... Далі бачать, що воно дальше так не може бути. Вже й люди почали поміж собою про них обох говорити й неня Параски якась неспокійна за неї стала. Та й батько кривим оком на неї поглядає... А що буде, як Шкіндяк про її кохання з Лесем дізнається?...

Раз якось, коли обоє, Параска й Лесьо зійшлися разом у Буків'єні, каже до неї Лесьо:

«Мусимо Парасочко щось зробити, щоб старого Шкінді позбутися»...

Вжахнулася Параска почувши це! А далі питає:

«Як же його збутися? Вбити, отруїти, згладити зі світу? Так це ж гріх перед Богом і в кримінал можна дістатись... Ні, ні, Лесюню, вибий це собі з голови... Може, воно якось само щось зробиться, може, Шкіндя сам своєю смертю помре, — він і так щось покашлює. Не можна брати такого великого гріха на себе»...

На це Олекса: «А це не гріх за старого нелюба силувати заміж іти? А от твоя неня не боялася того гріха! Не гріх це й мука з нелюбом жити і молодий вік із ним марнувати?... Чи як ти думаєш?»

«Ні, ні» — сказала Параска й побігла з Буків'єну в хату. Лягла спати. Але, де їй там заснути? Думка думку гонить і думка думку здоганяє... І що це Лесьо задумав? Що йому на гадку прийшло? Каже, треба позбутися старого... О, Боже, якби воно добре було без старого разом із Лесем жити? О, як гарно, як добре було б! Але ж так зробити, як Лесьо каже, — позбутися старого, не можна! І гріх великий, і страх, і небезпечно».

До ранку не спала. Ввечері не пішла в Буків'єн і не бачилася з Лесем.

Якось страх збирав її, боялася почути ще раз те «мусимо позбутися старого»...

Але другого вечора не витримала, пішла таки побачити свого Леся. Зійшлися, а Лесьо даліше таке говорить, що Параску ляк і страх збирає...

Так тяглося якийсь час... Параска ходила задумана, до Шкіндюка майже не відзивалася, лише з-під лоба на нього гляділа...

Одного вечора каже Лесьо до Параски:

«Завтра ввечері зажени так, щоб ніхто не бачив, кілька овець і одного барана в нашу колешню. Потім скажеш Шкіндкові, що кілька овець і баран відбилися від гурту й пропали десь... «Натекни» йому, що вони, може, зайшли в Максим'юкову колешню... Якщо їх не найде деінде, то нехай у ту колешню загляне... Чуєш, розумієш, що тобі кажу?»

«Чую, чую та й розумію», — відповіла стиха Параска. Потім розійшлися.

Другого дня пізнім вечером пішов Шкіндя «дробет» шукати. Всюди шукав і не знайшов... Тоді йде до Максим'юкової колешні... Відхилив двері до неї... Аж тут паде стріл і Шкіндюк валиться на землю... Це Олекса, що стояв недалеко за старим буком і дожидав Шкіндю, одним цільним пострілом позбавив його життя... Ніхто цього не бачив, лиш місяць бачив. Але це дуже мовчазний свідок...

Лесьо заніс рушницю в хату й бігом на станицю жандармерії: «Так і так. Якийсь злодій добувався до їх колешні і хотів вівці красти, а він підглядів злодія і застрілив його. Хто це той злодій, — він не знає — не приглядався йому, а чим скоріше побіг дати про це знати жандармерії»...

Пішли два жандарми з ним у Голови. Оглянули трупа, списали з Леся протокол, а Лесьо ніби то щойно тепер пізнав, що застрілив сусіда, Івана Шкіндюка... й зачав цього дуже жалувати. Жандарми переслухали й Параску, але від неї нічого не довідалися. Та все таки забрали Олексу з собою. З'їхала комісія, дорізали й попоролі нещасного Шкіндюка, щось там пописали й поїхали казад у Кути...

Сумний похоронок мав Іван Шкіндюк, великий газда голівський... Похоронили його на цвинтарі в Красноїлі, таки зараз недалеко його доброї і вірної жінки Катерини...

Олексу доставила жандармерія до криміналу аж у Коломиї. Довго тягнулося слідство і багато протоколів було списано. Нічого від Леся не довідалися слідчі судці. Він усе одне й те саме їм говорив. Свідків не було. Кликали до протоколу й Параску. Але вона лише раменами стискала: «Нічого не знаю — нічого не можу сказати»...

Прийшов день судової розправи. Старий Максим'юк поставив синові двох найдорожчих коломийських адвокатів. Не жалів грошей, щоб сина виз-

волити від криміналу! І визволив! Адвокати даром грошей не взяли. А той одинокий свідок злочину сина, місяць, на суд не явився... Він і далі над горами мандрує, все бачить і все чує, але того нікому не розказує...

Десь за рік, чи, може, скоріше або пізніше, відбулося весілля у Дмитра Максим'юка під Кременицею в Головах. Він женив свого сина Олексу... Олекса брав за жінку вдовичку по Івані Шкіндюку Параску, дочку Василюка. Гучне весілля було...

*

Якраз тоді місяць у повні був. Мандрував понад Кременицею. Але не затримувався тут, видно не цікавився весіллям Олекси Максим'юка й Параски, вдовиці по Шкіндюку... Помандрував далі, туди в сторону Красноїлі...

Аж там, де сходяться разом дві Річки — Біла з Чорною, затримався місяць на хвилинку. Мабуть щось цікаве побачив...

Ага, он там на грубому бервені сидить Дмитро, син Петра Кіящука. Сидить і курить. Мабуть, когось дожидає... А той «хтось» іде, чути людські кроки... О, Дмитро добре знає хто це й куди йде...

Це Корпанюків Михайло до Марічки, молодої вдовички по Микулі Дідушкові йде. Уже давненько до неї заходить. «Внадився, як ведмідь до меду». Ще й співанку склав:

«У Марічки файні щічки й мальовані брови.

А в колешні білі вівці, воли та й корови».

Знає песій син, що ані Марічка, ані її брови, та воли і корови, не для нього, пустого драбуги, а він усе туди лізе. Казав вже йому не раз і не два: не пхайся «голяку» до Марічки! Вона не для тебе, а ти не для неї! А він сміється і далі туди ходить. «О, зажди «браччіку», не будеш ти вже довго до Марічки забігати!»

Ага, ось він уже недалечко. Ось він уже й тут. Встає Дмитро з колоди й заступає дорогу Михайлові. Той хоче його трунути рукою з дороги. Дмитро сміється: «Мой, ти недоноску, бачиш бартку в моїй руці? Хочеш, може, щоб я попробував нею, чи в тебе тверда голова? Кажу, куди справився іти?»

«А тобі нащо знати, куди я йду? Куди хочу, туди йду. А ти вступися!», — каже Михайло.

«Ну, ну, — на це йому Дмитро, — знаю добре, куди тебе дідько несе. Але кажу тобі оце в останній раз: перестань до Марічки ходити! Бо як ще раз до неї зайдеш, то вже живий звідтам не вийдеш! Чув?»

«Чув, чув, не позатикало мені», — відказав Михайло і вирвався Дмитрові з рук, побіг...

Дмитро не біг за ним, сів знову на колоду й закурив. Посидів якийсь

час, а потім піднявся і скорим кроком пішов у сторону хати вдовички Марічки. Підходить під вікно хати. Глядить: на лавиці сидить Михайло, курить, і як кіт на сало, на Марічку дивиться. Закипіла в жилах Дмитра кров, закипіла й у голову йому вдарила: «Або ти, або я! Двом нам по світі не ходити, Михайле! — кличе в вікно, а вийди-ко на двір! Щось маю тобі сказати».

Михайло вдає, що не чує... Кликнув вдруге, — не виходить з хати. Тоді Дмитро в хату. Схопив Михайла за плечі, і в двері, і на двір: «Забув, що я тобі там над річкою нині казав? Пам'ятаєш?»

І барткою раз і другий в голову Михайла... Потекла кров, а за нею і мозок з голови. Впав Михайло на землю, лежить... Певно, вже більше не встане. Нахилився над ним Дмитро: «Тепер уже більше не меш до Марічки заходити! Не буде Марічка моєю, але й не буде твоєю!»

Ще одна з багатьох гуцульських любовних трагедій... Ніхто її крім місяця не бачив... Місяць якраз у ту хвилину понад Дідушкову Річку небесною полониною мандрував і своїх овечок зірок рахував. І бачив криваву розправу Дмитра над Михайлом за вдовичку Марічку. Бачив, але він про це нікому не скаже. Не скаже й Марічка, бо вона не Михайла, а Дмитра любила. Вона лиш з Дмитром дровичалась і його Михайлом так трохи дражнила. Марічка буде свого Дмитрика дожидати, буде його виглядати. Але надаремне...

Дмитро, звівши зі світу суперника, зайшов ще до матеріної хати, взяв, що треба було взяти, поклав у бесаги, перекинув їх почерез плечі й подався пляями й стежками на Скупову, а далі через Угорський і Руський Доли на полонини Радул і Ретеску, далі на Піп Івана і в село Соколів, що по тій стороні Карпат і там пропав, як камінь у Черемоші. Ніхто його більше ні в Головах ані в Красноїлі не бачив. Даремне видивляла Марічка за Дмитриком свої карі очі.

Місяць поплив собі даліше понад ліси й гори. Блідими очима газдівство своє гірське оглядає, в кожную щілину заглядає, як дбайливий газда про своє газдівство не забуває; всюди заглянути й всього доглянути мусить...

Ох, скільки він, понад гори, небесними шляхами мандруючи, всякого дива бачив! А скільки бачив гуцульських трагедій і гуцульської крові!

Все та любов, все оте гуцульське непогамоване, несамовите кохання!

Ота любов гуцульська, що полум'ям загориться у серці, збудує кров у жилах, мутить розум і вкладає в руки бартку, чи сокиру, або рушницю зі смертельною кулею для суперника...

*

Пронісся місяць понад Синиці й помандрував даліше. Переплив Черемош і опинився на буковинській стороні над річкою Путилівкою, що вли-

вається у Черемош над Усте-Путиловом... Усть-Путилів по обох берегах Путилівки на просторій долині; праворуч високі гори лісом покриті, ліворуч зелені царинки й хати гуцульські. Вся, по цей і той беріг Путилівки широка долина в жидівських руках, густо жидівськими домами забудована. Що другий жидівський дім, то шинк-корчма-«пропінація»... Тут, у тих корчмах, лишали свої маєтки-багатства гуцули, тут пропивали бутинарі й керманичі важкою працею зароблений гріш... «Дай, Боже, тежко заробити, а легко пропити», — казали, п'ючи жидівську горілку... А газда-багач, ідучи з верхів у Путилів, співав:

«А я їду у Путилів — майси любко гаразд.

Бо я з тої Путилови не вернуси зараз»...

І не вертав «зараз»... Часом то день і ніч із газдами й газдинями за жидівським столом пересиджував, а «пропивши сірі воли — пив на корови»... Бистра річка Путилівка, бистро й скоро біжать її води в Черемош, Але, мабуть, ще скоріше біжать з верхів гуцульські маєтки в жидівські кишені...

Отут то, пониже того місця, де Путилівка передає свої води Черемошеві, задержався місяць на хвилину... Глядить і бачить: Черемошем бреде гуцул з буковинської сторони, бреде на галицький бік. Дивується місяць: тут же Черемош дуже бистрий і нелегко його перебрести... А гуцул пробує його

Сторонець Путилів. 1901 рік. Поштова листівка

перебresti... Он там біжить до берега другий гуцул — у нього в руках рушниця. Уже над Черемошем... Зупинився. Націлюється з рушниці... Стріл... Гуцул, що брив Черемошем, похитнувся і повалився, у хвили Черемошу впав... Черемош поніс його з собою туди попри Бервінкову, Хороцеву і Білоберезку... Далеко поніс мертво тіло гуцула.

Напевно, ніхто його не виловить з Черемошу. Не він перший, не останній. Місяць знає, хто це поцілений кулею, пропав у хвилях Черемошу... Це Танасій, син Івана Гребенюка, газди з Бервінкової. Знає він і того, хто позбавив життя Танасія. Це багатий газда Путилова Петро Киселиця. Все місяць знає, але знає для себе. Однак того, що знає, не скаже нікому... О, він знає ще більше! Знає і причину смерті отого легіня Танасія з Бервінкової. Причина, звичайно, — грішна любов! Ось, що міг би, якщо б хотів, розказати місяць: «Білявий, рослий і пристойний легінь Танасій, син Івана Гребенюка з села Бервінкової, зайшов раз на храм у Путилів. Перед вечером була там забава, грали музики, легіні танцювали з дівчатами й молодицями. Одна з молодиць дуже вподобалась Танаєєві. Висока, струнка, чорноброва, рум'яне личко, очі чорні. Пішов Танасій з нею в танець. Танцює і розпитує, хто вона, чия, де живе? Довідується, що вона Одокія зветься, жінка Петра Киселиці, а живе он там нижче Путилова над Черемошем напроти Бервінкової... Довго танцював Танасій з Одокійкою, все лише її в танець брав. Спитав Одокію, чи міг би коли до неї зайти? А Одокійка лукавенько сміється:

«До мене зайти? Бач, який! Як же міг би ти зайти, коли в мене чоловік? Та ще такий лютий і злющий, як вовк! Міг би покусати тебе, та ще й мені попри тебе дещо обірвалось би». Танасій на це каже: «Я ніколи вовків не боявся, та й твого вовка-чоловіка не злякаюся! А ти таки скажи, коли зайти до тебе?»

«Ну, як ти такий відважний, що й вовків не лякаєшся, то можеш колись до мене навідатись, але лиш тоді, коли чоловіка не буде вдома». — Вона вже подасть йому знак... «Коли побачиш на жердці завішену хустку — тоді прихось». Дальше розповіла Танаєєві, що в неї дітей нема, а чоловік її вже трохи пристаркуватий. Він часто туди за Сергії у верхи їде, там, у них полонина є. Вона вже подасть йому певний знак, коли чоловіка не буде вдома...

«А тоді, Танасійку, прихось до мене», — сказала й чорними бровами йому підморгнула...

Була вже пізна ніч, коли розсталися Танасій і Одокія. Він пішов почерез Черемош у Бервінків, а вона до свого «пристаркуватого» чоловіка.

Щодня зазирає Танасій, чи там по другій стороні Черемошу не побачить хустки на жердці... А хустки не видно. Так два тижні проминули... Танасій ні їсти, ні спати не може — все почерез Черемош на другий бік позирає. Сам не знає, що з ним діється. Чи не чарівниця ота Одокія, чи не завдала

йому якихось чарів?... Так, так, напевно, очарувала його путилівська молодичка, чорноброва Одокійка...

Аж однієї неділі, десь так понад вечір побачив Танасій по тім боці хустку на жердці! Заждав трохи, щоб стемніло... а тоді почерез Черемош до Одокійки. Одокійка чарівним усміхом його вітає. Просить сідати. Метнулася сюди-туди, й на столі вже пляшка доброї горілочки, чорногірським корінням заправленої і смажена ковбаса. Потім засмажена бараняча «буженичка» й тепленькі, щойно з печі витягнені голубці. О, Одокійка знає, чим вгостити гостей... «А ще такого гостя з Бервінкової», — каже й моргає до нього... Припрошує гостя пити, їсти і почуватися, як у себе вдома. Зозулькою біля нього припадає та примилується до нього. Видно, вподобала собі цього білявого легіня бервінського... І очі в нього, які гарні і великі! Як гляне ними, то здається душу наскрізь прошибає... А серце пташиною починає тріпотіти... Сидять обоє на лавиці, ліжником застеленій, що-раз ближче до себе присуваються... Обняв її за шию Танасійко, до себе пригортає... Одокійка ніби то пручається і відпихає від себе... А потім, як обхопить його білими ручками за шию, як пригорнеться до нього! «Танасійку мій», «Одокійко моя!» — більше в них і слів не стало... Потім застигли в довгім, гарячім поцілунку... До пізньої ночі любувалися собою і налюбуватись не могли. Не могли від себе відорватися, не могли розлучитись, розійтись... Залізна сила до себе їх прикула... Всесильний чар-кохання, зв'язав їх разом. Одна лише смерть потрапить їх розлучити. Бо гуцули вміють кохатися... Відпровадила Одокійка Танасія, аж над Черемош із ним пішла. Тут ще й ще обіймалися, цілувалися і розстатися ніяк не могли...

Потім, минали тижні, минали місяці — не раз і не два повівала хустка на жердці по тій стороні Черемошу... Не раз і не два відвідував Танасійко свою чорноброву Одокійку. Любов у їх серцях щораз більше росла, горіла, негасала. Так проминув рік — рік любові й кохання. Ой, не раз пригадував собі Танасій співаночку:

*«Болять мене моє тіло, болять мене кості,
Та не болять від роботи, але від любові».*

Але ж і не даром говорять: «Лихо по лісі не ходить, а ходить по людях»... Лихо ніколи не спить... Ненадійно на людей спадає... Погнівалася чогось служниця на свою газдиню Одокію і все газді про її кохання з Танасієм розповіла.

Почав Киселиця за жінкою слідкувати, на Танасія чатувати і на нього засідатися... Мусіли обоє сильно берегтися. Та все ж таки не міг Киселиця приловити їх. Раз каже він Одокійці, що мусить їхати у Сергії. Осідлав коня, сів на нього і поїхав. Одокійка скоро вивішує хустку на жердку... Прийшов її Танасійко. Сіли при столі. Одокійка гостить свого Танасійка... Аж тут вбігає

задихана служничка, що тепер уже назад із газдинею поєдналася, і каже:

«Газдинько, газдинько, газда назад вертає, певно забув щось взяти».

Злякалася Одокія і на ноги зірвалася: «Тікай чим скоріще, Танасійку! Ти не знаєш мого чоловіка. Він, не задумуючись, уб'є тебе!»

Вибігає Танасій з хати, та до Черемошу! Бреде, а вода, яка холодна, хвилі ноги підривають... Аж тут паде стріл! Один, і другий... Поцілений в серце Танасій валиться на дно Черемошу. Черемош бере його в свої обійми, щоб уже з них не випустити...

Бачить це місяць і сам до себе каже: «Ще одна любовна трагедія гуцульська»... Сказав це, помандрував горі Путилівкою почерез Сергії і Киселиці туди аж на Плоску над Селетином... Пронісся понад Сторонцем-Путиливом, поглянув на хату, де жив колись співець гуцульських гір Осип Юрій Федькович, пригадав собі його вірш про себе, отой, що починається словами:

*«Місяцю князю, білий вівчарю, — хмаров мандруєш,
Де ти цю нічку — де заночуєш?»*, —

а потім піднявся вгору й над полонини подався. Треба ж йому, як доброму газді, й полонини відвідати, хоч там уже тепер осіння тиша й глуша. Але ж все таки подивитись на ті полонини треба. Почерез Голошину перейшов у Перкалаб, понад Сарату заглянув оком на Дуконю, а перейшовши Черемош під Лустуном, опинився високо-високо над Чівчинськими полонинами. Все тут тихим, мирним сном відпочиває. Ні маржинки, ні овечок, ані пастухів не видно; не чути співів, не чути фльоєр і трембіт. До другої весни треба ждати. Ген, аж по Юрію пробудяться знову полонини, загордіють волами й коровами, чорними та білими овечками, разом з вівчарями, пастухами і бовгарями, заспівають:

*«Ой вівчарю-золотарю, покинь вівці пасти.
Не покину, бо загину, або піду красти».*

Але, коли це буде? Сніги покриють полонини, буйні вітри полонинські стануть віяти й морози потиснуть, завинуть тут голодні вовки. Пливе місяць по небеснім морю і полонинський світ оглядає. Затримався над великою полониною, Штефульцем, що густим лісом на Черемош сходить. Отам на прогалині олені зійшлися, а неподалік них пишні лані. Тут риковище — боротьба оленів за лані... Гостра, затята боротьба між оленями йде... щоб, ставши переможцем, на ласку лані заслужити. Перемагають сильніші — слабші уступають, у лісні гушавники біжать... Бо не лише по гуцульських оселях, але й на полонинах, любовні трагедії бувають...

Зі Штефульця завернув місяць над Чорний Черемош. Черемош тут не широкий, але дуже рвучкий і голосний. А ще вночі! Як легінь-молодець біжить, скаче, журчить, клекоче, сварню з каменюками, що йому дорогу за-

ступають, веде, то оминає, то перескакує те каміння — і все бігом-бігом вперед туди попри Чівчин і Буркут, потчерез Бендзарівку, де бере на свої плечі шалено рвучкий потік Шибений і попри Явірник потчерез Зелене Дземброню і Бистрець у Ільцю-Жаб'є біжить. Мабуть, спішиться щоб скоро попри Криворівню і Ясенів перебігти і в Устеріках з братом Білим Черемошем зійтися та разом дальше плисти...

Що ж, далека дорога, спішити треба, щоб скоро її пробігти. Усю ту Черемошеву дорогу знає місяць добре. Любить місяць отой Черемош; у його прозорих водах не разглядає своє бліде обличчя...

Думав місяць, що в таку пізню пору ночі нікого тут не побачить. А воно виходить інакше... Ось там, на Черемоші, двох гуцулів бачить. Один з них на дручку бляшане начиння в руці тримає, а з нього яскраве світло на темні води Черемошу падає... Ага, це так звана факля. На її світло біжать пструги. Тоді гуцул бере пструги на вилки-ості і подає другому гуцулові, що за ним з бесагами стоїть. Той стягає пструги з вилок і в бесаги їх кладе. Все це відбувається потиху. Коли б хотів один до одного заговорити, то й так один одного не почують, бо рев Черемошу заглушує тут і найголоснішу людську мову,

Устеріки над Черемошем.
Uścieriki nad Czeremoszem.

Устеріки над Черемошем. Стара поштова листівка

а навіть і крик. Перший з отаких рибаків-шкідників бачить лише світло факлі і пстругів, що на те світло йдуть, а другий бачить першого і вилки з пстругом до нього наставлені. Поза тим нічого більше не бачать, бо яскраве світло факлі, в якій горить смола-живиця з смerek натерта, сліпить їм очі. Он той другий, маючи вже повні бесаги пстругів, поніс їх на берег, щоб звідтам з другими, порожніми бесагами повернутись...

Але що це таке велике й космате скаче з берега в Черемош? Та ж це ведмідь! Іде прямо на світло і стає за плечима гуцула, що остями пструги б'є і почерез плечі подає, думаючи, що там і дальше його товариш стоїть... Він не бачив, що той з повними бесагами на берег пішов... А ведмідь спокійне-сенько з вилок лапою рибу бере і в рот... Так усе по одній з'їдає і задоволено муркоче. Аж якось рибак підняв факлю вгору, глянув позад себе, та в ноги, та на берег! Що за мара! Кажуть, що ведмідь до світла не підходить, а оцей, брате, не побоявся світла! Йому дуже рибок захотілося. Скоро розділили рибу на двоє бесаг, і д'горі, і д'горі на Штефулець, а все наслухають, чи не біжить ведмідь за ними. А той і не думає за ними бігти. Стоїть дальше в воді на камені, облизується і жде, чи не повернеться гуцул, щоб пструги ловити та йому подавати.

Місяць знає цих обох рибаків, як же би йому їх не знати? Цей високий, рижий — це Василь Мороз, а той другий, коренастий — це Іван Сенютович, обидва з Голов. І аж сюди під Штефулець зайшли на пструги! Але й страху наїлися обидва! Пішли Штефульцями, щоб потім потоком зійти на Шикмани, а там д'горі почерез малі й великі Стовпні та почерез Скупову в Голови повернути...

Ведмідь, чи як гуцули його називають, «вуйко» стояв ще якийсь час у воді, коли ж побачив, що гуцул уже не вертає пстругів і на вилках не подає, вийшов на берег, пішов долі Черемошем, а там плаєм на Чівчин подався нічлігу собі шукати...

Пустив місяць свої срібні очі на полонини Бабу Лудову, Озеристу, Озирний, Похребтину й Луковиці, що над Буркутом...

Он там, недалеко тієї стежки, що з Луковиць вділ на Буркут веде, стоїть самотня хата. Місяць знає, чия це хата.

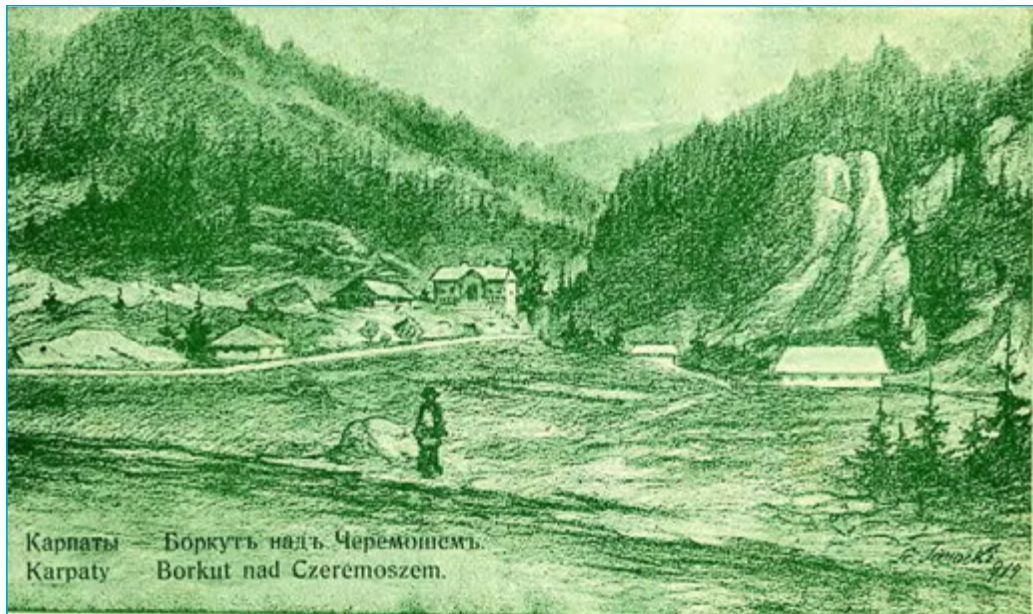
Оце заїжджав зчаста в Буркут один пан-лікар аж із Коломиї. З Буркута виходив не раз на Луковиці. Тут йому дуже сподобалось. На всі сторони видно звідси далеко, далеко... Всі гори звідси побачити можна! Навіть і буковинські і закарпатські!

Ото раз заходить отой коломийський пан-лікар до гуцула, якому належала та частина Луковиць, що над Буркутом. Довго обидва говорили й договорились. Обидва зробили таку угоду: гуцул має побудувати своїм коштом і зі свого матеріалу, на своїй полонині хату для пана. Таку: з коміркою, кух-

нею і трьома кімнатами, а крім цього зобов'язується давати панові щоліта по кварти (2 літри) молока щоднини, так довго, поки пан буде жити й на літо сюди приїжджати. За це гуцул дістав готівкою від пана 300 банок (600 австрійських корон). Вибудував гуцул панові хату й ключі від неї йому передав. Щороку приїжджав лікар на Луковицю, а гуцул щодня йому молоко приносив. Оце вже, якраз шість років минуло, як гуцул передав панові ключі від готової хати, шість років щоліта впродовж двох літніх місяців він носив панові молоко... Минуло літо, забрався пан з Луковиць і в свою Коломию поїхав. Гуцул починає в голову чухатися... А що буде, як пан поживе так із десять, а, може, ще й зо двадцять років? І кожне літо молоко йому давати, ще й послуговувати. йому?... Ага, а оце йде той гуцул і щось у руці несе. Чому не спить досі? Чей же пізно вже, давно пора спати. Дивується місяць. Гуцул простісенько до «панської» хати йде. Ось він уже біля хати. Нахиляється... Щось блиснуло. Гуцул повільним кроком пішов назад. За якийсь час бухнув огонь... Це загорілась панська хата.

«Розумію, — думає місяць. — Думав пан перехитрити гуцула, а ось гуцул, перехитрив пана. Не буде вже пан на Луковиці виходити, а гуцул не буде мати кому молока носити... Такий то нинішній світ — такі теперішні люди: хто — кого?»...

Поглянув місяць стомленими очима на Буркут. Яка ж тут тепер тиша й самота! А влітку так гамірно й людно було! Щоліта тут багато людей. Он

Карпаты — Боркутъ надъ Черемошемъ.
Karpaty — Borkut nad Czeremoszem.

Буркут над Черемошем. Попри будинки вверх дорога на Луковицю. Стара поштова листівка

там округлий павільйон, а під ним у споді джерельце з мінеральною залізною водою. Багато приїжджає сюди «панів» влітку оту воду пити.

От недалеко поверхова будівля – «готель» для літників, чи як гуцули їх називають, «холерників». Тепер тут пусто, бо літо уже проминуло й «пани» поїхали до своїх міст.

Усі поїхали, залишився лише один. Той не виїжджає. Видно, щось його тут тримає... Хвороба, хіба ні! Він молодий і здоровий. Ген нижче павільйону й готелю стоїть лісничівка. Там живе лісничий з гарною, молодого дружиною. Таких красунь, як оця, дружина лісничого, небагато. Той лісничий дивний собі чоловік. Замість жінки держатись, він по горах, лісах із рушницею на плечах блукає. Часом то й вночі на звірину засідає і аж над ранком до хати повертає. Дружина сама в хаті нудьгує, скучає...

Познайомилась якось раз із тим молодим чоловіком, що до тепер тут у Буркуті залишився. Почали зустрічатись обоє. То на прохоті зійдуться разом, то під павільйоном зустрінуться.

Самі не знали коли й як у їх серцях загорілося кохання. Краса гір і їх романтика почала тую любов підсичувати й посилювати. Не зчулися, коли всесильне кохання скувало їх серця й прикуло їх до себе. Волю й розум їм відобрало. Одна лише в них думка: разом зійтись, заглянути одне одному в очі, побути разом, скоро не розлучатись.

Полюбилися, як пара голубів. Одне без одного не могли жити. Вся гірська, чудова, прекрасна природа словами кохання до них промовляє. їм байдуже, що завтра буде, що післязавтра з ними станеться, вони живуть щастям і радощами одного дня — дня кохання! Єдиним змістом життя для них стало кохання...

Скоро, о, як же скоро, літо проминуло! Осінь у гори прийшла. Опустіли гори і мовчазними стали. Так — осінь. Але в серцях отих двох коханців і даліше гаряче, повне сонця і квітів літо! З високих гір і полонин починає холодним вітром віяти, сумно починають шуміти смерекові ліси, що навколо Буркута — у долі шумить Черемош, щасливий, що вже не несе на своїх плечах важких дараб.

Ніч... Місячна, зоряна й прекрасна, як казка молодих літ... Місяць над самим Буркутом стоїть... Стоїть і вділ глядить. Он там, під старим буком, який, напевне, ще часи Довбуша тямить, стоїть одна пара молодих людей: він і вона. Місяць і цих двох знає. Скільки ж то разів він їх отут бачив і в їх закохані очі заглядав. Бачив їх, як і тепер бачить. Он вони, обнявшись, одне до одного пригортаються, гарячими поцілунками своє кохання засвідчують і стверджують. Любуються, голубляться, натішитися собою не можуть. О, яке ж велике кохання палає в їх серцях! Але чим воно закінчиться?

Щойно це місяць подумав, аж бачить поміж смереками якась тінь про-

майнула... Від смереки до смереки скаче, як злодій скрадається...

Хто ж це може бути?

Ага, та ж це лісничий тієї лісничівки, що понижче павільйону! Місяць і його добре знає. Не раз йому присвічував, як на оленів засідав. Але чому ж то він, як злодій та ще й з рушницею в руці сюди закрадається? Певно, в нього щось погане на думці... А ті двоє там під буком, злучені довгим поцілунком, нічого не чують і не бачать...

Нараз блиск і гук! І раз... і другий. Впали закохані на землю

Там, під самим буком, до землі припали. Вони вже не встануть. Лісничий, стріляє цільно! Він скорим кроком пішов до лісничівки.

Поховали обох аж у Зеленому на цвинтарі за церквою під лісом. Багато було всяких балачок і розмов про них.

Підозрівали лісничого, наче він і ніхто інший, відправив молодих коханців на той світ. Але побережник і служниця засвідчили, що лісничий тієї ночі не виходив з хати, а рушниця весь час висіла на клинку...

Одиноким свідком злочину й любовної трагедії, був місяць... Та з нього дуже поганий свідок... Свідок — «немова»...

Завернув з-над Буркута й пропав десь там за горами й за лісами. Досить бачив цієї ночі...

А тих там двоє коханців на цвинтарі в Зеленім поряд тихо-тихесенько лежать, вічним сном сплять і про любов рожеві сни снять. Щасливі й раді, що й смерть їх не розлучила...

Вдолі грає їм Черемош, вгорі смерики й ялиці шумлять, пісню кохання їм співають.

Дванадцять разів на рік затримується місяць над їх могилками — до цих могилок нахиляється і блідий поцілунок на них кладе...

День і ніч. Як є неподібні вони до себе! Вдень усе видно, нічого скрити й заховати не можна. Ясно, людно, гамірно й метушливо...

А прийде ніч — усе перемінюється. Світ не той стає. Тиша й таємничість бере світ у свої обійми... А до того ніч у горах, у Карпатах! Карпатська ніч... Вона повна таємниць, вона бездонна, безглибинна й нерозгадна, чарівна, прекрасна, сріблом посипана, перлами цяткована, росами мережана, шумом рік і лісів оспівана, в шепіт казок з давно пробулих часів заслухана... Хто раз ніч в Карпатах пережив, той уже ніколи її не забуде — вона йому й у сні пригадуватися буде...

Оце пливе місяць знову понад горами і відбуває свою, Творцем світу визначену путь. Своє царство оглядає та як дбайливий газда всюди загляне. І перли срібних мрій на гори, на ліси, на сонні села й на задрімані полонини сипле.

Там, ген вгорі за Красноїлею під Синицями дрімає ліс. Столітні смере-

ки стоять у нічній задумі. Стоять, наче закам'янілі. Дрімають, чи мертвим сном сплять? Вітерець злегенька їх віттями колише й казку ночі стихенька їм шепоче... Любується місяць ними. Вони ж пригадують йому давні-давні часи, коли всі ті, сьогодні голі й лисі гори, були одним непроглядним лісом...

Гей, гей, все те знищила захланна рука людська. Гори мої зелені, світе прекрасний! Гори колись вільні, розспівані, веселі сьогодні смутком колисані, тугою різьблені, жалем зрошувані, мріями та згадками про минуле, позолочувані...

Залягла нічна тиша над горами. Все спить: гори, ліси, люди й маржинка. Все? Та ні, не всі сплять.

Он там крутою стежкою, що з Красноїлі під Синиці веде, хтось іде. Хто це? Хто? Це хіба місяць сказати може. А ось він і сипнув своїм срібlistим сійвом на йдучу стежкою людську постать — просто в очі їй засвітив.

Ах, це ж Федько Дмитреюків з Дідушкової Річки! Легінь-красень на всю Річку. Куди ж це він іде? До кого вибрався вночі в гостину? Та й хто він, оцей Федько? Це одинак Івана Дмитреюка. Син багатого газди. Одинак, звісно, пещена дитина. До того ж дуже впертий і завзятий. Чого собі забажає, те й мусить йому бути. Хотів батько його оженити й невістку до хати прийняти. Газдівство велике, а мати сама не може всьому дати ради. Вишукував Дмит-

М. Сеньковський. Крісло Довбуша на верхах Синиць у Жаб'ю. Стара поштова листівка

реюк для сина щонайкращі газдівські дівчата в Річці і в Головах, умовляв і просив сина котрусь з них за жінквзяти, а син ні, і ні! Йому влізла в голову, чи там у серце, Кірикова Марійка. Сирота без деді й без мами — он там під Синицями. Красуня, яку лише на образі в Красноільській церкві побачити можна. Як намальована. Але бідна. Лише одна коровка й дві овечки при хаті. Та, нехай би там, що бідна. Але ж вона на Федя й дивитися не хоче! Ні на Федя, ні на багатство Дмитреюкове!

Знають про це добре дедя й неня, знає і Федьо. Та, що з того, що про це знають і вони, й люди? Федьо цього й слухати не хоче. Журиться дедя й неня, ночами не оплять. Один син, як око в голові, одна дитина, одна надія на старість. І такий упертий, такий затятий і непослушний.

Федьо лише про Марійку думає, лише Марійку бачить. А Марійка поза своїм Лесем, отим сином вдовиці Єлени по Миколі Андрусеку, й світу не бачить! Нічого, що він бідний, а Федьо багачський син! Вона свого Леся любить, а на Федя й дивитись не хоче. Пробувала й Дмитреючка з нею говорити, вибрався раз до неї і сам Дмитреюк. Просив, умовляв, нічого не допомогло. Марійка все своє:

«За нікого другого, лише за Леся Андрусекового вийду заміж».

Прийшла осінь. Пішла по Дідушковій Річці вістка: Кірикова Марійка виходить заміж за Олексу Андрусека. По Матці Божій весілля... Весілля у Марічки й Леся... А в хаті Дмитреюків наче похоронок. Старий Дмитреюк, немов темна ніч ходить. Ні до кого й словом не відозветься. Дмитреючка нишком сльози рукавом утирає. Федя в хаті немає. Кудись горами блукає та в сопілку тужної грає. Покажеться в хаті, то ні їсти, ні говорити не хоче. Аж почорнів. Розговорює його неня, як лише може, всяких слів добирає, а він мовчить. Покрутиться по хаті, походить по подвір'ю, та знов десь зсезає. Журба й тривога за сина одинака морщить чола обох Дмитреюків. Не дай Бог, їх Федьо може собі якесь лихо заподіяти. Що ж їм діяти, що робити? Ось і по весіллі Кірикова Марійка вже молодичка. Але, що за молодичка? Як весняна рожка в городчику! Не надивитись на неї, не надивуватись її красі!

Минали тижні, проходили місяці... Почав Федьо Дмитреюків поволі до себе приходити. Але й далі мовчить, рідко до деді й нені відзивається. І далі задуманий ходить, а вечерами сідає на лавиці під хатою і на сопілці грає. Грає, немов ножем неньчине серце крає...

Минула осінь, минула й довга зима. Прийшла весна. Федьо каже, що хоче в керманичі йти і дараби десь там із-під Лустуна долі Черемошем у Кути сплавлювати. Заламала руки Дмитреючка, це почувши, попав у люті Дмитреюк.

«Здурів син. Та ж у керманичі йдуть ті, що не мають чого коло хати держатись — бідаки! А їх син багачька, газдівська дитина! Син у керманичі

пiде, а дeдeя, хоч слуги шукай, а хоч якого приймака в хату бери. Сором на цiле село. От покарав нас Бог сином-одинаком!»

Що Олекса Андрусек, чоловiк Кiрикової Марiйки, керманичить, це нiкого не дивує. Вiн же бiдак, а до того ще й оженився. Мусить собi роботи шукати, щоб на себе й на жiнку заробити. Але Федьо? Син Дмитреюка? Такого дива нiхто в горах не бачив!

Що не робили обоє Дмитреюки, нiчого не допомогло. Пiшов син у верхи, а там почерез полонини на Черемош пiд Лустун. Збиває дараби й гонить їх Черемошем у Кути й Вижницю. Робота нелегка. Тяжка й варiвка, повна небезпек, як взагалi цiле життя гуцула: тяжке, тверде й варiвке...

М. Сеньковський. Дараби на Черемоші

Але, що чують Дмитреюки? Оце їх син разом із Лесем Андрусеком дараби збиває, разом з ним їх Черемошем спускає. Зв'язались оба разом, як два рідні брати... Не можуть цього Дмитреюки зрозуміти...

Десь перед самим Петром і Павлом погнали Федьо і Лесьо дарабу в Кути. На Петра мусять у Красноїлю повернути. На Петра ж у Красноїлі храм! Лесьо рахує дні. З грішми у чересі поверне до своєї Марічки. На саму цю думку серце живіше б'ється, очі сяють... Федьо нічого не говорить. Минули Устеріки. Нараз почало небо темніти. Чорні, щораз темніші хмари, з-поза Чорногори на небо виходять.

«Буде «плова», — каже Лесьо. — Може б так де до берега добитись, дарабу прив'язати й до якої хати зайти, тучу переждати?»

Федьо махає рукою, якимось дивно сміється й ніяк з Лесем не погоджується — не хоче його послухати.

Аж тут нараз, як не вдарить дощ, як не загуде, не зашумить! Страшна туча-буря. Лесьо при передній, Федьо при задній кермі.

Десь коло Білоберізки надогнала їх плова. Нахлинули жовті, збурені води. Хапають на свій хребет дарабчину й несуть її, як несе вітер пір'ячко. Лесьо й Федьо держать з цілої сили керми в руках. Та що сила їх рук супроти несамовитої сили течії Черемоша! Бистрими, найбистрішими кіньми, летять води Черемошу й дарабу на собі несуть. На переді дараби Андрусек, судорожно обома руками за керму держить і посинілими устами молитву мовить. Одна-єдина думка й одна надія: щасливо минути гострий закрут Черемоша там під Сокільським, там, де стільки вже дараб розбилося й багато керманичів загинуло! Сокільське... Сокільське. А ось воно вже недалеко. Кричить Лесьо на Федя, щоб держав кінець дараби вправо, щоб із цілої сили на керму налягав. Та де там Федьо його почує! Шум збурених хвиль, грюкіт каміння, що його Черемош з собою несе, заглушує все, хоч би над самим вухом кричав, людський голос заслабий, щоб перемогти голос розгуканої стихії. А тут ще лиш трохи та й Сокільське... Ось воно вже тут-тут... Підносять хвилі на свій хребет дарабу, підносять, як соломинку і зі страшною силою кидають нею і вдаряють у прибережні скелі... Вперед ударяє в берег задня частина дараби так, що частину її викидає аж на берег. Це використовує Федьо і вискакує на берег. Задня частина дараби відривається від передньої. Передньою кидають хвилі з такою силою до берега, що всі в'язання рвуться і дараби вже немає. Немає на ній і Андрусєка. Хвилі несуть лише поодинокі бервена (кльоци). А Андрусек? Потонув навіки... Підводне каміння потерло, напевно, його тіло й кості і рознесло так, що й ворон би їх не позбирав... Федя знайшли люди на березі під Сокільським. Мав розбите чоло й зламану ногу. Рану обмили і перев'язали, його посадили на коня і привезли до найближчої хати в Ріжні. Зараз прийшов старий Луканюк, що то його часто навіть і лікарі

до помочі при складанні поламаних ніг, чи рук, закликали. Луканюк зложив поламану ногу Федя, оббандажував і обложив луб'ям-корою. Сказав, що нічого небезпечного немає і через кілька тижнів буде могти ходити. Дали знати в Дідушкову Річку до старого Дмитреюка, щоб приїхав і забрав сина. Прибігла й Марійка, жінка Леся Андрусяка, щоб дізнатись, що сталося з її чоловіком... Дізналася... Заламала руки й заллялася гіркими сльозами. Страшними і ненавистю налитими очима глянула на Федя й пішла горі Черемошем у свою осиротілу хатчину під Синицями. Пішла, плачучи й ридаючи...

Виздоровів Федь Дмитреюків і почав уже ходити. Стрічає раз коло церкви Марічку. Хочє її привітати й хоч кількома словами з нею перекинутись. Але вона й не відозветься, геть від нього втікає...

Минув якийсь час. Дмитреюки думають, що їх син вже вибив собі з голови Марічку. Раз у неділю починають з ним розмову про женячку. Радять йому сватати Оленку Гриця Бельмеги або Василю Дмитра Угринцевого. Газдівські дівчата, гарні і не бідні, роботящі. Федь лише засміявся, якось так страшно зареготався та з хати на двір. Аж на другий день повернувся до хати. «Стариня» журиться, не знає що з сином робити... Почав їх Федь кудись вечорами зникати. І куди ж він ходить, куди ночами блукає, питають себе Дмитреюки.

Федь ходить під Синиці... Як тінь довкола Марійчиної хати блукає. Чи

Сокільська скеля над Черемошем у Тюдові. Стара польська листівка

не вийде Марічка? Чи не заговорить до нього, чи хоч кількома словами не відозветься?...

До хати Марічки якось боїться зайти — не має відваги... Аж раз таки діждався Марічки. Вертала від сусідки. Прискочив до неї і зловив її за руки, щоб не втекла від нього.

«Марійко, що я тобі лихого зробив, що ти від мене втікаєш, не хочеш зі мною поговорити? Ти ж тепер вільна — молода вдовичка. Промов, промов до мене, хоч слово».

На це Марійка: «Слово до тебе промовити? Слово? Ось це слово: Душегуб!»

Спалахнув гнівом Федьо й неначе остовпів. Випустив руки Марічки, а вона, втікаючи від нього, ще раз кинула в його сторону те страшне слово «душегуб», і бігцем побігла в свою хату.

Федьо немов приголомшений блукав цілу ніч верхами, щойно вранці добився до хати. Сів на лавиці, підпер на столі голову руками й заплакав, як мала дитина. Бідкалася Дмитреючка, допитувалася Федя, що йому, чого плаче, втихомирювала його, як лише могла, а він до неї й слова не промовив.

Минав час, Федьо ходив, як з хреста знятий. Неня й до ворожбитів ходила, давала йому різне зілля пити, нічого не помагало. Пробував ще Федьо кілька разів до Марічки підійти й на розум із нею поговорити. А вона все від нього втікає та ще й душегубом називає...

Довго, думав Федьо, а вкінці таки надумав... Сказав собі: «Зайду нині до Марічки. Хай діється Божя воля! Не схоче за мене заміж піти, то зроблю так, що вже за нікого більше не віддасться. Не буде моя, то й не буде нічия. Мені все одно! Отак!», — сказав собі твердо й тепер пішов вгору стежкою, попрямував до Марічиної хати. Що має бути — те й буде!

Заглянув місяць в обличчя Федя й сховався за хмару. Мабуть, злякався, прочуваючи, що тут добром не пахне. Ні, ні — не пахне добром.

Федьо все далі і далі йде, щоб скоріше тільки до Марічки. Марічка давно вже лягла спати. Та якось заснути не могла. Місяць крізь вікна в хату зазирає — вснути не дає тиша.

Нараз чує якісь кроки. Схопилася з постелі — дослуховується, «так хтось іде... І хто ж це може бути? Кроки щораз ближче. Нехай буде, хто хоче, а він мого порогу не переступить! Витягає пістолю, що їй по батькові залишилася, глядить чи наладована й бере її в руку. Тепер нехай хто пробує в її хату зайти! А цей хтось, там уже під дверима... Стукає в двері»...

«Хто там і чого хоче?» — питає Марічка.

«Це я, Федьо Дмитреюків. Впусти мене в хату. Хочу тобі два-три слова сказати».

«Ага, Федьо... душегуб... Ходи, ходи ближче. Не два-три слова, лише

одне слово тобі я скажу».

Відчиняє двері. Лиш два-три кроки Федьо поступив, а тут паде стріл і він падає на самім порозі. Паде й гине. Куля застрягла в самому серці...

«Оце тобі, душогубе, заплата за Леся»...

Глянув місяць з небесних висот і знову заховався за хмару...

Марічка вертає в хату. Зібралася і в дорогу. В Кути йде. Йде, землі під собою не чує. На річку сходить. До Черемошу, на другий берег перебрала. А далі понад Черемош у Кути прямує. За Розтоками зійшло їй сонце. Тюдів, а там уже й Кути. Прийшла в Кути, допиталась, де суд. Заходить до суду. Там стрічає її молодий суддя Туніковський. Питає, чого в суд зайшла. Марічка розповідає, так і так, каже, застрілила вночі легіня, Федя Дмитреюкового з Дідушкової Річки. Він до її хати намагався вдертись, а вона його на порозі застрілила. Слухає суддя розповіді молодої гуцулки, слухає вухами, а тут очей не може від неї відорвати. Чи можливо, щоб таку красу Бог сотворив? Це ж красуня, якої досі суддя ще ніколи в своєму житті не зустрічав! Це просто якась не з цього світу краса! Вона говорить, а він ні слова, задивлений в її красу, не чує й не розуміє. Каже ще раз собі усе переповісти. Ага, тепер уже знає і розуміє, чого ця гуцулочка з-під Синиць до нього прийшла... Так, так, розуміє. Каже їй сідати й списує з неї протокол. Після цього каже їй вертати в гори. Дивується Марійка, що її в кримінал не саджають...

Вертає д'хаті. За нею їде судова комісія. Приїхала комісія в Красноїлю. Виходять «пани» під Синиці. Пишуть протоколи. Все пишуть, усе розпитують. Стара Дмитреючка не плаче, ні, а рує, волосся на голові собі рве. Старий Дмитреюк стоїть, як мертвий, як сухий бук, лише мутними очима поводить. Сиротами, Дмитре? ми залишилися. Ні сина, ні невістки. Сироти нещасні на старі роки. Хто ж догляне їх на старість, хто перейме по них маєток?

Величний похоронок справили Дмитреюки синові Федькові. Уся Красноїля була на похоронку. Та чи лише Красноїля? Були люди з Голов, із Перехресної, з Жаб'я і Ясенова. Три священники були. Потім похоронних гостей у себе приймали. По газдівськи гостили, бідних обдаровували, щоб за душу покійного Феді молились.

Пізніше був суд. Судили Кірикову Марійку. Судили, але не засудили, вини за нею не нашли.

Минали роки. Одні вмирали, другі народжувались. Марійка жила самітньою під Синицями. Траплялися їй женихи, та Марійка руками й ногами від них відхрещувалася. Залишилася вірна своєму Лесеві. Не раз крізь вікна заглядав до неї місяць. Бачив, як Марійка, на лавці сидючи, пряла, або вишивала й пісню про смерть свого Леся й про смерть Федя та про суд над нею співала, що сама склала... Та й про судцю молодого, про Тунівського, в пісні

згадувала, про суддю, що до старості літ не міг її, ні її красу забути...

Проминали роки, старілися молоді люди, старілась і Марійка, аж прийшла смерть і забрала її з-під Синиць на цвинтар, на горб за церквою в Краснолі занесла і в гріб поклала. Недалеко від гробу Федя Дмитреюкового...

Не раз заглядав на її гріб місяць і сріблив його своїм сяйвом. Її гріб і гріб Федя Дмитреюка...

Все проминуло й прогуло, в непам'ять пішло... Але пісню, що її колись Марійка про себе, про своє і Федеве кохання й про смерть його, й про смерть свого Леся й суд над собою склала, ще й досі в Дідушковій Річці співають... Співають і пригадують те, що колись було... Було, минуло й назад не поверне. Були колись люди великого серця. Вміли кохати й кохання себе та своє життя в жертву віддати...

Верстає місяць свій, Творцем світу з передвіку визначний йому шлях. Спішитесь, щоб пройти його, заки на зміну йому прийде сонце. Але час від часу таки на хвилинку затримується. Мабуть, щось побачив. Так, так.

Он дорогою, що з Жаб'я почерез Кривополе на Ворохту веде, йде двоє людей. Якраз минули Арджелюжу, чи як гуцули кажуть, Аргелушу, й виходять на доріжку, що понад Прутом у Ворохту йде. Затримуються он там, де стара ялиця наліво від доріжки.

Вдивляється до них місяць: молодий гуцул у військовій шинелі й гуцулочка у святочній одежі. Сідають на колоді під ялицею.

Хто це отих двоє людей? А — це Лесьо, син Гаврилюка Михайла з Кривополя, а вона, це його жінка, Василинка, дочка кривопільського газди Лукина Стефанюка. Обоє вони побралися якраз так перед роком. Місяць же всіх гуцулів у горах знає. Знає? І знає їхні всі таємниці. Дивиться на них і підслуховує. Лесьо щось до Василинки говорить. Не все чути, бо Прут своїм шугом глушить слова. Та все ж таки вдалось місяцеві декілька слів зловити...

Лесьо, кажучи Василинці сідати, говорить до неї приглушеним голосом: «Тут ми розпрощаємося».

Василинка відповідає: «Чому ж так, чому тут мала б я з тобою попрощатись. Ти ж казав, щоб я тебе до Ворохти відпровадила?»

«Це я лише так казав, а ми не в Ворохті, а тут розпрощаємось... Навіки розпрощаємося! Так, так, навіки». Сказавши це, пригортає до себе Василинку й цілує її.

«Чи ти знаєш, Васютко, як я тебе любив? О, як дуже любив?!»

«А тепер? — питає Василинка. — Тепер уже не любиш?»

«Тепер? Тепер?! Ти мене питаєш?», — якось страшно засміявся Лесьо... Пригортає, ще раз Василинку до себе. Однією рукою, мов залізним обручем тримає її, а другою закладає їй на шию шнурок, що його з-під шинелі витяг-

нув... Бачить Василюк, що її Лесьо задумав з нею зробити. Нелюдським голосом кричить. Та ніхто того голосу тут не почує. Ліс, Прут з його шумом і місяць, високо на небі...

Просить вона Лесья, щоб дарував їй життя, вона ж така ще молода, вона так хоче ще жити...

«Молода, хочеш жити? — каже Лесьо. — А я, що, старий? А я не хочу жити? Позбавила ти мене життя, тож я позбавлю його й тебе!»

Закидає шнур на гіляку ялиці й підтягає Василюка вгору... За якусь хвилину віддала Василюк духа, на смерці закінчила своє молоде життя...

Лесьо, взявши в руку клунок, пішов, не оглядаючись позад себе, у Ворохту... За ним подався місяць... О, місяць знає добре гуцулів: гуцул вмів любити, але й ще більше потрапить ненавидіти! Зради не дарує ніколи! За неї криваво мститься!

Йде Лесьо доріжкою понад Прутом, у Ворохту поспішає, а місяць пливе небесними просторами, доріжку Лесеви освічує...

Пливе й пригадає собі, яке то гучне весілля справляв Михайло Гаврилюк своєму синові Олексі в Кривополі перед роком... Музики грали, неслись горами співи, легіні з пістолів стріляли. Радів старий Гаврилюк, дивлячись на свою невісточку Васюту.

Лише вона чогось сумненька біля його Лесья за столом сидить, місяць знає чому сумна Васюта... Не по своїй власній волі за Лесья заміж іде... Ні, ні! Її присилювали його жінкою стати за Лесья Гаврилюкового, а Юру Гундека вона любила й далше любить... Тому й сумна невесела, що не з Юрою, а з Лесем сьогодні звінчали... Не помогли, ні плач, ні просьби, батьки присилювали до шлюбу не з Юрою, а з Лесем піти... Яке ж то буде життя з цим Лесем, якого вона, хоч би й хотіла, не може любити, бо Юру любить!

Скінчилося весілля. Василюк розквітлою рожею по газдівстві Гаврилюка ходить. Слухняна й роботяща. Подобається старим Гаврилюкам, а Лесьо, так той пропадає за своєю Васюткою. Але Васютка чогось завжди задумана й сумна ходить... До всіх приязна, але до нікого не усміхнеться. А колись, дівчиною, весела була. Тепер зовсім змінилася, не та стала, що колись була.

Минуло кілька місяців... Війна! Лесьо мусить на війну йти. Діда й нєня відвезли його у Ворохту. Василюк лишилася сама дома. Вернули Гаврилюки з Ворохти, обоє наче з хреста зняті. Як тіні по газдівстві снують, жодна робота їх не береться... Нема Лесья.. На війну пішов... Мусив піти! А чи верне, чи побачать вони його ще? Бог один знає. Журяться обоє Гаврилюків, стара Гаврилючка гіркими сльозами заливається. Василюк ж й словом Лесья не згадує... Ні, не згадує...

Минає час. А війна щораз ближче до Карпат... Вже чути гул гармат. Го-

ворять люди, що москалі вже недалеко Ворохти, а даліше, що козацькі патрулі до Жаб'я доходять. Тривога налягла на гуцульські гори. Повна тривоги й непевності була зима з чотирнадцятого на п'ятнадцятий рік.

Та минула зима, прийшла весна. Австрійські війська почали гнати москалів із Карпат. Прогнали їх ген аж на Буковину поза Чернівці.

Відітхнули гуцули, повеселішали. Але Гаврилюки даліше сумують і журяться: де їх Лесьо, що з ним, чи живий ще, чи не застрягла де московська куля в його серці? Ні вісточки від Леся немає... Зеленіють гори, радіють весною гуцули. От уже й святий Юрій, полонинський вихід... А Гаврилюків ніщо не тішить. Жура точить їхні серця. Жура за Лесем, а до того ще й друга жура не дає їм спокою... Василюк, їх невісточка, завдає їм немало журби. Не добре про неї люди говорять... Кажуть, що вона із тим Юрієм Гундековим любить, з ним щовечора сходиться. Сорому не має! А що буде, якщо Лесьо таки живим додому повернеться? Нещастя! Сором, ганьба й журба... Аж десь так перед святим Іваном, уже пізнім вечером, хтось стукає до дверей Гаврилюків...

«Хто це може бути? — питає себе Гаврилюк. Виходить до воріт і питає:

«Хто там?»

«Відчиніть, то побачите, хто»...

О, Господи, це ж голос Леся!» Дрожачими руками відчиняє Гаврилюк двері, а сам біжить у хату, світить лампу. А Лесьо вже в хаті. Живий, живий Лесьо, не загинув, не пропав на війні. Повисла на його шиї мати, сама собі не вірить, що вона свого сина Леся в руках держить... Гаврилюк сам не знає, що робити: сміється і плаче...

«Сину, Лесьо, славити Бога, що дозволив мені тебе ще побачити». — Встала з ліжка й Василина. Але до Леся якось не підступає, наче боїться його... Лесьо, вирвався з ненених обіймів, припав до своєї Васютки...

«Васютко моя! Чи дуже скучала за мною?» — Витягає з військового наплечника квітисту хустку, крайку й пацьорки, і своїй Васюті подає. Для нені теж хустка є, а для деді ремінний черес і люлька. Все те він у Сиготі, там за горами, на мадярах купив. Не міг син із порожніми руками додому приїхати...

Радіють старі Гаврилюки, радість груди їм розпирає. Але Василюк біля стола стоїть, подарунки в руках тримає і не знає, що з ними робити...

Посадила неня сина за стіл і поклала перед ним вечерю. Їсть Лесьо, про воєнні пригоди рзказує, і все на Василюку споглядає. Вона ж стала біля печі і словом не відзивається. Ген, поза північ пішло, коли Гаврилюки пішли спати. Їхнім запитанням і відповідям Леся не було кінця...

На другий день пішла чутка по Кривополі, що Гаврилюків син Лесьо на «курльоп» прийшов... Сусіди дуже цікаві, що буде, як Лесьо дізнається прав-

ду про Василичину... Знайшлися такі, що ту правду Лесеви розказали... Страшна це правда була для нього! Наче грім з неба впала на його голову. Але Василичіні не сказав він ані слова. Мовчав. З батьками теж про це не говорив.

В четвер ще зраня взяв бартку в руки і пішов з хати, не кажучи нікому, куди йде й коли поверне. Повернув пізно вечером. До нікого не говорив, нічого їсти не хотів. Так пішов ніби, спати...

Де ж був Лесьо і що робив? Про це знає лише місяць... Ото зайшов Лесьо до Юри Гундека. Там сказали йому, що Юра від кількох днів у верху з маржиною. Пішов Лесьо у верхи Юру шукати. Ввечері зустрілися обидва. Ні словом не відозвався Лесьо до Юри. Одним ударом бартки розчерепив Юрієві голову, й, сплюнувши, пішов геть...

Вдома сказав Лесьо, що мусить зараз іти у Ворохту. Заламала руки стара Гаврилючка, приговорюючи: «Та ж ти казав, що аж у суботу маєш їхати. Що сталося, що ти вже зараз у Ворохту хочеш іти? Коні в верху, їх не можна із верху спровадити, а пішки йти, це ж далека дорога»...

«Нічого, нене», — каже Лесьо. — Я мушу нині найдаліше опівночі бути у Ворохті й сісти там на потяг. Коней не треба спроваджувати, я піду пішки, а Василичина мене відпровадить, у Ворохті переночує у старого Мочерняка і в п'ятницю повернеться додому».

Нічого не казала Василичина... Зібралася і пішла з Лесем у Ворохту... Але до Ворохти не дійшла й додому не повернулася... Її знайшли на ялиці й поховали у Ворохті... А тіло Юри знесли з верху й поховали у Жаб'ю.

За Лесем і слід загинув... Ніхто його не бачив, ніхто про нього не чув...

*

Поплив місяць даліше... аж опинився понад плаєм, що йде з Перехресного почерез Маркову Кичеру, попри гражду Дронеків-Олейчиних і зупинився на хвилину над багатими забудовами старого Мумлика.

Чому місяць тут зупинився? Побачив щось? Ось що побачив:

За хатою під старою смерекою стоїть Мумлик і якось дивно, ніби боязко роззирається на всі сторони й наслуховує. Наче нічний привид під смерекою стоїть. В білій сорочці, ременем підперезаній, а на голові збурене, сиве волосся...

Дивується місяць: чому не спиться Мумликові? Хто вигнав його в таку пізню пору з хати? Чого під смерекою стоїть, на кого жде? А Мумлик глядить кудись ген поза Круглу на Вільшинське, то знову звертає свій зір у сторону Ферескулі і Яблониці, а потім стає лицем до хати, газдівство своє оглядає, очима пестить його. Глядить і тяжко дише, устами повітря ловить, за горло рукою хапає, наче його щось тисне, давить і дихати не дає.. Стиха

говорить: «Газдівство моє, велике, немале... Забрало мою молодість, виссало з мене кров, на старого, немічного діда перевело»...

Покотились сльози з очей старого Мумлика... По хвилині підніс очі вгору, на місяць поглянув і тричі перехрестився... Припав до землі, цілує її, а уста молитву шепчуть... Встав і обійшов довкола своє газдівство. Потім ударив три поклони, став і зробив рукою хрест над хатою. Стає знову під смерекою. Дрижачою рукою витягає щось з-за пазухи. Це довгий і грубий мотузок. Держить його в руці і глядить вгору на смереку. Оглядається навколо. Робить петлю і закладає мотузок на шию. Лізе на смереку. Виліз. Кінці мотуза прив'язує до грубої гиляки, а сам стоїть на другій гиляці. Тут ще раз хреститься й посинілими устами шепче:

«Прости мені, Господи! Не я винен, що таку собі смерть вибрав. А хто винен, я не знаю. А, може, винен Ти, Боже? Чому не схотів забрати мене з цього світу? Ти ж, Боже, бачиш, що не можу дальше жити. Ні, ні, нема мені життя. Прости, Боже!», — сказав і за мить повис на смереці, обличчям до хати звернений...

Місяць, глянувши на посиніле обличчя Мумлика, пустився дальше у свою дорогу... Знав він добре чому Мумлик отак свій вік закінчив. Знав! Місяць же все знає... Знає, та мовчить...

Двадцять три роки було синові Олекси Мумлика Іванові. Задував Мумлик женити сина. Аж тут якраз помер Михайло Дронек, що мав свою гражду на груни біля плаю на Скупову й Стовпні, мав дітей. Велике багатство залишив Дронек. Старий вже був, й жінка немолода була. Щось з п'ятдесять років було їй. «Тепла вдова, хоч уже не молода», — казали гуцули. Тоді то каже Мумлик до сина Івана: «Женися Іване! Бери за жінку оту «теплу» вдовицю. Іван і чути про це не хоче. Та дедя намовляє сина й різно його вговорює... — Що там, що не молода, але багата! Багатство велике! Все там є, лише женися і газдуй! Газдувати є на чому»...

Ще й неня помагає сина вговорювати: «Ти молодий, а вдовиця, це правда, напроти тебе стара. Поживе з десяток-два років, і помре. Вмре, а газдівство тобі лишить. А тоді ти оженишся вдруге й візьмеш за жінку молоду дівчину, котру собі сподобаєш, та за тебе піде».

Вкінці Іван дав себе таки намовити. Взяв за жінку вдову по Дроньку. Зразу став багатим господарем. Працює, як віл: за роботою і світа не бачить... То він тут у селі, то на Стовпнях, то в полонині, ген аж у Старостаї за Черемошем. Є ж на чому й коло чого працювати. І так за тяжкою працею минали роки молодому Мумликові. Не оглянувся, а він вже і сивіти почав...

«Вдовиця живе, не вмирає. Здорова така, що й довбнею не добив би її», — як говорили сусіди та з Івана сміялися, що мовляв при старій жінці й сам постарівся. Жінка ж на злість йому не хоче вмирати й не думає зробити місце

новій, молодій газдині в хаті... Щойно, на дев'яностому році життя вступила Іванові з хати.

Іванові вже геть-геть поза шістдесятку. Зовсім старий вже. Але він не забув слів його покійної нені: «Стара помре, а ти молоду дівчину за жінку візьмеш».

Жив у Головах, там, де веде стежка в Ферескулю, Василь Тимчук, званий Вончул. Була у нього громадка дітей, а між ними чорноока дочка Олена.

Ото сватає Мумлик цю Вончулову Олену. Сподобалась йому дуже. Плаче бідна Оленка. Не хоче йти заміж за старого діда! Але дедя і неня не дають їй спокою:

«Йди. і йди за Мумлика! Багачкою будеш! Мумлик старший, зроблений і спрацьований, довго не потягне на цім світі. Протягне ноги, а багатство тобі залишиться»...

Що ж було робити бідній Олені? Треба послухати дедю й неню. Може, вони й добре радять...

І так одного дня звінчав священник у Ферескулі молоду Оленку Вончулову із старим Мумликом. Немало сліз пролила тоді Оленка... Та нічого було робити. Побралися й газдують.

Не проминув рік, а Олена вродила синка. Ще через рік, прийшов на світ і другий син. Радіє Мумлик, вуса підкручує, гучні хрестини справляє. Буде кому маєтки лишити.

Проходять роки, підростають Мумликові сини. Здорові й кремезні, як буки он-там за хатою.

Та передчасна була Мумликова радість. Це не синів, а виродків підховав собі. Не знати, в кого вдалися? Неслухняні, ліниві й уперті, їм лише забави, танці й бійки в голові. Опришки, а не газдівські діти.

Беруться Мумликові сини вже й до батька! Б'ють і за чуприну тягають. Не шанують його сивого волосся, не поважають його старості. Почало газдівство занепадати. Старий не може сам усьому ради дати, а синам газдівство не в голові. Їм, щоб лише погуляти, напитися й побитися та за молодицями побігати. Часом скаже їм що старий дедя, так вони до нього з кулаками: «Чому не здихаєш, старий грибе?!»

От сини! От, виродки й опришки! Всяко вже пробував Мумлик: грозив і просив, щоб опам'яталися, але шкода було його слів. До цього ще й жінка його за синами руку держить. Тішиться, що сини над батьком знущаються: «Це тобі, діду, заплата, що зрабував і змарнував мою молодість. Це кара для тебе! При тобі старому, я сама старою стала. Добре тобі тепер так!»

Мов темна ніч ходить старий Мумлик. Жадна робота вже його не береться. Та й нема навіть кому пожалітися, нікому поскаржитися. Ні свояків, ні приятелів у нього немає. Гей, гей! Не зазнав він ніколи радості, ні весе-

лості. Від молодих літ працював і гарував, ночей не досипляв, рук від праці не чув... Наймитом у старої Дронечки був, а тепер наймитом у своїх синів і жінки. Та хоча б з ним, як добрий газда з наймитом, поводитись. А то навіть гірше. Що ж йому робити? Жити? Ні! В такому «поруганстві», він уже далше жити не може! Та Бог чомусь за нього забув... і не посилає смерті...

«Не посилає смерті? Ну, так я сам ту смерть прикличу! І прикликав... Заложив петлю на шию і повісився на смереці... Ніхто — лише місяць бачив смерть старого Мумлика Івана...

*

Завернув місяць, думав пройти понад ворохтянські гори та й понад Ворохту ніде не затримуючись, Тим більше, що Зорохту він від якогось часу не злюбив. А колись, колись у давнину він любив Ворохту. І було кого й що тут любити. Простора долина понад Прутом, буйними, шовковими травами покрита, то тут то там газдівські забудови-гражди. Земля урожайна, долина довга й широка, а на ній газди-дуки гірські.. Мабуть, ніде в горах не було таких багатих газдів, як були колись у Ворохті. Кілька шляхів у різні сторони вели з Ворохти: почерез Прут ішов плай у Яблоницю й далше в Ясіню й до Сиготу; горі Прутом — у лісову пушу попід Чорногорою й далше в Криве Поле й на Жаб'є, долі Прутом — у Микуличин і Делягин, Коломию, у Надвірну й Станиславів.

Село вінком з усіх боків оточували високі гори, покриті непрохідними лісами. Багате село було, багаті й чесні газди в ньому проживали — ні біди, ні лиха не знали. Веселим, безжурним і буйним життям жили. О, як же любив місяць ту давню Ворохту й ворохтянських людей! Налюбуватись ними не міг!

А що ж нині? Яка нинішня Ворохта? Ні то село, ні то місто... Поналазило сюди з усіх світів якесь панство-талалайство, прийшли жиди й ляхи, та й підступом, хитрістю й шахрайством «вигулили» в гуцулів щонайкращі царинки — майже цілу надпрутянську долину за песі гроші закупили. За гроші, які скоро назад у їх кишенях опинились, бо гуцули їх пропили. За песій гріш відступили ворохтянські гуцули жидам і полякам свої царинки, а самі подалися у верхи, в дебрі й полонини. Багато їх на жебраків зійшли — жидам і панам служать, а що при них заробляють, те пропивають...

О, скільки ж то разів чув ночами місяць пияцькі крики і співи в жидівських шинках у Ворохті на тих місцях, де колись газдівські гражди стояли, маржинка порикувала, овечки блеяли, а в хаті газда з газдинею в мирі й щастю проживали й дітей виховували. Он там, над Прутом, жид Мехлик шинок улаштував. Повно в нього гуцулів і гуцулок. Багато їх на дворі при сто-

ликах розсілося і п'ють... П'ють та співають:

*«Ой дай, жиде, горівочки, та дай на барана,
Лиш дивиси, щоб не пекла й не була погана».*

Слухає місяць і думає: Ага, твій дедя пропивав колись воли й корови, а ти береш горілку вже лиш на барана.

*«А мій дедя був п'яничка, против полонину,
А я нині жидам служу і внічку і вдину».*

Служи, поки можеш служити, пізніше загинеш під жидівським плотом...

«Ой потрішки горівочки, та й потрішки меду!

Щоб жидівки не носили фартушків спереду».

Та чи лише фартушки за ваші пропиті гроші носять жидівки?

«Пиймо, братя, горівочки потрішки, потрішки,

Щоби жиди не носили шовкові панчішки!»

П'ють і співають п'яними голосами, не знаючи, що жиди за гроші не лише в шовковик панчішках ходять, але й в розкішних віллах живуть, та в банках гроші складають.

Ні, ні, не злюбив місяць «пансько-жидівської» Ворохту. Довгі роки обминав її; плів понад верхи, волів радше ліси й полонини оглядати, замість споглядати на панські вілли й на гуцулів-наймитів, що біля жидів і панів крутилися і їм служили. Місяць завжди любив вільних газдів, власників вільних гір...

Та прийшли згодом інші часи, о, зовсім інші, до попередніх не подібні. Пощезали «пани», пропали жиди, залишилися порожні їхні вілли й дома. Якась несамовита буря-хуртовина прогнала їх геть з Ворохти... Та місяць і далше не любив Ворохти. Не злюбив і тих гуцулів, що так легко віддали в руки «зайдам» свої буйні царинки, а потім з газдів жидівсько-панськими наймитами стали. Він волів Ворохту виминати й верхами блукати, в села заглянути, де «зайдів» не було, а були газди, нащадки тих перших гуцулів, що Карпатські гори посіли й своєрідним прапредківським життям жили та «зайдам» не корились...

Ото вплив він на небесне море й пливе понад верхами й понад гуцульськими селами. Зачарований світ гір, лісів, полонин і сіл та хиж, розкинутих по горах. Усе спить, відпочиває. Лише он там біля перелазу в селі якісь дві людські постаті стоять і за руки тримаються. Приглядається до них місяць. Та ж це двадцятилітній син Олекси Моканюка Михайлик і сімнадцятилітня Оленка, дочка кушніра Гулейчука. О, цих двоє знає місяць добре... Знає їх і їхнє кохання знає. Цих двоє дітей гір покохалися ще як дітьми були. Разом по царинках бігали, разом овечки пасли й співанок співали. Любили обидвоє співати й знали багато співанок. Бувало заспіває Михайлик на он тій кичері за селом, то чути його голос по всьому селу:

*«Ой, зелена полонинка, зелена, зелена,
Я бих вівці на ній не пас, як би не Олена».
Співає і кінця його співанкам немає...
«Ой, корівки-доїночки, писаний ботею,
Хто ж вас буде випасати, як я си оженю.
Ой, буде вас випасати легіник-молодець,
В лівій руці сопілочка, а в правій топорець».*

Дальше, десь там на ґруні, Оленка тоненьким голосочком співає:

*«Ой, під мостом рибка з хвостом, як би її ймити,
Щоби своєму миленькому вечерю зварити.
А я рибку готовила та й не шумувала,
А я любка виріжєла, та й не цілувала».*
Тоді знову Михайлик на весь голос:
*«Ой у нашій цариночці вісім копиць сіна,
Котра файна дівчинонька, возьму її без віна».*

Бо треба знати, що Михайлик, це багацький син, а Оленчин дідя — це бідний кушнір, що у винаймленій хаті живе і шиттям кожухів і киптарів на життя заробляє.

Старий Моканюк не раз картав свого сина, щоб перестав і думати про кушніреву Оленку! Де й хто таке бачив і чував, щоб багацький син дочку жебрака за жінку брав?!.. Ні, ні, поки він, старий Моканюк, живе, то його син не оженився з дочкою кушніра, що навіть і хати своєї не має, в чужій живе! Михайлик ні словом на це дєдеві не відповідав. Він одне знає: нема в світі такої сили, щоб його від Оленки відірвала. Впертий батько, але й син у батька теж вдався. Уговорює його батько, просить і грозить, нічого не допомагає. Представляє йому все, як лише може, каже:

«В нас же газдівство велике, таке газдівство потребує і доброї газдині, а яка ж газдиня може бути з кушніревої дочки? Твої обидві сестри, а мої дочки Одокійка і Гафійка повіддаються, візьмуть віно, що я їм дам, а все газдівство буде твоє. Газдині тобі треба! Газдівську дитину приведи мені в хату за невістку, а не кушніреву дочку! Чуєш!?»

Однак Михайлик одним вухом слухає, а другим випускає те, що від дєді почує. Сварить Моканюк сина, а раз то таки й побив його, та даремне все те.

Кушнір теж і на свою Оленку лютий, сварить її та просить, щоб дала собі спокій із багацьким сином. Вона не для нього, а він не для неї. Зовсім, як у тій співанці співається:

*«Ой, на тебе посварили, мене хтіли бити,
Щоби з тобов не стояти, тай не говорити».*

Але Михайлик з Оленкою таки постійно сходиться, разом стоять й говорять, наговоритись не можуть.

Та старий Моканюк упертий і зятятий був. Таким завжди був і таким знали його люди в селі. Не знав цього либонь лише його син Михайлик...

Одного ранку розійшлась чутка по селу:

«Цєї ночі була в селі «лапанка» на людей... Поліція ловила легінів і дівчат до Німеччини на роботу... Першу забрали кушніреву Оленку... Всі в селі знали, чия це «робота» й заслуга... Моканюк добре знався з війтом і поліцією, і він, більше ніхто, подбав, щоб Оленку цим способом відірвати від сина».

Найпізніше довідався про це... Михайлик. По всьому селу плач, як по померлих. Жалобою вкрилося село. А бідна кушніриха аж розхворілася... Нема Оленки, нема її єдиної донечки, розради й потіхи в хаті...

Лише старий Моканюк не смутиться, ні — він радіє, як би йому хто пару волів подарував...

Що ж Михайлик? Михайлика кілька днів не було вдома. Куди ходив, куди блукав, того ніхто не знав. Були такі, що бачили його десь там у Яремчу на станції... Мабуть, думав там ще застати свою Оленку й з нею попрощатися... Але потяг давно відійшов і Михайлик уже Оленки не побачив. Повернувся до хати зовсім змінений, що й рідна няня ледви його пізнала. За жодну роботу не береться і їсти не хоче...

Журиться няня, а батько потішає себе й свою жінку, що все це перейде, син забуде ту жебрачку, дочку кушніра...

Але помилявся Моканюк... Син не забув ні на хвилинку своєї Оленки... А одного дня зранку пропав Михайлик — пішов кудись, не сказавши ні дєдеві, ні нені, куди йде. Не прощаючись, пішов...

Пропав... Ждали день і другий — ждали тижнями, розпитували, шукали, а Михайлик пропав, як камінь у Пруті...

Довго-довго побивалися Моканюки за сином, довгий час не знали, що з ним сталося, де подівся. Різні думки їм до голови приходили... Аж раз принесено їм з почти карточку... Це їх Михайлик з Німеччини написав... Повідомляє, що живий і здоров, працює на фабриці... І тільки всього.

Журиться старий Моканюк, робота його не береться. Постарівся геть, зчорнів і подався. Подумати лише: один син, уся надія батька, лишив дєдю і нєню і в далекий світ поїхав... Моканючка руки ломить, волосся собі на голові миче...

Михайлик, тяжко на фабриці працює, туга за горами, за рідним селом серце розриває... Розпитує за Оленкою... Знає, що вона тут, у Німеччині, але ж Німеччина велика... Нелегко її відшукати.

Скінчилася війна. Птрапив Михайлик до великого табору в місті Ашафенбург. Багато тисяч тут українського народу, але Оленки нема між ними. Та він мусить її знайти! Мусить, хоч би мав цілу Німеччину з'їздити! Їздить по всіх містах, де лише чує, що там українці є...

Страшна думка не дає йому спокою: ану ж його Оленка потрпила у руки москалям...

Заїхав Михайлик у великий український табір у містечку Е. Була якраз неділя. Йде Михайлик у церкву. Дивиться і очам своїм не вірить: це ж священик С. службу Божу править. Їх священик, з його села... Не може Михайлик кінця Богослужби

діждатися. Вкінці таки діждався. Вийшов із церкви, та став біля дверей. Стоїть і жде. Надійшов священик. Він перший до Михайла заговорив:

«Михайлику, Моканюку, а звідки ти тут взявся?»

Привітався Михайлик зі священиком. Священик бере його з собою до своєї кімнати. За стіл саджає і питає: «А бачив ти Оленку кушнірову? — Священик же знав усе... Знав ту велику любов Михайлика до Оленки, те його кохання, що занесло його колись у Німеччину. Михайлик оповідає, що він віддавна Оленку шукає і не може знайти...

Сміється священик і якось дивно і загадково на Михайлика глядить. По обіді йде з Михайликом у табір... Заходять в одну кімнатку... А в ній... Оленка... Став Михайлик на порозі й кроку даліше зробити не може... Лише стиха промовляє: «Оленко, Оленко»...

А Оленка сльозами заллялась, сльозами радості й втіхи... Священик залишив їх обох... Казав Михайликові зайти до нього пізніше... Мало говорили між собою Михайлик і Оленка... Лише за руки трималися, одне на одного дивилися і надивитися не могли... Який же Бог добрий! Який ласкавий, що їх таки разом звів! Тепер то їх уже ніяка сила не розірве! Навіки будуть жити разом. Разом жити, разом і вмирати... Ніщо і ніхто їх уже не розлучить. Але, що ще почув Михайлик від священика? Священика і багато людей із їхнього села вивезли в 1944 році мадяри на Угорщину, а звідтам у Австрію. З Австрії переїхали люди в Німеччину...

«А що з моїм дедом і ненею сталося? Що!? — питає Михайлик.

Священик глядить у вічі Михайликові і спровола каже:

«Дедя й неня твої теж у Німеччині»...

«А де ж вони? Де?» — аж підскочив Михайлик, почувши таке.

«Завтра поїдеш зі мною до них і побачиш їх. Вони не дуже далеко звідси, у таборі в Ульмі.

Переночував Михайлик таки у священика. Не спав і не міг діждатися ранку. Рано поїхав зі священиком до Ульму.

Радощів і втіхи обох Моканюків годі словами переказати. Вони ж уже й не надіялись побачити свого Михайлика. Священик постарався перевести Моканюків у Е. Примістив там і Михайлика.

Як лише переїхали в табір до Е., привів священик до них Оленку. Моканючка обняла її, як рідну дитину... А Моканюк? Той довго не міг і слова

вимовити... Потім поцілував Оленку в чоло і сказав: «Прости, Оленко, старому, прости! Ох діти мої діти, скільки ж лиха й зла заподіяв я вам»... Сказав це і заплакав...

Через кілька тижнів звінчав священник Михайлика з Оленкою. Вінчання відбулося ввечері...

Коли ж молодята виходили з церкви, тоді якраз зійшов місяць. Піднявся вгору і заглянув молодятam у вічі...

«Оленко, — промовив Михайлик, — наш місяць... Прийшов аж сюди, щоб нам засвітити, як світив нам колись там вдома, як ми обоє при перелазі стояли»...

Оленка нічого не сказала... Потиснула Михайликові руку, а дві сльозинки покотилися з очей по її личку...

Місяць подався даліше небесним шляхом... Хто зна, може, він там над Прутом розкаже горам про велике щастя Михайлика й Оленки... А, може, їх колись і в рідні сторони заведе й освітить їм дорогу, щоб не заблудили?...

ХРЕСТ НА СКАЛІ

Як перейти в Жаб'ю річку Їльцю, що зараз там же в Черемош впадає, і йти горі Черемошем, то виходиться на гору, де по лівій руці високий, скалистой і дуже стрімкий берег Черемошу. Стати на тому березі і глянути на воду, то просто можна дістати заворот голови...

Тут, на тому стрімкому березі, на самому його краєчку, стояв колись давніше дерев'яний хрест. Пізніше він зник, мабуть, упав в Черемош і люди за нього забули...

Але старі гуцули оповідали «історію» того хреста й знали, чому він тут із давніх давен стояв. Ось, що повістувала стара Євдоха Полек:

«Ото там, по дорозі з Їльці в Бистрець, де тепер праворуч просторі царинки-кішниці, шуміли давно непроглядні ліси, а в долині плив невеликий потік.

Зайшов був сюди давно-давно якийсь чужосторонній чоловік. На плечах у бесагах ніс мале дитинча. Була це чорнявенька дівчинка.

Там, далеко від Черемошу, над потічком осів той чужинець і побудував собі колибчину, в якій із принесеною на плечах дитиною жив...

Ніхто й ніколи не довідався, звідки він сюди прибував; ніхто ніколи не дізнався, хто він такий і як називається. Усі кликали його дідом, а дитина теж. Був він, може, й не так уже старий, але мав довгу бороду, тому то кликали його «дідом».

Але були такі, що десь там щось про «діда» знали. На вуха говорили собі, що він мав молоду жінку десь аж за Косовом у Хімчині. Він був старий

і багатий, жінка була молода й до того красуня... Казали, що вона походила з циганів. От і почала вона зраджувати старому... Коли ж він про це довідався, убив її сокирою, а потім, узявши дитинча в бесаги, подався у гори й осів далеко від світа і від людей, в лісі над потоком. Таке повістували старі люди, а чи це правда була? А люди любили «діда». Тому, що він дуже мовчазний був і рідко коли відзивався, прозвали ж його «Мовчуном»... І так Мовчуном він жив у горах. Мовчуном пропав, чи десь там у горах загинув. Тільки й згадки, що колись там над потоком жив Мовчун.

Любили його «горени», бо він умів лікувати всякі хвороби, та й умів ворожити й примовляти. Потрапив замовити хворобу в людей, а рівно ж і серед маржини. Великий «примівник» із нього був. Часто ставав людям у пригоді, а люди за це, чим могли, віддячувалися йому. Не голодував ані він, ані його дитина. Всього люди наносили йому.

Але й боялися його, бо, як казали, він знався з нечистою силою, та й зі злими духами... «Задиралися» з ним було варівко-небезпечно.

Були такі, що підглянули, як до нього заходили ночами «щезники», рахувати, чорти й відьми та чередільниці. Чули, як дід з ними по ночах говорив... А до людей говорити не хотів... Мовчазний був, як старий пень у лісі. Ніхто не важився діда зачіпати, всі його боялися, хоч усі його потребували. Заходили до нього старі й молоді. Того вилікував, тому хворобу замовив, тому коровину від загибелі врятував, тому раду дав, того всяким зіллям чи корінням обдарував. Все це робив мовчки, відзивався лише тоді, коли відозватися мусів. Ходив по лісах і збирав різне зілля й коріння, а потім сушив, а часом у кітliku те зілля варив.

Чорнявеньке дівча жило при ньому. Бігало понад потоком і співало тоненьким голосочком. Із дива не могли люди зійти, хто його співати навчив. Співало воно дуже гарно і багато співанок знало. До колиби заходило лише, як їсти хотіло і на ніч, а від людей осторонь трималося. А гарненьке таке було, що годі було на нього надивитись і його красі надивуватись.

Чи воно було хрищене та й чи мало якесь ім'я, цього ніхто не знав і від нікого не можна було про це довідатися. Воно росло собі, як росте смерека над потоком, чи там сарна в лісі.

Росло й виросло. Але ж і красуня була! Мабуть, відколи гори горами, то такої краси ще не бачили...

Жив у ті часи на Жаб'ю-Їльці найбагатший там газда Іван Оршеджук. Своім царинкам, лісам і полонинам рахуби не знав, такий багач був. Його найстарший син називався Михайло. Здоровий і рослий був, що аж любо було на нього глянути.

Почав був уже Іван думати, де би то синові жінку, а собі невістку знайти. Але Михайло каже, що на це є ще час...

Післав раз Оршеджук свого Михайла в полонину відознати там маржину та й бовгарам харчів занести.

Задумав Михайло піти в полонину горі потоком, на яким стояла колиба Мовчана. Туди була найпростіша дорога в їх полонину.

Йде, поминув і колибу Мовчана, але не побачив коло неї нікого. Аж ген д'горі за колибою дивиться й очам своїм не вірить.

На камені сидить дівчина, ногами плюскає по воді і співає...

Підходить ближче, вона його не бачить і співає собі дальше та плюскає ногами...

Що за краса! Він такої краси досі ще не бачив! А, може, це мавка, або лісна?

Почула дівчина, що хтось іде і, як сполохана пташка зірвалася з каменя і побігла в ліс.

Так, так, подумав Оршеджуків легінь, Михайло, це, напевно, мавка! Ох, коби її ще хоч раз побачити!

Йде в полонину, а та «мавка» ні на хвилинку не сходить йому з думки... Причарувала його.

Почав Михайло з того часу в потік заходити, чи не побачить «свої мавки». Аж раз таки побачив її. Сиділа на березі, з квіток плела віночок і приспівувала собі стиха. Не підходив близько, бо боявся, що знову втече. Сховався за бука і звідтам спостерігав за «мавкою». Стояв би так цілий день і мовчки глядів би на неї. Пригадав собі співаночку:

«Та бачив я дівчиноньку лиш один разочок,

Не міг'єм си надивити, ек на образочок»...

Глядів Михайло на неї, як на образочок, а вона встала і, співаючи, з вінком на голові, пішла долі потоком... Михайло назирцем за нею. Глядить, а вона заходить у колибу старого Мовчуна...

«Чого вона там шукає, та «його» мавка?» — подумав і думаючи про неї, пішов у Ільцю. Аж пізніше від людей довідався, що та «мавка» живе разом із Мовчуном, але чи вона дочка чи внучка його, того ніхто певно сказати не міг. Кружляє дальше Михайло довкола колиби Мовчана; як злодій закрадається потоком, щоб ніхто його не побачив...

Аж раз застукав «мавку» під буком над потоком. Стояла, чогось задумана була й не співала... Почула нараз голос діда з колиби й побігла. Тепер уже напевно знав Михайло, що це не «мавка», а «вихованка» старого Мовчана. Стало йому легше й відрадніше на серці...

Він мусить з нею зійтись й заговорити до неї. Мусить!

Якщо лише трохи часу має, біжить у потік і «мавку» шукає. Хоч глянути на неї... Хоч побачити раз її і налюбуватися її красою...

Іде раз потоком, роззирається, чи не побачить своєї «мавки». Побачив.

Стоїть он там над плесом води, глядить у нього і чеше свої довгі, чорні коси. Вп'ялив Михайло свої очі в неї... О, Боже, яка ж вона гарна! Сам не знає, що йому робити. Стояти здалеку й пити очима її красу, чи підійти до неї і заговорити? Ану ж втече?

Ні, що буде, те й буде, а він таки підійде до неї! Як злодій закрадається. Ось він уже біля неї... Скочив і вхопив її за руку. Почала пручатися, пробує вирвати свою руку з його руки. Але не кричить. Це добре, бо інакше почув би її голос Мовчун і прибіг би сюди. А тоді могло б погано бути...

«Чого хочеш від мене? Пусти мене! Та й хто ти? Чого сюди в потік зайшов, чого тут шукаєш?» — питає «мавка» в Михайла.

«Нічого я від тебе не хочу. А зайшов сюди, щоб на тебе подивитись, з тобою поговорити. Я, Михайло, син Івана Оршеджука з Їльці», — відповідає Михайло.

А «мавка»: «А чому захотілось тобі на мене подивитись? Що ти на мені побачити хотів? І що маєш мені сказати?»

«Мусив тебе побачити, бо інакше хіба здурів би! Я тільки тою думкою і живу, щоби тебе побачити і з тобою поговорити. Питаєш, що маю тобі сказати? Я люблю тебе! Люблю більше, ніж люблю свого дядю і неньку! Люблю так, що без тебе вже жити не можу! Або ти, або смерть!»

Здивовано піднесла «мавка» свої очі на Михайла: «Я тебе не розумію... Ні, не розумію... Любиш мене, кажеш. А за що любиш? Я люблю свого дідуся, бо при ньому і разом з ним я зросла і він за мене дбає. Це я розумію. Люблю його, бо він мій дідусь. А тобі я чужа, зовсім чужа. Так, чому ж і за що мав би ти мене любити?»

«За твою красу полюбив я тебе, полюбив усім серцем і душею, полюбив так, що без тебе нема для мене життя!»

«Не розумію я тебе, не розумію того, що ти говориш! Пусти мою руку!»

«Добре, пущу, але ти не втечеш від мене?»

«Ні, не втечу. Ти ж мені нічого злого не зробиш?»

«Я, тобі, зле зробити?! Та ж я тебе на руках носив би, не позволив би отими ніженьками по твердій землі ходити! Як мати дитину від усього зла сокотив би!»

«Не розумію тебе, легіню. Ніяк твоїх слів зрозуміти не можу»...

Випустив Михайло її руку зі своєї руки. А вона стоїть, не втікає від нього. Стоїть і глядить на нього чорними, великими очима...

О, які ж дивні ті очі в неї! Великі й глибокі, як те озеро там високо під Говерлею. Здається, дна їм немає! Втопитися в них можна б. І пронизуючі і гострі, як у чорногірського орла... Але, які ж вони милі, притягаючі, вдумливі й загадкові! Мабуть, вона тут посеред гір і лісів живучи, втягнула в ті очі всю їх красу, таємничість і вдумливість...

Годинами вдивлявся б у них і не відірвав би своїх очей від них! А над очима тонесенькі, як шнурочки, чорні брови. З голови звисають довгі коси. Біла сорочка крайкою підперезана, дві запасочки опоясують тонкий, високий стан, оце й усі її «строї»... Що ж, красі не потрібні прикраси!

Маленькі, білі ніжки, щоденно ранніми росами вмивані, струнка, як молода берізка, як сарна, що по лісі скаче...

І знову пригадалася Михайлові співаночка:

«Не бачив я дівчиноньку лиш один разочок.

Не міг “єм си надивити, єк на образочок».

Але ні! І на образочку такої краси не побачити!

Заглядає їй у чорні очі й питає:

«А як тебе звати? Я тебе мавкою назвав. Як перший раз тебе побачив, то певний був, що ти таки справжня мавка!»

«Або я знаю, як я називаюся? Знаю лише, що мій дідусь мене Меланією кличе.

«А в мене ти будеш завжди мавкою зватись. А скажи мені як називається твій дідусь?»

«Як? — та «дідусь», — більше ніяк він не називається...

«Люди кажуть, що той твій дідусь дуже лютий і небезпечний чоловік».

«Може, для когось там і небезпечний, але для мене він добрий і любить мене. Він любить мене, а я люблю його».

«А бачиш, що ти розумієш, що то значить любити, а перше казала, що не розумієш?»

«Так, я дідуся люблю, бо він для мене добрий і мене він теж любить, але того, що ти мав би мене любити, я зрозуміти не можу».

«Зрозумієш, зрозумієш, але пізніше, не тепер»...

«Добре, добре, може, твоя правда буде! Але тепер я вже мушу йти до свого дідуся».

Просить Михайлик Меланю, щоб хоч трохи ще з ним побула, бо він ще не надивився на неї і не налюбувувався нею.

На це Меланя лиш плечима здвигнула. Дивиться, надивитися не може, чому оцей легінь каже, що ще не налюбувався нею і не надивився на неї. Ніяк не може цього зрозуміти. Хоче відійти від нього, та він міцно тримає її за руку. Все в неї вдивляється, не може очей своїх відірвати.

«Скажи, скажи, Меланю, коли ми ще побачимось?» — питає Михайло.

А Меланя і дальше раменами стискає і стиха сміється.

«А пощо нам обом бачитись?», — питає.

«Я ж казав тобі, та й ще раз кажу, що люблю тебе, що не можу без тебе жити. Як не бачу тебе, то здається, що темною хмарою світ мені закритий, а побачу, то сонце мені світить, душу мою і серце гріє і веселить. Я дуже, дуже

люблю тебе. Ти для мене найдорожча в світі, ти моє сонце, ти мій скарб, ти світ мій і життя моє!»

Так промовляє Михайлик до своєї «мавки», а та лиш раменами здвигає і все те саме повторює:

«Не розумію тебе, легіню, — не розумію того, що ти говориш. Ти все кажеш, що любиш мене, все мені про любов говориш, а я зовсім того не знаю, що це таке, ця твоя любов, тому й не годна тебе зрозуміти... От дідик мій мене любить, а я люблю його. Це, то я розумію. Я ж його, як він каже, доня, а він мій дідик. Але для тебе хто я і хто ти для мене? Ми ж собі цілком чужі! Що ж і чому ти мав би мене любити?»

Глядить Михайлик на свою «мавку» і дивується, що вона може зрозуміти його кохання до неї. Глядить, думає, а далі каже:

«От бачиш, як ті квіти на лузі все до сонця звертаються, а чому вони це роблять? Бо люблять сонечко Боже, а сонечко їх. А смереки теж до сонця пнуться, бо люблять його, бо без нього не росли б. А травичка любить землю і її все держиться. Пташка любить ліс, а ліс любить пташину — без неї було б йому сумно й скучно. Зірки люблять місяць, як діти дядю, а місяць любить зірки, як дедя дітей. А я люблю тебе! Ти моя зірка, ти моє сонце, ти все для мене... Я тебе понад усе в світі кохаю...

Палкими словами, а ще більше своїми очима промовляє Михайлик до Мелані, тримає її за руку й пустити від себе не хоче. А Меланя проситься в нього:

«Пусту мене, ти все таке говориш, що я його не розумію. Пусту мою руку, я мушу йти до свого діди́ка, а то буде сварити мене, що так довго нема мене в хаті. А ти йди до свого деді, бо й він буде гніватись на тебе, що ти замість триматися хати, кудись потоками блукаєш і «мавки» там своєї шукаєш...

Вирвала руку з його руки та й, скачучи з каменя на камінь, сарною побігла в колибу до свого «діди́ка».

Михайлик постояв ще якийсь час над потоком, а потім повільним кроком пішов у Їльцю. Ішов і все оглядався на колибу, в якій зникла його «мавка». Ішов, як п'яний, бо впився красою «мавки», не чув шуму потоку, бо в його вухах шуміли слова «мавки», не бачив зелені лісів, бо зір йому все ще заступали рум'яне личко мавки та її глибокі, чорні очі. Він і всі його думки завжди були коло неї і з нею. Думав лише, як і коли з нею зустрітись. Тими думками жив.

Раз якось зустрілися і хотіли перейти з одного берега потоку на другий. Меланя скочила на камінь у потоці, а каміння в потоці гладке й слизьке, поховзнула і була б упала. Та Михайлик ухопив її рухами, підніс у руках, як дитину, й скочив з нею на берег рвучкого потоку. Але й тут не випустив її

з рук. Пригорнув міцно до себе й припав гарячими устами до її рожевих уст і пив з них солодощі першого любовного поцілунку. Пив і п'янів, в очах його погас увесь світ, у поцілунку втопився. В ньому потонули й згубились обоє Михайлик і Меланя.

Ген по хвилині посадив Михайлик свою «мавку» на зелену травичку біля себе, але з рук її не випускав, пригортав міцно до себе, вдивлявся в її глибокі очі й говорив:

«Мавочко, моя! Моя, моя навіки! Ти моє сонце, що тільки для мене світити буде й тільки мене грітиме. Ти закрила собою мені світ, у моїх очах і в душі, і в серці тільки ти єдина, кохана! Ти — мій світ, ти — моє життя. Люблю, кохаю тебе понад усе на світі!

Узяв її голову в свої руки, вдивляється в неї, очей від неї не відірве...

«Твоя голівка з чорними кучериками — це голівка того ангела, що над престолом у нашій церкві, твої кісоньки — два струмочки, що з одного джерельця випливають, усточка твої — два платочки розцвілої ружі, вушка твої — дві кручені лілії, твій усміх — промінь сходячого сонця, твої зубки — шнурок перлів, очка — дві зірнички, що світять і не гаснуть, твої ручки — два крильця ластівочки, ніжки — два білі весельця на човні, куди тими ніжками-весельцями ступиш, там квіточки виростають»...

Це не він, не Михайлик, а його кохання слів добирає, наче квіточками до Мелані промовляє.

Слухає Меланя солодких слів кохання і починає розуміти, що це воно, те кохання, і яка в ньому сила, що в'яже двох молодих людей і каже їх серцям лише для себе битися, каже лише для себе й собою жити...

Минали дні, як води Черемоша плив час, а Михайлик із Меланею нічого поза собою не бачили й не чули, міряли час від побачення до побачення.

«Мавка» пізнала й зрозуміла добре, що це кохання, що це любов. Знає вже ту дивну силу кохання, що з її залізних рук не вирватись, і не втекти.

Сходяться двоє потайки, ніхто досі не знає про їх кохання. Сходяться разом і любуються собою, налюбуватися не можуть. Одне без одного вже не жили б. Зійдуться за грубезним буком над потоком, обнімуться, пригорнуть-ся й тільки в них розмови, що шепотом висловлені слова: люблю, кохаю... І все кругом них шепоче: люблю, кохаю; потік і ліс, трава й квіти і пташки лісові. Усе про кохання говорить, все коханням дихає...

Велике, гаряче, полум'яне кохання горить в серцях двох дітей гірської, прекрасної і чарівної природи, тієї природи, що повна краси й чарів кохання, що щедрою рукою сіє-розсіває кохання і в серця його вливає, коханням жити каже. Все, все тут коханням дихає, в ньому радості життя шукати каже, наче говорить: «Кохайтесь, коханням живіть, бо понад нього нема нічого кращого і ціннішого. Кохайтесь! Коханням живіть!»

Горіло кохання в серцях Михайлика й Мелані. Горіло, полум'ям бухало, ні на хвилинку не тахло. Кохання, це ж їх життя, поза ним немає нічого. Те кохання залізним обручем злучило й прикуло їх до себе. Нема в світі сили, яка б могла їх розлучити. Одна хіба смерть... А, може, і та ні... Чей же Михайлик і Меланя поклялися не лише разом жити, але й разом умерти...

А цю їхню клятьбу чув потік, і бук, під яким сиділи, чув і місяць, хоч був високо, і зірки на небі, і квітки на лузі чули.

Та одна хмара нависла над ними й над їхнім коханням... Хмара страху, щоб про їх кохання ніхто не довідався, а насамперед, щоб про нього не дізнався «дідик» Мелані і не почула «стариня» — батьки Михайлика.

Та, поки що, вони обоє сходилися й любувалися одне одним. Жили хвилинами кохання, а це давало їм забуття, казало не думати про лихо, що зависло над ними.

За коханням і не зчулися, як минула завітчана весна, пробігло пахощами надихане літо, пройшла заплакана осінь, а там прийшла зима й узяла в свої холодні, морозні обійми гори, ліси й полонини. Важко було Михайликові сходитись із Меланею. Але якось сходилися. Діждалися нарешті весни.

Зашуміли ліси, заревли потоки й ріки. Зазеленілись луки й царинки, заспівали пташки, закувала зозуля, заграли легіні в телинки й сопілки, співає у лузі над потоком Меланя, грає у флюєру Михайлик на царинці за Черемошем. Увесь гірський світ співає, а потоки грають... Горами й лісами, згарами й полонинами лунають пісні!.. Пісні про кохання, про його чари, красу й силу. А де ж те кохання, таке сильне, як не у молодих серцях Михайлика й Мелані? Разом з весною зацвіло наново пишнobarвним квіттям...

Тепер уже легше їм сходитись... Сходяться знову там за потоком, під буком сходяться, милуються, кохаються. Тонуть у коханні, все забувають, поза коханням світу не бачать.. Не прочувають лиха, що зависло над ними...

Оце раз, коли обнявшись і пригорнувшись до себе сиділи під буком, застукав їх там Мовчун. Мов розлучений звір прискочив до Михайлика. Очі набігли йому кров'ю, з лютости аж труситься. Грізним голосом кричить: «Геть, геть! мені від дитини! Геть! А то вб'ю, сокирою зарубаю!»

Він зразу пізнав Михайлика, сина Ілецького багатія, Оршеджука.

У Михайлика заблиснули вогнем очі, закипіла гуцульська, гаряча кров. От, от скочить на Мовчуна... Але Меланя глянула на нього такими благальними очима, що він із місця не зрушився.

А Мовчун лютиться, кричить: «Багацький син! Рахувати, син великого газди на Ільці, причепився до бідної дитини! Чому не пошукав собі рівної? Чому? Знаю, знаю, чому. Через такого, як ти, я опинився нині тут у цій гаврі, в колибі за потоком серед лісів... Звірем став... А колись газдов був! Був, був. А сьогодні хто я? Хто? А через кого? Хто прогнав мене з мого газдівства?

Отакий самий багацький син, як ти! Причепився до чужої жінки і завів її у «блудство»... А мене»... цього не докінчив.

Вп'ялив налиті кров'ю очі в Михайлика, заскреготав зубами, що здавалось, іскри з них посипляться, і не заговорив, а засичав: «Відчепись від моєї дитини, — кажу тобі, — а то зроблю з тобою те саме, що зробив із своєю блудницею, вітреницею! Раз сокирою в голову, і амінь! Чуєш?»

Звертаючись до Мелані, що тряслася зі страху як осиковий лист, просичав: «Ненене насіннячко! Та, пожди-ко, я зроблю з тобов те, що зробив в твійов нене. Зроблю!»

Не розуміла добре Меланя того, що говорив її «дідик» та й не бачила ніколи його таким грізним, як тепер. Стояла й трусилася, а з очей її капали сльози.

Але Михайлик зрозумів Мовчуна. Він же чув не раз, що про Мовчуна хоч і невиразно, говорили люди в Ільці...

Хотів щось сказати Мовчунові, але той не дав йому й слова вимовити. Зареготався так страшно, що аж мороз пішов поза шкіру.

«Ха, ха, ха! Мовчун, Мовчун! Який він Мовчун? Феркалек. Феркалек Дмитро, газда в Хімчині! Он, хто той ваш Мовчун! Був, був колись газда Феркалек у Хімчині, а нині його вже нема! Є лише Мовчун у гаврі під Чорногорою. Мовчун-душогуб!» Тут він замовк. Мабуть, подумав, що в люті забагато сказав...

Відсапнув, повів кругом очима й до Михайлика: «Геть мені від дитини! Геть, щоб я більше тебе не бачив, щоб навіть твоїм духом тут не пахло! Геть!» А до Мелані: «Зараз у колибу! І не важся мені з оцим багацьким синком-одиначком сходитися! А то побачите обоє, хто такий Мовчун і, що він потрапить зробити!»

Грізними очима глянув на Михайлика, взяв за руку Меланю, здавив її, як кліщами, й повів у колибу.

Почав Мовчун зачиняти Меланю в колибі, почав грозити їй, що на ланцюзі буде її тримати. За кожним її кроком слідкує, з очей не спускає.

А Меланя плаче, очі свої виплакує. Змарніла й зчорніла. Бачить Мовчун, як його Меланя в'яне й сохне. Йде в ліс збирати зілля, бере і її з собою. Не відзивається ні він до неї, ні вона до нього. Не чує вже ніхто співанок Мелані над потоком і не бачить її усміху.

Сідає, а все на очах Мовчуна на камені над потоком і слухає його шумів і клеkotів.

Хоч би раз побачити свого Михайлика, хоч би раз глянути на нього. А його нема, його не видно...

Не знала, що її Михайлик не раз блукав довкруги колиби, не знала, що він не раз бачив її здалеку, але приступити до неї не міг, бо завжди був близь-

ко неї Мовчун.

Нудить світом Михайлик, ні їжа, ні робота не беруться його, Дивується дедя й неня що сталося з їх Михайликом, неня допитується в нього, чи не хворий він, чи не болять його що. А Михайлик мовчить, нічого про свою «хворобу» не хоче «старині» сказати.

Взяв його раз дедя у Криве Поле, де була в них зимарка й просторі толоки й зруби, що залишилися по старих буках і емереках. Був він із дедем і на Костричі, але ніде не міг довго бути, Просив дедю, щоб пустив його д'хаті в Їльцю.

Коли лиш повертався, так зараз біг над потік і зазирає, чи не побачить своєї «мавки». Не раз і бачив її, але здалеку, бо все був недалеко неї Мовчун, що її добре сокотив.

Не через страх боявся Михайлик підійти до Мелані. Ні, він не боявся Мовчуна, лиш не хотів її наражати на його гнів...

Раз подався був Михайлик ще до заходу сонця над потік і став за деревами, недалеко колиби Мовчуна, щоб звідтам хоч глянути на Меланю. Але ні її, ні Мовчуна не побачив. Стояв там довго й не бачив, що сонце давно вже зайшло поза гори й темна ніч покрила все. «Треба повертатись в Їльцю», — подумав і пішов. Сам уже не знає, як довго й куди ходив і блукав. Усю ніч ходив лісами й царинками, перескакував якісь потоки, а до своєї хати не міг добитися. А рано, як показалося сонце, побачив, що він зовсім близько колиби Мовчуна... Щойно тепер міг повернутись д'хаті. Неня аж у долоні сплеснула, побачивши свого Михайлика, так він дуже за ту ніч змінився. Почала допитуватися, просити його, щоб сказав їй правду, що йому є, що його болять. Не видержав Михайлик, розповів нені всю правду. Про своє велике кохання до Мовчунової Мелані. А неня розповіла це потім дедеві.

Довідався дедя про кохання свого сина Михайлика. Пекло зробилося в хаті Оршеджуків! Старий сварить, лає, клене сина, побоями грозить. Як посмів він так зганьбити його сиву голову, на поруганьство дати себе й свого дедю, першого газду в Жаб'ю-Їльці?! Сварить дедя, а неня плаче... Хто ж таке бачив, щоб газдівський син полюбився з якоюсь, Боже прости, «найдушкою», вихованкою зайди-пройдисвіта, примівника Мовчуна? Лютиться Оршеджук, а Оршеджучка каже, що, напевно, та «найдушка» її сина вчарувала, дала йому якогось зілля напиться! Напевно! Прикликала до Михайла стару ворожку з Кривополя, каже, що обдарує її чим сама захоче, нехай лиш рятує їх Михайлика! Але й ворожка нічого не вдіяла...

Михайлик тінню по хаті і підвір'ю сновигає, до нікого не говорить, лиш думає й думає. А що, того неня не знає. Він, і нічого їй сказати не хоче. Жаль, дуже жаль Оршеджучці сина Михайлика. Він же завжди такий добрий і послушний був, слухав і шанував свою «стариню» — дедю й неню, а

тепер дивіться люди, що відьма з нього зробила! А Михайлик людям і на очі не показується. Вони всі вже про його кохання до Мовчунової вихованки знають і сміються з нього... Якось проминула зима, прийшла весна, стало весело й радісно на світі. Але в серці Михайлика й далі зима...

Частенько, майже щоденно викрадається Михайлик з хати і довкруги колиби Мовчуна блукає. Аж раз таки вдалося йому підійти до своєї «мавки». Прискочив до неї. Обнялися і в обнятті застигли. Попали в огонь кохання... Гарячі їх серця, полум'ям бухають. Зависла «мавка» на шиї Михайлика, гладить його кучерики, а він цілує її чорні очі, горнуться одне до одного, щораз ближче; щораз міцніше... «Михайлику!» — «Мавочко моя!» — лиш ці слова чути, а й ті гарячі поцілунки приглушують їх...

Ні! ні! Жодна сила світу не роз'єднає їх! Ні! Ні! Вони зв'язані навіки! Нічого не могли вдіяти — ні Мовчун, ні Оршеджук. Михайлик і його мавка таки сходилися разом, а їх кохання щораз більше розгоралося. Полум'ям горіло. Ніхто вже того полум'я не вгасить, хіба одна смерть...

Сходилися, пригорталися до себе, в очі собі гляділи, обіймалися, цілувалися... Про те, що буде з ними та з їх коханням, і не думали. Жили своїм коханням...

Хоч як стереглися, ховалися і сокотилися перед Мовчуном, а він таки побачив їх обох разом. Але не підходив до них, не кричав і не грозив.

Ввечорі пішов у Їльцю і зайшов до Оршеджука. Просить його Оршеджук сідати. Сіли, говорять то про це, то про те. Поговорили якийсь час, а тоді витягає Мовчун із бердюги кварту горілки й ставить на стіл. Каже, що це горілка з чорногірським корінням — такої горілки Оршеджук, напевно, ще ніколи не пив. Відпрошується Оршеджук від Мовчунової горілки, каже, що в нього теж непогані напитки, але Мовчун не слухає його, а просить дати пугарі.

Поставив Оршеджук на стіл пугарі, не міг відпроситись. Мовчун наливає в пугарі горілки. П'ють. Випили по одному пугареві, по другому і закусили «будженицею».

Іде Оршеджук у кліть і вносить пляшку «венгерської» горілки, а Оршеджучка кладе на стіл смажену ковбасу. П'ють, закушують, балакають.

Нарешті каже Мовчун:

«Оршеджуку, газдо годний, ти, певно, знаєш, з яким ділом я до тебе зайшов».

«Скажеш, буду знати» — відповідає Оршеджук.

На це Мовчун: «Скажу, коротко тобі, все розповім. От, що я скажу: Сокоти свого сина. Вібий йому з голови дурішки. Скажи йому на Розум, що він не для моєї дитини, а вона не для нього. А не допоможе добре й розумне слово, так тоді ти вже сам знаєш, що і як робити. Ланцюгом прикуй до лавиці в

хаті, а до моєї дитини не пускай його! Це не довело би до добра. Ні, не довело б! З цього могло б бути велике нещастя. Оце я мав тобі, Оршеджуку, сказати і сказав. А ти роби як знаєш, щоб не було нещастя».

Тоді відізався Оршеджук: «Розумне слово сказав'єс Мовчуне, чи як там тебе звати. Так, як ти, так і я думаю. Мій син не для твоєї дитини, твоя дитина не для мого сина, а діти мусять слухати стариню і має бути так, як стариня каже, а не так, якби вони хотіли. І мій син мусить свого дедю слухати, а твоя дочка тебе!»

Сказав і кулаком ударив у стіл.

Довго вночі говорили ще оба, Оршеджук і Мовчун. Ген пізно, як місяць зайшов поза Костричу, розпрощались...

Важкі, дуже важкі часи настали тепер для Михайлика і Мелані. Ні стариня не спускала з очей Михайлика, ні Мовчун не пускав і на крок від себе Меланю. А їх кохання не погасало, а навпаки, щораз більше розгорялось, полум'ям горіло.

Минав поволі час. Оршеджуки й Мовчун стали спокійніші, починаючи вірити, що любовні «дурішки» вивітріли з голов їх дітей...

Але помилилися... Бо не були це дурішки, а було справжнє кохання, було всесильне кохання, якого й час не вирве з серця.

Михайлик і Меланя таки знайшли спосіб сходитися і кохатися...

Та знову якось підглянув їх Мовчун. Здалеку лише закричав: «Меланя!» А Меланя вирвалася з рук Михайлика й побігла в колибу. Михайлик довго ще стояв під буком, а потім пішов із похиленою головою в Їльцю.

Увійшла Меланя в колибу. Її «дідик» не відзивається, лише злющими очима глядить на неї і щось під носом муркоче. Розглядається по колибі. Бере то це, то те й кладе в бесаги. Наклав повно всячини в одні бесаги, накладає і в другі, а Меланя не знає, що її «дідик» задумав. Стоїть серед колиби й докладає дров до ватри, щоб не погасла. Мовчун «ладує» ще й треті бесаги. Потім відізався до Мелані: «Пора спати вже, лягай!»

Лягла Меланя на постіль з моху. Та, чи засне?

Мовчун сів біля ватри й курить люльку. Все докладає в неї «бакуну» і курить.

Задрімала Меланя на хвилину. Прокинулась, глядить, а її дідик і далі сидить при ватрі й курить люльку.

Так просидів до ранку. Вранці каже до Мелані: «Збирайся. Підемо звідсіль геть!»

«Куди підемо? Чому підемо?», — питає несміло Меланя.

«Не твоє діло мене питати, не моє — тобі відповідати».

Виніс усі троє бесаг з колиби надвір. Тоді взяв з ватри велику горіючу головню і поклав на поріг колиби, де вже було багато сухого ломаччя і ча-

тиння. Коли ж це на добре розгорілось і полум'я почало лизати стіни колиби і до даху добиратися, сказав-пробурмотів до себе:

«Я тебе своїми руками збудував, тими ж самими руками й спалю тебе».

Тоді закинув на плечі двоє бесаг, а треті казав брати Мелані. В руки взяв важку сокиру й казав Мелені йти поперед себе горі потоком. Мелані здавалося, що вона йде кудись на другий світ. Але йшла, мусила йти, бо так казав «дідик».

Довго-довго йшли, а все д'горі й д'горі. Під Чорногору зайшли. Переночували в лісі при ватрі. Але Мовчун ні на хвилину не вснув, не спала й Меланя. Ще сонце не було зійшло, а вони вже попід Чорногору йшли, аж зійшли на потік під Погорільцем, недалеко Шибеного.

Тут, серед темних лісів над потоком затримався Мовчун. Переночували, а другої днини раненько взявся Мовчун будувати колибу. Меланя мусила йому мовчки допомагати. Ввечері допомогла йому наставити сільця на звірину, щоб було свіже м'ясо.

Минув тиждень і колиба була готова. Їсти було що, бо Мовчун наловив досить звірини, було м'ясо свіже й вуджене. Та їжа не лізла крізь горло Мелані. Та й сон її вночі не брався, все про свого Михайлика думала. До того ночі тут страшні... Ліси повні всяких звірів. Прийде ніч, а вони починають несамовитими голосами ревіти й вити. Та й лісові духи не сидять вночі тихо, то плачуть, то заводять, різні голоси видають з себе. Страшно й лячно тут не лише ночами, але й вдень.

А туга у серці, туга за Михайликом не дають Мелані жити. Перемучилася вона тут два тижні. А далше сказала: «Ні!»

Однієї місячної ночі, коли її «дідик» заснув твердим сном, взяла кусень вудженого м'яса й пустилась долі потоком. Нелегко було йти — перескакувати з каміння і продиратися крізь лісові хащі. Але це не спиняло Меланю. Так пройшла вона потоком до Шибеного. А тоді за його бігом все далше й далше... Над ранком добилася там, де Шибений лучиться з великою і бистрою річкою.

«Ага», — подумала Меланя, — це мусить бути Чорна Ріка. Черемош, а він пливе попри Їльцю. Знаю вже, куди мені далше йти...» І пішла. Ні, не пішла, а побігла. Почерез Явірник, Зелене, Дземброню і Бистрець у Їльцю. Іде й про ніщо більше не думає, лише про свого Михайлика. Ще раз його побачити, ще раз обняти, а там нехай буде, що буде. Нехай і смерть...

Перед вечером була вже недалеко Їльців. Але як їй побачити Михайлика? Де його шукати? До нього ж у Їльцю не піде. Сіла під деревом і задумалась... Встала й рішучим кроком пішла потоком. Дійшла до бука, під яким так часто сходилися з Михайликом. Її серце говорило їй, що там вона його побачить. Йде й думає... А що буде, як її «дідик» прийде її тут шукати? Та

нехай знаходить, нехай її сокирою зарубає. Їй так чи сяк немає вже життя...

Підійшла до бука. Стоїть і наслуховує. Нічого не чути, лиш потік шумить. Нараз чути людські кроки... Так, вони щораз ближче, щораз ліпше їх чути. «Михайлик? А, може, «дідик»?

Аж ось її Михайлик коло неї. Вона вже в його руках. Сміється і плаче... «Михайлику мій!» — «Мавочко моя!» Оце і все, що мали собі сказати.

Аж по хвилині почула Меланя, що її Михайлик щовечора сюди заходив. Ставав під буком, наслуховував і ждав. Якийсь голос казав йому, що Меланя прийде сюди, що мусить прийти. І вона прийшла...

А тепер, що їм робити, що діяти? До «дідика» Меланя не верне. Але й тут їй не жити. Побратись їм, звінчатися, на це ніколи Михайликова стариня не погодиться. Тікати обом кудись у світ? Та ж Мовчун їх і під землею знайде. Ні, ні, їм нема вже життя...

Меланя, пригортаючися до свого Михайлика, говорить стиха: «Знаєш, мій Михайлику, що нам зробити? Вмерти обом разом... Чуєш? Умремо разом обоє. Умремо, але наше кохання буде жити. Ніхто його не вб'є!»

Михайлик, цілуючи усточки й оченята Мелані й міцно пригортаючи її до себе, каже: «Так, так, мавочко, не дають нам жити — це вони можуть, але не дати нам вмерти, на це в них сили нема. Умремо й заберемо наше кохання з собою. Не можемо, бо не дають нам жити, так умремо й підемо туди, де жадна людська рука не досягне ані нас, ані нашого кохання»...

«Так, так, Михайлику», — каже Меланя й міцно пригортається до нього.

Довго стояли під буком, обіймалися й цілувалися. А потім узялися за руки й пішли в сторону Черемоша. Нічого не говорили. За них говорили їх серця...

Дійшли до Черемоша — стали на високій скалі, що спадає стрімко, прямо вісно до ріки. Весь час слідкував за ними місяць і освічував їм дорогу в далекий світ — у той світ, звідкіля ніхто не повертає... Тепер місяць зупинився разом з ними. Він, наче до них промовляти хоче: «Діти, все тут на землі проминаюче й короткотривале. Життя людське, життя метелика. Одне лиш тут вічне! Це кохання...

З ним можна перебратися і на той світ. Ось я, місяць, я вічним коханням до землі і до всього, що на ній. Я сію кохання і освічую його в серцях людських своїм срібним промінням. Ніхто так, як я, місяць, не знає кохання і його невмирущої сили».

Зірки ж собі: «І ми знаємо кохання і його силу. Знаємо, що кохання — це життя, навіть і по смерті. В коханні радість і втіха, в коханні насолода й безсмерття! З коханням і смерть — не смерть!»

А Черемош теж не мовчить. Він теж говорить. Говорить і до себе ма-

нить, притягає: «Ви, що вас навіки кохання зв'язало, не бійтесь мене. Ходіть, я вас пригорну до свого лона, а про ваше кохання своїм шумом буду людям голосити. Казати їм буду чарівну казку про кохання. Ходіть — не бійтесь моїх обіймів»...

Михайлик і Меланя стоять на скалі... Стоять у саяві срібlistого світла місяця. Стоять, щільно пригорнувшись до себе, а биття їх сердець не може приглушити й нічний шум Черемоша.

Ще й ще міцніше пригортає до себе Михайлик Меланю. Ніяк не може відірвати своїх уст від її. Ще й ще раз поцілувались. Ще один, останній поцілунок. Михайлик підносить угору Меланю і разом із нею стрімголов зі скелі у холодні води Черемошу... ба-х!..

Обнятих і щільно до себе пригорнених найшли їх другого дня керманічі дараб на мілині, куди заніс їх мертві тіла Черемош.

Так їх разом і в одну яму в кутку цвинтаря у Їльці поклали. Тут їх уже ніхто не розлучить...

Про Мовчуна й слух пропав. Ніхто його не бачив, ніхто й не чув за нього. Місце, де стояла його колиба над потоком, заросло терням і хабаззам. Ніхто ввечері не може до того місця приступити. Там діються якісь несамовиті речі. Там по ночах завжди щось то свище, то виє, то плаче й заводить, стогне й ридає.

Часом буває так, що чути там співаночки, виводжені дівочим голосочком. Бука, свідка великого кохання Михайлика й Мелані, давно вже зрубали.

Однієї ж ночі появився на скелі, звідки скочили в пропасть Михайлик і Меланя, високий, білий хрест. Хто його там поставив, ніхто ніколи не довідався.

Довго простояв він там. Але однієї ночі зник. Шукали за ним у Черемоші, але не знайшли. Цікаво, що той хрест зник якраз тієї ночі, коли помер останній газда з роду Оршеджуків на Жаб'ю-Їльці.

ЗАЛІЗНЕ СЕРЦЕ

Гучне весілля справляв парох села Р. на Підгір'ю. Це виходила заміж його найстарша дочка, красуня на все Підгір'я, чорноока Леокадія, або як її вдома кликали, Льока.

Виходила заміж за укінченого, як тоді казалось, теолога Омеляна Р., сина священика, пароха великого села коломийського повіту. Недавно пізналася з ним, а нині вже й весілля...

Жених покінчив свої студії за границею. В батьків статків було на це, щоб син міг добре простудіювати теологічні науки. Студіював у Відні і в Римі, побував і в Німеччині та Франції — знав багато чужих мов. Перед ним

стелилася дорога великого майбутнього — ждала його, як усі говорили, велика, світла кар'єра. То ж і не дивно, що батьки Леокадії надзвичайно раділи й гордилися майбутнім зятем і тому ж справляли гучне весілля своїй дочці.

Митрополит намовляв молодого й дуже надійного теолога осісти при ньому у Львові, але той не хотів про це й чути. «Велика кар'єра» його зовсім не манила. Він родився на селі, любив село й селян, і бажав бути сільським священиком, як і його батько. Жити на селі з молодою дружиною і вести спокійне життя поміж добрими й побожними селянами — було тим, чого собі молодий теолог від серця бажав. Його ж батько не був цьому противний. Він і підшукав синові відповідну йому дружину, чорнооку дочку пароха села Р. на Підгір'ю, Леокадію, т. зв. Льоку.

Гучне було весілля у священика в селі Р. на Підгір'ю. З'їхались гості з близьких і дальших сторін: були гості з косівського, снятинського, коломийського, а навіть і з городенківського повітів. Не могли всі гості приміститися у просторих кімнатах пароха, тож мусів він замовити нічліги в багатших селян і для гостей і, для їхніх коней.

Пишне весілля відбулося на зеленому Підгір'ю. Два дні і дві ночі забавлялися весільні гості. Забавлялися, їли й пили, співали й танцювали, одним словом веселилися, як звичайно, на весіллі в багатого пароха. Все відбувалося за старими традиціями. Хто, як хто, а наші священики, а ще більше «їмості», традиції і старі рідні звичаї, дуже шанували, гордилися і пишалися ними! Щойно третього дня почали роз'їжджатися гості... Бог знає, коли трапиться нагода зійтися знову разом, побачитися, поговорити й повеселитися. Прощаються з домашніми, висловлюють їм свою дяку за гостинність, а найбільше дякують «їмості», що могли й мали нагоду показати «світ» своїм донькам, а молодим теологам своїх донь. Бо ж немало на весілля прибуло молодих теологів...

Скінчилося весілля, але музика й співи довго ще у вухах шумітимуть. Прощаються і роз'їжджаються гості... Не знати, коли знову побачаться. Дехто й прослізився, їмості сльози втирають, а їх доні не можуть розійтися з теологами. Одні одним обіцяють писати... Роз'їхались гості, тихо стало на приходстві пароха села Р. Залишились новоженці в батьків. Жених побуде тут ще якийсь час, щойно пізніше поїде до Львова, до митрополита.

Мамина пестунка Льока, хоч уже стала дружиною свого Мілька, дуже бажала б якнайдовше при мамуні побути і під її крилами ще хоч трохи пожити... Вона ж тут родилася і зросла, тут усе їй любе й близьке, рідне й дороге... Одного ранку допомагає матері в кухні. Багато праці — треба дещо приготувати, бо завтра в їх селі храмове свято. Допмагає матері й тихо щось співає. На душі в неї якось так радісно й весело, хоч знає, що десь вже незадовго мусітиме попрощатись із своєю матусею... І хоч надворі вже осінню

пахне, то в її серці весна співає...

Її молодий муж Омелян, по подвір'ю з тестем проходжується і про щось обидва між собою говорять...

Потім тесть відійшов, мабуть, до хворого покликали його... Зять залишився сам на подвір'ю. Ходить, роззирається навкруги і думає: «Господи, яка ж у нас всюди прекрасна природа! Якою красою наділив Ти нашу землю? Де у світі бачив я такий прекрасний ранок, як ось цей? Он срібне павутиння снується землею, а над ним вгорі блакить неба і золоте сонце з-поза мряки раннім усміхом землею й людей вітає. Срібло й золото Господь щедрою рукою на землю сіє... Любить цю нашу землю...

Осінній ранок пахощами останніх, осінніх квітів дише... А там над річкою поміж вербами, що зі старости над нею похилились, срібний туман вгору підноситься і, птахи-риболови над водою літають і скиглять. Ворони на вербах сіли і кричуть. Пастушки співають, у сопілки грають, веселі молодіці по воду йдуть. Бував він по світу, не одне бачив, але такої краси, як краса срібно-золотистої осені на зеленому Підгір'ю, не бачив ніде! Тут лише жити, красу природи пити аж до оп'яніння і нею впиватись, у ній потанути і розплистись, серце їй віддати і душу — тут жити, тут і вмерти»...

По подвір'ю ходить, красою рідної землі зачаровується і Бога за неї славить і дякує. Аж тут листоноша йде і пошту подає. Він лиш два рази в тиждень пошту приносить. Переглядає Омелян принесену пошту: є тут газети, є кілька листів і, карточка з квіточкою на ній — з незабудьками... Картка адресована на дівоче прізвище його дружини. Читає на ній написане: «Моя дороженька! Моє серце дуже засмучене, що ти від довшого часу не пишеш до мене. Що сталося? Яка цьому йричина? Та ж ми обидвоє, так би сказати, вже «по слові», так, давно вже заручені були... Жду нетерпеливо вістки від тебе. Здоровлю сердечно. Твій Іванко».

Читає раз, протирає очі, читає ще раз... Голова в нього закрутилась, в очах потемніло. Сам собі не вірить — очам своїм не довіряє. Що це? Як же це так? Це неможливе! Вона ж дала своє слово, вона ж його Льоця, клялася і присягалась перед ним і перед Богом, що досі нікого з молодих чоловіків не знала, в нікому не кохалась, та що Мілько — це перша й єдина її любов... Аж тут оця картка... «твій Іванко»...

Мов п'яний йде і викликає з кухні свою дружину... А вона йде і сміється до нього, жартує, щось говорить, та він цього не чує, не розуміє.

Подає їй мовчки картку, глядить на неї докірливими очима й... відходить. Ні словом до неї не відізвався. Подав картку — і відійшов...

З цього часу, аж до смерті, а прожили вони обидвоє разом близько сорока років, не почула Льока від свого Мілька ані одного словечка, зверненого до неї...

З другими людьми говорив, хоч не часто й не багато, але до неї ніколи не відізвався....

Зараз другого дня, не зважаючи на храмове свято, зібрався і поїхав до Львова. Митрополит на його бажання і просьбу дав йому «завідательство» парохією далеко-далеко в горах Карпатах на Гуцульщині над Черемошем... Далеко від світу, далеко від людей... Повернув до тестів зі Львова і сказав їм, що їде, як адміністратор парохії в далекому селі в горах. Митрополит пообіцяв займенувати його пізніше парохом того села. Дуже здивувався тесть, почувши це від зятя. Він, із його високими студіями і великими завдатками на майбутнє, священником у Богом і людьми забутому глухому гірському селі?! Там хоче себе і його дитину живцем закопати? Ні, цього тесть ніяк зрозуміти не може. Там, у тих далеких горах думає зять «кар'єру» знайти? Посумнів тесть, захмарилось у нього чоло. Серце його щось недобре відчуває...

Мати важко зажурилася і почала плакати, виряджаючи свою доню в далекий незнаний гуцульський світ — далеко від батьків і знайомих... Як же не журитися і не плакати? Пропаде там її пешена дитина ... Пропаде!...

Плаче й її доня, сльозами заливається... Коли б хоч «висповідалась», не перед батьком, але хоч перед матір'ю — і розповіла, що сталося, що між нею і Мільком зайшло, коли б усе щиро й правдиво їй сказала... А то, ні! Вона все те в собі задержала, все перед батьками затаїла... Яке ж прикре й сумне було розставання і прощання Леокадії з родинним гніздом, з матір'ю і батьком, з сестричками й братчиком! Серце кров'ю стікало, сльози очі заливали. Здавалось їй, що не на якесь там «завідательство» чи парохію в далеке, гірське село, до «диких» гуцулів, а просто на цвинтар везе її чоловік...

Ще й ще раз прощається з усіма... На віз сідає... Рушили коні, поїхала доня в далекий світ, мати зомліла, напівживу занесли її в кімнату... А доня на возі поруч свого чоловіка сидить. Він ані словом до неї не відзивається...

Заїхали в Кути, дали коням припочити, потім почерез Тюдів, Розтоки, попід Сокільське, а даліше Рожен, Білобerezка... Все даліше й даліше, все глибше в гори... Дорога кам'яниста, повна небезпек, може легко віз перевернутися і в пропасть полетіти, все тут їй чуже, непривітне, жахом і тривогою проймаюче.

Глянула вгору на Сокільське... Боже, яка ж могутня гора! А вся з каміння і над дорогою зависла. Доріжка попід саму гору, а над доріжкою скеля висить. Гроза і жах. А по лівій стороні доріжки грізний і лячний Черемош.

Всією силою своїх бистрих, гримучих хвиль у скалу б'є... Шумить, піниться й буриться, а все в скалу вдаряє. Скеля кидає в його неспокійне русло величезні брили каміння. Наче загатити хоче Черемош і намагається здержати його шалений біг. Боротьба двох титанів — змагання двох стихій... Затята, безперервна, вікова боротьба... Хто, кого, переможе. Хто сильніший?

Минули Сокільське... По цей бік і по той бік гори, скали і ліси, а вдолі Черемош своїми шумами давноминулі часи згадує, казку з-перед віків повістує... Дорозі ж їхній і кінця немає. Їдуть і їдуть, все далі і все глибше в гори. Вже й коні помучились.

Пізно вночі заїхали в призначене село... Місяць їх сюди запровадив... Господи! Казка це, чи дійсність? Навколо гори й гори лісами покриті... На їх зелень місяць своє срібло сіє... Шум Черемошу вночі багато голосніший, ніж вдень. Голосніший і грізніший...

Отут, в цій гірській пуші, треба буде жити... Може, прийдеться тут і вмирати?... Хоч дуже змучена і струджена довгою подорожею була молода їмость, але про сон не було мови. Не лягала, бо й так не вснула б... До ранку пересиділа при вікні, дивлячись на ліси й гори, сріблом місяця притрушені...

Її чоловік у хату не заходив. Цілісіньку ніч блукав кудись понад Черемошем і важкі думи думав...

Вранці посходились до них газди й газдині. Прийшли нового священика і його молоду дружину, свою «їмость» привітати. Прийшли не голіруч, а зі всякими гостинцями-подарунками, бо воно так годиться.

Бачать гуцулки, що їх молода їмость, хоч така гарнесенька й молоденька, але чогось дуже засмучена й зажурена. Мало що говорить, лиш блідо до них усміхається. В її очах срібляться сльози. Як можуть, так до неї промовляють, розраджують її і потішають...

«Їмостечко» люба, не плач не журиси, в нас буде ти добре. Привикнеш до нас і до наших гір, між нами не згинеш, не пропадеш і біди не меш знати. Гуцули, люди щирі й не скупі».

Як можуть так молоду їмость потішають... Газди ж із священиком говорять...

Нанесли гуцули багато всяких подарунків... Та вони молоду їмость не тішать... Вона не вірить, що привикне до цих гір і самотнього, скучного життя на цьому відлюдді. А таки привикла... хоч і не скоро і нелегко...

А її муж? Бог його знає? І лише Бог думки його зглибити може й відгадати. Вона ні... Він же й словечком до неї не відізнеться. Як же й чим жити їй на цьому відлюдді? Він живився поволі з горами й гуцулами, зважав до гірського життя... до щоденної сірої праці без радості й веселості, без різноманітності...

Так від року до року і так весь вік... Тут же й довелося йому не лише вік свій звикати, але й свої старі кості зложити... Там на тихому сільському цвинтарі спочинуть разом з ним у одній домовині всі його молодечі мрії й надії, його «кар'єра» й велике майбутнє... Поруч його могили на цвинтарі буде могила дружини, колишньої красуні на Підгір'ю, нещасної Леонадії-Льоки... Залізне, тверде серце було в о. Омеляна... Пережити в одних

кімнатах, під однією покрівлею з дружиною близько сорока років на відлюдді, й не промовити до неї, ні не почути від неї ані словечка!

Гей, гей — тільки подумати:

Глухе село, далеко в горах, ні близького сусідства, ні знайомих, ні людського товариства. Життя, як казали, в «забитому дошками світі», без однієї приязної душі, без змін, без радощів і втіхи, без надій, без теперішності й майбутностей — таке життя провести, на це потрібно було дійсно залізне серце мати!..

Літо — ще літом... Але ж приходила мрячна й дощова осінь, приходила довга, сніжна й западна зима. Приходили довгі зимові вечори. Безкінечно довгі, повні тиші й суму...

Бувало, завіють сніги село, що й хат гуцульських не видно, як оком глянути — всюди сніги, навіть і смерекові ліси побілені снігом, всюди біло, аж очі болять, дивлячись. Над селом на верхах шумить ліс, а в ньому десь там далеко протяжно, сумно виють вовки. Ні живої душі не видно, ні людського голосу не чути. Дальше знову морози потиснуть, в окуви гори, ба й навіть Черемош, візьмуть. Буря звіється... Звіється, завіє і заголосить стоголосими звуками. Не то вночі, але й вдень, годі на двір показатись... Довга, люта й «западна» гірська зима.

Тихо в кімнаті о. Омеляна. На дворі вітер свище й мороз тисне. Все послуло... Він не спить, про сон і не думає. Сидить якийсь час при столі над книгами, а потім, встане й ходить по кімнаті з кута в кут. Морщить чоло, часами руками розмахує, часом, то й щось сам до себе говорить...

Великої сили тіла й духа треба, щоб отак жити...

Замикався о. Омелян на зиму в собі й неначе разом з природою завмирав...

Тільки в неділі і свята трохи оживав... Вони вносили в його життя дещо змін... Відправляв Богослужіння, виголошував проповіді, бачив гуцулів і говорив з ними...

Потім знову тягнулися сірі дні і буденщина, довгі вечори і безсонні ночі... А зими в горах дуже довгі і прикрі...

Священиків-сусідів не відвідував о. Омелян. Самому в гості їхати не «випадало», а дружину з собою, до якої ніколи не відзивався, не міг чей же брати... До нього теж ніхто не навідувався.

Його ж дружина «їмость», яку гуцули дуже любили і їй з цілої душі співчували, хоч її горя не розуміли й розуміти не могли, страждала й терпіла дуже та нераз гіркими сльозами заливалась. Не могла ніяк свого мужа зрозуміти. Правда, вона йому перед шлюбом правди не сказала, не призналась, що перед ним любила другого теолога, Івана. Але ж вона перестала любити його, пізнавши і залюбившись у Мілька... Що ж тут злого? Воно, це правда,

зле, може, й дуже погано вчинила, даючи Мількові слово, що крім нього нікого більше не знала й не любила, але ж вона була ще молода й недосвічена, звичайна сільська попадянка — «дурненька гусочка», як тоді говорили. Защо ж він її так страшно, так люто, жорстоко й нелюдяно карає? Це ж кара понад людські сили! Він же засудив і покарав її життям, гіршим від життя в тюрмі! Та чи лише її він покарав? А себе, може, ні? Та ж він нарівні з нею мучиться і карається...

Вона почала топити своє горе в праці і в ній шукала для себе забуття. Вела господарку, плекала корови й воли та овечки. Вечорами пряла, шила й вишивала. Лише праця тримала її при житті...

Її муж зовсім не цікавився господаркою. Механічно виконував священні обов'язки, Служби Божі правив, хрестив народжених, хоронив померлих, вінчав молодих, а поза тим нічим не інтересувався і не турбувався... Гуцули ж любили його. Він дуже гарно співав і розумні проповіді виголошував. Чванились тим його парохіяни, мовляв, жадне друге село не має такого священика, як їх! Дуже гордились своїм парохом!

Лише не знали, що думати й казати про це, що між їх священиком і їмостою, щось не так, якби воно повинно бути... Ніхто не бачив їх разом і не чув, щоб між собою говорили. Диво — та й годі!

А що воно таке, цього не розуміли, хоч не раз сушили собі голови над розв'язкою дивної загадки.

Отак о. Омелян, зачинившись у собі, страждав і терпів... Весни доживав... Ждав, коли заговорять смерекові ліси весняним шумом... А він, почувши ті шуми, наче з зимового сну будився і оживав, часом навіть усміхався, хоч ніхто не знав, чи до себе всміхається, чи усміхом надходячу весну вітає він, що звичайно похмурий був і ніколи ніхто його усміхненим не бачив. Знав він що смереки даром не шумлять, вони радісну новину звіщають: «Весна надходить! Радій світе, радійте люди! З-за високих гір з-поза Чорногір, із Мадярщини, весна йде і свій прихід шумом смерік заповідає»... Коли смереки весняним шумом грають, то знак, що весна вже недалеко, що вона ось-ось прийде... Замаєною, закосиченою, розсміяною, повною радощів і втіхи, життя і надій, молодості й сили красунею, в гори загостить... І приходила довгождана весна...

Ось уже, вторуючи смерекам, зашуміли гірські потоки, заграли в них води, а Черемош не зашумів, а заревів, запінився, білими хвилями збурився... Весна, весна скорим кроком у гори прийшла! Як же довго на неї треба було ждати! Не лише люди, але й маржинка радіє весні. Прийде св. Юрій і поженуть її ген-ген далеко на високі, зелені полонини...

Про них співають же гуцули:

«В полонинці веселенько, в полонинці файно». Широко, простірно й

свобідно... Полонина — зелений, гуцульський світ...

Радіє весною заморожене серце о. Омеляна. Як тільки спливають Черемошем льодяні криги, на його берегах покажуться білі й жовті квіточки, а на царинках зазеленіє травичка, виходить о. Омелян на верхи, що над його селом, сідає під смерекою і глядить на Черемош, що вдолі шумить, глядить на буковинські гори, ліси й села... Який же прекрасний світ гір, скільки тут краси, чарів і принад! Світ, заворожений у казку... Світ мрій, світ чарів, краси, принади й радощів життя...

Потім вставав і йшов, блукав по горах... Сходив на діл над рвучкі потоки, то знову на верхи виходив. Знав тут усі гірські стежки... Не любив ходити дорогами-пляями, куди ходили люди, не було в нього бажання зустрічатися з ними. Любив самоту, до якої вже звик і не любив говорити, бо навчився мовчати, мовчазно жити, мовчазно гірську природу і її красу в себе втягати, дивуватись їй, захоплюватися нею аж до оп'яніння, аж до безтями...

Найчастіше можна було його побачити над Черемошем. Сидів там на білому камені під вербою і вслухувався в шум Черемошу... Здавалось йому, що Черемош розуміє його мовчанку, а він розуміє його шум... Черемош говорить йому про вічність, але й говорить також, що все на світі скорю проминає, шаленим бігом кудись біжить у незнане, в невідоме пливе, як пливуть його води, щоб у морі згубитися і зникнути та потонути у глибиннім вирі...

Так, Черемош про вічність пісню співає. Він же сам є частинкою тієї вічності. Перед тисячами років, Черемош плів і шумів, як і сьогодні пливе та шумить. Усе кругом нього змijenлося, а він? Ну, він теж трохи, але не дуже, змінився... У давнину був вужчий, ніж сьогодні і не був такий сердитий, як нині... Був вужчий, зате глибшим був, не було в його кориті стільки каміння, як тепер. Його береги широкі покриті були буйними лісами. По обох його берегах шуміли гори непрохідними лісами. Лісова пуца втягала в себе снігові й дощові води, і в Черемош їх не пускала... І потоків, отих диких і шалених потоків, було дуже мало в давнину... То ж не міг Черемош мати стільки води, як має її сьогодні. Не носив він на своєму хребті отих сплавів-дараб, не рвав і не лупав своїх берегів отим дикопливучим деревом, що його люди з гір спускають і кажуть Черемошеві нести в далекий світ. О, як він ненавидить ті дики і пов'язані сплави-дараби! Він часом у своїй лютості розриває дараби, а їх керманичів топить... Так їм і належить! Усіх тих, що немилосердною рукою нищать красу гір — ліси, — треба б знищити, потопити в своїх хвилях...

Колись було тут зовсім інакше... Не було людей, не було кому порушувати вічного сну — казки гір і нищити їх красу. Ні, отих злих, поганих людей не бачив давно Черемош. Аж геть десь пізніше, але теж дуже рідко, продирались крізь його прибережні ліси, росли й сильні людські постаті, закуті в

бляхи. Заходили сюди вбивати ведмедів, рисів і іншу дику звірину, якої було в лісах дуже багато... Потім ті вбивники звірини зникали й знову довгий час не показувалися тут... А Черемош дальше котив свої хвилі і ніс їх у далекий світ. Ніс, як і тепер несе, а зійшовши на доли, сходився разом зі своїм побратимом Прутом, у його обіймах затрачував себе, переставав себе Черемошем звати і передавав свої води Прутові, щоб той ніс їх дальше аж у море...

Сидів о. Омелян над Черемошем, заглиблювався в неписану книгу давнини й думав про вічність... Міг собі сказати, як колись пізніше сказав поет:
«Черемоше, брате мій, однакі в нас шуми...

В тебе шумлять води, а у мене думи»...

Важкі, сумні й невеселі бували часто ті думи о. Омеляна — як і шуми Черемошу, якому люди не мало кривди заподіяли...

Бував о. Омелян над тихим Дунаєм, над жовтоводим Тибром і над срібною Сенею... Сидів на їх берегах, вдивлявся в їх води, але вони чужі йому були, чужі й німі... А ось Черемош, він йому близький і рідний. Він і Черемош розуміють одне одного взаємно, можуть між собою вести безкінечно довгі розмови.

Тільки Черемош знав усі його тайни, тільки перед ним не таїв і не скривав о. Омелян своїх болів і терпінь...

Люди все казали, що в о. Омеляна тверде, залізне серце... Та чи воно справді так було? Хто ж може збагнути й зглибитись у серце людини? Хто потрапить заглянути аж на його дно й дістатись до його таємних закомарків?.. Мабуть, ніхто! Тверде й залізне чи камінне серце в о. Омеляна, думали й говорили всі, хто знав його життя і його ставлення до дружини...

Так, правда, його серце, може, й не було таке, як у других людей, та на сто замків перед людськими очима було зачинене... Але ж воно, ох, як же часто щеміло й корчилось, плакало й кривилось! Та цього ніхто не бачив і не знав. А воно, о, як же бажало теплого, приязного і ласкавого слова — жіночої ніжності й хоч промінчика усміху рожевих уст... Те його серце лише для дружини, яка його одурила й правди йому не сказала, її перед ним затаїла, для неї лише було воно льодяно холодне й тверде. Насправді ж було воно м'яке й гаряче... Воно щеміло й плакало — за другим, за добрим і ніжним, жіночим серцем тужило й рвалось до нього...

Ходив над Черемош, сідав на його березі і йому, йому єдиному «сповідався» відкривав йому своє серце!..

Коли так одного дня на березі Черемошу сидів і слухав гру його хвиль і до них долучував хвилювання свого серця й душі, побачив по другій стороні Черемошу якусь молоду жінку... Сиділа на березі, тримала в руках книжку, але не читала її... Пустила свій зір, а із ним мабуть і думки свої, ген кудись далеко й непорушно й замріяно сиділа. Вона, певно, й не завважила на дру-

гому березі Черемошу о. Омеляна. Він не міг добре її бачити, бо, хоч Черемош у цьому місці й не дуже широкий, то все ж таки віддаль поміж обидвома берегами доволі велика...

Довго так сиділи над Черемошем: він на цьому, вона на там-тому березі...

Такі «зустрічі», якщо їх так можна назвати, відбувалися майже щодня... Незнайома «пані» щораз більше цікавила й інтригувала о. Омеляна. Не раз, то й у сні бачив її над Черемошем з книжкою у руці, задумана й задивлена в далечинь і височинь зелених гір, сидить і не ворухнеться... Раз приснилося йому, що вона не сидить над Черемошем, а стоїть і рукою до нього махає... Прокинувся і довго думав про незнайому... Намагався відгадати, хто вона... Мимовільно пригадалася йому Льорелай Гейне... Але ж Черемош не Рейн, а вона не Льорелай, та, мабуть, і не німкеня... Хоч на Буковині і в Карпатах німців немало...

Якось одного разу мусив о. Омелян зайти на пошту, а найближчий поштовий уряд по тій стороні Черемошу на Буковині. Казав перевезти себе човном на другу буковинську сторону і пішов на пошту. Заходить до поштового уряду, а урядничка питає, чого йому треба. Глянула на нього і зарум'янілась...

Він зовсім не чує, що вона питає... Вп'ялив в неї очі й наче вкопаний в землю стоїть...

По хвилині питає: «Пані, ви та жінка, яка так часто на березі Черемошу з книжкою в руці сидить? Кажіть, не помиляюся я?»

Усміхається урядничка й каже: «Так, це я... Після службових годин спішу над Черемош з книжкою. Але, вслухавшись в його шуми, забуваю книжку й починаю думати, а ще більш мріяти. Тільки мого, що мрії». Сказала це зі смутком у очах і з жалем у голосі...

«А ви той чоловік, що годинами по тамтій стороні Черемошу просиджуєте? Священик у тому селі за Черемошем?»

«Так, я парох того села», — відповідає о. Омелян.

Коротка була ця перша розмова між ними... Попрощався Омелян з «поштаркою» й повернув на свій берег Черемошу...

З цього часу передавали собі почерез Черемош взаємні привіти: він кланявся їй, вона йому маханням руки відповідала...

О. Омелян почав щораз частіше на пошту за Черемошем заходити, хоч і по цю сторону, трохи подальше, у сусідньому селі, яке належало до його парохії, був теж поштовий уряд. Але якась дивна сила тягнула його на той бік Черемошу, нібито лише тому, що ближче... Заходив на пошту й годинами пересиджував там, ведучи довгі розмови з гарною «поштаркою»... Не міг налюбуватись її співучим, ніжним, голосочком. А вона щебетала... Про все

йому розповідала... Від неї довідався, що народилась і виросла в Чернівцях, а батько її був там урядовцем. Він помер, залишаючи дружину з нею, як одинокою дочкою. Важке було їх життя після смерті батька. Мати виклопотала для дочки «посаду» при пошті. Відбула практику в Чернівцях, а після цього післано її сюди, в гори.

О, скільки сліз довелося їй пролити, заки звикла до тутешнього життя, до гір, до самоти! Щастя, що матір була з нею.

По якомусь часі її побуту в горах, почав до неї залиятися місцевий лісничий, вдовець не дуже ще старий. Не хотіла й не думала за нього заміж виходити. Але мати не давала їй спокою, намовляла й говорила, приговорювала, вговорювала: «Подумай, донечко моя, я вже стара, можу скоро померти, з ким же ж тоді залишишся в цій гірській глуші? Як же житимеш сама, як палець, як смерічка при дорозі між чужими людьми? А так матимеш усе таки якесь пристановище, буде дім і чоловік-опікун». Довго говорила так стара мати, аж умовила її, аж таки досягла свого... Дочка вийшла заміж за людину, якої зовсім не знала, за лісничого-вдівця, якого не любила, а пізніше, пізнавши його ближче, просто зненавиділа...

Мати незадовго потім померла, жаліючи перед смертю, що намовила дочку вийти заміж за людину без серця, черству й жорстоку... Але запізно було, вороття вже не було...

Сама вона зовсім інакше колись уявляла собі подружнє життя... Розвіялись її мрії про любов з вітрами й порожні в світ полетіли. Вона ж колись повна мрій про велику любов, повна надій і віри, тепер в'яне і сохне... Нидіє, як осіння квітка, твердою дійсністю заморожена...

Про о. Омеляна, про нього та його життя не питала... Питати не треба було... Вона й так про нього все знала, люди розповіли... Сам він про себе ніколи й слова не сказав...

Так минав поволі час... Вони все разом сходились і вели розмови, завжди мали щось собі сказати, розумілися взаємно...

А там і пізнали, що одному без другого, немає уже життя. Не слова, а їх серця, зв'язали їх обох навіки. Таємна сила, укрита в серцях, разом пов'язала їх й до себе прикула...

В розмовах між собою знаходили те, чого досі позбавлені були: тепло, доброту, ніжність і взаємне розуміння. Пізніше знайшли те, за чим їхні душі тужили, до чого серця рвалися, знайшли те, без чого людське життя ні сенсу, ані змісту не має... Кохання, як злодій, не знати коли і як, закралось у їхні серця. Серця їх почали горіти коханням... Тим великим коханням, яке раз спалахнувши і розгорівшись, ніколи вже не гасне... Хіба аж у домовині...

«Грішне кохання»... Може... Та чи може бути гріх у цьому, коли дві душі, два серця зійдуться разом і поєднуються так, що жодна сила в світі їх уже не

роз'єднає? Справжнє ж, глибоке кохання, це не злука двох людей – чоловіка і жінки — ні, це поєднання двох братніх душ і злиття двох сердець, що тільки для себе взаємно б'ються і битись не перестануть аж до смерті.

Хто інакше любов-кохання розуміє, тому не зрозуміти о. Омеляна й «поштарки» Надії... Він їх не зрозуміє і не виправдає, а осудить...

А їхнє кохання було велике й сильнє, може, й сильніше смерті...

Їх і їхнє кохання може зрозуміти тільки той, хто в своєму житті справді кохав, терпів і страждав. Він не скаже, що таке кохання грішне, що воно противне Божим законам... Є на світі сили, в чиїх руках стає людина безвільною іграшкою... Такою саме силою є кохання...

Часто сходилися, одне без одного жити вже не могли. Як спрагнений п'є воду з джерела, так вони пили і впивались нектаром кохання. Їхнє кохання було для них усім! Поза собою і поза своїм коханням нічого більше не бачили й не чули, їхнє кохання було для них усім світом! Велике, палке кохання!

Що там їм світ, що для них людські мови!

Минав час, змінювались пори року, дощі гори заливали, сніги їх покривали, буйні вітри віяли, бурі столітні дерева на землю валили, а їх любов не гасла, вона в їх серцях горіла й палала, теплом гріла, зогрівала і брала на крила, в піднебесні простори підносила...

Аж ненадійно прийшла катастрофа... Нещастя громом на них обох спало...

Лісничий поїхав у Вижницю і, щойно десь третього дня поверне...

Сидять обидвоє: о. Омелян і його Надійка в затишній кімнаті на лісничівці... За милою розмовою час і світ забули. Стали біля вікна. Надійка глядить на дорогу, що веде у Вижницю. Нараз блідне... В її очах жах... Чоловік вертає... Що буде, як застане тут священика. О, вона знає добре свого нелюба. Готове нещастя бути.

Зблідла, як полотно, а о. Омеляна якийсь дивний, зовсім неприродний жах обняв.

«Прощай Надійко!», — сказав і побіг на берег Черемошу. Боязким не був він ніколи. Але думка, що лісничий, якого брутальний і непогамований характер знав, довідавшись про його відвідини у Надійки, буде мститись на ній, наповнила його жахом. Тому, не задумуючися, вискочив із хати, сказавши на бігу: «Човна нема». Кричати на ту сторону хіба не буде... Тож, багато не роздумуючи, скаче в льодянохолодні хвилі Черемошу і бриде на другий бік... Просто надлюдських сил треба, щоб Черемош перебрести: бистра течія валить з ніг, а ноги ковзаються по гладкому, слизькому камінні на дні річки... Сам не знає, яким чудом дістався на другий беріг...

Біжить у свою хату, скидає з себе мокру одєжу, бере на себе суху. З холо-

ду дрижить, його морозить... Дзвонячи з холоду зубами, бігає по кімнаті та ніяк загіртість не може... Іде в ліжко, вкриває себе чим може, але це мало що допомагає, його морозить далше...

По якомусь часі заснув. Та не дуже довго спав. Прокидається... Його все тіло горить, по висках наче хто молотком б'є... Глядить помутнілими очима, біля його ліжка дружина стоїть...

Так, так, це вона, ще й нахилилась над ним... Заснув знову.

Вранці стало ніби легше, гарячка зменшилася... Але потім гарячка почала знову рости... Врешті втратив пам'ять... Не знає де він і що з ним...

Дружина весь час при ньому, доглядає, як і чим може, лікує його... Дає йому пити всяке гірське зілля, змочені в воді рушники до голови прикладає, оклади йому дає...

Вона все знає... Чому ж не мала б знати? На селі ніщо не укриється, ніщо затаїти не вдасться... Все люди підглянуть, підслухають і розкажуть...

Але він, оцей Богом за великий гріх подружньої зради тяжко покараний священик, це її шлюбний, законний чоловік! По-друге, хто ж знає, по чій стороні більша провина? По його, чи по її, його дружини... Вона теж не без гріха... Вона ж згрішила й перед ним і перед Богом! Перед ним правду затаїла, перед Богом клялася і на свідка його до неправди взивала...

Так, так... Вона перша согрішила... А за гріх треба терпіти і треба його спокутувати... Як не тут, то там...

Кілька тижнів пролежав о. Омелян у гарячці. Важка була його боротьба з хворобою... Впродовж кількох тижнів висів поміж життям і смертю. Нікому, тільки своїй дружині повинен завдячити перемогу над смертю... Вдячними, благодарними очима поглянув на дружину, але ні словом до неї не озвався... Переміг хворобу... Але вона залишила по собі страшні наслідки для нього: він майже втратив мову... Говорив тихим, храпливим голосом, тяжко видобуваючи його з себе крізь горло....

Не міг уже в церкві співати, ні проповідей виголошувати! Тяжко було йому говорити... Так було й до смерті... Але свої священичі обов'язки виконував далше... Виконував совісно.

Що ж сталося за час його хвороби там, за Черемошем?

Лісничий уже від довшого часу не довіряв своїй дружині, з часом довідався про всю правду... Зрештою, вона й сама йому всю правду сказала, до всього призналася, нічого перед ним не затаїла...

Не минуло й кілька тижнів, а лісничого не було вже в буковинському селі над Черемошем... Постарався, що його перенесено з-над Черемошу ген-ген далеко в гори аж під Кірлібабу. Пімстився своїй дружині — завіз її у такий далекий гірський світ, де й людей майже не було, лише гори й ліси...

Та не довго тішився своєю пімстою. Його дружина не бачила сенсу даль-

ше з нелюбом у лісовій пущі жити. Вона свою душу залишила там, над Черемошем, а не маючи душі, жити не можна. Зажила отруту й перестала жити. Нема того, для кого єдино жила, для нього і ним жила, то й пощо даліше мучитись і каратись, пощо жити? Так подумала й перервала й так уже слабу нитку свого життя.

Дійшла вістка про її смерть аж сюди, над Черемош.

Почув про неї о. Омелян і наче в ньому щось обірвалось... Душа в ньому чи застигла, чи завмерла. А, може, полинула аж туди, ген, під Кірлібабу, щоб зозулею над самотньою могилкою Надійки літати? Його Надійки, що була та й раптом не стало її.

Сідав над Черемошем, глядів на другий беріг і думав: «Так, так... Грішне було наше кохання, і за нього покарав нас Бог обох... Грішне... Але ж бо те кохання всесильне, і немає в людини сили, щоб перед ним устояти і йому не скоритись! Як рибі без води, пташині без повітря, так людині без кохання не жити... Так — кохання всесильне! Сильніше від людини, від її гріхів — сильніше від життя, і від смерті сильніше... Хто ж дав людині серце і наказав йому любити? Не сам Бог-Творець життя і кохання, що його в серце людини вклав?... Так...

Але чим і як йому даліше жити? Чим і як жити? Ні, не жити, а трупом хіба живим по світу валятись... Нема нічого... Пустка в душі — порожнеча в серці...

Нічого в нього вже нема — нічого йому вже життя не дасть, не принесе — нічого йому вже не залишилось... Тільки Черемош із його шумами, гори зелені, верхи високі... І більше нічого... Так буде аж до смерті...

Нічого не залишилось? О, ні, залишилися спомини про велике кохання, згадки про милі розмови з Надійкою, про її ласки й ніжності, про її щирі любов. І це — все... Більше нічого... Так до смерті»...

Блукає горами, бродить лісами і з вітрами розмови веде, а думки свої ген-ген під Кірлібабу посиляє... Каже їм туди з вітрами линути й на могилку Надійки сідати...

То унад Черемош іде, на його березі сідає і в задумі годинами сидить, нікого не бачить, нічого не чує. Так було впродовж довгого часу...

А потім? А пізніше? З туги о. Омелян почав пити...

Осінніми і зимовими вечорами сідає при столі і п'є... Горілку, а найрадше п'є ром. Каже, що в ньому найкраще йому своє горе втопити і найскоріше забуття знаходити.

Та й ще шукає забуття й розради; в любові до гірської природи, до гір, до лісів, до бистрих потоків, до вітрів і полонинських бурей.

Але гірська природа дуже химерна й незбагнена... Вона не віддає своєї краси людині даром — о, ні! Тим більше для священників у горах була ця

гірська природа дуже суворою і вибагливою. Звичайно, священик, осівши раз у горах, уже їх ніколи не покидав, не міг з ними розлучитись. Тут жив, тут і вмирав... Священики запускали глибоке коріння в тверду гуцульську землю й ставали безвільними рабами Гуцульщини — її гір, верхів, лісів і потоків, і самих гуцулів...

Гірська природа немов говорила: «Даю вам усе, що в мене є даю вам свою незрівняну, єдину в своїй величчі, красу, даю вам усі свої багатства, нічого вам не жалію, а ви за це, мені світ душі віддайте!»

Тож вони так і робили: горам і гуцулам свої душі і серця, хоч не зразу, а поволі, віддавали... Забували все колишнє, скидала його, як восени скидає бук листя з себе, зтрушували зісебе все, з чим сюди прийшли, переставали бути собою, уподібнювалися до гуцулів і ставали, як і вони, вірними синами гір і жили, яким з діда-прадіда і від віків жили мешканці цих гір гуцули.

На старі літа зовсім гуцуліли, а часто ставали чудаками, дичавіли... Бо гори не давали нікому даром своєї краси і принад, казали дорого за них платити...

Та найдорожче, мабуть, заплатив горам о. Омелян. Віддав їм усе, що мав, з чим сюди зайшов. Із любові до них перестав аж до самозатрати бути собою... Став їхньою частинкою.

Полюбивши і прилігши усім серцем до гір, полюбив заразом і цих гуцулів... Став жити їхнім життям. Розумів їх, а вони його розуміли й були для нього зрозумілими...

Бував на гуцульських весіллях, христінах, храмах і забавах. «Набував-ся» разом з ними і любив їхнє товариство. Разом з ними їв і пив... Часом, то й здорово випив, але п'яним ніхто його не бачив. Не раз то й пляшку міцного рому випив, але п'яний не був.

Як казали, любив гуцулів, гуцули любили його й радо з ним гостилися і набувалися. На його «слабості» поблажливим оком гляділи...

Він дуже добре почував себе в їх товаристві — любив прислуховуватися до їхніх розмов, знав усі їхні турботи й радощі, де була потреба там допомагав, а в смутку втішав...

Слухав, що говорили, але сам рідко брав в розмовах участь... Сидів, попивав ром і мовчазно слухав. Не говорив тому, що йому тяжко було говорити, переважно ж тому, що звук був мовчати, слухати й думати...

Чим більше старівся, тим більше гуцулів і пив... Але священичі обов'язки виконував щиро й совісно.

Дуже часто можна було зустріти його на дорозі, що вела з його села в друге, де був поштовий уряд. Заходив до середини, сідав і годинами непорушно сидів... Урядничка не боронила йому сидіти в поштовій кімнаті. Часом то й виручав її в усяких поштових чинностях, в яких дуже добре розум-

івся. Цей поштовий уряд пригадував йому іншу «пошту» — ту, там за Черемошем, де запізнався із своєю Надійкою, де сонце кохання до нього всміхнулося було... Усміхнулось, загорілось і, згасло... Зайшло за Кірлібабські гори і навіки там заховалось... А люди говорили: «Старий дивак — здичавілий священник»... Не розуміли трагедії його життя, не могли зглибити її жахливості. Заглибоке було в нього серце, щоб люди могли аж до його дна заглянути. Велике було це серце... Люди казали: «Залізне!» — Може,...

Все ж таки те серце було велике! Було велике могутнім переконанням, боєм і терпінням, що їх у ньому перед людьми ховав і світові їх показувати не хотів...

Велике було воно ще й сталістю його характеру й волі. Та ніщо інше, лише те його велике серце було причиною його великої, життєвої трагедії...

Погода, чи дощ, тепло, чи холодно, в сніг і мороз, згорбившись і паличкою підпираючись, з розвіяною на вітрі сивою бородою, спішив на пошту, не ту за Черемошем, туди він ніколи тепер не навідувався, а на цю, по цій стороні. Часом, як довше до ночі на пошті засидівся, то й там таки заночовував... Сидячи при віконці і спершись руками на стіл, спав так до ранку

А однієї темної ночі, коли недобрі вітри понад верхами дули, а Черемош збуреними хвилями свою нічну симфонію грав, заснув навіки о. Омелян у кімнаті поштового уряду. Вмер сидячи із похиленою на стіл головою...

«Залізне, камінне» серце не витримало... Нагло перестало битись. Нагла смерть перервала нитку життя того, хто вмів кохати й страждати...

Незадовго по тім попрощалась з життям і дружина о. Омеляна. Колись чорноока красуня Підгір'я, Леокадія...

*

Давно це діялось... Вже й обидві могилки на цвинтарі села, закладеного над Черемошем, запалися, але гуцули ще й нині згадують свого мовчазного священика і його нещасну дружину, свою «їмость»...

Згадують і довго ще згадувати будуть... Вони ж: їхній священник і «їмость» майже пів століття з ними разом пережили й тут разом із гуцулами знайшли на цвинтарі вічний спочинок... Як же ж можна б їх забути? Згадують, згадують їх гуцули й згадуватимуть... Тільки там тої могилки під далекою Кірлібабою ніхто не згадає... Нема на ній ні м'яти, ні рути, як казав співець Буковини, Юрій Федькович... Нема навіть зеленого хрещатого барвінку... Високою травною заросла могила Надійки... Коротко, дуже коротко світило їй сонце кохання і радощів життя. Засвітило їй на короткий час і згасло... В темну могилку відпровадило її...

ЗОЗУЛЬКА

Майже всі села на нашій Гуцульщині постали над ріками й потоками. Тільки понад ріки й потоки можна було колись просуватись у глибину гір і лісових пуш. Ні доріг, ані стежок не було Крізь ліси, де мов трупи лежали повалені старі дерева, не то людям, але й звірям нелегко було продертись. Тож перші гуцульські оселі постали в конечності над ріками й потоками. Щойно ген пізніше, коли ліси вирубували, викорчували й палили почали гуцули йти «у верхи» й там осідати. Ті з гуцулів, що мешкали «в селі» над ріками чи потоками з часом ставали бідними, убожіли, а навіть дегенерувались. Тут же осідали жиди з горілкою, розпоювали гуцулів і ловили їх у свої лихварські сіті. Сюди заходили й «пани» та заносили під видом «культури» деморалізацію і розпусту. Справжні, незацеплені «культурою» гуцули, затримались лише у «верхах». Були багаті, тримали себе гідно й гордо та не піддавались пансько-жидівським впливам. Це були «газди» в повному розумінні цього слова.

Різнилися села Гуцульщини між собою самим своїм положенням і відмінністю гір, серед яких розложені були характером мешканців і їх вдачею, місцевими звичаями і традиціями. Навіть і в ноші мешканців поодиноких сіл були певні відмінності.

Над одним із гірських потоків, що вливається у Черемош, лежить далеко від головної дороги, яка веде з Кут у гори понад Черемошем, невеличке село Р. Далеко, від «світу», над рвучким, бистрим потоком, поміж зеленими верхами, розкинулись хати села Р. Ніхто тут не пам'ятає початків села, не знає, хто перший сюди зайшов і тут осів. Старе, давнє село Р. над потоком серед зелених гір у бік від Черемошу. Живе воно своїм давнім життям, відпорне супроти впливів із «долів», що горі Черемошем сунуть у гори й нічого доброго гуцулам не несуть.

Невеличке село Р., але з давен-давна має свою церкву й свого священика. Стоїть ця церква на горбочку над потоком, а зараз за нею будинок священика. В свята і неділі сходять з верхів гуцули й крутими стежками поспішають до церкви. Це єдина нагода побачити знайомих і поговорити з ними, почути новин, дізнатись, що в світі чувати... Тому, помолившись у церкві, й вийшовши з неї, люди скоро не розходяться... Стають гуртами біля церкви й ведуть безкінечні балачки. Щойно геть сполудня прощаються і поспішають додому. Дехто, що живе далеко на верху, десь аж ввечері діб'ється до своєї хати...

Он там між газдами стоїть, підпершися на «клебуку» (палицю), старий газда Василь Арсенійчук. Він живе далеко й високо в горах, аж там, де наліво Ясенів, а направо Яворів. Але він приходить щонеділі до церкви.

Цей Василь Арсенійчук вміє багато про давні і минулі часи розповідати. Між іншим, оповів він раз таке:

«Давно-давно, ще коли довкруги тут ліси шуміли й звірі в них ревіли, так що ніхто вечером не відважився вийти з хати, а людей було багато менше, як нині, жив у селі Р. священник В. Хрестив дітей, вінчав молодих, а старих на цвинтар відправляв і вічну пам'ять їм співав. Любили його люди, бо він з кожним поговорив, часом і пожартував — не був гордий; до всіх був приязний. Мав той священник кілька дітей, а з них найстарший називався Ярослав. Вдома кликали його Ярком, а селяни казали «наш панич».

Ярко тут народився, тут і зріс. Коли ж підріс, то рідко сидів удома. Бігав по царинках, купався у холодній воді потока, і виходив на верхи. Знав усіх гуцулів, а вони його знали й любили. Це ж «їх панич» був. Метеликом літав Ярко по горах.

Однак скінчилось веселе й безжурне дитинство... Треба йти до школи і вчитись. Шкіл тоді в горах не було, мусить батько везти його в місто. Ярко мусить вчитись, щоб колись стати священником і після батька обняти парафію в селі...

Зацеміло серденько в грудях малого Ярка. Він мусить залишати рідне село й їхати кудись у якесь чуже для нього місто? У якусь там школу йти і вчитись? Ось людські діти тут живуть, ростуть, на легінів виростають і в школу не ходять і не вчаться. Чому ж лише він один має вчитись? Пощо йому та наука? Та ж без неї можна зовсім добре жити.

Посумнів малий Ярко. А тут батько каже все приладити, бо в понеділок повезе Ярка до міста.

Прийшов той нещасний понеділок. Рано-ранесенько осіддали коні. Один кінь для батька, один для Ярка, а на третього «натерхано» всякого добра й харчів. Усе це для Ярка...

Стоїть Ярко, а сльози горохом котяться по його личку. Жаль серце стискає. Жаль за мамою, за сестричками, за селом, за потоком, за царинками й зеленими верхами, за селом жаль і за добрими, сердечними гуцулами жаль... За тими ровесниками, дітьми гуцульськими, що з ними по царинках бігав, у потоці купався, на верхи пнявся, з ними співаночок співав, за ними всіма Яркові дуже жаль...

Плаче Ярко, плаче його мати й сестрички, плачуть сусіди... Та годі, немає ради. Ярко мусить до міста їхати і в школу ходити. Не буде вчитись, не покінчить шкіл, так не зможе стати священником-парохом села. Колись, як Бог батька його до себе покличе... Так, так, мусить Ярко попроїдати все, чим досі жив і що любив, мусить їхати до міста і вчитись... Попрощався з матір'ю, сестричками й сусідами, сів на коника й поїхав до міста...

Посумніли всі... Смутком укрилось усе село...

Минали тижні й місяці... Ярکو вчився... Але скільки сліз пролив з туги за тим усім, що залишив там, у далеких і високих, а так любих горах, про це хіба один Бог знає...

Зате скільки ж то радощів і втіхи було, коли Ярка привозили в село на свята, або влітку, коли наука була перервана, а Ярко переходив до вищої класи! Мати не могла його втримати в хаті. Виривався з хати й цілими днями бігав по горах і відвідував знайомих. Нікого не забував, з усіма хотів привітатись і поговорити. Додому приходив аж ввечері. Та свободне життя на лоні сільської природи кінчалось скоро... Як бистрі води потоку плили дні за днями й знову треба було прощатись з горами та їхати в місто, сідати за книжки й учитись. Вчиться, щоб колись уже назавжди осісти в рідному селі посеред любих зелених гір і більше вже ніколи їх не покидати. Тут жити, тут і вмирати...

Минали роки. Ярко виріс на «легіня». Рослий, високий, здоровий, вже й вус під носом засіявся. Аж любо глянути було на нього. Ще трохи, ще рік-два й вивчиться на священика. Так думали люди в селі, такі думки й надії пестили в своїх серцях батьки Ярка...

Однак так не сталося, зовсім інакше вийшло...

Було літо. Ярко вдома, між своїми, у своїх горах. Тому лише тиждень, як приїхав з міста.

В неділю помагає Ярко дякові співати. Стоїть біля дяка в крилосі. Співає і розглядається по церкві. Церква повна людей. Попереду чільніші газди, а далі газдині, а там легіні й дівчата... Поглянув Ярко туди, де легіні і дівчата. Яка краса! Наче квіття на царинці. Очей від них годі відірвати.

Он там попереду дівчат молоденька білявочка стоїть. Як берізка, що навесні на царинці зелені коси розпустила... На голові в неї зелена хустка з червоними й рожевими квітками.

Глядить Ярко на білявку й сам себе питає: чия це дівчина? Мабуть не тутешня. Він її перший раз бачить.

Ярко знає всіх дівчат у селі, знає всі красуні в ньому, але такої красуні він до тепер у горах не бачив.

Не витримав Ярко, питає стиха дяка, хто це он та дівчина білявенька в зеленій хустці, звідкіль вона й чия?

Дяк шепче йому в ухо, що це Гафійка, дочка багатого газди Лукина Кречунска, що живе у верху на границі Ясенова, там, де Писаний Камінь. Ярко співає, дякові співати допомагає, а все туди, де білява Гафійка стоїть, поглядає.

Скінчилась Служба Божа, повиходили люди з церкви, немов бджоли висипались з вулика. Вийшов і Ярко з церкви, вітається зі знайомими, розмовляє з ними, але очима шукає білявку Гафійку. Її ніде не видно. Мабуть,

пішла зі своїм дедом у верхи, додому...

Ярко сам не знає, що з ним діється. На думці в нього все та дівчина Гафійка. Все вона стоїть йому перед очима...

Від цієї неділі Ярко геть змінився. Зовсім не той став, що досі був. Задуманий, мовчазний ходить, мало до кого відзивається. Ходить і рахує дні до другої неділі. Ану ж у неділю прийде Гафійка знова до церкви...

Якже ж поволі минають дні, годі неділі діждатись...

Нарешті прийшла неділя... Почалася в церкві Служба Божа. Ярко шукає очима Гафійку поміж дівчатами. Але її там немає...

Сумна була ця неділя для Ярка. Блукав царинками, крутими стежками задуманий ходив. Так до вечора. Вночі ж ніяк заснути не міг. Щось дивне з ним діялося. Чари чи що?

Ледви ранку діждався. Встав, скупався у холодній воді потока, зібрався, не снідавши й нікому не сказавши, куди йде, пішов у верхи, туди, де Писаний Камінь. Допитався до газди Лукина Кречунеска. Заходить у хату і ніби просить води напитися.

Кречунек, замість води, дає йому молока, просить сідати й відпочити. Він зразу пізнав «панича» Ярка. Говорить з Ярком, про всячину в нього роз-

М. Сеньковський. Писаний Камінь

питує, питає, що його сюди під Писаний Камінь занесло?

Ярко відповідає, що захотілось йому побачити верхи, та, може, ще і в Ясенів зайде, священика там відвідати.

Розбалакались обидва, про це й про те говорять. “Ярко все розглядається, та на двері споглядає, чи не побачить Гафійку... Кречунєка не сміє за неї спитати. Вже й надію втратив побачити Гафійку. Питає Кречунєка, чому в неділю не був у церкві, а той відповідає, що він частіше заходить до церкви в Ясенові, туди йому зручніше.

Думав Ярко, що не побачить сьогодні Гафійку, хотів уже попрощатись з Кречунєком й повертатись у своє село.

Аж тут відчиняються двері й на порозі хати стає... Гафійка. Яркові видається, що це не Гафійка, а сонце в хату заглянуло й на порозі затрималось. Гафійка ж стоїть і не знає, що робити з собою: підійти до деді, чи назад завернути?

Дедя, сміючись, каже: «Гафійко, підійди ближче, привітайся з гостем. Це син священика з Р. «панич Ярко».

Непевним кроком, зарум'янівшись аж по вуха, підходить Гафійка й подає свою маленьку ручку Яркові, і каже батькові: «О, я бачила цього панича, бачила його тамтої неділі в церкві, й чула, як гарно співав».

Це каже й підносить свої сині оченята, що ними досі в землю дивилась. Підносить вгору очі й на Ярка глядить.

Ярко ж, мов заворожений, наче причарований. Нічого не говорить, тільки на Гафійку дивиться. Які ж чудові, голубі, як небо над горами, в неї очі, довгі вії над ними, шовкові, білі коси на голові в неї, личко рум'яне, два шнурочки брів над очима, усточка маленькі, як два листочки рожевого цвіту. Боже, яка ж це краса! Звідкіль вона тут взялась? Він же немало гірських красунь бачив, бачив і міські красуні, але такого чуда-краси він ще ніколи не бачив...

Задивився Ярко на красу Гафійки й очей від неї не може відірвати й зовсім не чує, що до нього Кречунєк говорить.

Гафійка побула хвилинку в хаті, шепнула щось на вухо дєдеві, взяла в руки дійницю і звинною біличкою вибігла з хати на двір. Наче зірка, що на небі показалась і поза гори впала ...

Посидів ще трохи Ярко з Кречунєком, а далі каже, що пора йому вже йти. До Ясенова вже сьогодні не піде, бо пізно, повернеться додому. Мусить спішитись, бо западе ніч, можна зі стежки збитись і додому не дістатись. Вийшли на подвір'я. Глядить Ярко кругом: по всьому тут видно, що Кречунєк газда багатий. А Кречунєк, якби відгадував думки Ярка, каже: «Все це залишив мені покійний дедя. Славний на всі гори був із нього газда! Потім і я ще дещо придбав. Славити Бога, все в мене є, нічого мені не бракує. Але

якось Бог не дав мені більше діточок, лише одну цю донечку. Жінка моя померла, а я залишився сам із моєю Гафійкою. Добра, золота дитина й золоті в неї руки. Всю роботу знає: маржинку обійде, їсти зварить, усе хатнє газдівство на її голові. Увесь день працює і як ластівочка до мене щебече. Ось незадовго вже треба буде мені зятя шукати. Коби лише на газдівську дитину потрапити! Щоб Гафійку любив і мене шанував та слухав»...

Слухає Ярکو того, що Кречунок говорить, а сам думає, якби то йому ще раз Гафійку побачити, глянути їй ще раз у сині оченята й розпрощатись з нею...

Аж ось Гафійка йде з дійницею молока. Підходить до Ярка, кладе дійницю на землю й ручку свою йому подає, прощається з «паничем»... А Кречунок запрошує його ще колись до них заглянути.

Ярко приобіцює, що незадовго знову сюди зайде й питає Кречунеска, чи в неділю прийде до церкви?

Так, у неділю він не піде у Ясенів, але в село Р. до церкви.

«З Гафійкою?», — питає Ярکو.

«Так, і Гафійку візьму з собою», — відповідає Кречунок. «Нехай побачить людей хоч раз у неділю. Вона ж тут рідко коли людей бачить. Усе лиш із дедом і маржинкою та зі своїми співанками й щоденними турботами».

Попрощався Ярکو з Кречунком й глянув на Гафійку, що під хатою стояла, очима попрощався з нею і пішов крутими й стрімкими стежками в своє село. На серці йому якось так легко-легко. Сміються гори до нього, а він до них. Весело Яркові на душі. Здається всі гори обняв би своїми руками й цілував би їх. Цілував би їх і пригортався б до них...

Іде й ніг під собою не чує. Не знає, коли в хаті опинився. Мати зраділа, бо уже турбувалась, де її Ярکو подівся, цілий день не бачила його, ніхто не міг їй сказати, куди пішов.

Повеселішав Ярکو. Рахує дні до неділі. Ніяк її не діждеться...

Прийшла неділя. Заходить Ярکو в церкву і біля дяка в крилосі стає. Співає, а все на церкву поглядає...

Аж ось побачив Кречунеска, а за ним і Гафійка йде, поміж дівчат заходить, хреститься й молиться.

Глядить Ярکو на неї і шепче: «Зозулька, моя зозулька». Сам не знає, звідкіль це слово «зозулька» йому на гадку прийшло.

«Зозулька». Із цього часу Гафійка для нього вже не Гафійкою, а «зозулькою» стала. Його зозулькою...

Скінчилася Служба Божа, виходять люди з церкви, виходить і Кречунок, а до нього підбігає його Гафійка.

Підходить Ярکو до них, вітається, та все на Гафійку, на свою «зозульку» поглядає, як кажуть «очима її їсть»...

Поговорив трохи із Кречунеком, а він каже, що йому час уже у верхи йти. Ярکو йде з ними. Відпровадив їх горі потоком аж до того місця, де треба було праворуч завертати й крутою стежкою д'горі спинатись, О, як радо пішов би з ними аж ген туди на верх! Але, не можна, не годиться...

Попрощався з Кречунеком й «зозулькою» та завернув доли потоком у село. Прощаючись з Кречунеком, обіцяв ще цього тижня до нього навідатись. З цього часу й почалось...

Щораз частіше навідувався Ярکو до Кречунека Лукина. Заходив у хату, або сідав з Кречунеком на лавиці під хатою і вів з ним довгі балачки...

Але пізніше почав Ярکو з «зозулькою» потайки від деді сходитися... Ставали десь за буком, чи за смерекою, бралися за руки та в очі одне одному дивилися. Годинами отак стояли, а ті години для них хвилинами ставали. Не зчулися, коли та дивна сила, що їй на ім'я кохання, наче залізним ланцюгом їх до себе прикула. Прийшла, не знати коли й звідки, взяла їх у свої обійми, щоб із них ніколи вже їх не випустити...

Цілим серцем покохав Ярکو синьооку Гафійку-зозульку. Також вона, віддала йому своє серце. Навіки — молоде, гаряче серце своє — йому віддала... Крадькома від свого батька навпроти Ярка виходила й обома ручками на його шиї звисала... Він голубив її, до серця пригортав, дрібні уста, сині оченята, рум'яне личко цілував і націлуватись не міг...

Це було їхнє перше, велике кохання! Поза цим своїм коханням світу не бачили, не знали, коли й як дні і тижні їм проходили. Кохання вбило їх думки. Про ніщо не думали... Не могли думати, бо п'яні були коханням... Жили краденими хвилинами любові й цього їм вповні вистачало. Про все інше забували, їх світ це було їхнє кохання, а поза ним не було для них другого світу.

Але ж час минає. Яркові треба їхати вчитись. А він про їзду до Львова в школу зовсім забув, про неї ані не говорить, ані не згадує.

Здивувався цим батько Ярка. Став з ним про виїзд до Львова говорити. Ярکو ж про ту їзду й чути не хоче. Він уже і в думці не має даліше вчитись, щоб колись священиком стати... У його голові все якось дивно помішалось, горі дном перевернулось...

Зчудувався батько, почувши від сина, що він не думає даліше вчитися. Почав допитувати його, що сталося, що зайшло, що він не хоче даліше вчитися і священиком стати? Довго викручувався Ярکو й не хотів, чи не міг, чи, може, не мав відваги сказати батькові всю правду. Але в кінці мусив розповісти про своє кохання до Кречунекової дочки Гафійки, про свій намір оженитися з нею і стати «гуцулом», жити тут у горах, як живуть газди-гуцули...

Остовпів батько, почувши таке від свого сина Ярка. Просто вухам своїм не захотів вірити... Хотів щось синові сказати, але й слова вимовити не міг.

Встав, перейшовся по кімнаті сюди-туди, а потім вийшов на двір, залишаючи Ярка самого в кімнаті.

Вбігла мати, що досі під дверима стояла і все чула. Обняла свого Ярка й залилася гіркими сльозами.

«Ярочку, синочку, вся моя надіє! Що з тобою сталося? Чи хто тебе якимось чар-зіллям напоїв, чи щось тобі поробив? Мій Ярко мав би з гуцулкою оженитись, гуцулом зробитись?! Який же сором для батька, яка ганьба для всієї родини! Ні, ні, Ярочку, ти нам такої страшноєї прикрості не зробиш! Ти роздумаєшся й послухаєш батька та поїдеш свою науку кінчати. Правда. Ярочку, синку мій любий? Правда?»

Різними словами приговорювала мати, кучері свого сина гладила, в очі йому зазірала, просила, благала...

Ярко твердими словами говорить: «Ні, нехай і світ завалиться, а я Гафійки не покину! Або з нею жити, або без неї вмерти! Що раз постановив, від того не відступлю! А чи і який це сором для вас і цілої родини, якщо я з дочкою гуцула оженюся? Чи ж її батько не чесний газда, чи його дочка не газдівська дитина? Чи бути газдою-гуцулом і чесно жити й працювати, це встид, це ганьба й сором? Ні! Хоч би ви мене виреклися й перестали за сина вважати, я з Гафійкою не розлучуся, я таки візьму її за свою жінку!»

Почув це батько, що повернувся був із надвору й став на порозі: «А питав ти Кречунєка, чи дасть він свою дочку за тебе?», — сказав.

«А чому не мав би він за мене свою дочку віддати. Чому?», — питає Ярко.

«Чому? Чому?! На це не я, а Кречунєк тобі відповість!», — сказав батько злісно.

Ярко вийшов з кімнати, а обоє батьків довго вночі між собою говорили...

Рано-вранці другого дня казав священик осідлати собі коня, сів на нього й поїхав горі потоком. Ніхто не знав, куди він їде. А він поїхав під Писаний Камінь до Луки Кречунєка.

Забилось серденько в Гафійки, коли побачила на подвір'ю священика. Її серденько прочувало щось недобре...

Священик довго сидів з її батьком. Довго оба говорили. А про що говорили, того ніхто не знав, хоч можна було догадатись, яка розмова була в них...

Цього дня дедя й словом не відізвався до Гафійки. І робота його не бралась. Ходив, не говорив, не їв, лише люльку курив...

Ввечері казав Гафійці приладити все, що треба до дороги, рано поїде в полонину. Там пробуде зі стрийком Іваном аж до другої Матки Божої, а восени повернеться з ним і маржинкою в село.

Потемніло Гафійці в очах, коли таке від деді почула. Але нічого не ска-

зала, почала готуватись до дороги. Так сказав дедя, так мусить бути... Дедю треба слухати.

Але якже їй їхати, не побачившись, не попрощавшись з Ярком; не сказавши йому, що їм до пізньої осені не бачитись? Може, Ярком ввечері прийде? Кілька разів вибігала на стежку, очі свої видивляла, але Ярком не було. А як сонце сховалось за верхи, казав дедя йти спати, бо раненько мусить встати. Пішла Гафійка спати, але й на хвилинку не могла заснути. Скільки ж сліз пролила, цього ніхто не знав і не бачив...

Ще сонце не зійшло, а Гафійка вже коня сідлає, дедя їй допомагає. Попрощалась з дедом і поїхала верхами в Ясенів. Десь аж над вечір буде в полонині.

Довго блукав Ярком тієї днини кругом гражди Кречунека. Вже й вечірні тіні на гори сіли, вже й сонце на відпочинок пішло, а Гафійки не видно. Різні думки Яркові в голову заходять... «Що сталось з Гафійкою?», — сам себе питає і відповіді не знаходить.

До пізньої ночі блукав Ярком біля хати Кречунека. Хотів уже зайти до Кречунека, Але передумав... Повернувся в село. Не спав зовсім цієї ночі. Аж щойно рано зайшов до хати. Батько не говорить до нього, ні словом не відзивається. Вдає, що Ярком не бачить...

Ярком побув хвилинку в хаті й вийшов. Цілий день не показувався нікому на очі. Перед вечером пішов знову на Писаний Камінь... Довго ждав під старим буком, але Гафійки не діждався. Тоді рішучим і твердим кроком подався до хати Кречунека. Привітав його, а той не говорить до нього нічого, лише похмуро на долівку глядить...

Підождав якийсь час Ярком, а потім починає говорити. Говорить про свою любов до Гафійки, а Гафійки до нього; говорить про те, що задумав Гафійку собі за жінку взяти та його зятем стати. Говорить і Кречунека просить, благає, щоб не боронив своїй Гафійці за нього заміж вийти, щоб захотів зрозуміти їхнє кохання, щоб зрозумів, що ні він Ярком, без, Гафійки, ні Гафійка без Ярком не матимуть життя. Одне без одного занидіє, пропаде.

Говорить, що Гафійку буде на руках носити, а для нього буде добрим зятем, буде слухати й шанувати, як рідного батька, що кращого чоловіка для дочки й ліпшого зятя для себе йому не найти в усіх горах...

Довго-довго промовляв Ярком до Кречунека. З глибини серця говорив, добирав усяких слів... А Кречунек слухав, кутив люльку й очей до Ярком не підводив...

Коли ж Ярком скінчив говорити, Кречунек підняв угору голову, вийняв з рота люльку, грізно й якомсь дивно глянув на Ярком й тверде, важке слово процідив крізь зуби: «Ні! Ніколи!»

Ці слова обухом впали на голову Ярком. А Кречунек говорить даліше:

«Ти, паничу, їдь у школу і вчися, а Гафійку мою забудь! Вона не для тебе, ти не для неї! Покінчиш школу, візьмеш собі за жінку панянку й будеш священиком. Гафійка вийде заміж за газдівського сина й буде газдувати, як газдувала її неня. Наше гуцульське життя важке й тверде. Воно не для паничів! За рік, за два забудеш, паничу, оте своє кохання й сам із себе сміятися будеш. Гафійку віддам за гуцула, ще й тебе на весілля запрошу. Так, так».

Що не робив Ярکو, якими, словами не промовляв до Кречунека, а той усе одне: «Ні! І — Ні!» Твердіший каменя був Кречунек! Твердий і затятий чоловік з нього був!

Мусів з нічим Ярکو в село повертатись. Що діялося в його душі, про це лише один Бог знав... Зійшов стежкою на потік... Куди ж йому далше йти? В село, додому? Пощо? Сів на камені й тут просидів до ранку...

Ходить Ярків батько з кута в кут, хмуристь чоло так, що йому в останніх часах кілька зморшків прибуло — журиться, важку думу думає, рятунку для свого Ярка шукає. А того рятунку ніяк знайти не може... Журиться мати й нишком сльози втирає...

Підходить до мужа й старається його розрадити й потішити: «Не кажи Яркові нічого й не нагли його їхати до Львова. Нехай побуде тут ще якийсь час, а там, Бог добрий, а час найкращий лікар. Те дурне кохання вивітріє йому з голови й усе ще гаразд буде»...

Так потішала себе й мужа Яркова мати. Не подумала, що те Яркове кохання не в голові, а в його серці засіло. Глибоко в серці засіло й глибоке коріння в ньому запустило...

Журяться батьки, а Ярко по цілих днях горами блукає, рідко в хату заходить. Був ще раз у Кречунека, пробував ще раз зрушити його тверде серце, але все надармо! Від сусідів довідався, що Кречунек вислав Гафійку в полонину.

Не витримав Ярко: одного дня вибрався в полонину, щоб побачити свою зозульку-Гафійку. Йшов так, щоб ніхто зі знайомих його не побачив. Заночував у газди в Козубейці, а раненько був уже на Кречунековій полонині.

Довго ховався поміж ялицями, поки не діждався, коли Гафійчин стрийко вийшов зі стаї і пішов д'маржині.

Тоді Ярко побіг до стаї. Побачила його Гафійка й сплеснула в долоні. Ярко бере її на руки, як дитину, пригортає до себе, пестить, поцілунками вкриває. Його «зозулька» тулиться до нього, то сміється, то плаче. Очам своїм не вірить, що її Ярко тут із нею! О, Боже, яка радість, яка втіха!

Посадила Ярка на лавиці, поставила перед нього кулешу, масло й бриндзю. А він, хоч голодний, замість їсти, на свою зозульку дивиться. Його очі не можуть налюбуватися нею.

Посидів Ярко трохи в стаї, але довго не міг тут бути, бо стрийко міг би

кожної хвилини до стаї повернути.

Умовилися обоє, що Ярکو піде на поляну, он там між ялицями, а Гафійка пізніше забіжить до нього.

Кілька разів забігала туди Гафійка, а потім до стаї вертала. Та ввечері мусіли розійтись. Більше години прощалися. Не могли розлучитися. Вернувся Ярکو додому. Ніхто не знав, куди ходив, ніхто не питав, де був. Блукав даліше горами, ніяка робота його не бралася, а батько перестав зовсім до нього відзиватись...

Так минуло літо, прийшла осінь. Зійшли люди й маржина з полонин. Повернулася й Гафійка під Писаний Камінь.

Гафійка рахує дні, неділі дожидає... Може, в неділю піде дедя до церкви в Р. і її з собою візьме. Прийшла неділя, збирається Кречунек до церкви, каже й Гафійці збиратись. Забилося серце в Гафійки, Ярка свого побачить...

Але на лихо, дедя йде в Ясенів. Посмутніла Гафійка. Потішається, що, може, таки свого Ярка побачить, як не сьогодні, завтра.

Але дедя її все на очах має, ні на хвилю саму не лишає, сокотить її, як квочка курчат. Наглядає і слідкує за нею...

Плаче бідна Гафійка, але сльози з-перед деді ховає. Дедя і не знає або не хоче знати, що в серці його дитини діється. Про це лише Ярко знає. Напевно, він один лише знає...

Ярко ходить горами, крутими стежками блукає, своєму серцю спокою шукає. Та знайти його не може...

Не раз вечорами, як батько не бачить, прикликає мати Ярка до себе. Пестить, як колись дитиною пестила, ласкавими словами до нього промовляє, розраду дає, потішає... Кучері його гладить, кладе його голову собі на коліна, в очі йому глядить... Скаржиться Ярко: «Ох, матусю, матусю, якби ти знала, що в моєму серці діється?» Це скаже й біжить геть із хати...

Не допомагали щирі й теплі слова матері; не допомагали її ласки й нестощі — Ярко сохнув і в'янув.

За цілу осінь лише раз вдалось йому зустрітись із своєю «зозулькою», та й то лише на короткий часок.

Прийшла довга гостра зима. Замело снігом усі плаї і стежки. Нелегко на Писаний Камінь добитись.

Але Ярко таки ходив туди, брив снігами, щоб хоч здалеку на свою зозульку, як дає маржині сіна, або воду в хату несе, глянути... Зимі ж й кінця не видно...

На Різдвяні свята зайшов ще раз до Кречунека. Просив, благав, на коліна перед ним падав, щоб дозволив з Гафійкою оженитись. Але Кречунек затявся, не хоче про це й чути! В нього завжди те саме тверде «Ні!»

Журиться, в'яне і сохне Ярко, плаче Гафійка... Що ж їм робити, що їм

діяти? Так у журбі проминула їм зима. Прийшла весна, зашуміли смерекові ліси, заграли весняними водами потоки, забилося живіше серце в Ярка та в його «зозульки». Ожили надії...

Як лише сніг із гір на доли скотився і верхи зазеленілись, почав Ярکو частим гостем під Писаним Каменем бувати. Хоч як Кречунек сокотив свою доню, вона таки умудрювалась з Ярком сходитися! Хоч на короткий час, але таки зустрічалися, милувалися собою, любилися, кохалися. Їхнє кохання ще більше росло, ватрою в серцях горіло... горіло, не гасло, не тахло...

А їх батьки не розуміли того кохання. Батьки не хотіли про нього чути. Вони в нього не вірили, не вірили в його силу.

Одначе лихо не спало. Як злодій до Ярка і його зозульки, підкрадалось...

Кличе раз батько Ярка до себе й починає з ним розмову. Говорить різко й твердо. Зразу перетрактовує, просить, на розум наводить, а коли ж це не допомагає, починає грозити: «Зв'яже і зв'язаного у Львів повезе».

Починає кричати: «Дальше терпіти тобі не буду! Не будеш ти більше соромом мою стару голову вкривати! Мушу твоєму божевілля кінець зробити! Чуєш?»

Ярко слухає, піт йому на чоло виступив. Слухає, але мовчить. Вбігла до кімнати мати. Тоді Ярко тихцем вийшов на двір. Того дня й ночі не заходив уже до хати, горами блукав, горем своїм їх засівав.

На другий день сів священик на коня і знову поїхав до Лукина Кречунєка. Там довго оба говорили.

Наколи ж священик від'їхав, прикликав Кречунек свою Гафійку до себе. Говорив до неї, кричав, сварив, то знова лагідно до неї промовляв, просив, уговорював. Гафійка слухала й сьозами заливалась... до батька не відзивалась...

Минуло кілька днів. Два рази ходив Кречунек у Ясенів. А чого туди ходив, Гафійка не знала й дедю не питала. Не сміла питати...

Аж тут у суботу ввечері заходять газди з Ясенова до Кречунєка... Між ними Єлак Чумпрійчук, отой багач з над ясенівської церкви і його син Петро. Гафійка знає Чумпрійчука, бо дедя не раз з ним коло церкви балакав... А тих ще двох газдів Гафійка не знає... Просить Кречунек газдів у хату, за стіл саджає, кладе перед них горілку, хліб, масло, бриндзю й вуджене м'ясо, припрошує пити й закушувати.

Чумпрійчуків Петро сидить оподалік від газдів і все на Гафійку, що біля печі стоїть, споглядає...

А серце в Гафійки, як у сполошеної пташки тріпочеться, прочуває нещастя.

Випили газди, закусили, люльки закурили, а тоді каже Єлак Чумпрійчук до Кречунєка Лукина:

«Ви Лукине, певно, знаєте, чого ми до Вас зайшли?»

На це Кречунек: «Скажете, то знатиму».

Тоді відзивається один із прибулих газдів. Був це Федьо Кіящук, сусід Чумпрійчука. Він каже:

«У мого сусіди Чумпрійчука Єлака є син Петро, дитина газдівська, працююча, усю газдівську роботу знає, порядна, не завадіяка і не забіяка. Про це цілий Ясенів знає».

Тут перебиває його другий газда ясенівський Дмитро Шведюк: «О, Чумпрійчукового Петра всі в нас знають! Добрий, тихий, лагідний легінь. Не одна дівчина в Ясенові з високим пішла б за нього!»

Кіящук каже далі: «Так, у кума Чумпрійчука син-легінь Петро, а у вас газдо Лукине дочка, як я чув, Гафійка. І їй уже час заміж виходити й газдинею бути. Що ж ви, Лукине, на це скажете?»

На це Кречунек: «Декувать вам, Чумпрійчуку, та й вам газди годні за гонір і честь. Знаю добре рід Чумпрійчуків, рід чесний і славний на весь Ясенів. А з доброї яблінки і яблуко непогане. Так».

Шведюк собі: «Правда, правда: «Який сук, такий клин, який дедя, такий син». Достеменно правда!»

А Кіящук додає: «Яке коріння, таке насіння, — так було, й так повік буде!»

Тоді Кречунек: «Що ж, пане Чумпрійчуку, та й ви, газдики любі, та й ти легіню, Петре, моя відповідь вам усім, он яка: Співала колись моя покійна теща на весілля в мене:

«Ой ти роду великого, та й я не малого...

«Ск будеш си женихати, то й я не від того».

Оце моя вам відповідь і подяка за гонір, який ви мені нині своїм сватанням до моєї дочки зробили».

Звертаючись до Гафійки, що ні жива, ні мертва, коло печі досі стояла: «Ну, що ж ти на це скажеш, Гафійко?»

Гафійка ж, як стояла, так і впала... Лише руками, як підстрелена пташка, замахала й на землю впала...

Прискочили до неї газди, підняли, а вона, як нежива, повисла їм на руках. Ледви прочунали її. Поклали на постіль, мокру платину до голови приклали...

Після цього недовго вже газди ясенівські в Кречунека сиділи. Та й розмова якось не клеїлась.

Попрощалися з Кречунеком газди, а він відпровадив їх аж поза свої царинки й сказав:

«Це ніщо, Гафійка прийде до себе. Вона ще молода й нічого не розуміє ще! Потім нарозумиться».

До Чумпрійчука: «Я в неділю зайду до вас і договоримось, коли нам до священика з молодетами йти».

«Добре, Лукине. І я так думаю, що все в нас гаразд буде. Здоровенькі бувайте й гаразд си майте. Надобраніч!»

«Надобраніч, надобраніч!» Попрощались і розійшлися...

Вернув Кречунек до себе в хату. Не дуже то легко йому цієї ночі спалося. Різні думки до голови лізли й спати не давали...

Встала Гафійка рано, наче з хреста знята. Ходить, руки ломить і плаче. Що їй робити? Куди йти, куди тікати? Вона свого дедю добре знає: що раз задумав, те й зробить. Його не вмовити і не впросити...

Але й Гафійка в свого дедю вдалась. Вона теж упертою і завзятою буде. За Чумпрійкового Петра заміж не піде! Нехай дедя робить, що сам хоче, а вона йому не скориться! Може її вбити, а вона Чумпрійчуковою невісткою не буде!

Ні, ні, не присилує її дедя за нелюба заміж іти! Або Ярком, або ніхто! Або життя з Ярком, або смерть без нього! Можуть мені заборонити з Ярком жити, але вмерти, цього мені ніхто не заборонить! О, як же вона хотіла б побачитись тепер із Ярком! А його нема...

Прийшла неділя. Дедя каже Гафійці збиратись. Підуть у Ясенів до церкви, а потім зайдуть до Чумпрійчуків до «тестів» каже, і підморгує до Гафійки. Це слово ножем врізується в серце Гафійки. Що їй робити, що? Йде в комору, збирається до церкви, а руки в неї трясуться і сльози до очей тиснуться...

Йде з дедем у Ясенів, попереду дедя, за ним Гафійка. Сонечко ясно світить, світ такий веселий, зелений, пташки співають, зозуля кукає, десь далеко сопілка грає, а в Гафійки серце з болю стискається і плаче...

Увійшли в церкву. Приклякла Гафійка до Божої Матері молиться, просить її, щоб зглянулась, змилосердилась над нею і дала їй путь, сказала, що має робити... Ніколи ще так щиро Гафійка не молилась...

Вийшли з церкви. Йде дедя стежкою, що до Чумпрійчуків веде. За ним Гафійка. Оглядається, чи не видно кого... Припадає дедєві до колін, просить його, благає, щоб не брав її сьогодні з собою до Чумпрійчуків. Її дуже голова болить. Другим разом піде туди з дедем, а нині не може. Ні, ні, другим разом, не сьогодні.

«Дедику мій любий, мій золотенький, мій добрий дедику, йди сам до Чумпрійчуків, а мене пусти додому. Пусти, пусти мене додому... Не хочеш пустити, ні? То я тут на стежці ляжу, і хоч убий мене, я до Чумпрійчука не піду!» — ще раз сказала й гірко заридала... на землю впала...

Бачить Кречунек, що нічого з впертою дочкою не вдіє. А то ще може хтось надійти й почути її плач, побачити, як на стежці лежить і головою в

землю б'є... Сплюнув зі спересердя і сказав: «Іди, йди! А там я з тобою почну інакше говорити! Йди!»

Піднялась із землі Гафійка, а дедя, не оглядаючись на неї, пішов до Чумпрійчука. Повернулася Гафійка додому. Мов не своя ходить і себе питає, що їй робити, що діяти? Вона ж свого дедю добре знає: що раз постановив зробити, те й зробить! Силою за Чумпрійчукового сина заміж видасть!..

Ні, ні! Впертий ти дедю, але твоя дочка ще впертіша буде! Не станеться так, як ти задумав! Ні! Гафійка знає, що зробить! Так, знає і зробить таке, що всі гори здивуються...

Вже й вечір надходить, а деді нема, не вертає. Видно, Чумпрійчуки добре його в себе гостять...

Гафійка прочуває, що її Ярکو сьогодні прийде, мусить прийти! Вона мусить його ще нині побачити. Не прийде, то вона сама до нього в село побіжить. Їй уже все одно. Кілька разів бігала під бука дивитись, чи нема Ярка. Аж он він іде... Біжить Гафійка напроти нього, кидається йому на шию, обіймає, цілує, то плаче, то сміється...

«Ярку, Ярочку мій, соколику пишний, дорогий, мій єдиний! Мій скарбе золотий», — до нього промовляє, кучерики гладить, в очі зазирає, любується ним і милується...

Про дедю і про Чумпрійчука, про сватання до неї його сина, про все це й словом Яркові не згадує. Пощо?.. Пощо йому журби й жалю завдавати? Вона ж уже знає, що зробить... що зробити мусить...

Довго обоє там за буком стояли, милувались, любувались, відорватись одне від одного не могли. Кілька разів прощались і знову сходились — розійтись не могли... Аж почула Гафійка голос батька. Тоді ще раз обняла Ярка і довгим-довгим поцілунком з ним попрощалася...

«Бувай здоров мій, соколе ясний! Будь здоров мій, Ярочку золотенький! Бувай здоров!», — йому вслід крикнула й залилась сльозами...

«Не побачу я тебе вже більше. Не побачимось ніколи! Ніколи»...

Увійшла в хату. Злими, лютими очима глядить на неї дедя і щось собі під носом воркоче. Якийсь час воркотів він, а потім пішов спати.

Гафійка й не думає про спання. Ні, вона спати не буде. Заходить тихенько в комору, бере на себе найкращу одежу, а потім іде в хату. При світлі місяця перед образом Матері Божої клякає і молиться. Помолившись, встає і підходить до постелі деді. Глядить на нього, нахиляється і цілує його руку. Йде тихесенько до дверей, виходить на двір. Стала на подвір'ю, оглядається, хреститься, а потім скорим кроком виходить на стежку. На хвилину пристає під буком, де вечером із Ярком стояла... Постояла й пішла...

Скорим кроком, не оглядаючись уже більше позад себе, сходить стежкою над потік. В нічній тиші шум потоку дуже голосний. Він не лише шумить,

він то шепче, то клекотить, то говорить, наче словами промовляє, Гафійкупитає: «Куди йдеш у таку темну ніч? Ніч дав же Бог на те, щоб спати й відпочивати. А ти, чому не спиш у своїй хаті? Завернися, до свого дєдика вертай! Що скаже він, як устане рано, а тебе не буде? На кого залишила коровки й овечки? Хто дасть їм сінця, хто напоїть їх? Будуть тужити за тобою. Вертай д'хаті!»

Нічним шепотом говорить до неї ліс: «Щось недобре задумала ти, Гафійко, коли в таку глуху ніч кудись спішиш і не оглядаєшся. Куди вибрала ти собі дорогу? Задумала в чужий далекий світ податися, там для себе щастя-долі шукати? А де ж найти такий другий, як цей наш гуцульський світ? Гірський, красою оповитий, чарами засіяний світ? Вертай, вертай назад туди під Писаний Камінь, вертай дочко гір!»

«Не верну, не верну вже ніколи під Писаний Камінь! Ні, не вернуся! Нема вже мені дороги назад. Мені одна лиш дорога залишилась — не під Писаний Камінь, а туди, туди під Сокільське... Та й нема вже сили, яка завернула б мене з цієї дороги. Нема, нема такої сили. Одна тільки сила є, а та веде вперед туди, звідкіль повороту нема, звідкіль ніхто не вертає... Веде під Сокільське над Черемош, дорогу туди добре знаю, не зблуджу»...

Спішить, скорим кроком іде Гафійка, не слухає шуму потоку, ні шелесту лісових дерев. Ось вона вже в селі Р. Там із нічної темноти виринає, церква, а за нею хата священика, а в ній Ярко. Спить, може, сниться йому його «зозулька»? Чи прочуває, що ніколи вже не побачить «зозульку» свою?

Очима пробиває темінь ночі, останнє «прощай» своєму Яркові шле...

«Прощай, Ярочку, на віки прощай. Своєї «зозульки» не забувай. Вона відходить від тебе, та своє серце і своє кохання залишає тобі. Бувай здоров дороженький, золотенький Ярочку, моє сонечко, мій світе!» Слова прощання поливає рясними сльозами — сльози, одна за другою по її личку біжать...

Скорим бігом спішить потік до Черемоша, але ще скоріше поспішає до нього Гафійка, Яркова зозулька... Її дєдя, і коровки, і овечки біжать, наздігнати її хочуть... Наздігнати й завернути. Ні

— не завернуть. Навіть і неня, якби з гробу встала, не завернула б її вже з дороги під Сокільське...

Аж що це? Хтось ловить її за руку, хто це? Ах, це її ненечка. Сміється до неї, приговорює. За руку держить і каже, що поведе її в країну чарів і вічної краси, в країну кохання...

Тепер уже легко їй на серці і душі... Вона не сама, з нею її ненечка... Разом з неною під Сокільське спішить, біжить. Уже чути шум і рев Черемоша. Ще трохи підбігти і буде під Сокільським... Ще трохи...

А ось вона вже під Сокільським на березі Черемоша. Озирається... А де ж її ненечка? Нема — вона сама-самісінька на прибережній скелі. Чому ж її

ненечка від неї відійшла, чому? Стоїть, заслухана в рев бурхливих хвиль Черемоша, задивлена в передранішній світ гір і лісів. Стоїть над самою кручею ріки, в тому місці, де Черемош із усієї сили б'є в тверді скелі Сокільського. Мабуть, десь ще перед віками сам Бог наказав йому вгризатися в скелі Сокільського і він, послушний наказові, і досі гризе їх, в'їдається в них і рве по кусневі... День і ніч іде тут завзята й затята боротьба Черемоша з Сокільською горою-скалою. Черемош, добігши під Сокільське, всю свою силу кидає на боротьбу з Сокільською горою-скалою. Реве, скаженіє, лютиться, шаліє, піниться. Десятки віків проминули, а боротьбі цих двох сил-стихій немає кінця. Наче в науку людям «життя—боротьба», що добре знають мешканці гір — гуцули. Знають оцей твердий закон гірського життя: «Або я тебе, або ти мене». Таке тут і з Черемошем і Сокільським: хто — кого? Велика й тверда сила скель Сокільського, зате Черемош, хоч може, слабший, зате дуже впертий і затятий... Якщо б не людські руки, то хто зна, чи Черемош не підгризся б нині під саму скелю Сокільського своєю впертістю і завзятістю.

Черемош тому не лише лютий на скелі Сокільського, але й на людей, що не йому, а Сокільському допомагають... Не одного гуцула чи гуцулку він тут покарав і потопив, не одну дарабу тут розірвав, а керманичів на дно пустив... Ніде так, як тут, він не реве й не шумить, не лютиться і не скаженіє. Усі свої води кидає просто в скелю, вертить і крутить хвилями, а потім несе їх далі, а на їх місці приносить другі хвилі... І так — день і ніч — так від віків і по нині. Без перестанку, без уговку, без утоми йде тут боротьба двох сил...

На цьому то скелястому березі Черемоша під Сокільським, тут, де хвилі ріки вирили глибоку яму, де найбільший крутіж збуреної води, зупинилася біловолоса, синьоока Гафійка, дочка Лукина Кречунька, газди під Писаним Каменем. «Зозулька» панича Ярка, сина священика в селі Р. на Гуцульщині...

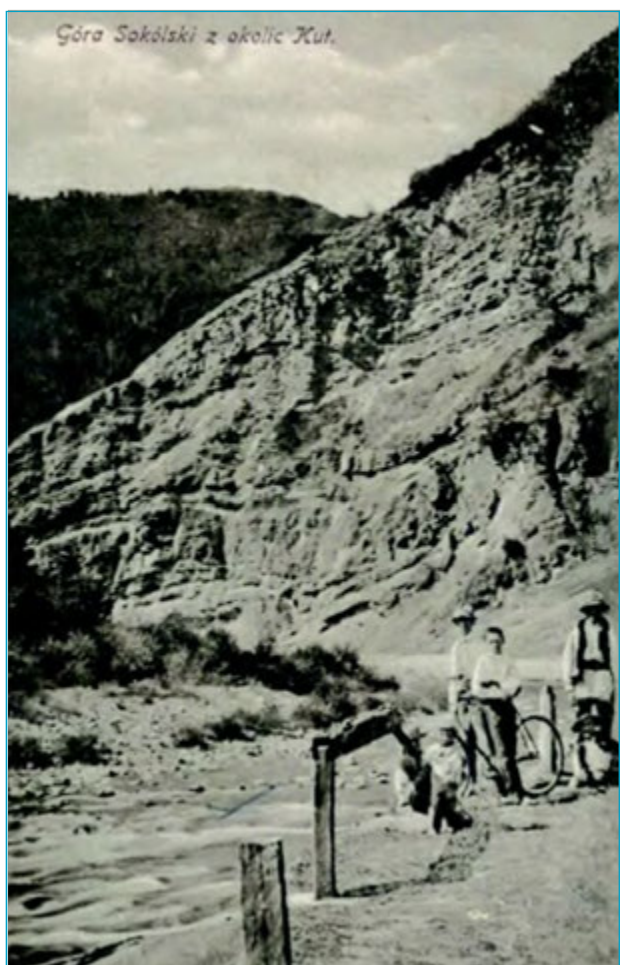
Стоїть непорушно і глядить у воду. Подумав би хтось, що це якась лісна прийшла сюди приглянутись у дзеркалі води своїй вроді. А то не лісна, ні, це «зозулька», Гафійка...

Постояла якийсь час. Оглянулася кругом себе. Нахиляється над кручею. Наче молода берізка, що он там на березі хилить своє віття до води.

Ні живої душі не видно. Гори, ліси, Черемош і могутні скелі Сокільського, що повисли над ним... І не чути нічого... Лиш Черемош гуде й реве... А, може, він говорить, може, кличе й манить до себе.

На сході починає рожевіти небо — там он, ще одна, дві зірки. В набережних корчах вже будиться життя...

Гафійка стоїть і щораз більше хилиться над глибоким плесом ріки. Вп'ялила в нього свій зір. А зелена вода того плеса манить, тягне до себе, здається, бере за руки й каже нічого не боятись — «лиш у моїх хвилях можна знайти

Сокільська скеля над Черемошем. Стара польська листівка

спокій для душі й тіла», — здається, говорить Черемош... Хоче Гафійка випростуватись, хоче ще раз на світ глянути й з ним попрощатись, та ніяк не може відорватись від зеленого плеса. Дивна сила тягне її до нього. Ні, не відірве своїх очей від того плеса... Щораз більше нахиляється до нього. Ось їй здається, що вона вже у воді, що її несуть уже хвилі Черемоша в далекий світ, у вічність несуть її. У її голові лише одна думка залишилась: потонути у хвилях ріки й забрати з собою на дні серця кохання до Ярка...

Піднесла праву руку, перехрестилась... Піднесла вгору обі руки... «Прощай Ярочку! Зозульки не забувай!» — крикнула і, як підрубана смерічка, впала в глибоке плесо Черемоша. Сонце післало їй на прощання свій перший промінь — в корчах заспівала пташина...

Гафійка кілька разів показалася на поверхні води, а потім зникла десь

на дні ріки, а, може, взяв її Черемош на свої плечі-хвилі і поніс далеко від Сокільського...

Так закінчилося молоде життя Гафійки, дочки газди Лукина Кречунєка... Нема вже «зозульки» Ярка. На хвилях Черемоша поплила в безвість. Ніхто вже її живої не побачить.

Аж третьої днини виловлено з води мертве тіло Гафійки. Черемош заніс його ген аж за Кути. Пів села жінок і дівчат збіглися поглянути на втопленницю. Немало сліз пролито над нею. Немало і різних балачок було: хто і що вкинуло її у хвилі Черемоша, питали одні в одних...

Ярко не знав, що сталося з Гафійкою. Знав лише, що її не було вдома, бо другої днини довго надаремно дожидав її за хатою Кречунєка. Гафійки не було ні видно, ні чути. Щойно пізніше довідався, що Гафійка кудись зникла, Кречунек шукає і питає за нею, але її ніхто ніде не бачив і нічого йому за неї не може сказати.

Страшна журба й біль залягли в серці Ярка. Де ділась, куди пішла його зозулька? Пригадує собі свою останню зустріч з нею... Пригадує, як Гафійка пригорталась тоді до нього, якими солодкими словами говорила, як обіймала й гарячими поцілунками вкривала його. Але, що задумує кудись утікати, цього не казала...

Всі верхи й потоки сходив Ярко, шукав усюди своєї зозульки, людей питав, а Гафійки ніде не знайшов.

Аж почув, що аж за Кутами виловлено з Черемоша тіло молодої дівчини. Без надуми, без застанови, ніби прочуваючи, що це його «зозульку» виловили з Черемоша, біжить у те село пониже Сокільського. Прибіг, глянув і мов мертвий упав біля тіла своєї «зозульки»... Ось, де вона, ось, до чого довела її впертість деді...

Щойно холодною водою привели його до пам'яті... Та на ногах годі вдержати його. Підтримують його два легіні... А він мутними очима глядить то на тіло Гафійки, то на людей. Ні словом не відзивається, а потім, заточуючись, як п'яний, пішов геть від людей. Кілька людей пішло за ним. Дивляться, а він над Черемош прямує. Вже на його березі... Силою завернули його люди в село.

За той час прийшов і Кречунек і став над тілом своєї дочки. Побачив Кречунєка Ярко. Раненим звіром кидається на Кречунєка:

«Душегуб! Душегуб!», — кричить, що має сили. «Убив, утопив свою дитину! У Черемош її загнав! Уб'ю, задушу тебе душегубе!». Кречунек уже в руках Ярка...

Хто знає, що сталося би, якби люди не відірвали Ярка від Кречунєка. Відорвали, але вдержати його в руках не було легко... Не було ради, треба було Ярка зв'язати. Хтось там скочив на коня і пігнав у село Р. до батька Ярка... Приїхав священник, пробує забрати сина з собою. Та це справа нелегка... На коня не дасть себе посадити, йти не хоче... Кількох людей треба було, щоб його зв'язаного завезли в село Р. Він бив ногами й брався кусати...

З тяжкою бідою добилися гуцули з Ярком до села Р. і завели в хату...

Мати й його сестричка залилися гіркими сльозами, побачивши зв'язаного Ярка...

А Гафійку зложили на вічний спочинок на цвинтарі в Р. У самому кутку цвинтаря поховано «зозульку» Ярка.

Сумний був це похорон — навіть і дзвонів не було чути. «Тихесенько, без гомону» відбувся цей похорон...

За те всі гори дуже голосно заговорили про Гафійку, дочку Лукина Кречунєка... Про неї і про Ярка, про їх велике кохання і про жорстокість старого Кречунєка і тверде серце священика...

А Ярко впав у гарячку, не знає, що з ним діється... Усе мусить бути при ньому двох людей, мусять сокотити, щоб не зірвався з постелі, не вибіг надвір...

Сокотили! Та раз таки не всокотили... Вирвався з хати і у потік і д'горі, туди на Писаний Камінь. Біжать за ним люди, біжить і батько, але не можуть його дігнати. Ярко біжить просто на газдівство Кречунєка. Побачив його і з цілою силою кидається на старого... Прибігли люди, прибіг і його батько, священик. Вирвали Кречунєка з Яркових рук. Довго «вовтузилися» з Ярком, поки завели його в село...

В тяжку хворобу впав Ярко. Ніяк не міг дати собі з нею раду. Кидає собою по ліжку, кричить нелюдськими голосами, зривається, хоче кудись бігти. І лікарі не можуть нічого допомогти... Спроваджено лікаря з Чернівець. Лікар оглянув Ярка, посидів біля нього пів дня, а потім сказав, що Ярко не вмере, буде жити, але до розуму й до пам'яті ніколи вже не поверне... В його голові буде назавжди ніч...

Зажурився батько-священик, заридала мати й заплакали сестрички, почувши таке від лікаря. А потім потішалися ще якийсь час надією, що, може, лікар помилився, що Ярко виздоровіє...

Але лікар сказав правду... Прийшов час, що Ярко піднявся з постелі, гарячка спала. Але що з цього? Він водить блудними очима по хаті, щось говорить, але що, цього не розібрати, нікого не пізнає, нічого не пам'ятає. Вийде з хати, ходить по подвір'ю і на дорогу виходить, але до нікого не відзивається, сам до себе говорить, часом і сміється, або щось під носом співає... Почали люди від нього сторонитися, а то й втікати.

А він, мов би спав, немов сонний ходить по горах, над потоком цілими днями пересиджує. Дуже мовчазний став, не любить говорити. Тільки, як почує слово «зозулька», то наче зі сну прокидається, оживає, а в його померклих очах появляється дивний блиск... Усміхаючись, повторює: «зозулька, зозулька... моя зозулька»... Сказавши це, йде кудись, ніби спішить кудись...

Минали роки, Ярко блукав, сновигав по горах, до хати заходив лише, як зголоднів і наніч не часто приходив.

Померла мати Ярка, за нею пішов незабаром і батько. Сестри повиходили заміж. Хотіли свояки забрати Ярка до себе. Та Ярко й слухати про це не хотів, залишився у горах. Він сьогодні тут, а завтра вже там...

Минав, час. Могилки батька й матері заросли травною, сестри десь у містах, а Ярکو живе в горах... Постійного пристановища не має. То він у Білоберізці, то в Ясеніві, то в Устеріках, то в Жаб'ю. Літом то й на полонини виходить з вівчарями ходить, або сидить у стаї. Всі люди в гуцульських горах знають «панича» Ярка, жаліють його та співчують його горю.

І нагодують, і переночують, а в потребі приодінуть. Але він ніде довго не задержиться, якби щось його гнало, якби казало за кимось, чи за чимось шукати. Чи літо, чи зима, Ярко все по горах ходить-блукає. Усі його приязно зустрічають.

Одні тільки молоді гуцулки його виминають, а часом то й утікають від Ярка. Бо він, побачивши молоду гуцулку, біг за нею і кликав, щоб заждала, а дігнавши її, брав за шию, заглядав їй у вічі і питав, чи вона не його «зозулька». Приглянувшись до неї зблизька, спускав уділ очі і сумним, майже крізь плач голосом говорив: «Ох ні, ні, це не моя зозулька» та йшов далі. Ні одної молодої гуцулки не пропустив, щоб не заглянути їй у вічі і не назвати її зозулькою.

Ходить по горах і все своєї зозульки шукає, та знайти її не може. Багато-багато находив молодих гуцулок, зозульками називав їх, за шию обіймав, а потім ішов засмучений далі. Жадна з них не була його зозулька, та з білими косами й синіми, як небо очима...

Старіється Ярко, вже й голова починає сивизною вкриватися, а він і далі ходить по горах і шукає своєї зозульки, шукає і не може знайти. Але він твердо вірить, що колись таки знайде її... Найде, руками міцно до себе пригорне й ніколи вже її зі своїх рук не випустить.

*

Над горами стояла весна... Був уже вечір, але пташня не йшла ще на спочинок. У лугах над Черемошем повно ще було крику й співу гірських птахів, хоч сонце вже заходило за гори, а на небо збирався вийти срібний місяць зі своїми овечками-зірками...

Гуцули спішать до своїх хат-гражд, кожний своєю стежкою йде, спинається на верх...

Дорогою з Білоберізки в Розтоки йде Ярко. Поспіє на ніч у Розтоки — там ще не будуть спати.

А вечір весняний такий гарний, такий прекрасний... Легко йдеться Яркові, та й на душі в нього так якось легко-легко й радісно.

Йде й стиха підспівує собі... Понад Черемош іде, слухає його шумів. О, як він любить ті шуми і, як він їх розуміє... Нема на світі кращої музики, як гра Черемошевих хвиль!

Іде Ярко, а місяць виглянув уже з-за гір, освічує йому дорогу... Легко йдеться Яркові... Ось він уже під Сокільським, а звідси не дуже далеко в Розтоки. Під Сокільським пристає, мусить хвилинку спочити — йому ж нема чого спішитися. Розтоки недалеко.

А місяць якраз у воду Черемоша заглядає, може щось там побачив. Підходить Ярکو над сам Черемош, пристає на скелі, що над кручею ріки. Яке ж глибоке тут плесо Черемоша, а від світла місяця видається ще глибшим. Як прикутий до скелі, стоїть Ярکو... Стоїть і слухає, як Черемош «говорить», клекотить, гуде й піною вкривається...

Глядить Ярکو в глибину плеса, не може побачити його дна. Та, що там дно води, може, того дна й немає... Ярکو більше цікавиться, що Черемош говорить. А він справді таки говорить, грубим голосом промовляє, раз тихіше, раз голосніше говорить... Підсміхається Ярکو... Ніхто, мабуть, не розуміє того, що говорить Черемош, але Ярکو, о, він дуже добре розуміє його мову. О, ще й як розуміє...

Але, але, зажди Ярку, цей голос, то не голос Черемоша... Ні, його голос грубий і грімкий. А цей другий, голос, що видобувається з хвиль, тонесенький, ніби голос дівчини, або дитини. Ні, ні, це не голос Черемоша, ні! Але чий це голос? Хто там у хвилях сидить і таким тоненьким, таким співучим, солодким голоском говорить? Хто, хто це може бути? Пригадувався Ярکو на хвилину, заслухався в голос, що його видавали хвилі Черемоша...

Нараз ударив себе долонею по чолі і засміявся:

«Що з тобою, Ярку, сталося? Не пізнаєш уже голосу своєї «зозульки»? Та ж це її голос! Це вона, вона, твоя «зозулька», нарешті до тебе відзивається! А ти забув той її солодкий голосок! Чуєш, чуєш, пригадуєш його собі?»

Нахилиється над кручу, глядить у її глибіню... З радості плече в долоні, сміється:

«Ось, де знайшов я свою «зозульку»! Я ж казав, що знайду її! І знайшов! Оце вона там у воді! Вона, «зозулька» моя... Синенькими очима на мене глядить... І ручкою до мене махає, до себе кличе... Говорить до мене тим самим голоском, що колись говорила... Ярочку мій, сонце моє ясне, світе мій прекрасний, де перебував ти, чому так довго не показувався, не приходив до мене? Забув, може, свою «зозульку»?

«Забув? Свою «зозульку» забув? Ні, ні не забув! Шукав за тобою весь час, на хвилинку не забував тебе. Шукав, але не міг знайти... Щойно нині отут знайшов тебе, «зозулько» моя. По всіх горах ходив-блукав, за тобою шукаючи... Не знав, що ти ось тут мене дожидаєш... Не знав, а тепер уже знаю»... «Гляди, гляди, Ярку! Он твоя «зозулька» до тебе синіми очима моргає, ручкою махає, до себе кличе. Бідненька, так довго на Ярка ждала тут під Сокільським, а він по горах блукав, не догадався, що його «зозулька» ось тут у хвилях Черемоша. Кличеш, «зозулько», мене до себе? Ні, ні, не треба кликати, я без твого заклику до тебе піду! Я вже йду! Звінчаємось, злучимось разом і ніяка вже сила не розлучить нас! Ніхто вже не вб'є нашого кохання, не вирве його з наших сердець!

«Йду, йду до тебе, «зозулько! Подай мені свою ручку. Так»...

Із витягненими перед собою руками скаче Ярکو в глибину крутіжу Черемоша. Закрутились хвилі, зашумів, загрекотів Черемош і білою піною

вкрився... Як колись Гафійку, так тепер і Ярка взяв у свої холодні обійми...

Скінчилося Яркове блукання по горах, ніхто його вже не побачить, не почують гуцулки його «зозулько»...

Другої днини найшли керманичі на мілині Черемоша тіло Ярка. Якраз там, де перед роками найдено було тіло Гафійки.

Похоронили Ярка на Розтіцькому цвинтарі коло могилки його Гафійки-зозульки. Щойно тут найшов він її. Ніхто її у нього не відбере вже...

Не стало Ярка... Але й досі не забули його гори — ні його, ні Гафійки, ані їх великого кохання»...

Скінчив Арсенійчук свою сумну розповідь про Гафійку, дочку Лукина Кречунєка, газду з-під Писаного Каменя і «панича» Ярка, сина священика з села Р., про їх кохання і про їх смерть. Задумався... Задумались його слухачі... Мабуть, питали себе, що сильніше — кохання, чи смерть?

СКІВЧУКОВА ОДОКІЯ

Невеличке гуцульське село Перехресне, розкинене по верхах. З котрої сторони не заходити б до нього, то все треба йти д'горі, Чи з Красноїлі, чи з Стебного, з Довгополя, чи з Голов.

Он там, як іти з Перехресного в Голови, туди почерез Маркову Кичеру, стоїть при плаєві хата старої вдовиці Гафії Федінчучки, що її всі називають Гапулею. Сидить оце Гапуля на лавиці і пряде вовницю на гачі синові Василькові, щоб здоров був і лиха не знав...

Вона дуже вже стара, на газдівстві «кутатися» вже не може, але «пусто-дурно» не хоче хліба їсти й даром сидіти не може, то ж принаймні держиться куделі, з рук її не випускає, у днину й вечерами пряде то «вовницю», то лен, а з її рук виходять такі тоненькі, простенькі й гладенькі нитки, яких вивести не потраплять молоді жінки.

Сидить Гафія на лавиці й пряде... Не сама вона в хаті, до неї зайшли молодиці з сусідніх хат. Вони теж із куделями... В товаристві легше й приємніше прясти, можна поговорити та й послухати цікавих повістувань старої Гапулі.

А Гапуля, ота, як і другі старі люди в горах, уміє і любить повістувати про «всечину», щоб лиш було кому слухати ті повістування.

Та найбільше любить вона повістувати про давнє, про людей, що колись тут жили й повмирили, а нині мало вже хто їх пам'ятає...

От і тепер, пряде Гапуля і повістує своїм молодим сусідкам... про Сківчукову Одокію, жінку Юри Корпанюка. повістує...

Надворі мете й курить вітер снігом, світу не видати. В хаті горить ватра, тепло й приємно. Веретена в руках молодиць «фуркотять», Гапуля повістує, молодиці слухають. Гапуля розповідає:

«У таку заметіль, як нині, ховали колись Сківчукову Одокію, волами везли її на цвинтар у Довгополе. Заки завезли її туди потоком, то деревище й

ліжник на ньому покриті були великою верствою снігу. І усі люди, що її на цвинтар відпроваджували, були геть засніжені, нелегко було їм снігами брести.

Я була ще тоді зовсім молода, але покійну Одокію добре знала... Та й знала, яке тяжке було її життя. Усі тут у Перехреснім знали те нещастя Одокії, знали, що її передчасно в гріб загнало... Знали й плакали за нею. Не плакав лише чоловік Одокії Юра. Ні, той не плакав. Ішов за деревищем із опущеною вділ головою, нікого не бачив, до нікого не відзивався. Брив снігом, шапку держав під пахою, а вітер розвівав його довге волосся і припорошував снігом...

Треба вам, молодички знати, яке то життя мала Сківчукова Одокія зі своїм Юрієм і почерез що молодого пішла сиру землю гризти...

Обоє, як побиралися, молоді були. І обоє любилися, не священник, а любов їх звінчала. Звінчалися і почали газдувати. Газдують, добре їм живеться, усе в них гаразд. По-газдівськи, як годиться, і як Бог приказав, живуть і заховують Божі заповіді. Живуть, як із предвіку жили тут наші «горени». Кутають маржинку, на літо виганяють її на полонини, а самі дбають, щоб сіно на зиму було, а в городі ярина і бараболька на цілий рік, щоб були. Взимку теж не дармували, все роботу находили. Юра мав на своїй голові газдівство поза хатою, а Одокія «пазила», щоб у хаті все як належить, у порядку було, щоб Юра задоволений був своєю газдинею.

В неділі і свята все обоє разом у Довгополе до церкви ходили, часом замість Довгополя в Красноїлю до церкви йшли. Ніколи не поминули храму в Довгополі, в Красноїлі і Ферескулі. Юра любив показатися зі своєю Одокією людям, не жалував ніколи грошей, щоб Одокію прибрати й пристроїти. Сам теж любив убратись у червоні гачі, нові постолі на ноги взяти, вишиту сорочку, киптар бляшками вибиваний, саф'яном обшитий і сердак з китицями-кутасами, а на голові кресаню з «хробачками і трісунками». В руках можаний топорець-бартку...

Обоє шанували себе й людей, а люди шанували їх, мали їх за газдів. На весілля запрошували їх, Одокія бувала за світилку, Юра бував у боярах. Ходили в куми і немало мали в селі похресників. Одним словом, були це годні й порядні газди і всі їх за таких мали.

Минуло кілька років, усе гаразд було — в любові минав Юрі і його Одокії час. Аж нараз не знати як і звідки, спало на їх голови «нещастя». Велике, не мале нещастя, як злодій до них закралось. Прийшло до них оте нещасне гуцульське кохання, щоб про нього ніхто не чув і не знав. Те грішне, проти Божого закону кохання, ті «любаси» і «любаски» — коханці й коханки! Поберуться, звінчає їх священник, так чому ж не держатись чоловікові жінки, а жінці чоловіка? А воно, ні! Чоловік шукає собі любаски, а жінка любаса так, якби без цього не могла жити й обійтись.

Ба, ще й нераз буває таке, що наш гуцул сяде між газдами, сміється й говорить: «А шо цисе за жінка, шо лише си мені одному подобат? Оце в

мене жінка, що си й другим подобає, що за нев і другі, не лише я, очіма пазят і за нев бігають!»

Так «чоловіки»... Ну, а жінки жінками... Як то кажуть: довгий волос, а короткий розум. Закине на котрусь з них легінь чи жонатий свою вудочку, солоденько до неї заговорить, миленько всміхнеться, очима заверне, бровами моргне, а вона, дивиси, вже й даласи зловити, вже висить і теліпається як пструг на вудці...

А «чоловіки», о, вони дуже ласі на чуже, липнуть до чужих жінок, як ведмідь до меду, лізуть до них, як вовки до кошари з овечками.

Не минуло оце гуцульське лихо й нещастя Юру, а не так його, як його жінку, бідну Одокію. Не знати де, як і коли кинула на Юру своїми очима Шведюкова Параска. «Безчесна» жінка. Мала чоловіка й двоє малих дітей, мала з ким і для кого жити. Коли ж ні! їй, «безстидниці» забажалось любаса мати. Не мала кого і Юрія Корпанюка постановила зробити своїм коханцем.

Ну, а «хлопів» треба знати. Най жінка, а до того ще й молода, та й не погана, покаже хлопів палець, то він зараз за цілу долоню вхопить! Та, коли б лишень за саму долоню...

Деся раз, не тут, а в Кутах, зійшлися Юра й Параска у Сурки. На пиво зайшли були. Випили, закусили й поговорили собі обоє. В неділю здибалися коло церкви й разом у Перехресне вернули. А на Юрія разом маржину в полонину гнали, а потім разом з полонини вертали. Почала Параска в хату Юри забігати, ніби то не до нього, а до Одокії, щось там у неї позичити, чи щось спитати... Бувало й таке, що Юра заскочить у хату Параски, ніби люльку закурити, а все якось так туди заходив, коли не було чоловіка Параски в хаті. Не зразу, а так поволі-помаленьку зв'язала Юру й Параску грішна любов! Зв'язало їх обоє оте гуцульське нещастя — кохання, щоб за нього ніколи не чути й не знати його! Ночами, тайком вечерами сходились... А потім бачили їх люди разом то в горбатого Лейби в Довгополі, то в коршмі Гершка в Красноїлі за потоком.

Не було без того, щоб хтось там про це Одокії не доніс, хоч Одокія і без цього знала вже, що коїться та що діється з її Юрієм і Шведюковою Параскою. Знала добре, як обоє знюхалися і до себе прилипли. Юра до Параски, Параска до Юри. Нема в Одокії сили розірвати тих обоє, розлучити одне від одного. Ой, нема, нема в неї тої сили...

А тут доходить до того, що Юра і Параска не скриваються вже зі своїм грішним коханням! Не мають сорому перед людьми, ні боязні перед Богом! А що діяла Одокія? Одокія була горда, Юрі ні слова не сказала. Свій жаль і біль скричала в своїм серці. Свого горя не несла теж до людей. Нишком, як ніхто не бачив, плакала й здушувала в собі біль. Одокія була певна, що тут без чарів не обійшлося. Параска мусила щось поробити Юрі... Певно, напоїла його виваром із якогось зілля чи коріння і так приворожила його до себе.

Пробувала відворожити Юру, ходила по ворожках і шукала в них поради й допомоги, була й у того славного ворожбита й примівника Дарадуди в Голошині. Що могла, те робила, але все це на ніщо здалося, ніщо не помага-

ло, не вдавалося їй відорвати Юру від Параски.

Юра зовсім відвернувся від Одокії. Він знає лише свою любаску Параску. Перестав уже й газдівством журитися, про ніщо не дбає, думає лише про те, коли й де з Параскою зійтися. Ні Бога вже не боїться, ні людей не соромиться.

А Одокія сама вже не знає, що з нею діється. Немов іздичіла, від людей утікає, ховається перед ними. Друга на її місці, плюнула б на чоловіка, пошукала б собі другого і сміялася б. А Одокія, ні! Вона й далі любила свого Юру. Вона далі носила його в своєму серці, хоч він цього не був варт! Для того то й її біль великий був, тому й так страшенно розпачала й побивалася. Перестала газдівством турбуватися. Жодна робота вдень, ані сон вночі її не беруться. Газдівством журитись? Пощо? Щоб Юра мав за що з Параскою набуватися і квітисті хустки їй купувати? І їсти вже Одокія не може, ніщо їй не смакує. Як червак корінь, так жура, біль розпука точать серце Одокії. Нема їй вже життя, нема й охоти далі жити. Пощо й для кого жити. Та й з ким їй жити? Аж одного вечора, а було це в неділю, як Одокія клячала і молилася до образу Матері Божої, що його недавно на храму в Краснолі купила, ввійшов у хату Юра. Видно підпитий був. Почав на Одокію кричати та всяко її називати, вона не відзивалася. Тоді він копнув її із усієї сили. Вона лиш застогнала і впала лицем на поміст. Тоді вхопив Юра образ і розбив його на голові Одокії. Матір Божа була на ньому на шклі намальована.

В тій хвилині сталось із Юрієм таке, що він цього, певно, й до смерті не забув... Якби якась невидима рука взяла його за карк, піднесла вгору й вишпурнула з хати почерез хатні й хорімні двері. Тієї ночі не вертав уже в хату, боявся до неї заходити.

А Одокія останніми силами доволіклася до постелі, лягла й до рана не зажмурила вже очей. Аж у середу піднялася з постелі. Як тінь, походила по хаті і по подвір'ю, з'їла щось чи не з'їла, зібралася і пішла в сторону Голов почерез Маркову Кичеру. Аж другої днини повернулася. Принесла щось за пазухою. Було це зілля й коріння. Почала це варити й пити. По кількох уже днях зісохла й послабла так, що не могла на ногах утриматися. Лягла на постіль. Два дні пролежала на тій постелі, а третьої днини раненько заснула навіки, залишила невірного й зрадливого Юру самого. Він має Параску, Одокії не потребує. Без неї обійдеться.

Лежить Одокія, як до шлюбу наріжена, на грудях схрещені руки, а в руках образець Матері Божої держить. Біла аж біла, очі вглиб голови запалися, лиш шкіра й кісточки. Добре дбав Юра за свою молоду газдиню, Одокійку... Лежить мертва Одокія, майстри деревище збивають.

А надворі твориться таке, що й не казати. Страшна буря свище й гуде аж стогне, дерева ломить і на землю мече з корінням із землі вириває, бере на свої плечі гори снігу й несе його у світ, крутить ним і вертить, усі плаї і стежки заметені снігами — тяжко вийти з хати, годі надвір виглянути.

Нелегко було деревище з Одокією у Довгополе на цвинтар завезти. Під

ногами грубий шар снігу, а вітер мече снігом у очі і з ніг звалює. Хоругви із церкви не брали, лише хрест узяли.

Поховали Одокію, замерзлою землею і снігом приметали її гріб.

А Юра залишився тепер сам у хаті. Не дозволяє Бог дві жінки мати. Вдоволеній будь одною, Параскою. Параска вже третю дитину недавно вродила, каже, що вона не від чоловіка, а від Юри. Радій, тішся Юро...

Сидить Юра в хаті. Надворі гуляє даліше буря. Ледви якось маржину покутав, сіна їй дав і напоїв. Так, надворі буря, але й у душі Юри якось дуже неспокійно. Сумління в нього почало відзиватися. Ніхто, лиш ти, Юро, загнав Одокію у гріб. Ти — душоуб! Ти позбавив життя Одокії! За що? Що вона тобі лихого вчинила, чим провинилася перед тобою?

Ніч, горить у печі ватра, Юра сидить на лавиці. Сидить з тяжкими думками. Сидить, та все на двері поглядає. Йому все здається, що ось-ось відчиняться двері, а на порозі стане Одокія. Не промовить до нього ні слова, вона ж вже давно перестала до нього відзиватися. Стане й буде глядіти на нього своїми великими очима. І не відізветься д'ньому.

Лягає Юра на постіль, думає заснути, але заснути йому нелегко. А задрімає, то видається йому, що Одокія над ним стоїть. Нічого не говорить, лише стоїть і великими очима вдивляється в нього.

Ні, не засне... Встав, засвітив каганець і закурив люльку. Покурив та іде знову до постелі, каганця не гасить, думає, при світлі скоріше засне і не буде йому Одокія привиджуватися.

Та, лише ліг на постіль, а каганець сам від себе погас. Не світить каганець. Зате проявилось світельце на стеліні. А в тому світельці бачить Юра Одокію перед образом Матері Божої. Хвилина і образ паде на поміст і розбивається, а Одокія зникає...

Устав Юра з постелі, пробує знову засвітити каганець. Каганець не хоче горіти. Засвітить, ляже на постіль, а каганець зараз гасне. А стане темно, то Юрі здається, що хтось по хаті ходить, стогне й плаче, заводить. Розіклав у печі велику ватру, стало в хаті видно. Але стогін і плач даліше чує. Не довго горіла ватра, саме погасла, хоч дрова були сухі. Пробував ще раз її розікласти, але це йому не вдалося. Мало не здурів, поки ранку діждався.

Зимовий день короткий, скоро проминув і знову прийшла ніч. Зготовив Юра вечерю, повечеряв, розіклав у печі велику ватру, найсухіших дров наклавав у піч. Тепер ватра не погасне вже. Лягає на постіль, думав заснути. А тут як завіє вітер! Завертає дим із печі на хату. По хвилині хата повна диму. Нема чим дихати, легко задушитися можна. Не було ради. Мусів Юра ватру погасити. Засвітив каганець. Нараз каганець, що стояв на припічку, підноситься вгору й паде на середину хати. Темно. Аж тут відчиняються двері з хормів у хату. Льодяний холод іде по хаті. Від дверей іде біла постать, підходить до стола, кладе на нього образ Матері Божої, клякає і починає молитися... Юра стоїть коло вікна ні живий, ні мертвий. Боїться підійти до дверей і зачинити їх. Біла постать устає, бере образ у руки та йде до дверей. Двері самі за нею зачиняються. Юра застиг на лавиці, забув навіть люльку закури-

ти. Хоч у хаті дуже холодно було, не розкладав ватри в печі, не пробував і каганця засвітити. В темноті і холоді пересидів на лавиці до ранку

Прийшла третя ніч, запросив Юра до себе Шведюка. Повечеряли й сіли на лавицю. У печі горить ватра. Набив Юра бакуну в люльку, подав «таршук» з тютюном і Шведюкові. Закурили. Аж тут якась невидима рука вириває їм люльки з зубів і мече їх у піч. Задеревів Юра на лавиці, а Шведюкові здається, що йому відобрало мову. Хоче щось сказати, крикнути, але не може.

А потім якось піднявся з лавиці, до дверей, а там у хороми й на двір бігцем, якби хто за ним гнався, пігнав у свою хату. Такого «пуду»-страху йому дало, що до ранку не міг заснути.

А Юра сам не знає, як ранку діждався. Усю ніч чув дивний стогін і плач, а часом то й якийсь нелюдський регіт і несамопитий сміх.

Прийшла ще одна ніч. Буря надворі не втихає. Така буря, що не дай Боже! Вітер свище і виє, хату Юри геть снігом завіяло.

Розіслав Юра ватру, засвітив каганець. Завила буря так, що здавалося, ось-ось переверне хату. Відчиняються хоромні й хатні двері. На порозі знову біла жінка з образом Матері Божої в руках. Стала серед хати, піднесла образ догори, обернулася і подалась до дверей. Довго не міг Юра піднятися на ноги. Потім устав і позачиняв двері. Сів на лавицю і пересидів на ній, поки не засіріло надворі.

Рано покутав маржину, зібрався і пішов у Довгополе до священника. Найняв Службу Божу за душу Одокії, а перед Службою Божою висповідався, щиро сповідався і все розповів священникові, нічого не затаїв. Розповів теж, що в його хаті по ночах діється.

Але й Служба Божа не допомогла. Прийшла ніч. Юра, що кілька ночей вже не спав, заснув, таки на лавиці, не на постелі, годину, а, може, й дві спав. Аж нараз якась холодна як лід рука хапає його за карк, підносить його угору й кидає на коліна перед стіл, на якому стоїть образ Матері Божої на шклі. Хоче Юра перехреститися і не може, лише руками махає. Встав аж тоді, коли образ зі стола зник. І знову не спав і цю ніч.

Прийшла ще одна ніч. Горить ватра і світить каганець. Бурі вже надворі нема. Втихла, на доли пішла.

Сидить Юра на лавиці і курить люльку. Тихо в хаті. Нараз ударило Юру щось по голові. Юра встав із лавиці. А тут знов його щось по голові. Якась невидима рука мече в нього, чим може: головками капусти, буряками й полінами. Починає Юра бігати по хаті. Бігає і руками махає. Відмахується, як від мух, від головок капусти, буряків і полін. Не було ради, мусив утікати з хати. Пересидів під оборогом у сіні аж до ранку.

На наступну ніч запросив Юра до себе двох сусідів. Поставив перед ними на столі пляшку горілки і таршук з тютюном. П'ють, закушують і курять люльки... Аж запіяв когут... Повіяло вітром по хаті... І почалося... Один дістав по голові головою капусти, другий буряком, третій поліном. Летять буряки, поліна й головки капусти на голови трьох чоловіків у хаті. А потім

почало щось шуміти, свистати, плакати й сміятися. А як потім появився над головами чоловіків образ Матері Божої, сусіди почали хреститися і в двері. Біжить і Юра за ними, боїться сам у хаті залишитися...

Рано збирається і йде знову в Довгополе до священика. Просить, щоб священик приїхав відправити парастас (панахиду) і посвятити хату, покropив її свяченою водою і вигнати з неї духів, що не дають Юрі жити.

Приїхав священик, відправив парастас і посвятив хату, свяченої води не жалів. Потім почав священик випитувати Юру ще раз про ті духи, що не дають йому вночі спати, та ще й «всичиною» йому в голову мечуть.

Розповідає Юра священикові про те все, що в нього діється по ночах. Священик слухає, киває головою, не вірить Юрі...

Подумав священик і каже, що залишиться в Юри на ніч, хоче переконатися, скільки правди в цьому, що каже Юра.

Прийшла ніч, запіяв когут... Повіяв вітер по хаті, а потім плач, а там нелюдський крик, а за хвилину летять на голову Юри дрова, буряки і бараболя...

Роззирається священик скрізь по хаті, не видно нікого. Не видно й руки, яка мече чим попаде в голову Юри. Погасла в печі ватра, погас і каганець. На стелі показалося світло, а в ньому образ Матері Божої... Священик сам собі не вірить, чудо й диво, про яке йому ніколи й не снилося.

Каже Юрі розікласти знов у печі ватру й засвітити каганець. Бере священик каганець у руки, заглядає в кожний кутик хати, а потім іде в комору, заглядає і на під, нема нікого й нічого. Вернув священик у Довгополе... А його думки весь час у Перехреснім, в хаті Юри Корпанюка. Не дають йому спокою ті думки...

Перед вечером бере з собою дяка і паламаря та іде з ними потоком у Перехрестне. Посходилися до хати Юри й сусіди. Майже всі сусіди тут зібралися. Каже священик повиносити з хати і з кліти все так, щоб «дух» не мав чим метати. Зробили, як казав священик. Порожня хата, хороми і кліть.

Сидять на лавиці, на стільцях і постелі... Сидять, говорять і курять люльки. Наближається північ. Надворі було тихо. Вітру не було, аж тут вітер вдає у хату й відчиняє двері в хороми і хату... По хаті повіяло холодом. Погас каганець, але ватра в печі не погасла. Зібрані в хаті почули стогін, а потім плач і крик, що їм кров у жилах заморозило. Та, це ще нічого. Але зараз же почала невидима рука метати в голови людей не лише полінами й буряками, але й горшками, мисками, тарілками й ложками.

Не видержали сусіди, почали один за одним втікати з хати. Залишилися лише священик, дяк, паламар і Юра. Ледви ранку діждалися. Священик увесь час мовчав, думав...

Юрз просить у священика поради, що йому робити? Священик лише плечима здвигнув і сказав, що він тут безрадний і не може Юрі нічого поради. Нехай сам собі, як може й уміє, радить...

Сів священик на коня і поїхав у Довгополе. Про це, що чув і бачив у хаті Юри Корпанюка в Перехреснім мовчав, не хотів про це говорити.

Подумав Юра, подумав, осідлав коня і поїхав у Голошину до Дарадуди. Просить Дарадуду, щоб їхав з ним у Перехресне і вигнав духів з його хати. Дарадуда не дуже то похочував їхати з Голошани аж у Перехресне, далека дорога для старого. Та Юра просив і благав його довго, аж вкінці Дарадуда дався впросити, сів на коня і поїхав у Перехресне.

Перед вечером приїхали обидва в Перехресне. Дарадуда оглянув хату знадвору і всередині, зайшов у кліть і в кошєру, був і на поді, все оглянув і нічого особливого не знайшов.

Діждалися ночі. Прийшла північ. Починають знову діятися несамовиті речі. Насамперед почув Дарадуда регіт, який, якби десь з-під землі добивався, а потім жалісний плач. А за тим почало летіти на голову Юри поління і всяке начиння і хатня посуда. Дарадуду не зачіпав «дух».

Стає Дарадуда посередині хати. Починає заклинати духа. Говорить щось, чого Юра не розуміє. Зразу стиха говорить, а потім голосніше, щораз то голосніше, вкінці і кричить. Втягає в себе повітря ніби надувається, а потім випускає те повітря з себе, аж сичить і свище. Підносить руки вгору, підскакує, а потім присідає. А далі починає бігати по хаті і руками махати. Задержується на місці і, як веретено, починає крутитися. Піт йому з чола спливає, очі заливає. Він зовсім перемінився, ніхто, хто його знав, не сказав би, що це Дарадуда.

Дарадуда закликав духа майже до самого ранку. Цілий день потім спав. Аж над вечір пробудився. Нетерпеливо дожидає ночі, хоче бачити що буде, чи дух і далше буде своє робити. Наблизилася північ... І повторилося те саме, що було минулої ночі. Чого то не роби, і не діяв Дарадуда, як не мучився, і як не обливався потом, усе це на ніщо здалося! Шкода лише його труду!

Рано каже Дарадуда Юрі: «Тут, у твоїй хаті якась дивна сила діє. Проти неї я безсильний. Нічого я тобі, Юро, не поможу!»

Сів Дарадуда на коня і поїхав у свою Голошину.

Порадив хтось Юрі витесати з осикового дерева кіл і вночі забити його в гріб Одокії, бо це ніхто, лише вона не дає йому спокою. Це її душа докучає йому по ночах і мститься йому.

Зробив Юра, як йому порадили, забив осиковий кіл у гріб Одокії. Думав, що це щось допоможе. Та куди там! Прийшла ніч, почали «духи» те саме, що попередніх ночей, діяти.

Про духи та їх несамовиті дії в хаті Юри Корпанюка розійшлася чутка по всіх горах. Приходять з усіх сторін люди, що хочуть власними очима побачити те, що діється в хаті Юри. І бачать... Хрестяться і втікають.

А що ж мав робити Юра? Він уже зовсім забув свою любаску Параску. Вилетіла йому не лише з голови і пам'яті, але й з душі і серця.

Наймив десять Служб Божих за душу покійної Одокії, ходить до церкви, молиться, сповідається, поклони б'є, на Боже дає. Але це все нічого не помагає. Сам уже не знає, що йому робити, радиться людей... Де й у кого може, шукає поради. Так же далше жити не може. Він мусив відректися своєї хати і в сусідів ночує.

Ото порадили йому люди продати своє газдівство і забратися геть із Перехресного. Він же і сам бачить, що тут нема йому життя! «Дух» завзявся на нього й може його в гріб загнати, то ж мусить від нього втікати.

Шукає Юра купця на своє газдівство, та не може найти охочих те газдівство купити. Всі бояться «духа», що сидить у хаті.

Розбирає Юра свою хату. Розібрав, склав дерево на купу й спалив. Нема хати, лиш попелище залишилося з неї.

Щойно тепер найшовся покупець на царинки, толоку й лісок. Узав Юра гроші в черес і забрався геть, на все життя покидав Перехресне.

Десь там у Бервінковій над Черемошем найшов собі стару вдовицю і оженився з нею. Хоч ця вдовиця і не вмилася до його покійної Одокії, була ж стара й до того ще й носата, то все таки Юра. держався її, як реп'ях кожуха, й не думав уже любаску для себе шукати. Мабуть боявся. Дістав уже добру науку!..

Але не жив він довго зі своєю вдовицею. Не він її, а вона його пережила. Юра втопився в Черемоші. Чи самохіть, чи припадково, того ніхто не знав. Пішов на Божий суд за жінку, за Одокію.

А Шведюковз Параска? О, Парасці пішло, як кажуть, із Петрової днини. Її чоловік не пожив довго, захворів і помер. Лишилася Параска з дрібними дітьми. Дуже тяжко було їй самій газдувати, була б радо вийшла заміж за першого-ліпшого з краю, але ніхто не хотів її за жінку брати. Мусіла сама газдівством і дітьми журитися.

Та не довго мучилася на тім світі. Однієї осені почала кашляти. Кашляла цілу зиму. Ходила по ворожках, пила всяке зілля, ніщо не помагало, кашель не покидав її... Десь по Великодні й осиротила діти... Поховали її на цвинтарі недалеко гробу Одокії. Дітей забрали добрі сусіди.

До нині пам'ятають старі люди, що діялося в хаті Юрія Корпанюка по смерті його жінки Одокії. І я не забула того. Я теж була однієї ночі з моєю ненею у Корпанюка в хаті і все, що там діялося, чула й бачила.

До нині ще обходять люди здалеку те місце, де колись стояла Корпанюкова хата. А в місячні ночі бачать часом там жінку в білій сорочці і чують плач...

Одної ночі заблукав туди якийсь чужосторонній чоловік. Лише кроком туди ступив, хоче другим кроком ступити, пробує піднести ногу, а воно не йде. Ніби щось прикувало його ноги до землі. Ні вперед, ні назад! До ранку перестояв там...

Оце, мої пишні молодички, розповідь вам про Єківчукову Одокію і Юру Корпанюка, щоб знали, до чого доводить грішне гуцульське кохання...

«Сидить потє на вороте, на мороз си здуло,
Я б того не повістувала, ек би так не було»...

Скінчила Гапуля повістувати, наклала бакуну в люльку, закурила й далше пряде вовницю на гачі синові, Василькові.

ЗМІСТ

ВІД ВИДАВНИЦТВА	3
ЗАМІСТЬ ВСТУПУ	5
I	5
II	9
БУЛО КОЛИСЬ	15
ДМИТРО ПОНЕПАЛЄК, ГОЛОВСЬКИЙ ГАЗДА	33
ХРАМ У ФЕРЕСКУЛІ НАД ЧЕРЕМОШЕМ	43
ТАНАСІЙ ЛАБУДА «ПОВІСТУЄ»	59
РІЗДВО В ГРАМІТНІМ	70
ЛЄБІШТАН	79
ЖАБ'Є – ІЛЬЦІ	102
ГУЦУЛЬЩИНА Й ЖИДИ	113
ПЕЦИК	130
БЕНДЗАРІВКА	154
ЗАЛІЗНЕ СЕРЦЕ	240
ЗОЗУЛЬКА	256
СКІВЧУКОВА ОДОКІЯ	278

Михайло Ломацький. «Верховино, світку ти наш». (Нариси з Гуцульщини). — Косів. Писаний Камінь. 2021. — 288 с.

(Видруковано за виданням: М. Ломацький. «Верховино, світку ти наш». (Нариси з Гуцульщини). Українське видавництво «Говерля». Нью-Йорк. США. 1960).

Упорядник
Адріан Алиськевич

Світлини
**Миколи Сеньковського,
Михайла Городенка, Ігоря Меліки, Романа Печижака**

Підготовлено до друку 13.01.2021. Підписано до друку 21. 01. 2021.
Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Cyr.
Друк офсетний.

Редагування, комп'ютерні набір, верстка і дизайн
Михайла Городенка

Видруковано в ПП «Писаний Камінь» (директор М.Д. Павлюк),
м. Косів, вул. Незалежності, №28
Свідоцтво Державного реєстру серія ДК №5083
Тел/факс (03478) 2-24-91
E-mail: evrika-pk@ukr.net